

NAZARIY VA AMALIY FANLARDAGI USTUVOR ISLOHOTLAR VA ZAMONAVIY TA'LIMNING INNOVATSION YO'NALISHLARI

RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY, MASOFAVIY KONFERENSIYASI

**“INNOVATIVE PUBLICATION”- ILMIY TADQIQOTLARNI
QO’LLAB-QUVVATLASH MARKAZI**

**“NAZARIY VA AMALIY FANLARDAGI USTUVOR ISLOHOTLAR VA ZAMONAVIY
TA’LIMNING INNOVATSION YO’NALISHLARI” NOMLI № 1-SONLI ILMIY, MASOFAVIY,
ONLAYN KONFERENSIYASI**

**ILMIY-ONLAYN KONFERENSIYA TO’PLAMI
СБОРНИК НАУЧНЫХ-ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЙ
SCIENTIFIC-ONLINE CONFERENCE COLLECTION**

**Ushbu to’plamda “NAZARIY VA AMALIY FANLARDAGI USTUVOR
ISLOHOTLAR VA ZAMONAVIY TA’LIMNING INNOVATSION YO’NALISHLARI”
NOMLI ILMIY, AMALIY, MASOFAVIY, ONLAYN KONFERENSIYANING 2026-yil
1 soniga qabul qilingan maqolalar nashr etilgan**

**Konferensiya materiallaridan professor-o’qituvchilar, mustaqil
izlanuvchilar, doktorantlar, magistrantlar, talabalar, litsey-kollejlar va
maktab o’qituvchilari, ilmiy xodimlar hamda barcha ilm-fanga
qiziquvchilar foydalanishlari mumkin**

**Konferensiya to’plami Google scholar va bir qancha boshqa bazalarda
indekslanadi. Konferensiya ishtirokchilari quyidagi yo’nalishlar bo’yicha
tezislarini yuborishlari mumkin:**

- **Pedagogika fanlari**
- **Aniq fanlar**
- **Filologiya fanlari**
- **Ijtimoiy-gumanitar fanlari**
- **Tibbiyot fanlari**
- **Iqtisod fanlari**
- **Yuridik fanlari**
- **Tabiiy fanlar**

**ESLATMA! KONFERENSIYA MATERIALLARI TO’PLAMIGA KIRITILGAN
MAQOLALARDAGI RAQAMLAR, MA’LUMOTLAR HAQQONIYLIGIGA VA KELTIRILGAN
IQTIBOSLAR TO’G’RILIGIGA MUALLIFLAR SHAXSAN JAVOBGARDIRLAR.**

OILA TARBIYASIDA MILLIY G‘OYA, PSIXOLOGIYANING O‘RNI**Nizomiy nomidagi O‘zMPU talabasi****Asadova Matluba****Psixologiya kafedrası dotsenti, PHD****Jo'raqulova Dildora Ziyadullayevna****Annotatsiya**

Ushbu maqolada oila tarbiyasida milliy g‘oya va psixologiyaning tutgan o‘rni ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Milliy qadriyatlar asosida farzand tarbiyasini shakllantirish, psixologik yondashuvlarning samaradorligi hamda oilada sog‘lom muhit yaratishning ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, ota-ona mas‘uliyati, ma‘naviy tarbiya va yoshlar ongiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatishda milliy mafkuraning roli tadqiq etiladi.

Kalit so‘zlar: milliy g‘oya, oila tarbiyasi, psixologiya, ma‘naviyat, ota-ona mas‘uliyati, qadriyatlar, yoshlar tarbiyasi, sog‘lom muhit, mafkura, pedagogika

АННОТАЦИЯ

В данной статье научно анализируется роль национальной идеи и психологии в семейном воспитании. Освещаются вопросы формирования воспитания детей на основе национальных ценностей, эффективность психологических подходов и значение создания здоровой семейной атмосферы. Также рассматриваются ответственность родителей, духовное воспитание и влияние национальной идеологии на сознание молодежи.

Ключевые слова: национальная идея, семейное воспитание, психология, духовность, ответственность родителей, ценности, воспитание молодежи, здоровая среда, идеология, педагогика

ANNOTATION

This article provides a scientific analysis of the role of national ideology and psychology in family upbringing. It highlights the formation of child education based on national values, the effectiveness of psychological approaches, and the importance of creating a healthy family environment. The study also examines parental responsibility, spiritual upbringing, and the influence of national ideology on youth consciousness.

Keywords: national idea, family upbringing, psychology, spirituality, parental responsibility, values, youth education, healthy environment, ideology, pedagogy

KIRISH. Oila jamiyatning eng kichik bo‘g‘ini bo‘lib, unda shakllangan muhit, tarbiya va qadriyatlar kelajak avlodning dunyoqarashi, xulq-atvori va ma‘naviy kamolotiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Bugungi globallashuv va axborot oqimlari tez sur‘atlarda kengayib borayotgan davrda yoshlarning ongini sog‘lom, mustahkam va ma‘naviy barkamol qilib

tarbiyalash masalasi har qachongidan ham dolzarbdir. Shu bois oila tarbiyasida milliy g'oya va qadriyatlarning o'rni alohida ahamiyat kasb etadi. Milliy g'oya yoshlarni Vatanga sadoqat, ma'naviy yuksaklik, milliy o'zlikni anglash ruhida tarbiyalaydi va ular ongida mustahkam mafkuraviy immunitetni shakllantirishga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, oiladagi tarbiya jarayonida psixologik yondashuvlarning qo'llanishi, bolalarning yosh xususiyatlari, ehtiyojlari va individual psixologik o'ziga xosliklarini hisobga olish tarbiyaning samaradorligini oshiradi. Ota-onalarning psixologik savodxonligi, muloqot madaniyati va emotsional barqarorligi oilada sog'lom muhitni shakllantirishning asosiy omillaridan biridir. Milliy g'oya va psixologiyaning uyg'unlashuvi esa farzand tarbiyasining yaxlit tizimini yaratib, oilaning ma'naviy poydevorini mustahkamlaydi.

Mazkur maqolada oila tarbiyasi jarayonida milliy g'oyaning ahamiyati, psixologik omillarning ta'siri hamda ikkala yo'nalishning o'zaro uyg'unlashuvi ilmiy asosda tahlil etiladi. Shuningdek, zamonaviy oila tarbiyasidagi muammolar va ularni bartaraf etishning samarali yo'llari ko'rib chiqiladi.

ASOSIY QISM. Oila tarbiyasida milliy g'oya va psixologiyaning o'rni beqiyos ahamiyatga ega bo'lib, har bir jamiyatning kelajak tarbiyaviy yo'nalishini belgilab beruvchi asosiy omillardan hisoblanadi. Inson shaxsining dastlabki fazilatlarini, qadriyatlarini, dunyoqarashi va ijtimoiy xulq-atvori aynan oilada shakllanadi. Shu sababli, oila tarbiyasining poydevori mustahkam, ma'naviy jihatdan boy va psixologik muhit musbat bo'lishi jamiyat taraqqiyotining muhim shartlaridan biridir. Milliy g'oya esa bunday tarbiya jarayonida farzandning vatanparvar, irodali, mas'uliyatli, o'zligini anglaydigan shaxs bo'lib yetishishiga yo'naltirilgan mafkuraviy asos sifatida xizmat qiladi. Oila ichida milliy qadriyatlar, an'analar, urf-odatlar, marosimlar va tarixiy merosga hurmat singdirilishi orqali yosh avlodda o'z millatiga sadoqat va faxrlanish tuyg'usi shakllanadi. Aynan shu qadriyatlar oilani mustahkamlaydi, unga ma'naviy barqarorlik beradi va farzandning ongida to'g'ri hayotiy mezonlarni uyg'otadi.

Oiladagi tarbiya jarayonida psixologiyaning tutgan o'rni ham juda muhim bo'lib, har bir bola o'zining psixologik xususiyatlari, emotsional ehtiyojlari, xarakteri va temperamentiga ega. Ota-onalar ushbu jihatlarni bilgan holda tarbiyaga yondashganlarida, farzand ulg'ayish jarayoni ancha samarali kechadi. Masalan, bolaga haddan ortiq talab qo'yish yoki uni boshqalar bilan solishtirish uning o'ziga ishonchini pasaytiradi, aksincha, rag'bat va mehrga boy muhitda ulg'aygan bola ijtimoiy moslashuvchan, faol va mustaqil bo'lib yetishadi. Oiladagi psixologik muhitning izchil bo'lishi, ya'ni ota-onalar o'rtasidagi hurmat, muloqot madaniyati, sabr, vazminlik va murosas madaniyati farzand ruhiyatiga bevosita ta'sir qiladi. Bola ko'p hollarda ota-onaning xatti-harakatini kuzatib, o'rnak oladi, shuning uchun kattalarning o'zaro munosabati ham tarbiyaning muhim qismidir.

Milliy g'oya va psixologiya o'zaro uyg'unlashganda tarbiyaviy jarayon yanada mukammal ko'rinishga ega bo'ladi. Masalan, milliy urf-odatlarini singdirishda ham psixologik

“NAZARIY VA AMALIY FANLARDAGI USTUVOR ISLOHOTLAR VA ZAMONAVIY TA’LIMNING INNOVATSION YO’NALISHLARI”

yondashuv zarur. Ba’zi an’ana va marosimlarning mazmunini yosh xususiyatiga mos tarzda, bola tushunadigan shaklda tushuntirish uning ongida bu qadriyatlarning mustahkam o‘rnashiga yordam beradi. Bundan tashqari, milliy g‘oyaning asosiy tushunchalari bo‘lgan vatanparvarlik, halollik, mehr-oqibat, sabr, mas’uliyat, ilmga intilish kabi fazilatlarni bolaga ruhiy o‘rish bosqichlariga mos tarzda singdirish tarbiyaning samaradorligini oshiradi. Psixologiya esa bu jarayonda ota-onaga farzandning qaysi davrda qanday yondashuvni talab qilishini tushunishga yordam beradi.

Bugungi globallashuv sharoitida yoshlar turli axborot oqimlariga duch kelmoqda, bu esa oilaning tarbiyaviy rolini yanada kuchaytirishni talab qiladi. Oila nafaqat tarbiya o‘chog‘i, balki farzandning ma’naviy immunitetini shakllantiruvchi joydir. Milliy g‘oya orqali shakllangan dunyoqarash yot g‘oyalarga qarshi mustahkam qalqon bo‘lib xizmat qiladi. Psixologik jihatdan sog‘lom oilada esa bola o‘zini qadrlaydi, o‘z fikrini erkin ayta oladi, fikrlash doirasi kengayadi va ijtimoiy hayotga ongli tayyorlanadi. Shuningdek, ota-onalarning psixologik savodxonligi, bolalar bilan to‘g‘ri muloqot qila olishi, janjalli vaziyatlarni boshqarish ko‘nikmalari oiladagi ruhiy barqarorlikni ta’minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, oila tarbiyasida milliy g‘oya va psixologiyaning uyg‘un qo‘llanishi farzandning har tomonlama barkamol bo‘lib ulg‘ayishiga xizmat qiladi. Bu ikki omil bir-birini to‘ldirgan holda tarbiyaning mazmuni, usullarini boyitadi va oilada sog‘lom, ma’naviy yuksak muhitni yaratadi. Shu bois har bir ota-ona milliy g‘oya mazmunini chuqur anglab, psixologik bilimlarni o‘zlashtirgan holda farzand tarbiyasida mas’uliyat bilan harakat qilishi zamon talabi hisoblanadi.

1-Jadval:

Oila tarbiyasida milliy g‘oya va psixologiyaning asosiy omillari

№	Milliy g‘oya bilan bog‘liq omillar	Psixologik omillar	Tarbiyaga ta’siri
1	Milliy qadriyatlarni singdirish	Bolaning yosh xususiyatlarini hisobga olish	Farzandning ma’naviy dunyosini shakllantiradi
2	Vatanparvarlik ruhini tarbiyalash	Muloqot madaniyati	O‘ziga ishonch va ijtimoiy faollikni oshiradi
3	An’ana va urf-odatlarini o‘rgatish	Emotsional quvvatlash	Oilada ijobiy muhitni mustahkamlaydi
4	Ma’naviy immunitetni shakllantirish	Stressni boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish	Muammolarni to‘g‘ri yengishga yordam beradi
5	Vatan tarixiga bo‘lgan hurmat	Ota-onaning psixologik savodxonligi	Tarbiya jarayonining samaradorligini oshiradi
6	Milliy o‘zlikni anglash	Bolaning individual xarakterini tan olish	Shaxsning to‘liq rivojlanishini ta’minlaydi

Jadval tahlili

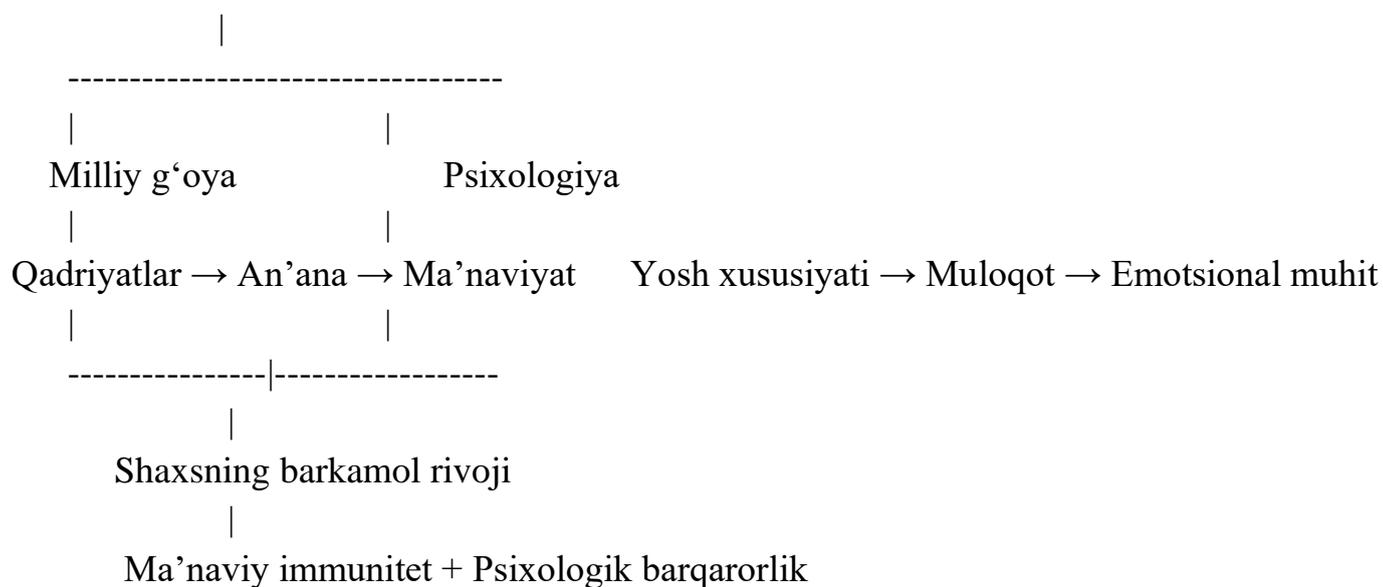

Ushbu jadvaldan ko‘rinib turibdiki, oila tarbiyasida milliy g‘oya va psixologik omillar o‘zaro chambarchas bog‘liq bo‘lib, ularning har biri farzand shaxsining shakllanishiga turlicha, ammo muhim ta’sir ko‘rsatadi. Milliy qadriyatlar farzand ongida ma’naviy asos bo‘lib xizmat qilsa, psixologik yondashuv esa bu qadriyatlarni to‘g‘ri qabul qilish va anglash jarayonini osonlashtiradi. Masalan, ota-ona bolaga milliy urf-odatlarini o‘rgatayotganda uning yoshiga mos psixologik yondashuvni qo‘llasa, bu qadriyatlar ongga yanada chuqur singadi. Jadvaldagi har ikki omilning uyg‘un holda qo‘llanishi farzandning ma’naviy mustaqillik, emotsional barqarorlik va ijtimoiy faolligini ta’minlab, tarbiyaning kompleks tizimini yaratadi.

2.Sxema (blok-chizma)

Oila tarbiyasida milliy g‘oya va psixologiya o‘zaro bog‘liqligi

OILA TARBIYASI

Sxema tahlili

Sxemadan ma’lum bo‘ladiki, oila tarbiyasining ikki asosiy ustuni mavjud: milliy g‘oya va psixologik yondashuv. Milliy g‘oya farzandga ma’naviy yo‘nalish beradi, uni o‘z millatiga hurmat, vatanparvarlik, an‘ana va urf-odatlarini qadrlash ruhida tarbiyalaydi. Psixologik omillar esa tarbiyaning texnologik qismiga o‘xshaydi: bola bilan qanday gaplashish, uning ruhiyatini tushunish, yoshiga mos metodlarni qo‘llash, emotsional qo‘llab-quvvatlash va oilaviy muloqotni to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish. Ushbu ikkala blok o‘zaro birlashganda tarbiya jarayoni to‘liq tizimga aylanadi. Natijada farzandda nafaqat ma’naviy immunitet, balki psixologik barqarorlik, mustaqil fikrlash, o‘ziga ishonch kabi sifatlar shakllanadi.

XULOSA. Oila tarbiyasi har bir insonning shaxs sifatida shakllanishida eng muhim bosqich bo‘lib, unda milliy g‘oya va psixologik yondashuvning uyg‘un qo‘llanishi tarbiya jarayonining samaradorligini belgilab beradi. Milliy g‘oya farzandning ma’naviy dunyosini boyitib, uni vatanparvarlik, hurmat, mas’uliyat, halollik kabi insoniy fazilatlar asosida voyaga yetishiga xizmat qiladi. Bu qadriyatlar avloddan-avlodga o‘tib, oilaning ma’naviy

mustahkamligini ta’minlaydi. Shu bilan birga, psixologik omillarning to’g’ri qo’llanishi bola ruhiyati, yosh xususiyatlari, emotsional ehtiyojlari va individual imkoniyatlarini inobatga olgan holda tarbiyani samarali tashkil etishga yordam beradi. Oilada sog’lom psixologik muhitning mavjudligi farzandning o’ziga ishonchi, emotsional barqarorligi, ijtimoiy faolligi va to’g’ri xulq-atvor ko’nikmalarining shakllanishida muhim ahamiyatga ega.

Milliy g’oya va psixologiyaning bir-birini to’ldirishi tarbiyaning yaxlit tizimini yaratadi. Bu uyg’unlik natijasida yosh avlodning ma’naviy immuniteti kuchayadi, u turli zararli g’oyalarga qarshi mustahkam tura oladi va hayotga ongli yondashadi. Shu bois oila tarbiyasi jarayonida ota-onalarning psixologik savodxonligini oshirish, milliy qadriyatlarni to’g’ri singdirish, farzandga mehr-muhabbat va muloqot madaniyatini ko’rsatish zamon talabi hisoblanadi. Har bir oila o’z farzandining nafaqat ma’naviy, balki ruhiy sog’lom rivojlanishiga mas’ul ekani chuqur anglanishi lozim.

Yuqoridagilarni e’tiborga olgan holda aytish mumkinki, oila tarbiyasida milliy g’oya va psixologik yondashuvning uyg’unligi barkamol avlodni tarbiyalashning eng ishonchli va samarali yo’lidir. Mazkur omillar asosida yetishgan yoshlar kelajakda jamiyatning ma’naviy, intellektual va ijtimoiy rivojiga munosib hissa qo’shadi.

ADABIYOTLAR:

- 1.Ahmad, M. (2022). Islomda oila: muammo va yechimlar. Azon kitoblari.
- 2.Nasriddinova, M. R. Q., & boshq. (2025). Oila tarbiyasi asoslari. Science and Education, 6(4).
- 3.Vertel, A., Korolenko, V., Shapovalova, O., & Bereziuk, T. (2024). The role of the family in the education and upbringing of children. Cadernos de Educação Tecnologia e Sociedade.

MILLIY MANFAATLAR PSIXOLOGIYASI VA QONUNLARGA HURMAT**Nizomiy nomidagi O'zMPU talabasi****Alimuhammadova Gulsevar****Psixologiya kafedrasi o'qituvchisi****Saidova Nargiza Ismatulla qizi****Annotatsiya**

Maqolada milliy manfaatlar psixologiyasi va qonunlarga hurmat o'rtasidagi uzviy bog'liqlik ilmiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqot yoshlarning ijtimoiy ongida milliy manfaatlarni anglash, ularni jamiyat hayotida amalga oshirish va huquqiy madaniyatini oshirishdagi psixologik omillarni o'rganishga qaratilgan. Maqolada shuningdek, qonunlarga hurmatni shakllantirishda ijtimoiy, madaniy va ma'naviy faktorlarning roli ko'rsatib beriladi. Shu bilan birga, milliy manfaatlarni qadrlash, shaxsning mas'uliyatini anglash va huquqiy ongni rivojlantirishga doir zamonaviy ilmiy qarashlar keltiriladi.

Kalit so'zlar: milliy manfaatlar, psixologiya, qonuniy madaniyat, huquqiy ong, ijtimoiy javobgarlik, shaxsiy mas'uliyat, ma'naviy qadriyatlar, davlat siyosati, ijtimoiy psixologiya, huquqiy ongni shakllantirish

Аннотация

В статье рассматривается взаимосвязь психологии национальных интересов и уважения к законам. Исследование направлено на изучение психологических факторов, влияющих на формирование у молодежи понимания национальных интересов, их реализации в общественной жизни и повышение правовой культуры. Особое внимание уделяется роли социальных, культурных и моральных факторов в формировании уважения к законам, а также современным научным подходам к развитию ответственности личности и правового сознания.

Ключевые слова: национальные интересы, психология, правовая культура, правовое сознание, социальная ответственность, личная ответственность, моральные ценности, государственная политика, социальная психология, формирование правосознания

Abstract

This article examines the interrelation between the psychology of national interests and respect for the law. The study focuses on psychological factors that influence youth understanding of national interests, their implementation in social life, and the development of legal culture. It also highlights the role of social, cultural, and moral factors in fostering law-abiding behavior and modern scientific approaches to developing personal responsibility and legal awareness.

Keywords: national interests, psychology, legal culture, legal awareness, social

responsibility, personal responsibility, moral values, state policy, social psychology, development of legal consciousness

Kirish. Zamonaviy jamiyatda milliy manfaatlarni anglash va ularga sodiqlik yoshlarning ijtimoiy, ma'naviy va psixologik rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. Milliy manfaatlar psixologiyasi shaxsning o'z jamiyati, davlat va uning qonunlariga bo'lgan munosabatini shakllantirishda asosiy rol o'ynaydi. Shu bilan birga, qonunlarga hurmat, huquqiy ong va ijtimoiy javobgarlik shaxsning shaxsiy mas'uliyati bilan chambarchas bog'liq bo'lib, jamiyatdagi barqarorlik va qonuniy tartibni ta'minlashga xizmat qiladi.

Psixolog olimlar Erik Erikson va Lev Vygotskiy shaxsning ijtimoiy va madaniy muhit bilan bog'liq rivojlanishini ta'kidlagan. Erikson shaxsning identitetini shakllantirishda ijtimoiy qoidalarga rioya qilish va jamiyat me'yorlarini anglash muhim ekanini ta'kidlaydi. Vygotskiy esa madaniy va huquqiy qadriyatlarning yosh ongida ichki psixologik barqarorlikni yaratishda hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanini ko'rsatadi. Shu bois milliy manfaatlarni to'g'ri anglagan va qonunlarga hurmatni o'zlashtirgan yoshlar jamiyatdagi ijtimoiy tartibni mustahkamlashda faol rol o'ynaydi.

Mamlakatning konstitutsiyaviy va huquqiy tizimi yoshlar ongida shaxsiy mas'uliyatni shakllantirish, milliy manfaatlar qadrlash va huquqiy madaniyatni rivojlantirishga asos yaratadi. Zamonaviy pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ta'lim muassasalari va oilaviy tarbiya orqali milliy manfaatlar psixologiyasi va qonunlarga hurmatni uyg'unlashtirish yoshlarning ijtimoiy ongini boyitadi, radikal qarashlar va huquqiy beparvolikning oldini oladi.

Shu sababli, mazkur maqola milliy manfaatlar psixologiyasi va qonunlarga hurmatni shakllantirishdagi psixologik omillar, ularning ijtimoiy va madaniy kontekstdagi roli, shuningdek, shaxsning ma'naviy va huquqiy ongini rivojlantirishga oid zamonaviy ilmiy qarashlarni tahlil qilishga qaratilgan.

Asosiy qism. Zamonaviy jamiyatda milliy manfaatlarni anglash va qonunlarga hurmat yoshlarning ijtimoiy va psixologik rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lib, shaxsning ijtimoiy mas'uliyatini, huquqiy ongini va ma'naviy barqarorligini shakllantiradi. Milliy manfaatlar psixologiyasi shaxsni o'z davlatiga, xalqiga va jamiyatning umumiy qoidalarga sodiq bo'lishga undaydi. Shu bilan birga, qonunlarga hurmat yoshlarning ijtimoiy ongini tartibga soluvchi mexanizm sifatida ham muhimdir. Odamlar qonuniy qoidalarni anglab, ularga rioya qilganda jamiyatdagi tartib va xavfsizlik mustahkamlanadi. Bu jarayon shaxsning mas'uliyat hissini, axloqiy va huquqiy qadriyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Psixolog Erik Eriksonning fikriga ko'ra, shaxsning identiteti uning ijtimoiy va madaniy muhit bilan o'zaro munosabatida shakllanadi. Shaxs o'zligini aniqlash jarayonida milliy manfaatlarni tushunishi va qonunlarga hurmatni o'zlashtirishi orqali ichki psixologik barqarorlikni hosil qiladi. Shu nuqtai nazardan yoshlarning huquqiy madaniyati ularning

jamiyatdagi rolini va shaxsiy mas'uliyatini anglash bilan bevosita bog'liqdir. Lev Vygotskiy esa madaniy va huquqiy qadriyatlarning psixikaga ta'sirini tahlil qilib, yoshlar ongida bu qadriyatlar ichki barqarorlikni yaratishda hal qiluvchi omil ekanini ta'kidlaydi. Unga ko'ra, shaxsning huquqiy bilimlari, ma'naviy va ijtimoiy qadriyatlarni o'zlashtirishi, ularni amaliy hayotga tatbiq etishi uning shaxsiy mas'uliyatini rivojlantiradi.

Ta'lim tizimi va oilaviy tarbiya yoshlarning milliy manfaatlar psixologiyasini rivojlantirish va qonunlarga hurmatni shakllantirishda asosiy vositalardan hisoblanadi. Pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'quv jarayonida milliy qadriyatlar, tarixiy meros va huquqiy madaniyatni uyg'unlashtirgan darslar yoshlarning shaxsiy mas'uliyatini kuchaytiradi. Shu bilan birga, ijtimoiy psixologlarning fikricha, shaxs jamiyatdagi qoidalar va me'yorlarni o'rganib, ularga rioya qilganda, u radikal qarashlardan himoyalanaadi va jamiyatning barqarorligiga ijobiy hissa qo'shadi. Bu esa yoshlarning o'zligini anglash, ijtimoiy moslashuv va huquqiy ongini rivojlantirish uchun muhim platforma yaratadi.

Mamlakatning konstitutsiyaviy va huquqiy tizimi yoshlarning huquqiy savodxonligini oshirish, qonunlarga hurmatni shakllantirish va milliy manfaatlarni qadrlash jarayonida muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, davlat dasturlari, ijtimoiy kampaniyalar va yoshlar tashkilotlari bu jarayonni qo'llab-quvvatlaydi. Shaxs milliy manfaatlarni chuqur anglagan sari, u jamiyatdagi ijtimoiy mas'uliyatni kuchaytiradi, qonunlarga hurmatni mustahkamlaydi va ijtimoiy tartibni ta'minlashda faol ishtirok etadi.

Shuningdek, ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, milliy manfaatlar psixologiyasi va qonunlarga hurmat bir-birini mustahkamlaydigan jarayonlar sifatida qaraladi. Milliy manfaatlarni qadrlash shaxsni davlatga sodiq bo'lishga undaydi, qonunlarga hurmat esa jamiyatdagi tartibni saqlashga yordam beradi. Bandura va boshqa zamonaviy psixologlar ta'kidlashicha, shaxs o'z ijtimoiy muhitidagi ijobiy namunalardan ta'sir oladi, shu jumladan qonunlarga rioya qiladigan va milliy qadriyatlarni qadrlaydigan kattalar va yetakchilardan. Shu tarzda yoshlarning milliy manfaatlar psixologiyasini rivojlantirish va qonunlarga hurmatni shakllantirish nafaqat shaxsning ijtimoiy mas'uliyatini oshiradi, balki jamiyatning barqaror va qonuniy asoslarini mustahkamlaydi.

Natijada, milliy manfaatlar psixologiyasi va qonunlarga hurmat yoshlarni barqaror, mas'uliyatli va ijtimoiy faol shaxs sifatida shakllantiradi. Shu bilan birga, bu jarayon mamlakatda huquqiy madaniyatni rivojlantirish, ijtimoiy tartibni mustahkamlash va yoshlarni radikal ta'sirlardan himoya qilishda muhim mexanizm hisoblanadi.

Zamonaviy jamiyatda milliy manfaatlar psixologiyasi va qonunlarga hurmatning shakllanishi yoshlarning ijtimoiy va ma'naviy rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Milliy manfaatlar shaxsning o'z jamiyati, davlati va xalqiga bo'lgan munosabatini belgilab beradi, uning shaxsiy mas'uliyati va ijtimoiy javobgarligini kuchaytiradi. Shu bilan birga, qonunlarga hurmat nafaqat shaxsning huquqiy ongini oshiradi, balki jamiyatdagi barqarorlik va ijtimoiy tartibni ta'minlashda ham hal qiluvchi rol o'ynaydi. Odamlar qonuniy qoidalarni anglab,

ularga rioya qilganda ijtimoiy tartib mustahkamlanadi, shuningdek shaxsning ma’naviy va huquqiy qadriyatlari rivojlanadi.

Psixolog Erik Eriksonning ta’limotiga ko‘ra, shaxsning identiteti uning ijtimoiy va madaniy muhit bilan o‘zaro munosabatida shakllanadi. Shaxs o‘zligini aniqlash jarayonida milliy manfaatlarni tushunishi va qonunlarga hurmatni o‘zlashtirishi orqali ichki psixologik barqarorlikni hosil qiladi. Shuningdek, u jamiyatdagi o‘rni va roli haqida to‘liq tasavvurga ega bo‘lib, shaxsiy va ijtimoiy mas’uliyatni uyg‘unlashtiradi. Shu nuqtai nazardan yoshlarning huquqiy madaniyati ularning jamiyatdagi roli, shaxsiy mas’uliyati va axloqiy qadriyatlarini rivojlantirish bilan bevosita bog‘liqdir.

1. JADVAL

Milliy manfaatlar psixologiyasi va qonunlarga hurmatni shakllantiruvchi asosiy omillar

№	Omil	Ta’siri	Ilmiy asos
1	Milliy manfaatlarni anglash	Shaxsni davlat va jamiyatga sodiq qiladi, ijtimoiy javobgarlikni oshiradi	Eriksonning identitet nazariyasi
2	Qonunlarga hurmat	Jamiyatdagi ijtimoiy tartibni mustahkamlaydi, shaxsni radikal ta’sirlardan himoya qiladi	Bandura, ijtimoiy o‘rganish nazariyasi
3	Ma’naviy qadriyatlar	Shaxsning axloqiy barqarorligini oshiradi, huquqiy ongini mustahkamlaydi	Vygotskiy, madaniy-tarixiy nazariya
4	Ta’lim va tarbiya	Huquqiy madaniyat va milliy qadriyatlarni uyg‘unlashtiradi, tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi	Zamonaviy pedagogika tadqiqotlari
5	Ijtimoiy muhit (oila, jamoa)	Shaxsni qo‘llab-quvvatlaydi, qonunlarga hurmatni mustahkamlaydi	Fromm, ijtimoiy ehtiyojlar nazariyasi
6	Davlat siyosati va dasturlar	Huquqiy madaniyatni kengaytiradi, milliy manfaatlarni targ‘ib qiladi	Ijtimoiy boshqaruv va davlat siyosati tadqiqotlari

Jadval tahlili

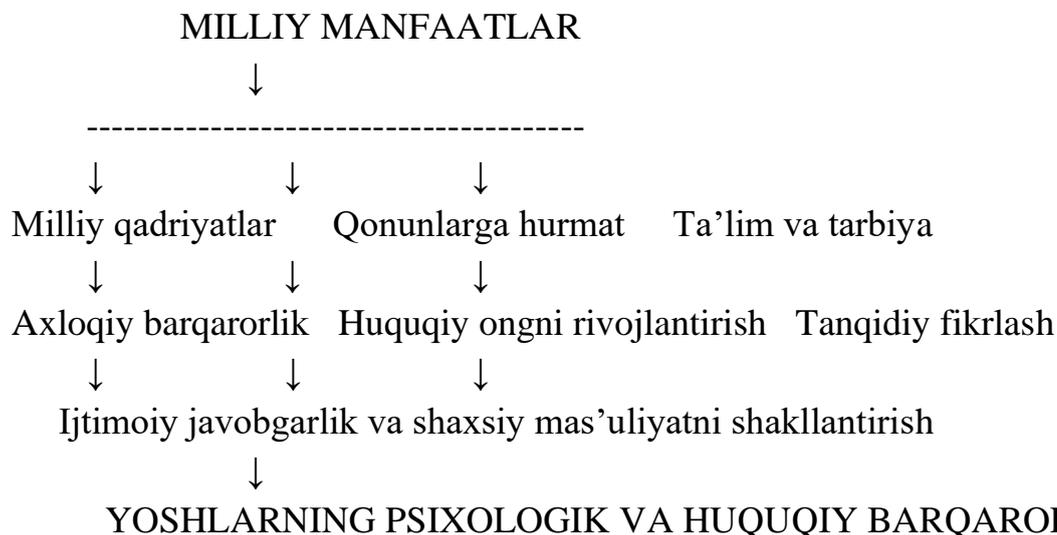
Jadvalda ko‘rinib turibdiki, milliy manfaatlar psixologiyasi va qonunlarga hurmat o‘zaro uzviy bog‘liq jarayon sifatida yoshlarning ijtimoiy va psixologik rivojlanishini belgilaydi. Eriksonning qarashlariga ko‘ra, milliy manfaatlarni anglagan shaxs o‘zligini to‘liq anglab, jamiyatdagi o‘rnini tushunadi. Banduraning ijtimoiy o‘rganish nazariyasi esa qonunlarga hurmatni shakllantirishda ijtimoiy namunalarning ahamiyatini ko‘rsatadi. Vygotskiy va pedagogik tadqiqotlar shaxsning ma’naviy qadriyatlari va ta’lim orqali tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning barqaror psixologik immunitetga ta’sirini ta’kidlaydi. Ijtimoiy muhit va davlat siyosati esa bu jarayonlarni mustahkamlashda asosiy vosita hisoblanadi. Shu tarzda,

barcha omillar birlashib, yoshlarni barqaror va qonunlarga hurmatli shaxs sifatida shakllantiradi.

1. SXEMA

Milliy manfaatlar psixologiyasi va qonunlarga hurmatni shakllantirish jarayoni

Sxema tahlili

Sxema milliy manfaatlar psixologiyasi va qonunlarga hurmatni shakllantirish jarayonini bosqichma-bosqich ko‘rsatadi. Milliy manfaatlar shaxsning ijtimoiy va ma’naviy orientatsiyasini belgilaydi, bu esa milliy qadriyatlar orqali axloqiy barqarorlikni hosil qiladi. Qonunlarga hurmat shaxsning huquqiy ongini rivojlantiradi va ijtimoiy tartibni saqlashga yordam beradi. Ta’lim va tarbiya jarayoni tanqidiy fikrlash va huquqiy madaniyatni shakllantiradi. Ushbu uch yo‘nalishning uyg‘unligi shaxsda ijtimoiy javobgarlik, shaxsiy mas’uliyat va barqaror psixologik holatni yaratadi, natijada yoshlar qonunlarga hurmatli va milliy manfaatlarni qadrlaydigan fuqarolarga aylanadi.

Mazkur maqolada milliy manfaatlar psixologiyasi va qonunlarga hurmat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik tahlil qilindi. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, milliy manfaatlarni anglash yoshlarning ijtimoiy va psixologik rivojlanishida hal qiluvchi omil hisoblanadi. Milliy manfaatlar shaxsning o‘zligini anglashiga, ijtimoiy javobgarlikni his qilishiga va jamiyatga sodiq bo‘lishiga yordam beradi. Shu bilan birga, qonunlarga hurmat shaxsning huquqiy ongini rivojlantiradi, ijtimoiy tartibni mustahkamlaydi va yoshlarni radikal ta’sirlardan himoya qiladi.

Xulosa. Erikson va Vygotskiy kabi olimlarning fikrlariga ko‘ra, shaxsning identiteti va ichki barqarorligi milliy qadriyatlar va qonuniy me’yorlarga rioya qilish orqali shakllanadi. Bandura nazariyasi esa ijtimoiy o‘rganish jarayoni orqali yoshlarning huquqiy madaniyati va mas’uliyatini rivojlantirish imkoniyatlarini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, ta’lim va tarbiya tizimi, oila va ijtimoiy muhit yoshlarning milliy manfaatlar psixologiyasini mustahkamlash va qonunlarga hurmatni shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi.

Jadval va sxema tahlillari shuni ko‘rsatadiki, milliy manfaatlarni qadrlash, qonunlarga hurmat

va ma’naviy qadriyatlarni uyg‘unlashtirish jarayoni yoshlarning barqaror, mas’uliyatli va ijtimoiy faol shaxs sifatida shakllanishini ta’minlaydi. Shu tariqa, milliy manfaatlar psixologiyasi va qonunlarga hurmatni rivojlantirish nafaqat shaxsning ijtimoiy va psixologik barqarorligini oshiradi, balki jamiyatning huquqiy madaniyatini mustahkamlash va barqarorligini ta’minlashga xizmat qiladi.

Natijada, milliy manfaatlar psixologiyasi va qonunlarga hurmat uyg‘unligi yoshlarni qonuniy ongli, ma’naviy barqaror va milliy qadriyatlarni qadrlaydigan fuqarolarga aylantiradi. Shu sababli davlat siyosati, ta’lim va tarbiya tizimi hamda ijtimoiy muhit ushbu jarayonlarni qo‘llab-quvvatlashda asosiy vosita hisoblanadi. Maqola yakunida ta’kidlanadiki, milliy manfaatlarni anglash va qonunlarga hurmatni shakllantirish yoshlar psixologiyasini rivojlantirish va jamiyat barqarorligini mustahkamlashning samarali mexanizmi sifatida qaraladi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Satvoldiyev, F. A. Huquqiy madaniyat va huquqiy tarbiya asoslari. Namangan: NamDU nashriyoti, 2024.
2. Ergashev, I., Shodmonova, G. Raising legal awareness and legal culture in youth. T.: —, 2022.
3. Khomutnikova, E. A. Formation of legal culture of student youth. European Proceedings of Social and Behavioural Sciences, 2021.
4. Savishchenko, V. “The Role of Legal Psychology in the Formation of Legal Culture of Youth.” PJ Criminology, 2024.

**JAMIYATDA MA’NAVIY QADRIYATLAR VA PSIXOLOGIK
BARQARORLIKNING HUQUQIY ASOSLARI****Nizomiy nomidagi O‘zMPU talabasi****Sulaymanova Gulzoda****Psixologiya kafedrası katta dotsenti, PhD****Jo'raqulova Dildora Ziyadullayevna****Annotatsiya**

Ushbu maqolada jamiyatda ma’naviy qadriyatlar va psixologik barqarorlikni ta’minlashning huquqiy asoslari, shuningdek, yoshlarning milliy g‘oya asosida psixologik rivojlanishi masalalari tahlil qilinadi. Maqolada milliy g‘oyaning yoshlar ongida barqaror psixologik holat, ijtimoiy faollik va ma’naviy qadriyatlarni shakllantirishdagi roli yoritilgan. Shuningdek, huquqiy hujjatlar va davlat dasturlari orqali jamiyatda ma’naviy qadriyatlarni mustahkamlashning samarali mexanizmlari ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar (o‘zbek): ma’naviy qadriyatlar, psixologik barqarorlik, huquqiy asoslar, milliy g‘oya, yoshlar psixologiyasi, ijtimoiy faollik, motivatsiya, madaniy meros, shaxsiy rivojlanish, jamiyat

Аннотация

В статье рассматриваются правовые основы обеспечения духовных ценностей и психологической устойчивости в обществе, а также вопросы психологического развития молодежи на основе национальной идеи. Особое внимание уделяется роли национальной идеи в формировании устойчивого психологического состояния, социальной активности и духовных ценностей молодежи. Также анализируются эффективные механизмы укрепления духовных ценностей через законодательные и государственные программы.

Ключевые слова: духовные ценности, психологическая устойчивость, правовые основы, национальная идея, психология молодежи, социальная активность, мотивация, культурное наследие, личностное развитие, общество

Annotation

This article examines the legal foundations for ensuring spiritual values and psychological stability in society, as well as the psychological development of youth based on the national idea. The role of the national idea in shaping stable psychological states, social activity, and spiritual values among youth is highlighted. The article also analyzes effective mechanisms for strengthening spiritual values through legal regulations and government programs.

Keywords: spiritual values, psychological stability, legal foundations, national idea, youth psychology, social activity, motivation, cultural heritage, personal development, society

Kirish. Bugungi kunda jamiyatning barqaror rivoji va yoshlarning to‘laqonli psixologik rivojlanishi davlat siyosati va huquqiy tizimning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Jamiyatda ma’naviy qadriyatlarni mustahkamlash va psixologik barqarorlikni ta’minlash, shuningdek, yoshlarni milliy g‘oya asosida shakllantirish orqali ularning ijtimoiy faolligini va shaxsiy rivojlanishini rag‘batlantirish muhim vazifalardan biri sifatida qaraladi. Ma’naviy qadriyatlar shaxsning ichki dunyosi va ijtimoiy muhit bilan uyg‘unligini ta’minlaydi, psixologik barqarorlik esa shaxsni stress va ijtimoiy muammolarga chidamli qiladi. Shu nuqtai nazardan, huquqiy asoslar jamiyatdagi barqarorlik va yoshlarning ma’naviy-psixologik rivojlanishi uchun poydevor vazifasini bajaradi.

Milliy g‘oya yoshlar ongida milliy o‘zlikni rivojlantirish, ijtimoiy mas’uliyatni his qilish va jamiyat oldida faol ishtirok etish kabi psixologik jarayonlarni shakllantiradi. Shu bilan birga, davlat tomonidan ishlab chiqilgan qonunlar, dasturlar va normativ-huquqiy hujjatlar ma’naviy qadriyatlarni targ‘ib qilish va psixologik barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, milliy g‘oya asosida shakllangan psixologik rivojlanish yoshlarning ijtimoiy faoliyatini, motivatsiyasini va shaxsiy o‘rishini sezilarli darajada kuchaytiradi.

Shu bois, maqola doirasida jamiyatda ma’naviy qadriyatlar va psixologik barqarorlikni ta’minlashning huquqiy asoslari, yoshlarning milliy g‘oya asosida psixologik rivoji, shuningdek, bu jarayonda mavjud ilmiy va amaliy yondashuvlar tahlil qilinadi. Ushbu izlanishlar yoshlar siyosati, ma’naviy tarbiya va huquqiy pedagogika sohalarida amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qilishi mumkin.

Asosiy qism. Bugungi globallashuv va ijtimoiy transformatsiyalar davrida jamiyatda ma’naviy qadriyatlar va psixologik barqarorlikni ta’minlash masalasi tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Milliy g‘oya - xalqning tarixiy tajribasi, qadriyatlari, adab-onaviy merosi va madaniy xususiyatlarini mujassam etuvchi fenomen sifatida - yoshlar ongida o‘zlik tuyg‘usini shakllantirish, ularni ijtimoiy, huquqiy va ma’naviy vecibalar bilan uyg‘unlashtirishda markaziy vosita bo‘lishi mumkin. Ma’naviy qadriyatlar va huquqiy asoslar oralig‘idagi uyg‘unlik jamiyatda psixologik barqarorlikni yaratishda poydevor vazifasini bajaradi.

Ilmiy va huquqiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, yoshlarning huquqiy madaniyati va huquqiy ongi - shaxsning normativ-me’yoriy tuzilishlarga, jamiyat qoidalariga bo‘lgan hurmatini, mas’uliyatni, fuqarolik pozitsiyasini va ijtimoiy faolligini shakllantiradi. Masalan, Abdurasulov M. (“Yoshlar huquqiy madaniyatini yuksaltirishda milliy g‘oya tamoyillarining ahamiyati”) maqolasida milliy g‘oya tamoyillari yoshlar huquqiy madaniyatini shakllantirishda muhim mafkuraviy omil ekanligi ta’kidlangan. Shu nuqtayi nazardan, milliy g‘oya yoshlarni yurtdoshlar, jamiyat, davlat oldidagi huquqiy va ma’naviy majburiyatlari bor fuqarolarga aylantirishda kuchli vositadir.

Psixologiyaga oid tadqiqotlar ham milliy mentalitet va ma’naviyatning shaxs psixikasiga

ta’sirini yoritadi. Rasulova Sh. (“O‘zbekistonda psixologik g‘oyalarni o‘rganishning o‘ziga xos xususiyatlari”) maqolasida milliy mentalitet, ma’naviyat va ijtimoiy ong bilan psixologik g‘oyaning uzviy bog‘liqligi ta’kidlanadi. Bu hol yoshlar ongida mustahkam ijtimoiy va ma’naviy identitet yaratishga yordam beradi, bu esa psixologik barqarorlik va shaxsning ruhiy mustahkamligini oshiradi.

Huquqiy-nazariy jihatdan, konstitutsiyaviy qadriyatlar va milliy g‘oyaning uyg‘unligi jamiyat barqarorligining asosi sifatida ko‘riladi. Habibjonov I. (“Konstitutsiyaviy qadriyatlar va milliy g‘oya: uyg‘unlikda barqaror jamiyat asoslari”) maqolasida diniy-madaniy meros, huquqiy norma va milliy g‘oyaning birligi, shuningdek, fuqarolarning huquqiy va ma’naviy majburiyatlari orasidagi bog‘liqlik tahlil qilinadi. Bu yondashuv yoshlar xatti-harakatida va jamiyatdagi ijtimoiy muammolarga nisbatan javobgarlik tuyg‘usini kuchaytirishga xizmat qiladi.

Bir tomondan, milliy g‘oya va ma’naviy qadriyatlar yoshlarni maqsadli va mas’uliyatli fuqarolar sifatida shakllantirishga xizmat qilsa, boshqa tomondan, ularni psixologik jihatdan barqaror qilish, ularning o‘zligini anglash, jamiyat bilan hamjihatlikda yashashga tayyorlashda muhim vosita bo‘ladi. Bu jarayonda huquqiy asoslar - konstitutsiyaviy va normativ me’yorlar, davlat dasturlari, huquqiy madaniyat targ‘iboti - ma’naviy qadriyatlar va psixologik barqarorlikning mustahkam zaminini yaratadi.

Shunday ekan, yoshlarning milliy g‘oya asosida psixologik rivoji va jamiyatdagi ma’naviy-psixologik barqarorlik huquqiy va psixologik omillar integratsiyasini talab etadi. Bu integratsiya tufayli shaxslar nafaqat ma’naviy va huquqiy jihatdan uyg‘un, balki ruhiy jihatdan barqaror, jamiyatga foydali va mas’uliyatli fuqarolarga aylanadi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, ma’naviy qadriyatlar va psixologik barqarorlik jamiyat barqarorligi va yoshlarning ijtimoiy-psixologik salomatligi uchun poydevordir. Milliy g‘oya esa bu poydevorni shakllantirishda eng muhim vosita bo‘lib, huquqiy infratuzilma bilan qo‘llab-quvvatlanganda, yoshlarni jamiyatga mos, ma’naviyatli va ruhiy mustahkam shaxslar sifatida shakllantirish imkonini beradi.

Jadval 1. Ma’naviy qadriyatlar va psixologik barqarorlikni shakllantirish mexanizmlari

Mexanizm	Tavsif	Yoshlarning rivojiga ta’siri	Ilmiy manba
Milliy g‘oya	Yoshlar ongida milliy o‘zlikni rivojlantirish va madaniy qadriyatlarni anglash	Psixologik barqarorlik, o‘zini jamiyatga tegishli his qilish	Abdurasulov, 2021
Huquqiy asoslar	Konstitutsiya, normativ-huquqiy hujjatlar, davlat dasturlari	Mas’uliyatni oshiradi, ijtimoiy faollikni kuchaytiradi	Habibjonov, 2022
Ma’naviy	Tarbiya, madaniy meros, diniy	Psixologik barqarorlik va	Rasulova, 2021

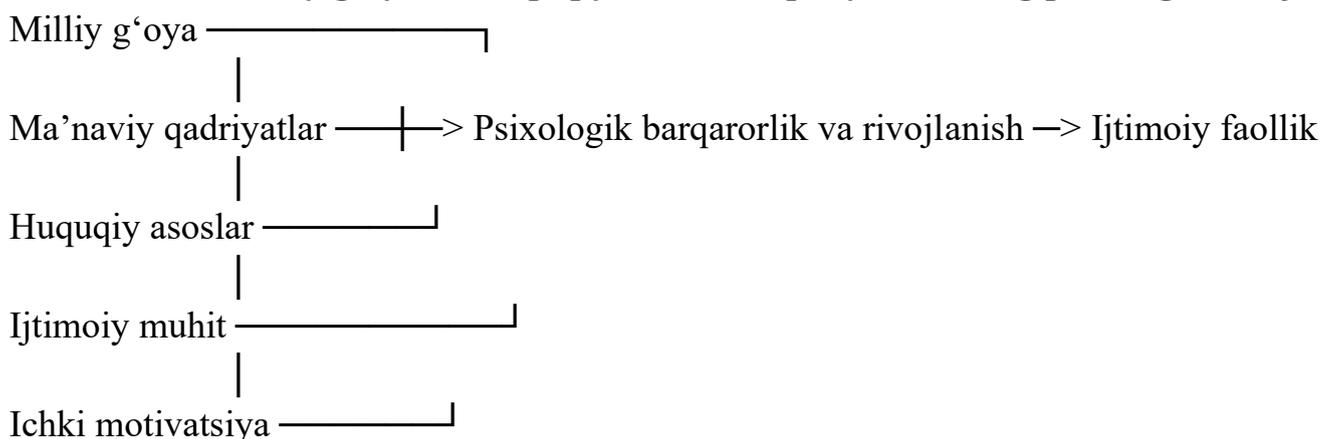
“NAZARIY VA AMALIY FANLARDAGI USTUVOR ISLOHOTLAR VA ZAMONAVIY TA’LIMNING INNOVATSION YO’NALISHLARI”

qadriyatlar	va axloqiy qadriyatlar	ichki motivatsiyani rivojlantiradi	
Ijtimoiy muhit	Oila, maktab, jamoat tashkilotlari	Stressga chidamlilik, hamkorlik, empatiya	Eshmurodov, 2023
Ichki motivatsiya	Shaxsiy maqsadlar va milliy qadriyatlarni uyg'unlashtirish	Faoliyatga intilish, o'zini rivojlantirish	Deci & Ryan, 2020

Tahlil:

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, yoshlarning psixologik rivoji va barqarorligini shakllantirish bir nechta mexanizmlar orqali amalga oshiriladi. Milliy g‘oya shaxsni madaniy va ma’naviy jihatdan mustahkamlaydi, huquqiy asoslar yoshlarni jamiyat oldidagi majburiyatni his qilishga undaydi. Ma’naviy qadriyatlar va ijtimoiy muhit stressga chidamlilik va ijtimoiy hamkorlikni oshiradi, ichki motivatsiya esa shaxsiy rivojlanish va faoliyatga intilishning asosiy katalizatori hisoblanadi.

Sxema: Milliy g‘oya va huquqiy asoslar orqali yoshlarning psixologik rivoji

Tahlil:

Sxemadan ko‘rinib turibdiki, milliy g‘oya, ma’naviy qadriyatlar va huquqiy asoslar yoshlarning psixologik rivoji va ijtimoiy faolligini shakllantirishda markaziy rol o‘ynaydi. Ijtimoiy muhit va ichki motivatsiya bu jarayonga qo‘shimcha turtki beradi, shaxsning ruhiy mustahkamligini va jamiyatga integratsiyasini ta’minlaydi. Shu tarzda, barcha komponentlar bir-birini mustahkamlab, yoshlarni barqaror va mas’uliyatli fuqarolar sifatida shakllantiradi.

Xulosa. Maqolada jamiyatda ma’naviy qadriyatlar va psixologik barqarorlikni ta’minlashning huquqiy asoslari, shuningdek, yoshlarning milliy g‘oya asosida psixologik rivoji masalalari tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, milliy g‘oya yoshlarning shaxsiy va ijtimoiy identitetini shakllantirishda markaziy rol o‘ynaydi, ular ongida mas’uliyat, ijtimoiy faollik va madaniy qadriyatlarni rivojlantiradi.

Huquqiy asoslar - konstitutsiyaviy normalar, normativ-huquqiy hujjatlar va davlat dasturlari - ma’naviy qadriyatlarni targ‘ib qilish va psixologik barqarorlikni mustahkamlashning poydevorini tashkil etadi. Shu bilan birga, ijtimoiy muhit va ichki motivatsiya yoshlarning ruhiy mustahkamligini oshirib, ularni stress va salbiy psixologik holatlarga chidamli qiladi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, milliy g‘oya asosida shakllangan psixologik rivojlanish yoshlarni jamiyatga mos, mas’uliyatli va faol fuqarolar sifatida tarbiyalaydi.

Shu sababli, milliy g‘oya va ma’naviy qadriyatlar yoshlarning psixologik rivoji va ijtimoiy faolligi uchun muhim vosita bo‘lib, ularning huquqiy asoslar bilan uyg‘unligi jamiyat barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi. Kelgusida ushbu yo‘nalishda amalga oshiriladigan tadqiqotlar yoshlar siyosati, ma’naviy tarbiya va psixologik qo‘llab-quvvatlash dasturlarini yanada samarali shakllantirishga yordam beradi.

Umuman olganda, milliy g‘oya asosida psixologik rivojlangan yoshlar nafaqat ma’naviy va psixologik jihatdan barqaror, balki jamiyat uchun foydali, mas’uliyatli va ijtimoiy jihatdan faollik ko‘rsatadigan shaxslar bo‘lib yetishadi. Shu bilan jamiyatda psixologik barqarorlik va ma’naviy qadriyatlarning rivoji ta’minlanadi, bu esa mamlakatning umumiy barqarorligi va farovonligiga sezilarli hissa qo‘shadi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Samadova, Sarvinoz Samad qizi. Milliy g‘oya, ma’naviyatning pedagogik asoslari. Buxoro: “Durdona” nashriyoti, 2022.
2. Sobirova M.A., Zamonov Z.T., Niyozmatov A.B., Xo‘jayev M.O. Milliy g‘oya, ma’naviyatning pedagogik asoslari. Toshkent: “Nodirabegim” nashriyoti, 2022.
3. Saat, Norshahril; Halimatusa’diyah, Iim; Anamwathana, Panarat; Shukri, Syaza; Gregorio, Veronica L. Youth and Civic Engagement in Southeast Asia: A Survey of Undergraduates in Six Countries. Singapore: ISEAS – Yusof Ishak Institute, 2025.
4. Oubiña López, María & boshqalar. “Interventions to Promote Civic Engagement Among Youth”. Children jurnalida 2025-yilda nashr etilgan tadqiqot.

VATANPARVARLIK TUYG‘USINING PSIXOLOGIK ASOSLARI VA HUQUQIY TARBIYA BILAN BOG‘LIQLIGI

Nizomiy nomidagi O‘zMPU talabasi

Abduvohidova Aziza

Psixologiya kafedrasi katta dotsenti , PhD

Jo'raqulova Dildora Ziyadullayevna

Annotatsiya:

Ushbu maqolada yoshlar orasida vatanparvarlik tuyg‘usining psixologik asoslari va uning huquqiy tarbiya bilan bog‘liqligi tahlil qilinadi. Milliy g‘oya va qadriyatlarning yoshlarning ruhiy rivojlanishiga ta’siri, ularni huquqiy ong va ijtimoiy mas’uliyatga yo‘naltirishdagi roli o‘rganiladi. Maqolada vatanparvarlik tuyg‘usini shakllantirish bo‘yicha psixologik va huquqiy yondashuvlar tavsiflanadi, shuningdek, yoshlarning milliy g‘oya asosida ijtimoiy-faol, mas’uliyatli va huquqiy madaniyatli shaxs sifatida rivojlanishi bo‘yicha ilmiy mulohazalar ilgari suriladi.

Kalit so‘zlar: vatanparvarlik, psixologik asoslar, huquqiy tarbiya, yoshlar, milliy g‘oya, ruhiy rivojlanish, ijtimoiy mas’uliyat, huquqiy ong, milliy qadriyatlar, shaxsiy rivojlanish

Аннотация:

В статье рассматриваются психологические основы патриотизма у молодежи и его связь с правовым воспитанием. Анализируется влияние национальной идеи и ценностей на психическое развитие молодежи, а также их роль в формировании правового сознания и социальной ответственности. Описываются психологические и правовые подходы к формированию патриотических чувств, приводятся научные рекомендации по развитию молодежи как социально активной, ответственной и правово культурной личности.

Ключевые слова: патриотизм, психологические основы, правовое воспитание, молодежь, национальная идея, психическое развитие, социальная ответственность, правовое сознание, национальные ценности, личностное развитие

Abstract:

This article examines the psychological foundations of patriotism among youth and its connection with legal education. The influence of national ideas and values on the psychological development of young people is analyzed, along with their role in shaping legal consciousness and social responsibility. Psychological and legal approaches to fostering patriotic feelings are described, and recommendations are provided for developing youth as socially active, responsible, and legally cultured individuals.

Keywords: patriotism, psychological foundations, legal education, youth, national idea,

psychological development, social responsibility, legal consciousness, national values, personal development

Kirish. Jamiyatning barqaror rivojlanishi va yosh avlodning milliy qadriyatlar asosida tarbiyalanishi, ularning ijtimoiy faol va mas’uliyatli shaxs sifatida shakllanishi uchun vatanparvarlik tuyg‘usini mustahkamlash zaruriy ahamiyatga ega. Vatanparvarlik shaxsning o‘z mamlakati, millati va jamiyatiga nisbatan chuqur ijobiy hissiyotlar bilan bog‘liq bo‘lib, bu hissiyotlar yoshlarning huquqiy madaniyati va ijtimoiy mas’uliyatini rivojlantirishga ham xizmat qiladi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, yoshlar orasida vatanparvarlik tuyg‘usini shakllantirish nafaqat ma’naviy-axloqiy tarbiya orqali, balki psixologik yondashuvlar va huquqiy ta’lim vositalari orqali ham amalga oshirilishi mumkin. Milliy g‘oya va qadriyatlarning yoshlarning ruhiy rivojlanishiga ta’siri, ularni ijtimoiy me’yorlar, qonuniy xatti-harakatlar va huquqiy ong bilan bog‘lashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois, vatanparvarlik tuyg‘usining shakllanishi psixologik va huquqiy jarayonlarning uyg‘unligi bilan bog‘liq bo‘lib, yoshlarning milliy o‘zlikni anglashi va o‘z vazifalarini ijtimoiy va huquqiy nuqtai nazardan bajarishiga zamin yaratadi.

Maqola davomida vatanparvarlik tuyg‘usining psixologik asoslari, huquqiy tarbiya bilan bog‘liqligi, shuningdek, yoshlarning milliy g‘oya asosida psixologik rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash yo‘llari tahlil qilinadi. Shu orqali ilmiy jihatdan yosh avlodni huquqiy madaniyatga, ijtimoiy mas’uliyatga va milliy qadriyatlarni hurmat qilishga yo‘naltirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Asosiy qism. Milliy g‘oya va vatanparvarlik tuyg‘usi — jamiyatning ma’naviy poydevorini mustahkamlovchi, yoshlarning shaxsiy va ijtimoiy identifikatsiyasini chuqurlashtiruvchi muhim omillardir. Ayniqsa, globalizatsiya, madaniy integratsiya va ijtimoiy — axborot muhitlarining kengayishi sharoitida yoshlar orasida milliy o‘zlikni saqlash va tarbiyalash muammosi dolzarblik kasb etadi. Vatanparvarlik, nafaqat davlatga sadoqat va sadr-mulohaza hissi, balki shaxsning huquqiy ongini, ijtimoiy mas’uliyatini va milliy qadriyatlar asosida harakat qilish salohiyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Shu boisdan, yoshlar psixologiyasi va huquqiy tarbiya integratsiyasini chuqur o‘rganish jamiyat barqarorligi, ma’naviy mustahkamlik va yosh avlodning barkamol rivojlanishi nuqtayi nazaridan muhimdir.

Tadqiqotlar ko‘rsatadiki, vatanparvarlikning psixologik asoslari — shaxsning o‘zini millat, jamiyat va davlat bilan bog‘lash intilishi, ijtimoiy identifikatsiya, milliy qadriyatlarni anglash va ijtimoiy-psixologik ehtiyojlar bilan chambarchas bog‘liq. Xususan, Miklyaeva (2025) yetakchiligida olib borilgan tadqiqotda, o‘spirinlar orasida konstruktiv vatanparvarlikka (“constructive patriotism”) olib keluvchi asosiy ijtimoiy-psixologik prediktorlar sifatida fuqarolik identifikatsiyasi, universal qadriyatlar, “adil olamga” ishonch va moral tamoyillar — adolat va hurmat keng tarqalganligini aniqlagan. Bu natijalar shuni ko‘rsatadiki,

vatanparvarlik faqat huquqiy majburiyat emas, balki shaxsiy axloqiy pozitsiya va jamiyatga bo‘lgan mas’uliyat hissi orqali shakllanadi.

Bundan tashqari, zamonaviy psixologik-pedagogik yondashuvlar yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda muhim vosita bo‘la oladi. Masalan, Samadov (2025) o‘tkazgan tadqiqotda, talabalar orasida emosional ongni rivojlantirish, ijtimoiy identifikatsiyani mustahkamlash va motivatsiyani uyg‘otishga qaratilgan treninglar, rol o‘yinlari va milliy qadriyatlarga asoslangan jamoaviy loyihalar vatanparvarlik ko‘rsatkichlarini sezilarli darajada oshirgan. Bu holat vatanparvarlikni faqat deklarativ tuyg‘u emas, balki faol hayotiy pozitsiyaga aylantirish mumkinligini bildiradi.

Huquqiy tarbiya esa bunday psixologik yondashuvlarni mukammal to‘ldiradi. Vatanparvarlik asosida yoshlarning huquqiy ongini shakllantirish, ularni qonuniy normalarga hurmat bilan yondashishga, davlat va jamiyat oldidagi majburiyatlarini anglashga yo‘naltiradi. Shunday pedagogik-ma’rifiy jarayonlar orqali yoshlar nafaqat madaniy-axloqiy, balki huquqiy jihatdan ham mas’uliyatli, milliy qadriyatlari bilan uyg‘un, mustaqil va barkamol shaxs sifatida shakllanadi.

Maqolaning keyingi bo‘limlarida vatanparvarlik tuyg‘usining psixologik mexanizmlari — shaxsiy identifikatsiya, ichki motivatsiya, emosional ong, ijtimoiy-hamjihatlik — hamda huquqiy tarbiyaning metodik jihatlari tahlil qilinadi. Shu orqali yoshlarni milliy g‘oya asosida psixologik va huquqiy jihatdan rivojlantirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi. Bu tavsiyalar nafaqat shaxsiy darajada, balki ta’lim muassasalari, oilalar va jamiyat miqyosida ham qo‘llanilishi ko‘zda tutilgan.

Xulosa qilib aytganda, bugungi global va ijtimoiy o‘zgarishlar sharoitida yoshlar orasida vatanparvarlik tuyg‘usini psixologik asosda shakllantirish va uni huquqiy tarbiya bilan mustahkamlash — ma’naviy-ijtimoiy taraqqiyot, jamiyat barqarorligi va kelajak avlodning barkamolligi uchun muhim strategik yo‘ldir. Maqola bu yo‘lda ilmiy nazariy baza yaratishga va amaliy tavsiyalar berishga qaratilgan.

Jadval 1. Vatanparvarlik tuyg‘usiga ta’sir etuvchi psixologik va huquqiy omillar

Omil turi	Ta’rifi va mazmuni	Yoshlarning psixologik rivojlanishiga ta’siri
Shaxsiy motivatsiya	Shaxsning milliy qadriyatlar va vatanparvarlikka ichki intilishi	Milliy g‘oya asosida faol va ijtimoiy mas’uliyatli xatti-harakatlar rivojlanadi
Emotsional ong	Shaxsning o‘z mamlakati va millatiga nisbatan hissiy bog‘lanishi	Vatanparvarlik tuyg‘usi va milliy g‘oyaga qiziqishni kuchaytiradi
Ijtimoiy muhit	Oila, maktab, do‘stlar va jamiyat ta’siri	Vatanparvarlik va huquqiy ongni shakllantirishga yordam beradi
Huquqiy tarbiya	Yoshlarni qonuniy bilimlar, huquqiy normalar bilan tanishtirish	Huquqiy madaniyat, qonuniy xulq-atvor va mas’uliyatni mustahkamlaydi

Milliy g‘oya	Tarixiy, madaniy va ma’naviy qadriyatlar tizimi	Shaxsning milliy o‘zligini anglash va psixologik rivojlanishga ta’sir qiladi
--------------	---	--

Jadval tahlili

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, vatanparvarlik tuyg‘usining shakllanishi bir nechta psixologik va huquqiy omillarga bog‘liq. Shaxsiy motivatsiya va emotsional ong yoshlarning milliy g‘oyani qabul qilishini va vatanparvarlik ko‘rsatkichlarini oshirishini ta’minlaydi. Ijtimoiy muhit esa shaxsning qadriyatlarni o‘zlashtirishiga yordam beradi, huquqiy tarbiya orqali yoshlar qonuniy xatti-harakatlarni bajarish va ijtimoiy mas’uliyatni anglash imkoniyatiga ega bo‘ladi. Milliy g‘oya esa psixologik rivojlanish va shaxsiy identifikatsiya jarayonini mustahkamlaydi.

Sxema. Vatanparvarlik tuyg‘usining psixologik va huquqiy shakllanish mexanizmi

[Milliy g‘oya va qadriyatlar] ----\

\

[Shaxsiy motivatsiya] -----> [Vatanparvarlik tuyg‘usi] --> [Psixologik rivojlanish va huquqiy ong]

/

[Emotsional ong] -----/

\

[Ijtimoiy muhit] -----/

\

[Huquqiy tarbiya] -----/

Sxema tahlili

Sxemadan ko‘rinib turibdiki, vatanparvarlik tuyg‘usi va yoshlarning psixologik rivoji ko‘plab omillar orqali shakllanadi. Milliy g‘oya va qadriyatlar yoshlarning identifikatsiyasini va milliy o‘zlikni anglashini ta’minlaydi, shaxsiy motivatsiya esa faol vatanparvarlik xatti-harakatlarini rag‘batlantiradi. Emotsional ong yoshlarni milliy qadriyatlar bilan hissiy bog‘laydi, ijtimoiy muhit — ularni qo‘llab-quvvatlaydi, huquqiy tarbiya esa qonuniy ong va mas’uliyatni mustahkamlaydi. Shu omillar uyg‘unlashganda, yoshlarning psixologik rivoji va huquqiy ongining darajasi oshadi, shaxsning ijtimoiy va ma’naviy barkamolligi ta’minlanadi.

Xulosa. Vatanparvarlik tuyg‘usi yoshlarning psixologik rivoji va huquqiy tarbiyasi bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan murakkab ijtimoiy-psixologik hodisadir. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, yoshlarning milliy g‘oya asosida tarbiyalanishi nafaqat ularning ijtimoiy mas’uliyatini oshiradi, balki huquqiy ongini shakllantirish, milliy qadriyatlarni anglash va ijtimoiy faol shaxs sifatida rivojlanishiga hissa qo‘shadi. Shaxsiy motivatsiya, emotsional ong, ijtimoiy muhit va huquqiy tarbiya kabi omillar birgalikda vatanparvarlik tuyg‘usini mustahkamlaydi va yoshlarning milliy o‘zligini anglashini ta’minlaydi.

Jadval va sxema tahlillari shuni ko‘rsatadiki, milliy g‘oya va qadriyatlarni psixologik va

huquqiy yondashuvlar bilan uyg‘unlashtirish yoshlarning barkamol, mas’uliyatli va huquqiy madaniyatga ega shaxs sifatida shakllanishini ta’minlaydi. Shu bilan birga, vatanparvarlik tuyg‘usini rivojlantirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar nafaqat shaxsiy darajada, balki ta’lim muassasalari va jamiyat miqyosida ham qo‘llanilishi muhimdir.

Xulosa qilib aytganda, vatanparvarlik tuyg‘usining psixologik asoslari va huquqiy tarbiya bilan integratsiyasi yoshlarning milliy g‘oya asosida psixologik rivojlanishini ta’minlash, ularni ijtimoiy, axloqiy va huquqiy jihatdan barkamol shaxsga aylantirishda muhim vosita hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, kelajakdagi ilmiy tadqiqotlar yoshlar tarbiyasida vatanparvarlik va huquqiy ongni rivojlantirishning samarali usullarini aniqlashga, shuningdek, milliy qadriyatlarni yosh avlod ongiga singdirish bo‘yicha strategiyalar ishlab chiqishga qaratilishi lozim.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Alisherov, Javohir B. “Tarixiy, g‘oyaviy va psixologik yondashuvlar asosida yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash”. *Medicine, Pedagogy and Technology: Theory and Practice*, 2025.
2. Sirliyev, Erkin Nazarovich. “Yoshlar- da harbiy vatanparvarlik tuyg‘usini shakllantirishning milliy va xalqaro huquqiy asoslari hamda ijtimoiy-psixologik mexanizmlari”. *Образование и инновационные исследования*, 2024.
3. Jackson, Liz. *Beyond Virtue: The Politics of Educating Emotions*. Cambridge University Press, 2020.
4. Grevtseva, G. Y., Tsiulina, M. V., Bashtanar, I. M., va boshqalar. “Formation of Civil and Patriotic Values Among Young People”. *European Proceedings of Social and Behavioural Sciences (epsbs)*, 2021.

HUQUQIY ONG YETISHMASLIGI VA PSIXOLOGIK OMILLAR**Nizomiy nomidagi O‘zMPU talabasi****Eshqobilova Iroda****Psixologiya kafedrası katta dotsenti , PhD****Jo'raqulova Dildora Ziyadullayevna****Annotatsiya:**

Ushbu maqolada jamiyatda huquqiy ong yetishmasligining sabablari va uni shakllantirishga ta'sir etuvchi psixologik omillar tahlil qilinadi. Psixologik beqarorlik, ijtimoiy muhit, tarbiya va shaxsning motivatsion xususiyatlari huquqiy xulq-atvorning asosiy omillari sifatida ko'rib chiqiladi. Maqolada fuqarolarning huquqiy madaniyatini oshirish va psixologik yondashuv orqali huquqiy ongni mustahkamlash bo'yicha takliflar ham beriladi.

Kalit so'zlar: huquqiy ong, psixologik omillar, huquqiy madaniyat, motivatsiya, ijtimoiy muhit, tarbiya, xulq-atvor, huquqiy tarbiya, ong shakllanishi, ijtimoiy psixologiya

Аннотация:

В статье анализируются причины недостаточного уровня правового сознания в обществе и психологические факторы, влияющие на его формирование. Психологическая нестабильность, социальная среда, воспитание и мотивационные особенности личности рассматриваются как ключевые элементы правового поведения. Представлены рекомендации по повышению правовой культуры граждан и укреплению правового сознания с использованием психологического подхода.

Ключевые слова: правовое сознание, психологические факторы, правовая культура, мотивация, социальная среда, воспитание, поведение, правовое воспитание, формирование сознания, социальная психология

Abstract:

This article examines the causes of insufficient legal awareness in society and the psychological factors influencing its development. Psychological instability, social environment, upbringing, and personal motivational traits are discussed as key determinants of legal behavior. The paper also provides recommendations aimed at strengthening legal consciousness and enhancing citizens' legal culture through psychological approaches.

Keywords: legal awareness, psychological factors, legal culture, motivation, social environment, upbringing, behavior, legal education, consciousness formation, social psychology

Kirish. Jamiyatning barqaror rivojlanishi, fuqarolarning ongli ishtirokini ta'minlash va davlat-huquqiy tizimning samarali faoliyat yuritishida huquqiy ongning ahamiyati beqiyosdir. Biroq amaliyot shuni ko'rsatadiki, ko'plab ijtimoiy guruhlar orasida hali ham

huquqiy ong va huquqiy madaniyat yetarli darajada shakllanmagan. Bu esa qonunlarga nisbatan befarqlik, huquqiy normalarni buzish, o‘z huquq va majburiyatlarini to‘liq anglay olmaslik kabi holatlarning kelib chiqishiga sabab bo‘ladi.

Huquqiy ongning yetishmasligiga olib keluvchi omillar ko‘p qirrali bo‘lib, ular orasida psixologik omillar alohida o‘rin tutadi. Shaxsning tarbiyasi, ijtimoiy muhit, motivatsion holati, emotsional barqarorlik darajasi va ijtimoiy tajribalari uning huquqiy xulq-atvorini belgilovchi muhim psixologik komponentlar hisoblanadi. Aynan shu omillar fuqarolarning qonunlarga munosabatini, huquqiy normalarni qabul qilish darajasini hamda jamiyatda o‘zini tutish usullarini shakllantiradi.

Mazkur maqolada huquqiy ong yetishmasligining ildizlari, uni yuzaga keltiruvchi psixologik jarayonlar hamda bu jarayonlarni boshqarish orqali huquqiy madaniyatni rivojlantirish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, jamiyatda huquqiy ongni mustahkamlash uchun psixologik yondashuvlarning o‘rni va ahamiyati bo‘yicha ilmiy mulohazalar ilgari suriladi.

Asosiy qism. Jamiyatda qonun ustuvorligi va huquqiy tartibni barqaror saqlash uchun fuqarolarning huquqiy ongini shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Huquqiy ong - bu shaxsning huquq va qonunlarga nisbatan munosabati, ularning mazmuni va maqsadini anglashi, huquqiy qadriyatlarni qabul qilishi, va o‘z hayotida qonuniy xulq-atvorni namoyon etishi demakdir. Ilmiy izlanishlar shuni ko‘rsatadiki, huquqiy ongning yetishmasligi jamiyatda huquqbuzarliklar, beqarorlik va ishonchsizlik muhitining shakllanishiga hissa qo‘shadi.

Psixologik omillar huquqiy ongning shakllanishida muhim rol o‘ynaydi. Shaxsning tarbiyasi, motivatsiyasi, ijtimoiy muhitdagi identifikatsiyasi va emosional barqarorligi huquqiy me‘yorlarni qabul qilish darajasiga bevosita ta‘sir qiladi. Masalan, psixolog olim S. Saydullayev huquqiy ruhiyat tushunchasini ilgari surib, uni huquqiy ongning boshlang‘ich pog‘onasi sifatida ko‘radi: ruhiyat, ya‘ni huquqiy ongning hissiy va intuitiv elementi, keyinchalik mazmunli huquqiy tafakkur - huquqiy mafkura shakllanishi uchun zamin yaratadi.

Bundan tashqari, huquqiy ta‘lim va tarbiya ham muhim ahamiyatga ega. Yoshlarda huquqiy bilim va madaniyatni oshirish bo‘yicha tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, dastlabki ontogenetik bosqichda psixologik-pedagogik yondashuvlar qo‘llanishi zarur. Demak, huquqiy savodxonlik faqat yuridik bilimlardan iborat emas, balki shaxsning psixologik holati, jamiyat bilan integratsiyasiga ham bog‘liq.

Jamiyatda huquqiy ong yetishmasligi faqat individual muammo emas; u ijtimoiy-psixologik hodisa sifatida ham namoyon bo‘ladi. Ijtimoiy guruhlar, etnik hamda professional jamoalar o‘zaro huquqiy pozitsiyalarni shakllantiradi, ularning kollektiv huquqiy ongi individual ongni mustahkamlaydi yoki zaiflashtirishi mumkin. Shu nuqtai nazardan, huquqiy ongni oshirish bo‘yicha strategiyalar jamoaviy psixologik omillarni ham inobatga olishi lozim.

Shuningdek, davlat va jamiyat organlari huquqiy ong va huquqiy madaniyatni rivojlantirish

yo‘lida ma‘rifiy-tarbiya ishlari, targ‘ibot va huquqiy ta‘lim tizimlarini mustahkamlashi zarur. Bunday yondashuvlar huquqiy bilimlardan tashqari, fuqarolarning huquqiy qadriyatlarining hissiy va axloqiy qabulini kengaytiradi.

Maqolaning maqsadi - huquqiy ong yetishmasligining ildizlarini tahlil qilish, uni keltirib chiqaruvchi psixologik omillarni aniqlash va shu omillarni inobatga olib fuqarolarda yuksak huquqiy madaniyatni shakllantirish yo‘llarini taklif etishdir. Shunday qilib, nafaqat nazariy jihatdan, balki amaliy jihatdan ham psixologik yondashuvlar asosida huquqiy tartib va qonun ustuvorligini mustahkamlashga xizmat qiladigan konstruksiyalar ishlab chiqiladi.

Jadval 1. Huquqiy ong yetishmasligiga olib keluvchi psixologik omillar

Psixologik omil	Ta‘rifi	Huquqiy ongga ta‘siri
Motivatsion zaiflik	Shaxsning qonunlarni hurmat qilishga ichki intilishining yetishmasligi	Qonunlarga nisbatan befarqlik, huquqbuzarlik xavfi oshadi
Emotsional barqarorlikning pastligi	Stress va tashvish darajasi yuqori bo‘lgan holatlar	Qonuniy xatti-harakatlarni noto‘g‘ri tushunish va noto‘g‘ri qarorlar qabul qilish
Ijtimoiy muhit	Oila, maktab, ish joyi va do‘stlar ta‘siri	Huquqiy normalarga rioya qilish yoki buzilishiga ta‘sir ko‘rsatadi
Tarbiya va o‘qitish	Shaxsga bolalikdan huquqiy qadriyatlarni singdirish	Huquqiy madaniyat va ong shakllanishi uchun asos bo‘ladi
Psixologik bilim yetishmasligi	Shaxsning huquqiy va psixologik bilimlarni yetarlicha olmasligi	Huquqiy tushuncha va xulq-atvorda kamchiliklar

Jadval tahlili

Ushbu jadvaldan ko‘rinib turibdiki, huquqiy ongning shakllanishida psixologik omillar o‘zaro bog‘liq va ko‘p qirrali ta‘sirga ega. Masalan, motivatsion zaiflik va emotsional barqarorlikning pastligi bir-birini kuchaytiradi: shaxs qonunlarga nisbatan qiziqishsiz bo‘lsa va stressga tez berilsa, qonuniy xatti-harakatlarni bajarishda xatolarga yo‘l qo‘yadi. Shu bilan birga, ijtimoiy muhit va tarbiya omillari ongning mustahkam poydevorini yaratadi. Shaxs psixologik jihatdan barqaror va to‘g‘ri tarbiyalangan bo‘lsa, u qonunlarni osonroq qabul qiladi va huquqiy madaniyatini oshiradi.

Sxema. Huquqiy ong shakllanishiga psixologik omillarning ta‘siri

[Shaxsning tarbiyasi] ----\
 \
 /

[Motivatsiya] -----> [Huquqiy ongning shakllanishi] --> [Huquqiy xulq-atvor]

/
 [Ijtimoiy muhit] -----/
 \
 /

[Emotsional barqarorlik] ---/
 /

Sxema tahlili

Sxemadan ko'rinib turibdiki, huquqiy ong shakllanishi bir nechta psixologik komponentlar orqali amalga oshadi. Tarbiya shaxsning huquqiy qadriyatlarini belgilasa, motivatsiya qonunlarga rioya qilishga ichki intilish hosil qiladi. Ijtimoiy muhit - ya'ni oila, maktab, ish joyi va do'stlar - huquqiy xulq-atvorni qo'llab-quvvatlaydi yoki zaiflashtiradi. Emotsional barqarorlik esa shaxsning qonuniy xatti-harakatlarini stress yoki tashvish ta'siridan himoya qiladi. Natijada, ushbu omillar to'liq va uyg'un ishlaganda shaxsning huquqiy ong darajasi yuqori bo'ladi va jamiyatdagi huquqiy tartib barqaror bo'ladi.

Xulosa. Huquqiy ong jamiyatning barqarorligi va fuqarolarning qonuniy xatti-harakatlarini ta'minlashda asosiy omillardan biri hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, huquqiy onging yetishmasligi nafaqat individual darajada, balki ijtimoiy-psixologik kontekstdagi hodisa sifatida ham namoyon bo'ladi. Maqolada keltirilgan psixologik omillar - motivatsion zaiflik, emotsional barqarorlikning pastligi, ijtimoiy muhitning ta'siri, tarbiya va psixologik bilim yetishmasligi - huquqiy ong shakllanishiga bevosita ta'sir qiluvchi asosiy komponentlar sifatida aniqlangan.

Jadval va sxemalar tahlili shuni ko'rsatadiki, ushbu omillar o'zaro bog'liq bo'lib, ularning uyg'unligi huquqiy xulq-atvorni mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi. Tarbiya va huquqiy ta'lim, shaxsning motivatsiyasi va ijtimoiy muhitning qo'llab-quvvatlashi, shuningdek, emotsional barqarorlikning ta'minlanishi fuqarolarda yuqori huquqiy ongni shakllantirishga yordam beradi. Shu bilan birga, huquqiy madaniyatni oshirish bo'yicha psixologik yondashuvlar, fuqarolarning qonunlarga nisbatan mas'uliyatini kuchaytiradi va huquqbuzarlik xavfini kamaytiradi.

Natijada, huquqiy ongni rivojlantirish faqat yuridik bilimlarni oshirish bilan cheklanmasligi, balki psixologik, ijtimoiy va tarbiyaviy omillarni kompleks tarzda hisobga olish zarurligi aniqlandi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, psixologik yondashuv asosida amalga oshiriladigan huquqiy tarbiya va ta'lim dasturlari jamiyatdagi huquqiy tartibni mustahkamlash va fuqarolarning huquqiy madaniyatini oshirishga samarali hissa qo'shadi. Shu bois, kelajakdagi ilmiy izlanishlar psixologik omillar va huquqiy ong o'rtasidagi bog'liqlikni yanada chuqurroq o'rganish, shuningdek, fuqarolarda huquqiy ongni oshirishga qaratilgan amaliy tavsiyalarni ishlab chiqishga yo'naltirilishi lozim.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Ibodullayeva, D. S. “Fuqarolik jamiyatida inson qadri, huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish”. Educational Research in Universal Sciences, 2023
2. Ashuroxunova, I. T. qizi. “Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish muammolari”. Educational Research in Universal Sciences, 2023 - Guliston davlat universiteti.
3. Holtermann, J. H. (ed.). Legal Consciousness. Springer, 2022.
4. Ishani, A. “The Relationship between Law and Psychology: Understanding Interdisciplinary Dynamics and Implications”. SSRN Working Paper, 2025.

**MILLIY G‘OYA ORQALI IJTIMOY FAOLLIKNI OSHIRISHNING
PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI**

**Nizomiy nomidagi O‘zMPU talabasi
Fayzulloeva Chehronabonu
Psixologiya kafedrası o‘qituvchisi
Saidova Nargiza Ismatulla qizi**

Annotatsiya

Ushbu maqolada milliy g‘oya jamiyat a‘zolarining ijtimoiy faolligini oshirishda namoyon bo‘ladigan psixologik omillar va mexanizmlar tahlil qilinadi. Milliy o‘zlik, vatanparvarlik, ijtimoiy birdamlik kabi qadriyatlarning shaxs motivatsiyasi, ijtimoiy mas‘uliyat hissi va fuqarolik pozitsiyasiga ta‘siri yoritilgan. Shuningdek, yoshlar ongida milliy g‘oyaning barqaror shakllanishi hamda jamiyatdagi faollikni kuchaytirishga xizmat qiluvchi psixologik yondashuvlar asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: milliy g‘oya, ijtimoiy faollik, psixologik mexanizmlar, motivatsiya, vatanparvarlik, fuqarolik pozitsiyasi, ijtimoiy mas‘uliyat, milliy o‘zlik, qadriyatlar, yoshlar

Аннотация

В статье рассматриваются психологические механизмы, посредством которых национальная идея способствует повышению социальной активности граждан. Анализируются влияние национальной идентичности, патриотизма и общественной солидарности на мотивацию личности, чувство ответственности и гражданскую позицию. Особое внимание уделено формированию устойчивой национальной идеи у молодёжи и психологическим подходам, направленным на активизацию общественного участия.

Ключевые слова: национальная идея, социальная активность, психологические механизмы, мотивация, патриотизм, гражданская позиция, социальная ответственность, национальная идентичность, ценности, молодёжь

Annotation

This article explores the psychological mechanisms through which the national idea enhances social activity among members of society. It examines how national identity, patriotism, and social solidarity influence personal motivation, a sense of responsibility, and the development of civic engagement. The article also highlights psychological approaches aimed at fostering a stable national idea among youth and strengthening their active participation in society.

Keywords: national idea, social activity, psychological mechanisms, motivation, patriotism, civic engagement, social responsibility, national identity, values, youth

KIRISH. Globallashuv jarayonlari chuqurlashib borayotgan hozirgi davrda jamiyatning barqaror taraqqiyotini ta'minlash, fuqarolarning ijtimoiy faolligini kuchaytirish va ularning ma'naviy-ruhiy dunyosini mustahkamlash dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Ijtimoiy faollikning yuksalishi, avvalo, shaxsning ichki motivatsiyasi, fuqarolik pozitsiyasi va jamiyat oldidagi mas'uliyat hissining shakllanganligiga bog'liq. Bu jarayonda milliy g'oyaning o'rni alohida ahamiyat kasb etadi, chunki u jamiyat a'zolarining ma'naviy birlikda yashashini ta'minlaydigan, ularni umumiy maqsad sari birlashtiradigan kuchli ruhiy-psixologik omildir. Milliy g'oya nafaqat tarixiy xotira va milliy qadriyatlarning mujassami, balki shaxsning hayotiy pozitsiyasiga, dunyoqarashiga, ma'naviy ehtiyojlariga ta'sir ko'rsatuvchi psixologik mexanizm sifatida ham namoyon bo'ladi. U insonda Vatanga sadoqat, ijtimoiy mas'uliyat, tashabbuskorlik, birdamlik kabi fazilatlarining shakllanishiga xizmat qiladi. Shu bois milliy g'oya asosida fuqarolarning ijtimoiy faolligini oshirish mexanizmlarini o'rganish nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham muhim sanaladi.

O'zbekiston jamiyatida amalga oshirilayotgan keng ko'lamlis islohotlar, yoshlarning ijtimoiy hayotdagi rolini oshirishga qaratilgan davlat dasturlari ham milliy g'oyaning mohiyatini chuqur anglashni, uning psixologik ta'sir mexanizmlarini ilmiy asosda tadqiq etishni talab qilmoqda. Mazkur izlanishlar zamirida milliy g'oyaning shaxs psixologiyasiga ta'siri, uning motivatsion, kognitiv va affektiv komponentlari, shuningdek, ijtimoiy faollikni kuchaytirishga xizmat qiluvchi psixologik yondashuvlar yotadi.

Shu nuqtayi nazardan, ushbu maqolada milliy g'oya orqali ijtimoiy faollikni oshirishning psixologik mexanizmlari tahlil qilinadi, milliy qadriyatlarning shaxs va jamiyat hayotidagi o'rni hamda ularning faollikni rag'batlantirishdagi funksional ahamiyati yoritiladi.

ASOSIY QISM. Milliy g'oya shaxsda milliy identifikatsiya tuyg'usini kuchaytiradi va shu orqali uning ijtimoiy faolligini mustahkamlaydigan psixologik mexanizmlar ishlaydi. Ijtimoiy psixologiyada Tajfel va Turner'dagi ijtimoiy identifikatsiya nazariyasi (Social Identity Theory) shuni ko'rsatadiki, odamlar guruhga mansublikni o'z shaxsiy identitetining muhim qismi sifatida qabul qiladilar. Milliy g'oya shuni amalga oshirishga xizmat qiladi — odam o'zini milliy guruh a'zosi sifatida ko'rib, “biz” hissini his qiladi, bu esa uning ijtimoiy va fuqarolik faolligiga turtki bo'ladi.

Bundan tashqari, optimal distinctiveness nazariyasi (Optimal Distinctiveness Theory) shuni ta'kidlaydiki, shaxslar bir tomondan guruhga mansublik orqali o'zini bog'langan his qilmoqchi, ikkinchi tomondan esa o'ziga xoslik va ajralib turishni xohlashadi. Milliy g'oya aynan ushbu psixologik ehtiyojni qondirishda muhim rol o'ynaydi: milliy identifikatsiya shaxsga ijtimoiy birlashish (ingroup) hissini beradi, lekin bir vaqtning o'zida bu identifikatsiya unga o'ziga xos milliy xususiyatlari bilan boshqalaridan farqlanish imkoniyatini ham beradi.

Shaxsning o'z-o'zini identifikatsiyalash jarayonida ijtimoiy muhitning roli katta ekanligi ham ilmiy tadqiqotlarda ko'rsatilgan. Masalan, o'zbek psixolog olimlaridan Shamsiddinov

Sadriddin shaxsning identifikatsiyasini shakllantirishda atrofdagi ijtimoiy muhit, qadriyatlar va guruh a’zolari fikrlari psixologik jihatdan muhimligini ta’kidlaydi. Shu tarzda, milliy g’oya va milliy qadriyatlar shaxsning o’zini “milliy guruh”ga tegishli his qilishida asosiy “ichki” komponent bo’lishi mumkin.

Milliy g’oya tug’ilganda yoki mustahkamlanganda, bu “ijtimoiy mas’uliyat” tuyg’usini ham rivojlantiradi. Shaxs o’z millatining kelajagi va farovonligi uchun mas’uldir degan ong bilan harakat qiladi. Bu psixologik jihatdan “fuqarolik pozitsiyasi” va “ijtimoiy mas’uliyat”ni rag’batlantiradi, chunki milliy birlik va umumiy maqsad tuyg’usi odamlarni jamiyatdagi muammolarni hal qilishda, ijtimoiy tashabbuslarda ishtirok etishda faol bo’lishga undaydi.

Bundan tashqari, milliy g’oya yoshlar orasida nолоyіqlіk tuyg’usini kamaytirishi va maqsadli turmush pozitsiyasini shakllantirishi mumkin. Tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, ijtimoiy faol yoshlar, intellektual vapsixologik xususiyatlari jihatdan boshqacha rivojlanadi: ularning kreativ fikrlashi, jamoaga foyda keltiradigan tashabbuslarda ishtiroki va mas’uliyat hissi yuksak bo’ladi. Milliy g’oya esa bu tashabbuskorlik va mas’uliyatni mustahkamlashda katalizator rolini o’ynaydi.

Shuningdek, ijtimoiy munosabatlar va muloqot psixologiyasi nuqtai nazaridan, milliy g’oya ham ijobiy psixologik ta’sir ko’rsatadi. Moslashuvchan identifikatsiya va guruhga mansublik tuyg’usi shaxslar o’rtasida empatiya, ishonch va hamkorlikni oshirishi mumkin. Bu esa jamiyatda ijtimoiy integratsiyani kuchaytiradi va fuqarolarni birgalikdagi harakatlarga jalb qilish uchun zarur psixologik poydevor yaratadi.

Jadval 1. Milliy g’oya orqali ijtimoiy faollikni oshirishning psixologik mexanizmlari

Psixologik mexanizm	Tavsif	Ijtimoiy faollikka ta’siri	Ilmiy asos / tadqiqot
Guruh identifikatsiyasi	Shaxs o’zini milliy guruh a’zosi sifatida qabul qiladi	Shaxs jamoaviy ijtimoiy tashabbuslarda ishtirok etadi	Tajfel & Turner, Social Identity Theory
Milliy qadriyatlar bilan uyg’unlashuv	Shaxs o’z qadriyatlarini milliy qadriyatlar bilan moslashtiradi	Mas’uliyat, vatanparvarlik va jamiyat uchun tashabbusni oshiradi	Shamsiddinov S., O’zbekiston psixologik tadqiqotlari
Motivatsiya	Ichki motivatsiya: milliy g’oya shaxsni faoliyatga undaydi	Ijtimoiy faol qarorlar va tashabbuslar ko’payadi	Deci & Ryan, Self-Determination Theory
Fuqarolik pozitsiyasi	Shaxs o’zini jamiyat oldida mas’ul deb hisoblaydi	Jamiyatdagi muammolarni hal qilishda faol bo’lish	Civic Engagement Research, 2020
Affektiv aloqalar	Milliy g’oyaga bo’lgan	Empatiya, ishonch va	Empathy & Social

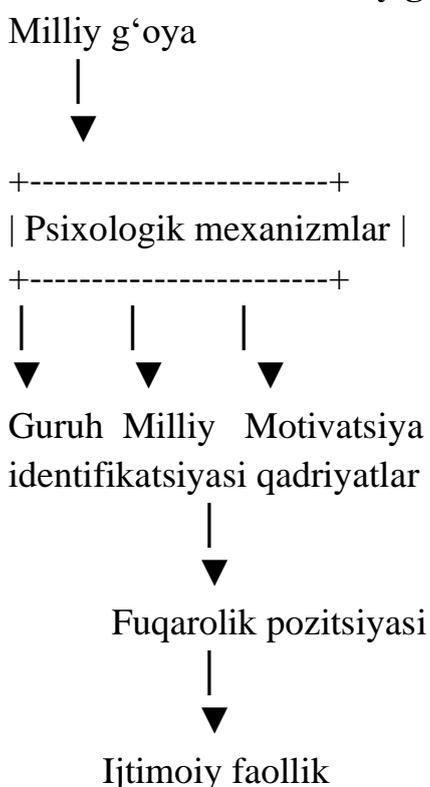

	hissiy bog‘lanish	hamkorlik oshadi	Cohesion Studies
--	-------------------	------------------	------------------

Tahlil:

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, milliy g‘oya bir vaqtning o‘zida bir necha psixologik mexanizmlarni faollashtiradi: shaxs guruh identifikatsiyasi orqali o‘zini jamiyatga tegishli his qiladi, milliy qadriyatlar bilan uyg‘unlashuv mas’uliyat hissini oshiradi, ichki motivatsiya esa harakatlarni rag‘batlantiradi. Fuqarolik pozitsiyasi va hissiy bog‘lanish shaxsning ijtimoiy tashabbuslarda qatnashishini kuchaytiradi. Shu tarzda, bu mexanizmlar birgalikda ijtimoiy faollikni yuksaltiradi.

Sxema: Milliy g‘oya → Psixologik mexanizmlar → Ijtimoiy faollik

Tahlil:

Sxemadan ko‘rinib turibdiki, milliy g‘oya ijtimoiy faollikni oshirish jarayonida markaziy omil hisoblanadi. U bir nechta psixologik mexanizmlarni faollashtiradi: guruh identifikatsiyasi shaxsni jamoaga integratsiya qiladi, milliy qadriyatlar motivatsiyani mustahkamlaydi, fuqarolik pozitsiyasi va hissiy bog‘lanish esa shaxsning tashabbuskorligini oshiradi. Bu mexanizmlar bir-birini mustahkamlaydi va shaxsning ijtimoiy hayotdagi faoliyatini barqaror qiladi.

XULOSA. Ushbu maqolada milliy g‘oya orqali shaxsning ijtimoiy faolligini oshirishdagi psixologik mexanizmlar tahlil qilindi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, milliy g‘oya shaxsda guruh identifikatsiyasi, milliy qadriyatlar bilan uyg‘unlashuv, ichki motivatsiya, fuqarolik pozitsiyasi va hissiy bog‘lanish kabi psixologik jarayonlarni faollashtiradi. Ushbu mexanizmlar birgalikda ijtimoiy faollikni kuchaytiruvchi vosita sifatida ishlaydi.

Ilmiy tadqiqotlar, xususan Tajfel va Turner dagi ijtimoiy identifikatsiya nazariyasi hamda

Deci va Ryanning ichki motivatsiya nazariyasi, shuningdek, O‘zbekistondagi psixolog olimlarning izlanishlari, milliy g‘oyaning shaxs va jamiyat hayotidagi markaziy o‘rnini tasdiqlaydi. Milliy g‘oya orqali shakllangan ijtimoiy faollik, shaxsni jamiyat oldidagi mas’uliyatni his qilishga, tashabbuskorlik va hamkorlik ko‘rsatishga undaydi, yoshlar ongida esa maqsadli va barqaror fuqarolik pozitsiyasini mustahkamlaydi.

Shu bilan birga, milliy g‘oya ijtimoiy birdamlik va empatiya tuyg‘ularini kuchaytiradi, shaxslarni umumiy maqsad sari yo‘naltiradi va jamiyatning barqaror rivojlanishida muhim psixologik resurs vazifasini bajaradi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, milliy g‘oya nafaqat ma’naviy va madaniy qadriyat, balki fuqarolarni faol ijtimoiy ishtirok etishga undovchi kuchli psixologik vositadir.

Kelgusida ushbu mavzu bo‘yicha ilmiy izlanishlarni davom ettirish, milliy g‘oyaning psixologik mexanizmlarini yanada chuqurroq o‘rganish, shuningdek, ijtimoiy faoliyatni rag‘batlantirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish muhim hisoblanadi. Shu tarzda milliy g‘oya nafaqat shaxsning ma’naviy rivojlanishiga, balki jamiyatdagi barqarorlik va ijtimoiy integratsiyaga ham sezilarli hissa qo‘shadi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

- 1.Samadova Sarvinoz Samad qizi. Milliy g‘oya, ma’naviyatning pedagogik asoslari [o‘quv qo‘llanma]. Buxoro: “Durdona” nashriyoti, 2022.
- 2.“Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq” darsligi qo‘llanmalari — O‘zbekiston oliy ta’limi uchun 5111600 ta’lim yo‘nalishi doirasida. (2024–2025)
- 3.Cichocka, Aleksandra & Cislak, Aleksander. The role of national identification in explaining political and social civic engagement. 2020.
- 4.Park, Jinseo & Hong, Ah Jeong. Development and validation of civic engagement scale. Humanities and Social Sciences Communications, 2025.

**O‘ZBEK XALQINING URF - ODATLARI PSIXOLOGIK JOZIBA VA HUQUQIY
TARTIB****Nizomiy nomidagi O‘zMPU talabasi****Fayziyeva Fazilat****Psixologiya kafedrası katta o'qituvchisi****Toshmatov Boboxon Egamshukurovich****Annotatsiya:**

Ushbu maqolada O‘zbek xalqining urf-odatları, psixologik jozibası va huquqiy tartib bilan bog‘liqligi o‘rganilgan. Maqolada milliy an‘analari va odatlar jamiyat hayotidagi rolini, shuningdek, ularning psixologik ta‘sirı va huquqiy normalar bilan uyg‘unligi tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari madaniyat va huquqshunoslik sohalarida amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: O‘zbek urf-odatları, milliy an‘analari, psixologik joziba, huquqiy tartib, madaniyat, ijtimoiy hayot, an‘anaviy qadriyatlar, jamiyat psixologiyasi, huquq normalari, milliy madaniyat

Аннотация:

В данной статье исследуются узбекские народные обычаи, их психологическое притяжение и связь с правовым порядком. Рассматривается роль национальных традиций в жизни общества, их психологическое влияние и согласованность с правовыми нормами. Результаты исследования имеют практическое значение для культурологии и юриспруденции.

Ключевые слова: узбекские обычаи, национальные традиции, психологическое притяжение, правовой порядок, культура, общественная жизнь, традиционные ценности, психология общества, правовые нормы, национальная культура

Abstract:

This article explores Uzbek folk customs, their psychological appeal, and their relationship with legal order. It analyzes the role of national traditions in society, their psychological impact, and alignment with legal norms. The research findings are practically significant for cultural studies and law.

Keywords: Uzbek customs, national traditions, psychological appeal, legal order, culture, social life, traditional values, societal psychology, legal norms, national culture

Kirish. O‘zbek xalqining urf-odatları va an‘analari uzoq tarixiy rivojlanish jarayonida shakllangan bo‘lib, ular nafaqat madaniy meros, balki jamiyat hayotining muhim qismi sifatida ham ahamiyat kasb etadi. Ularning shakllanishida psixologik omillar, ijtimoiy muhit va huquqiy normalar o‘zaro chambarchas bog‘langan. Milliy urf-odatlar odamlararo munosabatlarni tartibga solish, jamiyatda o‘zaro hurmat va ishonchni mustahkamlashda

muhim rol o‘ynaydi.

Shuningdek, psixologik joziba nuqtai nazaridan urf-odatlar shaxsning hissiy va ijtimoiy holatiga ta’sir qiladi, insonlarning xulq-atvori va qarorlar qabul qilishida bevosita rol o‘ynaydi. Boshqa tomondan, huquqiy tartib bilan bog‘liqligi, ya’ni urf-odatlar va odatiy qonunlarning uyg‘unligi, jamiyatda barqarorlik va adolatni ta’minlashga xizmat qiladi.

Ushbu maqolada o‘zbek xalqining urf-odatlari psixologik joziba va huquqiy tartib bilan qanday o‘zaro bog‘liqlikda ekanligi, ularning jamiyat hayotiga ta’siri va zamonaviy huquqiy muhitdagi o‘rni tahlil qilinadi. Shu bilan birga, milliy qadriyatlarni saqlash va rivojlantirish yo‘llari ham ko‘rib chiqiladi.

Asosiy qism. O‘zbek xalqining urf-odatlari va an’analar — bu faqat tarixiy meros, balki jamiyat hayotining bugungi kundagi psixologik va huquqiy asoslaridir. Har bir urf-odat, marosim, ijtimoiy odat aslida shaxs va jamiyat ruhiyatini, ularning bir-biri bilan munosabat tarzini belgilaydi. Etnopsixologiya sohasidagi tadqiqotchilar ta’kidlashicha, urf-odatlar va an’analar “xalq ruhining” tarkibiy qismi bo‘lib, ular orqali etnik guruhning psixologik turmushi va identifikatsiyasi gerçekleşadi.

Masalan, Vilgelm Vundt — zamonaviy etnopsixologiyaning asosi tushilgan olimlaridan biri sifatida, etnik guruhlarning madaniyati, san’ati, til va urf-odatlarida o‘ziga xos “xalq ruhini” ko‘rdi. Unga ko‘ra, urf-odatlar jamiyat psixologiyasining eng yaqqol namoyon bo‘luvchi shakli bo‘lib, ular odamlarning hissiy-ijtimoiy xulqini belgilaydi. Demak, o‘zbek urf-odatlari nafaqat tarixiy xotira, balki shaxsning ichki psixologik muhitini va guruh ichidagi munosabatlarni shakllantiruvchi muhim omildir.

Shu bilan birga, huquqiy madaniyat va huquqiy ong masalalarini o‘rganadigan huquqshunoslar va sotsiologlar urf-odatlar ham huquqiy tartibga ta’sir qiluvchi kuch sifatida namoyon bo‘lishini ta’kidlaydilar. Huquqiy psixologiya tushunchasi doirasida urf-odatlar, odatlar va odatiy xulq-atvor jamiyatda qonunlarga hurmat, huquqiy ong va madaniy xulq barqarorligini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi.

O‘zbek jamiyatida urf-odatlar ko‘pincha oilaviy va mahalliy munosabatlarda — to‘y, nikoh, tug‘ilgan kun, marosimlar, hamda jamiyatda ijtimoiy hurmat va mehr-oqibatni namoyon etuvchi xatti-harakatlar shaklida namoyon bo‘ladi. Bu urf-odatlar insonga nafaqat tegishli etnik guruhning bir qismi ekanligini his qilishiga yordam beradi, balki shaxslarni bir-biriga bog‘laydi, ularning ijtimoiy aloqalarini mustahkamlaydi, jamiyatda o‘zaro ishonch va hurmat ruhini yaratadi.

Bunday ijtimoiy psixologik muhit esa huquqiy tartibning asosiy zaminini yaratadi. Agar fuqarolar o‘zlarini umumiy madaniyat va an’analar orqali birlashtirsa, ular qonunlarga ham ko‘proq hurmat bilan yondashadi, qonunlar va huquqiy normalarni shunchaki majburiyat emas, balki jamiyatga fidoyilik ko‘rsatkichi deb biladi. Shunday qilib, urf-odat va huquqiy madaniyat bir-birini to‘ldiradi va kuchaytiradi. Huquqiy tarbiya va huquqiy madaniyatni shakllantirishda, xususan yoshlar o‘rtasida, milliy qadriyatlar hamda urf-odatlarga

asoslangan tarbiyaviy ishlar muhim ahamiyatga ega.

Ayni paytda, o‘zbek urf-odatlarining psixologik jozibasi ham jamiyatda stabil psixologik muhit yaratadi. Yoshlar va kattalar o‘rtasidagi avlodlararo aloqa, oilaviy an’analar, mahalla va jamoa hayotidagi marosimlar — bular barchasi shaxsni jamiyatga bog‘laydi, sotsial identifikatsiyani mustahkamlaydi. Etnologlarga ko‘ra, bu urf-odatlar orqali etnik o‘zlik saqlanadi, individ o‘z taraqqiyotini milliy madaniyat asosida amalga oshiradi.

Shunday qilib, o‘zbek xalqining urf-odatlari — bu nafaqat madaniy meros, balki jamiyat va shaxs hayotida chuqur psixologik hamda huquqiy funksiyalarni bajaruvchi tarkibiy elementdir. Ular psixologik joziba orqali jamiyatni birlashtiradi, milliy o‘zlikni mustahkamlaydi, va shu bilan birga huquqiy tartib va madaniy xulq-atvor orasidagi uzviy bog‘liqlikni ta’minlaydi. Hozirgi zamonda ham urf-odatlarni, an’analarni va huquqiy madaniyatni uyg‘un rivojlantirish — barqaror, birlikka asoslangan, madaniy jihatdan boy jamiyat qurish uchun muhim shartdir.

Shu bilan birga, xalq pedagogikasi sohasidagi tadqiqotlar urf-odatlar va an’analar orqali yoshlar tarbiyasida, ularning ma’naviy va psixologik kamolotida hal qiluvchi omil ekanini ko‘rsatadi. Masalan, Mallyayev va G‘ofurova urf-odatlar va an’analarni xalq pedagogikasi elementlari sifatida ko‘rib, zamonaviy ta’lim tizimida ulardan foydalanish dolzarbligini ta’kidlaydilar. Bular orqali yoshlar nafaqat milliy o‘zligini anglaydi, balki jamiyatda muloqot, hamjihatlik va mas’uliyat ruhini egallaydi.

Bugungi kunda globalizatsiya, texnologik rivojlanish va madaniy almashinuv jarayonlari miliy urf-odatlarga yangi sinovlar keltirmoqda. Ko‘plab an’analar o‘zgarishlarga duch kelmoqda, yangi hayot sharoitlariga moslashmoqda. To‘raquova tadqiqotida ta’kidlaganidek, o‘zbek xalqining urf-odatlari va an’analari zamonaviy hayotga moslashib, ularning roli sezilarli darajada o‘zgarib bormoqda.

Shunday bo‘lsa-da, psixologik joziba jihatidan urf-odatlar o‘z ahamiyatini saqlab qolmoqda: oilaviy marosimlar, mahalliy tadbirlar, bayramlar, mehmondo‘stlik, hamda do‘stlik va hamjihatlik kabi ijtimoiy-hissiy praktikalar orqali jamiyat a’zolari orasida chuqur bir aloqa, identifikatsiya va ijtimoiy birdamlik paydo bo‘ladi. Bu esa huquqiy tartib va madaniy ong shakllanishi uchun qulay zamin yaratadi.

Natijada, o‘zbek xalqining urf-odatlari – bu nafaqat ma’rifiy yoki madaniy meros, balki zamonaviy jamiyatda psixologik stabilitet, ijtimoiy uyg‘unlik va huquqiy tartibni ta’minlovchi muhim omil hisoblanadi. Milliy an’analarni saqlash va ulardan ongli ravishda foydalanish, huquqiy madaniyat va huquqiy ongni rivojlantirish orqali jamiyatning barqarorligi va kamolotiga erishish mumkin.

1. Jadval: O‘zbek urf-odatlari va ularning ijtimoiy-psixologik hamda huquqiy funksiyalari

Urf-odat / An’ana	Psixologik joziba	Ijtimoiy / Jamiyatdagi rol	Huquqiy tartib bilan bog‘liqligi	Izoh
-------------------	-------------------	----------------------------	----------------------------------	------

“NAZARIY VA AMALIY FANLARDAGI USTUVOR ISLOHOTLAR VA ZAMONAVIY TA’LIMNING INNOVATSION YO’NALISHLARI”

To’y marosimi	Oila a’zolarini birlashtiradi, hissiy yaqinlik yaratadi	Oila va mahallada birlashuvni kuchaytiradi	Nikoh qonunlariga mos keladi, oilaviy huquq normalarini qo’llab-quvvatlaydi	Shaxs va jamiyat o’rtasidagi uyg’unlikni shakllantiradi
Aholi uchrashuvlari (mahalla yig’inlari)	Jamiyat a’zolarining o’zini qadrlashini oshiradi	Mahalla ijtimoiy barqarorligini ta’minlaydi	Ijtimoiy tartib va lokal normativlar bilan uyg’un	Jamiyatda ijtimoiy nazoratni mustahkamlaydi
Mehmondo’stlik	Hissiy iliqlik va ijobiy munosabat yaratadi	Jamiyatda hurmat va o’zaro yordamni mustahkamlaydi	Shaxslararo huquqiy mas’uliyatni rag’batlantiradi	An’ana orqali ijtimoiy qoidalar kuchayadi
Bayramlar (Navro’z, Qurbon hayiti)	Jamiyat a’zolari orasida birligi va qiziqishni oshiradi	Milliy o’zlikni va jamiyat ruhiyatini mustahkamlaydi	Bayram tartiblari va qonuniy ishlov berish bilan uyg’un	Psixologik jozibani kuchaytiradi va qonuniy huquqlarni himoya qiladi
Oilaviy marosimlar (tug’ilgan kun, nikoh)	Shaxsning hissiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir	Oilaviy aloqalarni mustahkamlaydi	Oilaviy huquqiy me’yorlarga mos keladi	Jamiyat va shaxs o’rtasida uyg’unlikni yaratadi

Tahlil:

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, o‘zbek urf-odatlarini nafaqat psixologik jozibaga ega, balki jamiyatning barqarorligi va huquqiy tartib bilan uzviy bog‘liq. Har bir urf-odat shaxsning hissiy holatini yaxshilaydi, ijtimoiy aloqalarni mustahkamlaydi va huquqiy me’yorlar bilan uyg‘unlashadi. Masalan, to‘y marosimi faqat oilaviy munosabatlarni mustahkamlamaydi, balki nikoh qonunlari orqali shaxslararo huquqiy himoyani ham ta’minlaydi. Shu tarzda, urf-odatlar va huquqiy tartib o‘rtasida tabiiy uyg‘unlik mavjud.

1. Sxema: O‘zbek urf-odatlarini va ularning jamiyatga ta’siri

[Milliy urf-odatlar]

|

| | |

[Psixologik Joziba] [Ijtimoiy Barqarorlik] [Huquqiy Tartib]

Shaxsiy hissiyotlar Mahalla va oila Qonun va normativlar

Tahlil:

Sxemadan ko‘rinib turibdiki, milliy urf-odatlar uch asosiy komponent orqali jamiyatga ta’sir ko‘rsatadi: psixologik, ijtimoiy va huquqiy. Psixologik joziba shaxsning ichki holatini yaxshilaydi, ijtimoiy barqarorlik jamiyatda uyg‘unlik va ishonchni mustahkamlaydi, huquqiy tartib esa qonunlarga hurmatni oshiradi. Shu orqali urf-odatlar jamiyatni butunligini saqlashda va huquqiy madaniyatni rivojlantirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

Xulosa. O‘zbek xalqining urf-odatlari va an‘analari nafaqat tarixiy va madaniy meros sifatida, balki jamiyat hayotida psixologik, ijtimoiy va huquqiy funksiyalarni bajaruvchi muhim omil hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, urf-odatlar psixologik jozibasini orqali shaxsning hissiy holatini yaxshilaydi, ijtimoiy aloqalarni mustahkamlaydi va jamiyatda o‘zaro hurmat hamda ishonchni yaratadi. Shu bilan birga, ular huquqiy tartib bilan uzviy bog‘langan bo‘lib, shaxslarni qonun va odat qoidalariga hurmat bilan yondashishga rag‘batlantiradi.

O‘zbek urf-odatlari jamiyat psixologiyasini shakllantiradi, oilaviy va mahallaviy munosabatlarni uyg‘unlashtiradi, milliy qadriyatlarni saqlash va rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, urf-odatlar va huquqiy normalarning uyg‘unligi jamiyatning barqarorligini oshiradi, fuqarolarda huquqiy madaniyatni shakllantiradi va shaxsning ijtimoiy va psixologik rivojlanishiga yordam beradi.

Shu bois, zamonaviy davrda urf-odatlar va an‘analarni saqlash, ulardan ma’naviy, ijtimoiy va huquqiy maqsadlarda ongli foydalanish, jamiyatning barqarorligi va milliy o‘zligini mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega. Ularni ilmiy asosda o‘rganish va targ‘ib qilish orqali, nafaqat psixologik joziba va ijtimoiy uyg‘unlik, balki huquqiy madaniyatni rivojlantirish hamda zamonaviy huquqiy tartibni mustahkamlash mumkin.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Satvoldiyev F.A. Huquqiy madaniyat va huquqiy tarbiya asoslari. — Namangan: NAMANGAN nashriyoti, 2024.
2. Asqarova O’. M. Pedagogika nazariyasi va tarixi (darslik). — Toshkent: Usmon Nosir media, 2022.
3. Madatov Khabibulla, Matlatipov Sanatbek, Aripov Mersaid. Uzbek text's correspondence with the educational potential of pupils: a case study of the School corpus. 2023.
4. Povey Anna, Povey Katherine. FeruzaSpeech: A 60 Hour Uzbek Read Speech Corpus with Punctuation, Casing, and Context. 2024.

SHAXSNING HUQUQIY XULQ-ATVORI VA MILLIY G'OYA TALABLARINING PSIXOLOGIK ASOSLARI

Nizomiy nomidagi O'zMPU talabasi

Sobirjonova Omina

Psixologiya kafedrası o'qituvchisi

Raxmanova Nigina Amindjanovna

Annotatsiya

Ushbu maqolada shaxsning huquqiy xulq-atvorini shakllantirish jarayonida psixologik omillarning, ijtimoiy muhitning va milliy g'oya talablari asosida rivojlanadigan ongiy-ma'naviy mexanizmlarning roli yoritiladi. Huquqiy ong, huquqiy madaniyat va fuqarolik mas'uliyati kabi kategoriyalar milliy g'oya bilan uzviy bog'liq bo'lib, ular shaxsning ijtimoiy hayotdagi faol pozitsiyasini belgilaydi. Maqolada shaxsning ongida huquqiy qadriyatlar tarkib topishining psixologik omillari, motivatsion tizim, ijtimoiy identifikatsiya, iymone'tiqod va ma'naviy qarashlarning huquqiy xulq-atvorga ta'siri tahlil etiladi. Shu bilan birga, milliy g'oya talablari fuqarolarning huquqiy faoliyatini yo'naltiruvchi ma'naviy-psixologik kuch sifatida yoritilib, yoshlar tarbiyasida huquqiy ongni mustahkamlashning amaliy mexanizmlari ko'rsatib o'tiladi.

Kalit so'zlar: huquqiy ong, huquqiy madaniyat, milliy g'oya, shaxs psixologiyasi, ijtimoiy identifikatsiya, motivatsiya, fuqarolik mas'uliyati, ma'naviyat, huquqiy xulq-atvor, ijtimoiy muhit

Аннотация

В данной статье рассматриваются психологические основы формирования правового поведения личности в контексте требований национальной идеи. Анализируются такие категории, как правовое сознание, правовая культура и гражданская ответственность, которые тесно связаны с ценностями национальной идеологии и определяют активную социальную позицию человека. Особое внимание уделяется психологическим механизмам становления правовых ценностей, мотивационной сфере, социальной идентификации, духовно-нравственным установкам и их влиянию на правовое поведение. Также раскрывается роль национальной идеи как духовно-психологического фактора, направляющего правовую активность граждан, и приводятся практические подходы к укреплению правового сознания, особенно среди молодежи.

Ключевые слова: правовое сознание, правовая культура, национальная идея, психология личности, социальная идентификация, мотивация, гражданская ответственность, духовность, правовое поведение, социальная среда

Abstract

This article examines the psychological foundations of an individual's legal behavior within the framework of national idea requirements. It highlights the interconnected roles of legal consciousness, legal culture, and civic responsibility as key elements that shape a person's active social stance. The study focuses on the psychological mechanisms underlying the formation of legal values, including motivational factors, social identification processes, and moral-spiritual orientations that influence legal behavior. Additionally, the article explains how the national idea functions as a guiding psycho-spiritual force that directs citizens' legal activity and presents practical mechanisms for strengthening legal consciousness, particularly among youth.

Keywords: legal consciousness, legal culture, national idea, personality psychology, social identification, motivation, civic responsibility, spirituality, legal behavior, social environment

Kirish. Zamonaviy jamiyat taraqqiyotining asosiy mezonlaridan biri bu fuqarolarning huquqiy ongini yuksaltirish, ularning ijtimoiy-huquqiy jarayonlarda faol ishtirokini ta'minlash va milliy g'oyaga sodiq, mas'uliyatli shaxsni tarbiyalashdir. Har qanday davlatning barqaror rivojlanishi huquqiy xulq-atvor normalariga amal qiladigan, ijtimoiy munosabatlarda qonun ustuvorligini e'tirof etadigan va milliy manfaatlarni anglay oladigan fuqarolar mavjudligiga bog'liq. Shaxsning huquqiy xulq-atvori tasodifiy jarayon bo'lmay, u ma'naviy-ruhiy rivojlanish, ijtimoiy tajriba, psixologik ehtiyojlar va milliy g'oyalar ta'siri ostida shakllanadigan murakkab tizimdir.

Huquqiy xulq-atvorning psixologik asoslari shaxsning ongida qaror topgan qadriyatlar, e'tiqod, motivlar, ichki o'z-o'zini nazorat qilish mexanizmlari hamda ijtimoiy identifikatsiya jarayonlari bilan uzviy bog'liq. Bunda insonning oila, ta'lim muassasalari, jamoa va ijtimoiy madaniy muhit bilan o'zaro munosabatlari alohida ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa yoshlar ongiga milliy g'oya asosida shakllanadigan vatanparvarlik, mas'uliyat, burch, ezgulik va qonunlarga hurmat kabi fazilatlarning singdirilishi huquqiy madaniyatning barqaror asosini tashkil etadi. Milliy g'oya jamiyatni birlashtiruvchi, shaxsning ma'naviy olamini boyituvchi, ijtimoiy faoliyatni yo'naltiruvchi mafkuraviy kuch sifatida fuqarolarning huquqiy xulq-atvorini yanada mazmunli shakllantirishga xizmat qiladi.

Shu sababli shaxsning huquqiy xulq-atvori va milliy g'oya talablarining psixologik asoslarini o'rganish nafaqat nazariy ahamiyatga, balki amaliy pedagogik, tarbiyaviy va ijtimoiy-psixologik qiymatga ega. Ushbu masala bo'yicha tahlil olib borish yosh avlodni ongli ravishda qonunlarga amal qiluvchi, jamiyatda o'z o'rnini to'g'ri belgilay oluvchi, milliy manfaatlarni e'zozlaydigan shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi. Mazkur maqolada shaxs huquqiy ongining shakllanish omillari, huquqiy xulq-atvoriga ta'sir etuvchi psixologik mexanizmlar hamda milliy g'oyaning shaxs taraqqiyotidagi o'rnini ilmiy asosda yoritiladi.

Asosiy qism. Shaxsning huquqiy xulq-atvori insonning jamiyatdagi huquqiy me'yorlarga

munosabati, qonunlarga rioya qilishi, ijtimoiy mas'uliyatni his etishi va o'z xatti-harakatini shu me'yorlarga muvofiq tartibga solish qobiliyatini anglatadi. Psixologiya fanida huquqiy xulq-atvor shaxsning ichki psixologik tizimi, ijtimoiy tajribasi, e'tiqodi va qadriyatlari bilan uzviy bog'liq holda shakllanishi ta'kidlanadi. A. Bandura, L. Kolberg, J. Piaje kabi olimlarning yondashuvlarida xulq-atvorning shakllanishi ongdagi kognitiv jarayonlar, ijtimoiy o'rganish mexanizmlari va axloqiy rivojlanish bosqichlari bilan izohlanadi. Masalan, Kolbergning axloqiy rivojlanish nazariyasiga ko'ra, shaxsning qonunlarga munosabati uning axloqiy tafakkur darajasi bilan bevosita bog'liq bo'lib, yuqori bosqichga ko'tarilgan sayin inson o'z xatti-harakatining ijtimoiy oqibatlarini chuqurroq anglay boshlaydi, bu esa huquqiy xulq-atvorning ongli shakllanishiga xizmat qiladi.

Huquqiy xulq-atvorni shakllantiruvchi omillar ko'p qirrali bo'lib, avvalo shaxsning huquqiy ongiga borib taqaladi. Huquqiy ong insonning jamiyatdagi normativ tizimni anglash darajasi, huquq va burchlar mohiyatini bilishi, o'z xatti-harakatini baholashga bo'lgan ichki mezonidir. O'zbekistonlik tadqiqotchilar, jumladan A. Jalolov, B. Ziyomuhamedov va Sh. Yuldashevlarning ilmiy asarlarida huquqiy ongning shakllanishi tarbiya, ta'lim, oilaviy muhit va ommaviy madaniyat ta'siri ostida amalga oshishi ilmiy asoslangan. Huquqiy ong taraqqiy etgan shaxs o'zini jamiyatning mas'uliyatli a'zosi deb his etadi, uning huquq va burchlari o'rtasidagi muvozanatni to'g'ri tushunadi va intellektual nazorat orqali xulqini tartibga soladi.

Psixologiyada shaxsning ijtimoiy identifikatsiyasi ham huquqiy xulq-atvor shakllanishida muhim o'rin tutadi. T. Tadjfelning ijtimoiy identifikatsiya nazariyasi shaxsning o'zini muayyan guruhning bir qismi sifatida tan olishi uning xatti-harakatlariga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatishini ta'kidlaydi. Milliy g'oya fuqarolarning milliy, madaniy va ma'naviy birlik asosidagi identifikatsiyasini mustahkamlab, shaxsni jamiyatdagi vazifasini teran anglashga undaydi. Shaxs o'zini millatning bir bo'laki sifatida his qilganida uning huquqiy xulq-atvori yanada barqarorlik kasb etadi. Chunki milliy g'oya asosida shakllanadigan vatanparvarlik, mas'uliyat, burch va ezgulik kabi qadriyatlar huquqiy xatti-harakatlarda o'z aksini topadi.

Milliy g'oya talablarining psixologik asoslari shaxsning ma'naviy olamiga bog'liq. Ma'naviy qadriyatlar ijtimoiy jarayonlarda yo'naltiruvchi kuch bo'lib, u shaxsda ongli tanlov, ehtiyoj va motivlar tizimini shakllantiradi. V. Franklning insonning ma'naviy mohiyati haqidagi g'oyalarga ko'ra, shaxsning ma'noga yo'naltirilganligi uning xatti-harakatlariga ijobiy ta'sir qiladi. Frankl fikricha, inson o'z hayotida ma'no topa olganida, uning harakatlari maqsadli, ongli va barqaror bo'ladi. Milliy g'oya ana shunday ma'naviy maqsadlarni belgilovchi omil sifatida shaxsni huquqiy xulq-atvorga undaydi. Zero, milliy g'oya jamiyatning ma'naviy tayanchi bo'lib, fuqarolarning huquqiy madaniyatini rivojlantirishda muhim psixologik faktor sifatida xizmat qiladi.

Huquqiy madaniyatning shakllanishida motivatsiyaning o'rni ham alohida ta'kidlanadi. Motivatsiya shaxsning huquqiy faoliyatga bo'lgan ichki intilishi, qonunlarga rioya qilishga

bo'lgan tayyorligi, ijtimoiy maqsadlarni qadrlash darajasini ifodalaydi. A. Maslou tomonidan ilgari surilgan ehtiyojlar ierarxiyasi nazariyasiga ko'ra, insonning xavfsizlik, ijtimoiylik va o'zini oqlash ehtiyojlari qondirilgan sari u jamiyatga nisbatan mas'uliyatliroq bo'ladi. Huquqiy xulq-atvor aynan shaxsning o'zini jamiyatda xavfsiz va hurmatli deb his etishi bilan uzviy bog'liq. Milliy g'oya bu ehtiyojlarning barqaror qondirilishiga xizmat qiluvchi mafkuraviy asos bo'lib, shaxsni ijtimoiy barqarorlikni saqlashga undaydi.

O'zbekiston jamiyatida huquqiy ong va huquqiy madaniyatni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan hisoblanadi. Bu jarayonda fuqarolarning milliy g'oya talablarini chuqur anglashlari, huquq va majburiyatlarga ongli munosabatda bo'lishlari muhim. Psixolog olim G. Shoumarova ta'kidlaganidek, shaxsning ma'naviy immuniteti kuchli bo'lganida u ijtimoiy-huquqiy muammolarni oqilona hal qila oladi va turli vaziyatlarda qonuniy yo'lni tanlaydi. Shu nuqtayi nazardan, ma'naviy immunitetni mustahkamlash shaxsning huquqiy xulq-atvorini rivojlantirishning muhim mexanizmi hisoblanadi.

Shuningdek, ijtimoiy muhitning ta'siri ham huquqiy xulq-atvor shakllanishida asosiy o'rin tutadi. Ijtimoiy o'rganish nazariyasiga ko'ra, inson o'rnak orqali xulq-atvorni o'zlashtiradi. Bandura fikricha, bola yoki yosh shu bilan o'ralashgan muhitda qanday xulq namunalarni kuzatsa, o'sha namunalarni o'z faoliyatiga ko'chiradi. Shu bois oilada, ta'lim muassasalarida, ommaviy axborot vositalarida huquqiy me'yorlarga hurmat bilan qarash muhitning yaratilishi shaxsning huquqiy ongini mustahkamlaydi. Milliy g'oya esa ana shu ijtimoiy muhitning ma'naviy asoslarini ta'minlaydi.

Huquqiy xulq-atvorda iymon-e'tiqod va ma'naviy qarashlarning ta'siri ham muhim o'rin tutadi. O'zbekistonlik ma'naviyatshunos olim A. Jo'rayev fikricha, shaxsning ma'naviy e'tiqodi kuchli bo'lsa, u huquqiy me'yorlarga amal qilishni nafaqat ijtimoiy talab, balki ichki burch sifatida qabul qiladi. Bu holat shaxsning o'zini nazorat qilish qobiliyatini kuchaytiradi va xatti-harakatni barqaror qiladi. Ma'naviy qadriyatlar shaxsda axloqiy qaror qabul qilish jarayonini boshqaradi, bu esa huquqiy xulq-atvorning tabiiy ravishda shakllanishiga zamin yaratadi.

Milliy g'oya talablarining psixologik ahamiyati shundaki, u shaxsning ijtimoiy faoliyatini yo'naltiradi, jamiyatga nisbatan mas'uliyat hissini kuchaytiradi, huquqiy me'yorlarga sodiqlikni oshiradi. Milliy g'oya shaxsning milliy identiteti, o'ziga bo'lgan hurmat, jamiyatdagi o'rnini anglash kabi psixologik kategoriyalarni mustahkamlab, huquqiy madaniyatning mazmunini boyitadi. Fuqarolik pozitsiyasining shakllanishida milliy g'oya asosida tarbiya jarayoni muhim ahamiyatga ega bo'lib, bu jarayon ta'lim tizimi, ommaviy madaniyat, jamoatchilik va oilaning hamkorligida amalga oshadi.

Xulosa qilib aytganda, shaxsning huquqiy xulq-atvori bu oddiy tashqi xatti-harakatlar emas, balki chuqur psixologik, ma'naviy va ijtimoiy jarayonlarning mahsulidir. Huquqiy ong, ma'naviy qadriyatlar, milliy g'oya, motivatsiya, ijtimoiy identifikatsiya va ijtimoiy muhit shaxs xatti-harakatlarining mazmunini belgilovchi asosiy omillar sifatida o'zaro bog'liq

holda faoliyat yuritadi. Ushbu omillarning uyg‘unlashuvi natijasida shaxs huquqiy madaniyatga ega, jamiyat oldidagi burchini anglaydigan, qonunlarga sodiq va mas’uliyatli fuqaro sifatida kamol topadi.

1-Jadval. Huquqiy xulq-atvorning psixologik omillari va milliy g‘oya bilan bog‘liqligi

Psixologik omil	Mazmuni	Milliy g‘oya bilan bog‘liqligi	Shaxs xulq-atvoriga ta’siri
Huquqiy ong	Qonunlar, huquq va burchlarni bilish darajasi	Milliy g‘oya fuqarolik pozitsiyasini mustahkamlaydi	Ongli xatti-harakat, qonunlarga hurmat
Ijtimoiy identifikatsiya	O‘zini millat, jamiyat a‘zosi deb his qilish	Milliy birlik va ma’naviy jipslashuv uyg‘unlik yaratadi	Mas’uliyatli xulq, jamiyat manfaatini ustun qo‘yish
Ma’naviy qadriyatlar	Ezgulik, vatanparvarlik, halollik	Milliy g‘oya ma’naviy poydevor bo‘lib xizmat qiladi	Axloqiy qarorlar, to‘g‘ri tanlov
Motivatsiya	Huquqiy me‘yorlarga amal qilishga ichki rag‘bat	Milliy manfaatni himoya qilish motivi kuchayadi	Qonunbuzarlikdan tiyilish, faol fuqarolik
Ijtimoiy muhit	Oila, maktab, OAVdagi tarbiya	Milliy g‘oya ijtimoiy tarbiyaning yagona negizidir	O‘rnak orqali xulq shakllanishi
O‘z-o‘zini nazorat	Ichki nazorat, mas’uliyat, o‘zini boshqarish	Milliy g‘oya mas’uliyat hissini yuksaltiradi	Barqaror huquqiy xatti-harakat
E’tiqod va dunyoqarash	Shaxsning hayotiy tamoyillari	Milliy g‘oya dunyoqarashni yo‘naltiradi	Qonuniy yo‘lni tanlash ehtimoli yuqori
Emotsional barqarorlik	Stressga chidamlilik, hissiy muvozanat	Milliy g‘oya barqaror psixologik muhitni qo‘llab-quvvatlaydi	Vaziyatli qarorlarni to‘g‘ri qabul qilish

Sxema 1. Shaxsning huquqiy xulq-atvorini shakllantirish mexanizmi

MA’NAVIY QADRIYATLAR

HUQUQIY ONG → MOTIVATSIYA → O‘Z-O‘ZINI NAZORAT

IJTIMOIIY IDENTIFIKATSIYA → MAS’ULIYAT HISSI

MILLIY G‘OYA (BIRLASHTIRUVCHI OMIL)

HUQUQIY MADANIYAT

HUQUQIY XULQ-ATVOR (BARQAROR)

Sxema 2. Milliy g‘oya va huquqiy xulq-atvor o‘zaro ta’sir modeli

MILLIY G‘OYA

MA’NAVIY QADRIYATLAR → HUQUQIY ONG → XULQ-ATVOR

IJTIMOY MUHIT VA TARBIYA

Jadval va sxemalarning tahlili

Yuqoridagi jadval va sxemalar shaxsning huquqiy xulq-atvori tasodifiy ravishda shakllanmasligini, balki u psixologik, ijtimoiy va ma’naviy omillar o‘zaro ta’siri natijasi ekanini ko‘rsatadi. Avvalo, shaxsning huquqiy ong darajasi huquqiy xulqning asosiy o‘zagidir. Qonunlarni bilgan inson huquqiy me’yorlarni buzish oqibatini anglab yetadi va xatti-harakatini ongli ravishda boshqaradi. Jadvalda keltirilganidek, milliy g‘oya bu jarayonga ma’naviy va motivatsion kuch bag‘ishlaydi, chunki milliy qadriyatlarga sodiq shaxs jamiyat manfaatini shaxsiy manfaatdan ustun qo‘yadi.

Sxemalarda ko‘rsatilganidek, ma’naviy qadriyatlar, huquqiy ong, motivatsiya, o‘z-o‘zini nazorat qilish va ijtimoiy identifikatsiya shaxsning barqaror huquqiy xulq-atvorini shakllantiruvchi o‘zaro bog‘liq tizimlardir. Masalan, L. Kolbergning axloqiy rivojlanish nazariyasiga ko‘ra, shaxsning axloqiy tafakkuri oshgan sari u o‘z xatti-harakatini ijtimoiy adolat tamoyillariga mos tarzda tashkil etadi. Bu esa bevosita huquqiy xulqni mustahkamlaydi. Banduraning ijtimoiy o‘rganish nazariyasi esa ijtimoiy muhitning namuna sifatidagi ta’sirini asoslaydi. Jadvalda bu “ijtimoiy muhit” omili sifatida o‘z aksini topgan.

Milliy g‘oya esa ushbu mexanizmlarning barchasini birlashtirib turuvchi yadro vazifasini bajaradi. Chunki milliy g‘oya fuqarolarda milliy identitetni mustahkamlaydi, ularda mas’uliyat hissini kuchaytiradi va ma’naviy immunitetni rivojlantiradi. Bu jarayon shaxsning huquqiy madaniyatini shakllantiradi, natijada barqaror huquqiy xulq-atvor yuzaga keladi. Sxemalardan ko‘rinib turibdiki, milliy g‘oya psixologik jarayonlarga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta’sir ko‘rsatadi va ularni umumiy yo‘nalishga soladi.

Jadval tahlili shuni ko‘rsatadiki, har bir psixologik omil alohida olinganda ham muhim bo‘lsa-da, ularning integratsiyasi kuchli ijtimoiy xulq-atvorni yaratadi. Huquqiy ong motivatsiyasiz samarasiz bo‘lishi mumkin, motivatsiya esa ma’naviy qadriyatlarsiz barqaror bo‘la olmaydi. O‘z-o‘zini nazorat qilish faqat ma’naviy fazilatlar bilan mustahkamlanadi. Shu sababli huquqiy tarbiya jarayonida bu omillarning barchasi birgalikda qo‘llanilishi lozim.

Milliy g'oya va huquqiy xulq-atvor o'rtasidagi o'zaro ta'sir modeli shaxsning qonunlarga munosabati faqat rasmiy talablar emas, balki ma'naviy, psixologik va madaniy asosga ega ekanini ko'rsatadi. Shaxs o'zini millatning bir qismi deb his qilsa, fuqarolik burchi va qonunlarga sodiqlik uning ichki ehtiyojiga aylanadi. Bu esa jamiyatning ijtimoiy barqarorligi va huquqiy taraqqiyotining kafolatidir.

Xulosa. Shaxsning huquqiy xulq-atvori va milliy g'oya talablarining psixologik asoslarini tahlil qilish natijalari ushbu jarayonning murakkab, ko'p omilli va ijtimoiy-psixologik jihatdan muhim ekanini ko'rsatadi. Huquqiy xulq-atvor shaxsning huquqiy ong darajasi, ma'naviy qadriyatlari, motivlari, e'tiqodi, emotsional barqarorligi va ijtimoiy identifikatsiyasi bilan uzviy bog'liq bo'lib, ushbu omillarning har biri shaxsning qonunlarga munosabatini belgilaydi. Milliy g'oya esa ushbu jarayonning markaziy integrativ omili sifatida fuqarolarda vatanparvarlik, mas'uliyat, burch, sadoqat va qonuniylik qadriyatlarini shakllantiradi, natijada shaxsning ijtimoiy ongida huquqiy madaniyatning mustahkam poydevori vujudga keladi. Oila, ta'lim muassasalari, jamoatchilik va ommaviy axborot vositalari orqali beriladigan tarbiya milliy g'oya tamoyillari bilan uyg'unlashganda, shaxsning huquqiy tafakkuri va huquqiy xulq-atvori yanada barqaror shakllanadi.

Huquqiy ongning rivojlanishi shaxsning axloqiy yetukligi va ma'naviy immuniteti bilan bog'liq bo'lib, bu Bandura, Kolberg, Erikson kabi olimlarning psixologik nazariyalari bilan ham tasdiqlanadi. Mazkur nazariyalarning umumiy mohiyati shundan iboratki, shaxsning axloqiy va huquqiy qarorlar qabul qilishi u yashayotgan ijtimoiy muhit, o'rgangan qadriyatlar, ijtimoiy o'rnaklar va ichki motivlarga tayanadi. Shu bois huquqiy madaniyatni shakllantirish jarayoni faqat bilim berish bilan cheklanmay, balki shaxsning psixologik rivojlanish bosqichlarini hisobga olgan holda ma'naviy-ma'rifiy ta'sir o'tkazishni talab qiladi. Milliy g'oya bu jarayonda yagona maqsad va ma'naviy yo'nalish beruvchi strategik omil bo'lib, jamiyatdagi barqarorlikni ta'minlaydigan ichki motivatsiyani kuchaytiradi.

Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, huquqiy xulq-atvorning shakllanishi uzluksiz tarbiya, ma'naviy ta'sir, ijtimoiy muhit, shaxsiy tajriba va psixologik rivojlanishning uyg'unlashuvi natijasida sodir bo'ladi. Milliy g'oya tamoyillarining shaxs ongiga singdirilishi esa bu jarayon samaradorligini oshirib, fuqarolarning huquqiy ongini yuksaltirish, huquqiy madaniyatni mustahkamlash va qonuniy xatti-harakatni kundalik hayot me'yoriga aylantirishga xizmat qiladi. Natijada jamiyatda mas'uliyatli, qonunlarga hurmat bilan yondashadigan, milliy manfaatlarni anglaydigan va davlat taraqqiyotiga faol hissa qo'shadigan shaxslar yetishib chiqadi. Shu bois huquqiy tarbiya va milliy g'oya targ'ibotini psixologik yondashuvlar asosida uyg'unlashtirish zamonaviy pedagogika, psixologiya va ijtimoiy mexanizmlarning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Satvoldiyev F.A. Huquqiy madaniyat va huquqiy tarbiya asoslari. Namangan: Namangan davlat universiteti nashriyoti, 2024.

2. Iskandar Ergashev, Gulchehra Shodmonova. Raising Legal Awareness and Legal Culture in Youth. – 2022.
3. E. Kolenko. Understanding the Legal Culture in Uzbekistan Through an Economic Court Perspective. Kitob bob (“socio-legal investigation of legal consciousness in Uzbekistan”). Berlin / Springer, 2024.
4. Y. Al-Tamimi. Law, Identity, and Emotions. European University Institute, 2021.

**HUQUQIY MADANIYATNI RIVOJLANTIRISHDA PSIXOLOGIK
YONDASHUVLAR VA MILLIY QADRIYATLAR**

Nizomiy nomidagi O‘zMPU talabasi

Baxtiyorova Gulsanam

Psixologiya kafedrasi o‘qituvchisi

Raxmanova Nigina Amindjanovna

Annotatsiya

Ushbu maqola huquqiy madaniyatni rivojlantirish jarayonida psixologik yondashuvlarning ahamiyati va milliy qadriyatlarning rolini o‘rganadi. Mualliflar psixologik omillar va ijtimoiy-madaniy xususiyatlar huquqiy ong va xulq-atvorga ta’sirini tahlil qiladilar. Shuningdek, milliy qadriyatlarni hisobga olgan holda huquqiy madaniyatni shakllantirishning samarali usullari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: huquqiy madaniyat, psixologik yondashuv, milliy qadriyatlar, huquqiy ong, ijtimoiy xulq, huquqiy tarbiya, madaniy xususiyatlar, shaxsiy rivojlanish, jamiyat, ta’lim

Аннотация

В статье рассматривается значение психологических подходов и роль национальных ценностей в развитии правовой культуры. Авторы анализируют влияние психологических факторов и социально-культурных особенностей на правовое сознание и поведение. Также рассматриваются эффективные методы формирования правовой культуры с учётом национальных ценностей.

Ключевые слова: правовая культура, психологические подходы, национальные ценности, правовое сознание, социальное поведение, правовое воспитание, культурные особенности, личностное развитие, общество, образование

Abstract

This article explores the importance of psychological approaches and the role of national values in the development of legal culture. The authors analyze the impact of psychological factors and socio-cultural characteristics on legal consciousness and behavior. Effective methods for fostering legal culture, taking national values into account, are also discussed.

Keywords: legal culture, psychological approaches, national values, legal consciousness, social behavior, legal education, cultural characteristics, personal development, society, education

Kirish. Huquqiy madaniyat – bu jamiyat a’zolarining huquqiy bilimlari, huquqiy ong va xulq-atvori shakllangan darajasi bo‘lib, uning rivojlanishi davlat va jamiyat barqarorligi uchun muhim omil hisoblanadi. Zamonaviy dunyoda huquqiy madaniyatni rivojlantirish nafaqat huquqiy bilimlarni oshirish, balki psixologik yondashuvlarni qo‘llash va milliy

qadriyatlarni inobatga olish orqali amalga oshiriladi.

Psixologik yondashuvlar huquqiy ongni shakllantirishda insonning hissiy va intellektual xususiyatlarini hisobga olish imkonini beradi. Shu bilan birga, milliy qadriyatlar — odat-urflar, an'analar va madaniy qadriyatlar — huquqiy madaniyatning barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Ushbu maqolada psixologik yondashuvlarning huquqiy madaniyatni rivojlantirishdagi samaradorligi, milliy qadriyatlarning roli va ularni amaliyotga tatbiq etish yo'llari tahlil qilinadi. Maqola maqsadi — huquqiy madaniyatni shakllantirish jarayonida psixologik va madaniy omillarni birlashtirishning samarali mexanizmlarini aniqlashdir.

Asosiy qism. Huquqiy madaniyat — jamiyat a'zolarining huquqiy bilim, huquqiy ong va huquqiy xulq-atvor jihatdan shakllanib, qonunlarga hurmat, huquqiy tafakkur va huquqiy mas'uliyatni o'zida mujassam etgan ijtimoiy fenomen bo'lib, davlat va jamiyatning barqarorligi, adolatli boshqaruv hamda fuqarolik jamiyati asoslarining mustahkamlanishida muhim omil hisoblanadi. Bugungi global o'zgarishlar, modernizatsiya jarayonlari va ijtimoiy madaniyatning transformatsiyasi fonida huquqiy madaniyatni rivojlantirish muammosi tubdan yangicha yondashuvlarni talab qiladi. Xususan, psixologik yondashuvlar va milliy qadriyatlar — bu yo'nalishda muhim ahamiyatga ega omillardir. Ilmiy adabiyotda huquqiy ong tarkibida huquqiy mafkura va huquqiy psixologiyaning o'zaro bog'liqligi ta'kidlanadi, ularning vositasi orqali huquqiy ong vazifalari — kognitiv, baholovchi, tartibga soluvchi va bashorat qiluvchi funksiyalar amalga oshiriladi.

Psixologik yondashuvlar huquqiy madaniyat shakllanishida insonning ichki ruhiy jarayonlari, his-tuyg'ulari, motivatsiyasi va shaxsiy tajribalarini hisobga olish imkonini beradi. Masalan, xalqaro psixologik-huquqiy tadqiqotlarda (legal psychology) qonuniy sistema va huquqiy institutlar inson xatti-harakatlariga, huquqiy ong va xulq-atvorga qanday ta'sir qilishi tahlil qilinadi. Bunday yondashuv huquqiy tarbiyaning faqat qonunlarni tushuntirishdan iborat emasligini, balki shaxsning ichki qadriyatlari, uning huquqiy xulqni o'zlashtirishga tayyorligi va ijtimoiy muhabbat, adolat, hurmat kabi ruhiy-holderlarni shakllantirish zarurligini ko'rsatadi.

Bundan tashqari, milliy qadriyatlar — odatlar, an'analar, ma'naviy-axloqiy qadriyatlar, mentalitet va tarixiy xotira — huquqiy madaniyatning poydevorini tashkil qiladi. O'zbekiston va umuman Markaziy Osiyo kontekstida bu qadriyatlar jamiyatning ma'naviy ildizida chuqur joylashgan. Milliy g'oya va ma'naviyat orqali huquqiy ong va huquqiy madaniyat shakllanishi, fuqarolik ongining mustahkamlanishi va jamiyatning huquqiy-axloqiy bozori barqaror bo'lishi mumkin.

Masalan, olimlar yoshlar ayniqsa o'smir va o'spirinlarda huquqiy tushunchalar va huquqiy savodxonlikni oshirishda psixologik va madaniy-tarbiyaviy omillarni e'tiborga olish zarurligini ta'kidlaydilar.

Yoshlarning huquqiy ongga ega bo'lishi faqat nazariy bilim bilan emas, balki ularning

ijtimoiy muhit, oilaviy va milliy qadriyatlarga nisbati, shaxsiy motivatsiyasi va ma’naviy tarbiyasi orqali shakllanadi.

Shuningdek, huquqiy madaniyatni rivojlantirishda pedagogik va ma’naviy ta’lim tizimining roli katta. Huquqiy tarbiya jarayonida faqat qonunlar va normativ-huquqiy hujjatlarni o’qitish yetarli emas: ta’lim-tarbiyada psixologik va madaniy yondashuvlardan foydalanish, madaniy meros, tarixiy-axloqiy qadriyatlarni o’rgatish, shaxsni huquqiy ongga rag’batlantirish, mas’uliyatni anglashga yordam beruvchi metodlar joriy etish lozim.

Bugungi kunda, O‘zbekiston kontekstida ham huquqiy ong va madaniyatni rivojlantirishga oid ilmiy izlanishlar boshlandi. Masalan, “Yangi O‘zbekiston” jamiyatida huquqiy ong va madaniyatni shakllantirish tendensiyalari, ularning dolzarbligi va muammolari tahlil qilingan. Bu tadqiqotlarda psixologik va ijtimoiy-madaniy omillarni hisobga olgan holda huquqiy savodxonlikni oshirish, davlat islohotlarini jamiyat hayotiga singdirish va fuqarolar orasida huquqiy ongni chuqurlashtirish muhim deb topilgan.

Shunday qilib, psixologik yondashuvlar va milliy qadriyatlar — huquqiy madaniyatni rivojlantirishda bir-birini to‘ldiruvchi tizimli omillardir. Psixologik yondashuv shaxsning ichki psixik funksiyalariga, motivatsiyasiga, ijtimoiy xulq-atvoriga ta’sir qilsa, milliy qadriyatlar va tarixiy-madaniy meros esa bu xulq-atvor uchun barqaror zamin yaratadi. Ushbu ikki unsumni uyg‘unlashtirish — huquqiy ong va huquqiy madaniyatni shakllantirishning eng samarali yo‘li ekanligi olimlar tomonidan ko‘rsatilgan. Demak, huquqiy madaniyatni yuksaltirish jarayonida nafaqat qonunlar va normativ-huquqiy hujjatlar, balki psixologik pedagogika, ma’naviyat, tarixiy va milliy kontekst hisobga olinishi lozim.

Huquqiy madaniyat jamiyatda yuritilayotgan qonunlar hamda huquqiy institutlarga nisbatan insonlarning bilim, ong va xulq-atvor darajasini ifodalaydi. Bu madaniyat shakllanishi nafaqat rasmiy ta’lim va normativ-huquqiy hujjatlar orqali, balki shaxslar psixologiyasi, ijtimoiy muhit va milliy qadriyatlarning ta’siri ostida ham rivojlanadi. Masalan, Namangan davlat universiteti tomonidan tayyorlangan “Huquqiy ong va huquqiy madaniyat” monografiyasida huquqiy ong tarkibida huquqiy mafkura va huquqiy psixologiyaning bir-biriga chambarchas bog‘liq ekanligi, ularning kognitiv, baholovchi, tartibga soluvchi va bashorat qiluvchi funksiyalari huquqiy madaniyat shakllanishida hal qiluvchi ekanligi ko‘rsatiladi.

Psixologik yondashuvlar huquqiy madaniyatni shakllantirishda shaxsning ichki psixologik holati — uning motivatsiyasi, hissiy tajribasi, dunyoqarashi va axloqiy ehtiyojlari kabi jihatlarni e’tiborga oladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ayniqsa o‘smir va yoshlarda huquqiy ong hamda huquqiy savodxonlik nafaqat qonunlarni bilish darajasiga, balki ijtimoiy-psixologik omillarga bog‘liq.

Boshqacha qilib aytganda, agar yoshlar psixologik jihatdan o‘zini himoyalangan, ma’naviy jihatdan barqaror his qilsa, huquqiy bilimlarni ongli ravishda qabul qilishga va amalda qo‘llashga tayyor bo‘ladi.

Shu bilan birga, milliy qadriyatlar — odatlar, axloq me’yorlari, an’analar, tarixiy xotira va ma’naviy-axloqiy orientatlar — huquqiy madaniyatning asosiy poydevorini tashkil etadi. O‘zbekiston va boshqa davlatlardagi huquqshunoslik adabiyotlarida huquqiy madaniyat ko‘pincha jamiyatning ma’naviy-madaniy strukturasi bir qismi sifatida qaraladi. Milliy qadriyatlar ijtimoiy birlashuvni kuchaytiradi, odamlar orasida hurmat, adolat, hamjihatlik kabi me’yorlarni yanada barqarorlashtiradi — natijada fuqarolar huquqlari va majburiyatlariga nisbatan munosabat ham muvozanatli bo‘ladi.

Masalan, O‘tkir Mavlonov “Huquqiy madaniyatni rivojlantirishning yangi ko‘rinishlari” maqolasida huquqiy madaniyatni faqat qonunlar va huquqiy tartibga solish vositalari orqali emas, balki huquqiy psixologiya, huquqiy iroda, huquqiy mafkura kabi elementlar orqali ham ko‘rib chiqish lozimligini ta’kidlaydi.

Bu yondashuv psixologik va madaniy omillarni birlashtirib, fuqarolarning huquqiy salohiyatini kompleks shakllantirish imkonini beradi.

Shuningdek, huquqiy tarbiya va ta’lim jarayonlari psixologik-pedagogik metodlar asosida tashkil etilganda yanada samarali bo‘ladi. Masalan, Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti psixologiya kafedrasida olib borilgan tadqiqotda o‘spirinlarda huquqiy savodxonlikni oshirish ijtimoiy-psixologik muammo ekanligi, uni hal etishda pedagogik hamda ma’naviy tarbiya elementlaridan foydalanish lozimligi aytiladi.

Natijada, psixologik yondashuvlar va milliy qadriyatlarni birlashtirib huquqiy madaniyatni shakllantirish — bu samarali va uzoq muddatli jarayon. Psixologik jihatdan shaxslar huquqiy tamoyillarni hammaga bog‘liq bo‘lgan ijtimoiy me’yorlar sifatida emas, balki shaxsiy hayot, huquqiy hujjatlar va umumiy adolat nuqtai nazaridan qadrlil deb bilsa, bu madaniyat barqaror bo‘ladi. Milliy qadriyatlar esa bu hosil bo‘lgan ong va xulq-atvor uchun madaniy va tarixiy zamin yaratadi. Ilmiy adabiyotlarda ko‘rsatilishicha, huquqiy ong, huquqiy savodxonlik va huquqiy madaniyat bir-biri bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, ularni rivojlantirishda psixologik, pedagogik va madaniy omillarni kompleks hisobga olish zarur.

Shunday qilib, huquqiy madaniyatni yuksaltirishda psixologik yondashuvlar va milliy qadriyatlarning uyg‘unligi asosiy garov bo‘lishi mumkin. Bugungi O‘zbekiston sharoitida esa mazkur yondashuvlar jamiyatda qonun ustuvorligini mustahkamlash, fuqarolik ongini kuchaytirish va ijtimoiy birdamlikni ta’minlashda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Maqolaning keyingi qismida, albatta, psixologik metodlar va madaniy-ta’limiy ta’sirlashuv modellarini batafsil ochib beriladi.

Jadval 1.

Huquqiy madaniyatni rivojlantirishda psixologik yondashuvlar va milliy qadriyatlarning roli

Asosiy omillar	Ta’sir ko‘rsatuvchi jihatlar	Natija/maqsad
Psixologik yondashuvlar	Shaxsning motivatsiyasi, his-tuyg‘ulari, ijtimoiy xulqi	Huquqiy ong va huquqiy xulq-atvor shakllanishi

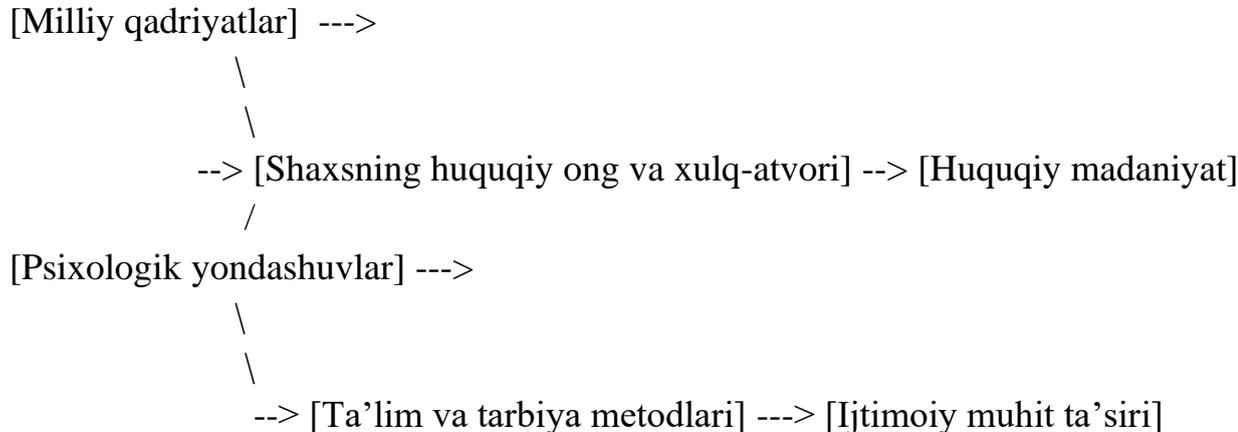
Milliy qadriyatlar	An’analar, odatlar, ma’naviy-axloqiy me’yorlar, tarixiy xotira	Huquqiy madaniyat barqarorligi, jamiyatning adolatli rivojlanishi
Ta’lim va tarbiya	Pedagogik metodlar, huquqiy ta’lim, ma’naviy tarbiya	Huquqiy savodxonlikni oshirish, fuqarolarda huquqiy mas’uliyatni shakllantirish
Ijtimoiy muhit	Oila, maktab, jamiyat, me’yoriy institutlar	Huquqiy xulqni qo‘llab-quvvatlash, ijtimoiy nazoratni kuchaytirish

Tahlil:

Ushbu jadvalda ko‘rinib turibdiki, huquqiy madaniyatni rivojlantirish bir omilga emas, balki bir nechta o‘zaro bog‘liq omillarga bog‘liq. Psixologik yondashuvlar shaxsning ichki ruhiy holati va motivatsiyasiga ta’sir qilib, huquqiy ongni shakllantiradi. Milliy qadriyatlar esa ushbu ong va xulq-atvor uchun barqaror zamin yaratadi. Ta’lim va tarbiya metodlari bu jarayonda vosita bo‘lib xizmat qiladi, ijtimoiy muhit esa hosil bo‘lgan huquqiy ong va xulq-atvorni qo‘llab-quvvatlaydi. Shu bilan birga, olimlar fikricha, bu omillarni birlashtirish jarayoni huquqiy madaniyatni kompleks va barqaror rivojlantirishga imkon beradi.

1-Sxema

Huquqiy madaniyatni shakllantirish mexanizmi

Sxema tahlili:

Sxemada ko‘rinib turibdiki, huquqiy madaniyat markazida shaxsning huquqiy ong va xulq-atvori turadi. Milliy qadriyatlar va psixologik yondashuvlar bu ong va xulqni shakllantiruvchi asosiy omillar sifatida ta’sir qiladi. Ta’lim va tarbiya metodlari esa bu jarayonni mustahkamlovchi vosita bo‘lib, ijtimoiy muhit orqali huquqiy xulq-atvorni qo‘llab-quvvatlaydi. Shu bilan birga, sxema ilmiy jihatdan huquqiy madaniyatni rivojlantirishni tizimli yondashuv sifatida tushuntiradi va har bir omilning o‘zaro bog‘liqligini aks ettiradi.

XULOSA. Huquqiy madaniyat jamiyatning barqarorligi, adolatli boshqaruvi va fuqarolik ongini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, huquqiy madaniyatni shakllantirish jarayonida nafaqat huquqiy bilimlarni oshirish, balki shaxsning ichki psixologik holati, motivatsiyasi va hissiy xulq-atvorini hisobga olish zarur. Psixologik

yondashuvlar shaxsning huquqiy ongini rivojlantirishga, qonunlarni tushunish va ularga amal qilishga tayyorligini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, milliy qadriyatlar — odatlar, an’analar, ma’naviy-axloqiy me’yorlar va tarixiy xotira — huquqiy madaniyat uchun barqaror zamin yaratadi, jamiyatda hurmat, adolat va hamjihatlik tamoyillarini mustahkamlaydi.

Maqolada ta’kidlanganidek, huquqiy madaniyatni rivojlantirishda psixologik va madaniy omillarni kompleks tarzda uyg’unlashtirish zarur. Ta’lim va tarbiya, shuningdek, ijtimoiy muhitning qo‘llab-quvvatlashi bu jarayonni yanada samarali qiladi. Natijada, fuqarolarda huquqiy savodxonlik, huquqiy mas’uliyat va huquqiy xulq-atvor shakllanadi, bu esa davlat va jamiyat hayotida qonun ustuvorligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Shunday qilib, huquqiy madaniyatni yuksaltirishning samarali yo‘li psixologik yondashuvlar va milliy qadriyatlarni uyg’unlashtirish, shaxsning ichki motivatsiyasi va ijtimoiy muhitni hisobga olgan holda huquqiy ongni rivojlantirishdir. Bu yondashuv nafaqat huquqiy savodxonlikni oshiradi, balki jamiyatda madaniyat va adolat tamoyillarining barqarorligini ta’minlaydi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. **Satvoldiyev F.A.** Huquqiy madaniyat va huquqiy tarbiya asoslari. — Namangan: Namangan Davlat Universiteti nashriyoti, 2024.
2. **Naimov D.R.** “Yangi O‘zbekiston jamiyatida huquqiy ong va huquqiy madaniyat rivojlanish tendensiyalari”. In: Yangi O‘zbekiston huquqiy, dunyoviy va ijtimoiy davlat sifatida – jamiyat, islohotlar, taraqqiyot (to‘plam). 2024.
3. **E. Kolenko.** “Understanding the Legal Culture in Uzbekistan Through an Analysis of Economic Court Decisions“. In: Central Asian Law: Legal Cultures, Governance and Business Environment in Uzbekistan (Springer, 2024).
4. **R. Urinboyev.** Legal Culture, Governance and Business Environment in Central Asia (tahrir etuvchi). — 2020.

**Onlayn ta'lim sharoitida talabalarda motivatsiya va o'zini o'zi boshqarish
ko'nikmalarini rivojlantirish strategiyalari.****Abdulloyeva Asal**

Buxoro Davlat Pedagogika instituti

Annotatsiya: Mazkur maqolada onlayn ta'lim sharoitida talabalarda o'quv motivatsiyasi va o'zini o'zi boshqarish (self-regulation) ko'nikmalarini rivojlantirish masalalari tahlil qilinadi. Raqamli ta'lim muhitida talabalarning mustaqil ishlashga bo'lgan ehtiyoji ortib borayotgani sababli ichki motivatsiyani kuchaytirish, maqsad qo'yish, vaqtni boshqarish, o'z faoliyatini monitoring qilish va refleksiya qilish kabi ko'nikmalar muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotda onlayn ta'limda motivatsiyani oshirishga xizmat qiluvchi pedagogik va psixologik strategiyalar, jumladan, interaktiv metodlar, moslashuvchan baholash, teskari aloqa, gamifikatsiya va raqamli vositalardan samarali foydalanish yo'llari yoritib berilgan. Shuningdek, o'zini o'zi boshqarish ko'nikmalarini shakllantirishda o'qituvchi va talaba o'rtasidagi hamkorlikning ahamiyati asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: onlayn ta'lim, o'quv motivatsiyasi, o'zini o'zi boshqarish, mustaqil ta'lim, raqamli ta'lim muhiti, talaba faolligi, interaktiv metodlar, refleksiya.

Kirish

So'nggi yillarda ta'lim tizimida yuz berayotgan raqamli o'zgarishlar onlayn va masofaviy ta'lim shaklining jadal rivojlanishiga olib keldi. Bu jarayon, ayniqsa, pandemiya davrida butun dunyo miqyosida o'qitishning asosiy vositasiga aylandi. Onlayn ta'limning qulayliklari bilan bir qatorda, u talabalardan yuqori darajadagi ichki motivatsiya, mustaqillik va o'zini o'zi boshqarish ko'nikmalarini talab qiladi. An'anaviy auditoriya darslaridan farqli o'laroq, onlayn ta'limda o'quvchilarni doimiy nazorat qilish imkoniyati cheklangan. Shu bois, talabalarning o'z-o'zini rag'batlantirish, o'quv jarayonini mustaqil tashkil etish hamda psixologik barqarorlikni saqlash masalalari dolzarb ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada onlayn ta'lim sharoitida talabalarda motivatsiya va o'zini o'zi boshqarish ko'nikmalarini shakllantirishning samarali psixologik-pedagogik strategiyalari tahlil qilinadi.

Onlayn ta'limning psixologik xususiyatlari:

Onlayn ta'lim insonning kognitiv, emotsional va ijtimoiy jarayonlariga o'ziga xos ta'sir ko'rsatadi. Virtual muhitda o'quvchi o'zining o'qish faoliyatini ko'proq mustaqil rejalashtirishi, vazifalarni o'z vaqtida bajarishi va natijani o'zi nazorat qilishi talab etiladi. Shu bois, masofaviy o'qish jarayonida quyidagi psixologik omillar muhim rol o'ynaydi:

1. Ichki motivatsiya – o'qishning shaxsiy ma'noga ega bo'lishi, o'zini rivojlantirish istagi.

2. O'zini o'zi boshqarish – vaqtni rejalashtirish, maqsadni belgilash va unga erishish qobiliyati.
3. Ijtimoiy o'zaro ta'sir – o'qituvchi va tengdoshlar bilan samarali muloqot o'rnatish.
4. Texnik tayyorgarlik – raqamli platformalardan to'g'ri foydalanish ko'nikmalari.

Talabanning onlayn ta'limdagi muvaffaqiyati faqat bilim darajasiga emas, balki psixologik tayyorgarligi va o'zini boshqarish darajasiga ham bog'liqdir.

Motivatsiya tushunchasi va uning onlayn ta'limdagi o'rni:

-Motivatsiyaning mohiyati

Motivatsiya – bu inson faoliyatini rag'batlantiruvchi ichki va tashqi omillar majmui.

Psixologiyada u faoliyatni boshlash, davom ettirish va natijaga erishishni ta'minlaydigan mexanizm sifatida izohlanadi.

Talabalarda motivatsiya ikki shaklda namoyon bo'ladi:

- Ichki motivatsiya – o'qishdan zavq olish, bilim olish jarayonini qadrlash.
- Tashqi motivatsiya – baho, diplom yoki ijtimoiy maqom kabi tashqi omillar ta'sirida o'qish.

-Onlayn muhitda motivatsiyani saqlash muammolari.

Masofaviy o'qishda motivatsiya pasayishining bir qancha sabablari mavjud:

- Yolg'izlik hissi, ijtimoiy aloqalarning kamayishi;
- O'qituvchi tomonidan bevosita nazoratning yo'qligi;
- Texnik muammolar va e'tiborning chalg'ishi;
- Natijaning kechikib baholanishi.

Bu muammolarni bartaraf etish uchun o'qituvchilar va ta'lim tashkilotchilari maxsus motivatsion strategiyalar ishlab chiqishlari zarur.

-O'zini o'zi boshqarish ko'nikmalari: nazariy asoslar.

O'zini o'zi boshqarish — bu shaxsning o'z faoliyatini ongli ravishda rejalashtirishi, nazorat qilishi va baholay olishi qobiliyatidir. Bunda metakognitiv, emosional va irodaviy jarayonlar muhim o'rin tutadi. Onlayn ta'limda o'zini boshqarish quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

1. Maqsad qo'yish – aniq o'quv natijalarini belgilash.
2. Rejalashtirish – vaqt va resurslarni taqsimlash.
3. Nazorat – jarayonni tahlil qilish, oraliq natijalarni baholash.
4. O'zini baholash va tuzatish – natijalarni tahlil qilib, zarur o'zgartirishlar kiritish.

Bu ko‘nikmalar talabalarning mustaqil o‘qish samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Motivatsiya va o‘zini boshqarishni rivojlantirish strategiyalari:

-Psixologik strategiyalar.

- O‘zini anglashni rivojlantirish – talaba o‘zining o‘qishga bo‘lgan munosabati, kuchli va zaif tomonlarini tahlil qiladi.
- Maqsadga yo‘naltirilgan yondashuv – qisqa va uzoq muddatli maqsadlarni aniq belgilash.
- Ijobiy emotsiyalarni qo‘llab-quvvatlash – o‘quv jarayonida muvaffaqiyatni tan olish, rag‘batlantirish.
- Refleksiya – o‘qish natijalari haqida o‘ylash, o‘zini tahlil qilish.

Pedagogik strategiyalar:

- Interaktiv o‘quv muhitini yaratish (forumlar, onlayn muloqot, jamoaviy topshiriqlar).
- Gamifikatsiya (o‘yin elementlari) – reyting tizimi, ball, badge, rag‘batlar orqali qiziqishni oshirish.
- Moslashtirilgan ta’lim – har bir talabaning o‘quv uslubi va ritmiga mos topshiriqlar berish.
- O‘zaro baholash va fikr-mulohaza – talabalar o‘zaro tahlil orqali o‘rganadilar.

Raqamli vositalardan foydalanish:

- Trello, Notion – o‘quv jarayonini rejalashtirish uchun;
- Coursera, Moodle, Edmodo – o‘zini baholash va refleksiya vositasi sifatida;
- Zoom, Google Meet – ijtimoiy aloqani saqlash uchun.

O‘qituvchining roli:

O‘qituvchi onlayn ta’limda faqat bilim manbai emas, balki motivatsion murabbiy rolini bajaradi. U quyidagi faoliyatlar orqali talabalarni qo‘llab-quvvatlashi kerak:

- Shaxsiylashtirilgan yondashuv;
- Doimiy muloqot va konstruktiv fikr-mulohaza;
- Ijobiy psixologik muhit yaratish;
- Talabalar o‘rtasida hamkorlikni rag‘batlantirish.

Amaliy tavsiyalar:

1. Talabalar uchun haftalik maqsad rejalari tuzish tizimini joriy etish.

2. O'quv jarayonida motivatsion sessiyalar (vaziyatli o'yinlar, vebinarlar) tashkil etish.
3. Avtorefleksiya daftarlari – har hafta o'z faoliyatini tahlil qilish.
4. O'qituvchilar uchun psixologik qo'llanma ishlab chiqish.
5. Talabalarning emotsional holatini monitoring qilish tizimini yaratish.

Xulosa

Onlayn ta'lim zamonaviy ta'lim tizimining ajralmas qismi bo'lib, u talabalardan nafaqat texnik tayyorgarlik, balki yuqori darajadagi psixologik mustaqillik va ichki motivatsiyani ham talab etadi. Raqamli muhitda o'qish jarayoni o'z-o'zini nazorat qilish, vaqtni samarali rejalashtirish va mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirishni zarur qiladi. Shu sababli, talabalarda o'zini o'zi boshqarish va ichki motivatsiyani shakllantirish — onlayn ta'lim samaradorligini ta'minlovchi eng muhim omillardan biridir.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, onlayn o'quv jarayonida muvaffaqiyatga erishgan talabalar o'z faoliyatini ongli ravishda tashkil etadi, o'qishdan ichki qoniqish oladi va o'z-o'zini rivojlantirishga intiladi. Bu esa ta'lim jarayonida psixologik qo'llab-quvvatlash, interaktiv yondashuvlar, gamifikatsiya va reflektiv metodlardan foydalanish zarurligini ko'rsatadi. O'qituvchi esa bu jarayonda faqat bilim beruvchi emas, balki talabaning motivatsiyasini saqlovchi, uni rag'batlantiruvchi murabbiy rolini bajaradi. Onlayn darslarda ijobiy emotsional muhit yaratish, doimiy fikr-mulohaza berish va talabalarning shaxsiy rivojlanish ehtiyojlarini inobatga olish orqali o'quv jarayoni yanada samarali bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, onlayn ta'limda motivatsiya va o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish – bu faqat didaktik masala emas, balki shaxsiy, psixologik va ijtimoiy rivojlanish jarayonidir. Mazkur yo'nalishdagi kompleks strategiyalarni ta'lim amaliyotiga joriy etish talabalarning o'quv faoliyatini yanada mazmunli, maqsadli va mustaqil qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). *The "What" and "Why" of Goal Pursuits: Human Needs and the Self-Determination of Behavior*. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227–268.
2. Zimmerman, B. J. (2002). *Becoming a Self-Regulated Learner: An Overview*. *Theory Into Practice*, 41(2), 64–70.
3. Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2017). *Self-Determination Theory: Basic Psychological Needs in Motivation, Development, and Wellness*. New York: The Guilford Press.
4. Pintrich, P. R. (2004). *A Conceptual Framework for Assessing Motivation and Self-Regulated Learning in College Students*. *Educational Psychology Review*, 16(4), 385–407.

5. Boekaerts, M. (1999). *Self-regulated Learning: Where We Are Today*. International Journal of Educational Research, 31(6), 445–457.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-oktabrdagi PQ–4851-son qarori — “Raqamli ta’limni rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”.
7. O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi (2023). *Masofaviy ta’limni tashkil etish metodik tavsiyalari*. Toshkent.
8. Xalilov, B. (2022). *Masofaviy ta’lim psixologiyasi*. Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
9. Yuldasheva, D. (2023). *Talabalarda o‘zini o‘zi boshqarish ko‘nikmalarini shakllantirish metodikasi*. TATU ilmiy jurnali, №2, 45–51.
10. UNESCO (2021). *Distance learning strategies in higher education during the COVID-19 pandemic*. Paris: UNESCO Publishing.
11. Hodges, C. et al. (2020). *The Difference Between Emergency Remote Teaching and Online Learning*. Educause Review, March 27.
12. Schunk, D. H., & Greene, J. A. (2018). *Handbook of Self-Regulation of Learning and Performance*. 2nd Edition. Routledge.

Ирония как когнитивно-прагматический механизм смыслообразования в художественном дискурсе

Феруза Холбутаева

*Андижанский филиал Кокандского университета, кафедра узбекской и русской
филологии*

E-mail: xabibullaevaferuz@gmail.com

Аннотация. В статье рассматривается ирония как сложный когнитивно-прагматический феномен, функционирующий в художественном дискурсе как средство непрямого смыслообразования и выражения авторской оценки. Иронический смысл трактуется как результат расхождения между эксплицитным языковым выражением и имплицитным коммуникативным намерением автора, реконструируемым адресатом в процессе инференциальной интерпретации. Теоретической основой исследования послужили положения когнитивной лингвистики, прагматики и лингвокультурологии, в рамках которых ирония осмысливается как форма когнитивного моделирования действительности. Материалом анализа стали фрагменты художественных текстов русской литературы, содержащие различные типы иронии. В ходе исследования выявлены ключевые когнитивно-прагматические условия успешного функционирования иронии, а также её основные функции в художественном дискурсе: оценочная, интерпретативная и текстоорганизующая. Сделан вывод о том, что ирония представляет собой эффективный инструмент не прямой коммуникации, отражающий взаимодействие языка, мышления и культурного контекста.

Ключевые слова: ирония, когнитивная лингвистика, прагматика, художественный дискурс, имплицитный смысл, инференция.

Введение

Ирония занимает особое место в системе средств не прямой коммуникации и представляет собой один из наиболее сложных механизмов смыслообразования в художественном дискурсе. Её специфика заключается в том, что истинное коммуникативное намерение автора не совпадает с буквальным значением высказывания и подлежит реконструкции адресатом на основе контекста и фоновых знаний. В связи с этим исследование иронии требует выхода за рамки формально-семантического анализа и обращения к когнитивно-прагматическим аспектам языковой деятельности.

С позиций когнитивной лингвистики ирония может быть охарактеризована как результат концептуального конфликта, возникающего между ожидаемой

интерпретацией высказывания и фактическим смыслом, актуализируемым в дискурсе. Этот конфликт активизирует инференциальные процессы, в ходе которых адресат выявляет скрытую оценочную установку автора. Таким образом, ирония предполагает активное участие реципиента в процессе смыслопорождения и делает его соавтором интерпретации.

Ключевым условием успешного функционирования иронии является наличие общего когнитивного пространства между автором и читателем. Оно включает не только знание языковых норм, но и культурно обусловленные представления о мире, социальные стереотипы, жанровые ожидания и ценностные ориентации. При недостаточной общности этого пространства иронический смысл может быть не распознан или интерпретирован искажённо.

Анализ художественных текстов показывает, что ирония реализуется на различных уровнях организации текста. На лексическом уровне она проявляется через использование слов с оценочным потенциалом, на синтаксическом — через особые конструкции, создающие эффект смыслового несоответствия, на дискурсивном — через контраст между повествовательной позицией и авторской оценкой. Такое многоуровневое функционирование иронии обеспечивает её высокую выразительность и семантическую ёмкость.

В художественном дискурсе ирония выполняет ряд взаимосвязанных функций. Прежде всего, она служит средством выражения скрытой авторской оценки и критического отношения к изображаемой действительности. Кроме того, ирония способствует формированию дистанции между автором, персонажем и читателем, а также организует текстовую перспективу, задавая особый угол зрения на описываемые события. Не менее важной является регулятивная функция иронии, позволяющая смягчать оценку или, напротив, усиливать критический эффект за счёт имплицитности.

Особое значение ирония приобретает в контексте культурной рефлексии, поскольку она отражает отношение автора к социальным нормам и ценностям, характерным для определённого культурного сообщества. Благодаря своей непрямоте и многозначности ирония становится эффективным средством передачи сложных смысловых и оценочных структур, не сводимых к прямому высказыванию.

Выводы

Ирония в художественном дискурсе представляет собой сложный когнитивно-прагматический механизм, обеспечивающий многослойное смыслообразование и реализацию авторской позиции. Её анализ с позиций когнитивной лингвистики и прагматики позволяет глубже понять процессы не прямой коммуникации и взаимодействие языка, мышления и культуры. Полученные результаты подтверждают перспективность дальнейших исследований иронии в междисциплинарном ключе.

Список литературы:

1. Attardo, S. (2018). Irony and humor. In S. Attardo (Ed.), *The Routledge Handbook of Language and Humor* (pp. 329–344). Routledge.
2. Clark, H. H., & Gerrig, R. J. (1984). On the pretense theory of irony. *Journal of Experimental Psychology: General*, 113(1), 121–126.
3. Colston, H. L. (2017). Irony and sarcasm. In Y. Huang (Ed.), *The Oxford Handbook of Pragmatics* (pp. 234–250). Oxford University Press.
4. Giora, R. (2003). *On Our Mind: Salience, Context, and Figurative Language*. Oxford University Press.
5. Giora, R. (2017). Irony. In E. Semino & Z. Demjén (Eds.), *The Routledge Handbook of Metaphor and Language* (pp. 386–401). Routledge.
6. Grice, H. P. (1975). Logic and conversation. In P. Cole & J. Morgan (Eds.), *Syntax and Semantics* (Vol. 3, pp. 41–58). Academic Press.
7. Sperber, D., & Wilson, D. (1995). *Relevance: Communication and Cognition* (2nd ed.). Blackwell.
8. Wilson, D., & Sperber, D. (2012). Explaining irony. In *Meaning and Relevance* (pp. 123–145). Cambridge University Press.
9. Карасик, В. И. (2020). Коммуникативные стратегии иронии. *Дискурс-Пи*, 17(3), 5–14.
10. Федосеева, Н. В. (2021). Ирония в художественном дискурсе: когнитивно-прагматический аспект. *Филологические науки*, 4, 72–80.

ПОСЛОВИЦА КАК СРЕДСТВО НОРМАТИВНОГО КОНСТРУИРОВАНИЯ ЖЕНСКОГО ПОВЕДЕНИЯ

Набижонова Н.Н.

преподаватель кафедры узбекской и русской филологии Андиганского филиала
Кокандского университета
nodik.9524@mail.ru

Аннотация. в статье рассматриваются русские пословицы как форма нормативного дискурса, посредством которого конструируются и регулируются модели женского поведения. Цель исследования заключается в выявлении дискурсивных механизмов, обеспечивающих закрепление социально одобряемых и социально порицаемых форм женской активности в традиционной культуре. Материалом исследования послужили гендерно маркированные пословицы, отражающие поведенческие ожидания, адресованные женщине. Методологической базой исследования являются элементы критико-дискурсивного анализа, интерпретационный и социокультурный подходы.

Ключевые слова: пословица, гендер, нормативность, женское поведение, дискурс, гендерные стереотипы, культура.

Введение

В современной гуманитарной науке язык все чаще рассматривается не только как средство коммуникации, но и как механизм социального регулирования. Через языковые формы закрепляются модели поведения, формируются нормативные представления и воспроизводятся культурные иерархии [1; 2]. В рамках антропоцентрической парадигмы язык трактуется как инструмент социального действия, оказывающий влияние на формирование коллективного сознания и культурной идентичности [5].

Пословицы являются одной из наиболее значимых форм вербализации коллективного опыта. Они аккумулируют социальные нормы, транслируют ценностные установки и выступают в роли своеобразных регуляторов социального поведения [3; 6]. Благодаря своей краткости, афористичности и авторитету «народной мудрости» пословицы обладают значительным нормативным потенциалом и высокой степенью воспроизводимости в речи [4].

Гендерный аспект пословичного дискурса позволяет выявить, каким образом в культуре формируются и поддерживаются представления о допустимых и недопустимых моделях поведения женщин. Женское поведение в традиционном обществе, как правило, подвергается более жесткому контролю, чем мужское, что неоднократно отмечалось в исследованиях по гендерной лингвистике и культурологии

[7; 8]. Пословицы в этом смысле выступают не только отражением социальной реальности, но и активным инструментом ее нормативного конструирования.

Цель настоящей статьи — рассмотреть русские пословицы как средство нормативного конструирования женского поведения и выявить основные дискурсивные стратегии, посредством которых осуществляется данное конструирование.

1. Теоретические основания исследования нормативности в паремиологическом дискурсе

Нормативность как лингвокультурная категория. Нормативность в языке понимается как совокупность представлений о социально одобряемых формах поведения, закрепленных в системе значений, оценок и культурных сценариев [1; 14]. В отличие от сугубо языковой нормы, нормативность охватывает сферу этических, поведенческих и социальных предписаний, транслируемых посредством устойчивых языковых форм.

Пословицы представляют собой особый тип нормативного текста, в котором закрепляются бинарные оппозиции «правильно / неправильно», «допустимо / недопустимо», «норма / отклонение» [6]. Они не просто описывают жизненную ситуацию, а задают модель ее интерпретации, тем самым формируя у носителей языка устойчивые поведенческие установки [5].

Пословица как форма социального контроля. Социальный контроль в традиционной культуре осуществляется не только через институциональные механизмы, но и посредством символических средств, к которым относится язык [10]. Пословицы выполняют функцию мягкого, но устойчивого нормативного давления, поскольку их предписания воспринимаются как обезличенные и общеобязательные [11].

Особенность пословиц заключается в отсутствии конкретного субъекта высказывания: нормативное требование преподносится как результат коллективного опыта, что значительно усиливает его легитимность [3; 4]. В этом смысле пословицы выступают как элементы культурной памяти, обеспечивающие воспроизводство традиционных моделей социального поведения [11].

2. Дискурсивные стратегии нормативного конструирования женского поведения

Стратегия прескрипции. Стратегия прескрипции реализуется в пословичном дискурсе через прямые и косвенные указания на социально одобряемые формы женского поведения. Пословицы формируют образ «правильной» женщины, фиксируя такие качества, как скромность, терпение, трудолюбие и ориентация на семейную сферу [6; 7].

Прескриптивный характер пословиц проявляется в их дидактической функции: женское поведение интерпретируется не как результат индивидуального выбора, а как выполнение предписанной социальной роли [5]. Подобная репрезентация

способствует закреплению нормативных ожиданий и снижает вариативность возможных моделей женской самореализации.

Стратегия санкционирования. Наряду с предписаниями в пословичном дискурсе активно функционирует стратегия санкционирования, направленная на осуждение отклоняющихся форм женского поведения. Пословицы фиксируют негативную оценку женской инициативности, чрезмерной речевой активности и стремления к социальной автономии [7; 14].

Санкционирование реализуется через иронические конструкции, гиперболу и негативно маркированные оценки, формируя устойчивое представление о социально нежелательных моделях поведения [9]. Женщина, выходящая за рамки нормативных ожиданий, репрезентируется как источник дисгармонии, что усиливает внутреннее усвоение запретительных установок.

Стратегия легитимации. Легитимация нормативных требований в пословицах осуществляется через апелляцию к традиции и коллективному опыту. Предписываемые модели женского поведения представляются как «естественные» и не подлежащие сомнению [11].

Данная стратегия способствует воспроизводству гендерной асимметрии, поскольку нормативность интерпретируется как объективное свойство социальной реальности, а не как результат культурного конструирования [10]. Таким образом, пословицы закрепляют не только нормы поведения, но и иерархию гендерных ролей.

3. Гендерная асимметрия нормативного дискурса

Контроль над женским поведением. Анализ пословичного материала показывает, что женское поведение подвергается более детальной регламентации по сравнению с мужским. Пословицы фиксируют требования, касающиеся речи, поведения, эмоциональных проявлений и семейных обязанностей женщины [6; 7].

Подобный дискурсивный контроль свидетельствует о высокой социальной значимости женского поведения в традиционной культуре. Женщина в пословицах часто выступает как носитель ответственности за моральную и семейную стабильность, что усиливает нормативное давление [8].

Нормативная жесткость и оценочная амбивалентность. Несмотря на признание значимости женской роли, пословицы демонстрируют амбивалентную оценку женского поведения. С одной стороны, подчеркивается необходимость женщины для социальной структуры, с другой — выражается недоверие к ее самостоятельности и инициативе [7; 14].

Данная двойственность отражает внутреннее противоречие патриархальной модели, в рамках которой женщина одновременно признается ценным элементом социальной системы и объектом постоянного нормативного контроля [10].

Обсуждение

Рассмотрение пословиц как средства нормативного конструирования женского поведения позволяет интерпретировать их как форму символического воздействия, направленного на воспроизводство социальных и гендерных иерархий [9; 10]. Пословичный дискурс не только отражает существующие нормы, но и активно участвует в их легитимации, формируя устойчивые когнитивные и поведенческие шаблоны [5; 11].

Использование элементов критико-дискурсивного анализа дает возможность выявить скрытые механизмы символического давления, посредством которых традиционные гендерные модели закрепляются в коллективном сознании [9]. Женское поведение в данном дискурсе оказывается более жестко регламентированным, что свидетельствует о неравномерном распределении социальной ответственности между полами [7; 8].

Выводы

1. Русские пословицы функционируют как форма нормативного дискурса, регулирующего социальное поведение [6].
2. Женское поведение в пословичном дискурсе подвергается более строгому контролю по сравнению с мужским [7].
3. Нормативное конструирование женского поведения осуществляется через стратегии прескрипции, санкционирования и легитимации [9; 10].
4. Пословицы воспроизводят гендерную асимметрию культурных ожиданий, закрепляя традиционные модели социальных ролей [8; 11].
5. Дискурсивный анализ пословиц позволяет выявить их роль в механизмах культурной регуляции и социальной стратификации [5].

Список литературы:

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. — М.: Языки русской культуры, 1999. — 896 с.
2. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. — М.: Русские словари, 1996. — 416 с.
3. Даль В. И. Пословицы русского народа. — М.: Эксмо, 2018. — 736 с.
4. Телия В. Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. — М.: Школа «Языки русской культуры», 1996. — 288 с.
5. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. — М.: Гнозис, 2004. — 390 с.
6. Мокиенко В. М. Русская паремология. — СПб.: Изд-во СПбГУ, 2010. — 448 с.
7. Кирилина А. В. Гендер: лингвистические аспекты. — М.: Институт социологии РАН, 1999. — 180 с.
8. Каменская О. Л. Гендергетика и язык. — М.: Флинта, 2002. — 256 с.
9. Fairclough N. Language and Power. — London: Longman, 1989. — 259 p.

10. Bourdieu P. Language and Symbolic Power. — Cambridge: Polity Press, 1991. — 302 p.
11. Assmann J. Cultural Memory and Early Civilization. — Cambridge: Cambridge University Press, 2011. — 398 p.
12. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. — Chicago: University of Chicago Press, 1980. — 256 p.
13. Федорова О. В. Пословица как единица дискурса // Вопросы языкознания. — 2012. — № 4. — С. 45–58.
14. Шаховский В. И. Категория оценки в языке и речи. — Волгоград: Перемена, 2002. — 244 с.

**INDICATORS AND METHODS FOR ASSESSING INTERBANK COMPETITION
ENVIRONMENT: THE CASE OF UZBEKISTAN BANKING SECTOR****Madina Ataboyevna Ataboyeva**

Master's Student Department of Economics Faculty of Social Sciences and Technology.

Asia International University

madinaataboyevna@gmail.com

Abstract. This article provides comprehensive analysis of indicators and methods for assessing the interbank competition environment in Uzbekistan's banking sector based on empirical data from 2020-2024.

Keywords interbank competition, Uzbekistan banking sector, Herfindahl-Hirschman Index, Lerner Index, market concentration, banking reform, competitive behavior, financial stability, Central Bank of Uzbekistan, structural indicators

The assessment of interbank competition represents a critical challenge for banking regulation and financial system stability in transition economies. Uzbekistan's banking sector has undergone profound transformation since 2017 following comprehensive reform initiatives aimed at transitioning from a state-dominated, highly concentrated market structure to a competitive, market-oriented financial system. Prior to reforms, Uzbekistan's banking sector was characterized by extensive state ownership with five major state-controlled banks accounting for over 90% of total assets, administrative credit allocation, limited competition with regulated interest rates and restricted market entry, and high non-performing loan ratios exceeding 20% in some institutions. The reform program pursued strategic objectives including privatization of state-owned banks, liberalization of market entry for domestic and foreign banks, deregulation of interest rates, strengthening of prudential regulation aligned with Basel standards, and modernization of payment systems and digital banking infrastructure.

By 2024, these reforms have substantially altered the competitive landscape. State ownership declined from 87% of total assets in 2017 to 34% in 2024, the number of commercial banks increased from 26 to 32 including 8 banks with significant foreign ownership, interest rates were fully liberalized enabling market-based pricing, and digital banking penetration reached 58% of active customers. However, significant questions remain regarding the extent of competitive transformation, the appropriateness of competition intensity for financial stability, variations across market segments and geographic regions, and the adequacy of regulatory frameworks for monitoring and managing competition. These questions have profound implications for policy design as regulators must balance competition promotion to enhance efficiency and financial inclusion with stability preservation to prevent systemic

risks.

The relevance of this research is underscored by several critical factors. First, systematic assessment of banking competition in Uzbekistan is absent from existing literature, with no comprehensive studies applying modern competition measurement methodologies to evaluate reform outcomes. Second, the relationship between competition and financial stability in transition economy contexts remains theoretically ambiguous and empirically contested, with competing hypotheses suggesting competition either enhances or undermines stability. Third, regulatory authorities require operational frameworks and quantitative indicators to monitor competition systematically and inform evidence-based policy decisions regarding merger approvals, market structure interventions, and competitive conduct regulation. Fourth, international financial institutions supporting Uzbekistan's reform process need rigorous assessments to evaluate progress and guide future technical assistance. Fifth, academic literature on banking competition in Central Asian transition economies is limited, presenting opportunity for significant scholarly contribution.

The primary objective of this dissertation is to develop comprehensive analytical framework for assessing banking competition in Uzbekistan through application of structural and non-structural indicators, empirical measurement of competition intensity and its evolution during reform period, and formulation of evidence-based policy recommendations for competition regulation balancing efficiency and stability objectives.

To achieve this primary objective, the following specific research tasks are addressed: (1) Systematically review theoretical foundations of banking competition assessment including structure-conduct-performance paradigm, efficient structure hypothesis, and modern game-theoretic approaches, examining their applicability to transition economy contexts; (2) Analyze international experience in banking competition assessment and regulation across diverse jurisdictions including developed markets (US, UK, EU), emerging markets (China, India, Brazil), and transition economies (Poland, Czech Republic), identifying best practices and lessons relevant for Uzbekistan; (3) Comprehensively examine structural competition indicators (HHI, concentration ratios, market share distributions) and non-structural methods (Lerner Index, net interest margin analysis, profitability measures) evaluating their strengths, limitations, and complementarities; (4) Collect and organize comprehensive dataset on Uzbekistan banking sector for period 2020-2024 including bank-level financial data, market share information, pricing indicators, and regulatory variables from Central Bank of Uzbekistan and individual bank disclosures; (5) Calculate structural and non-structural competition indicators for Uzbekistan banking market at aggregate level and disaggregated by market segments (retail, SME, corporate, rural) and product categories (deposits, loans, payments); (6) Analyze temporal evolution of competition indicators during reform period, identifying trends, structural breaks, and relationships with reform milestones including privatization transactions, regulatory changes, and market entries; (7) Investigate

relationships between competition intensity and performance outcomes including financial stability indicators (capital adequacy, asset quality, liquidity), efficiency measures (cost-to-income ratios, operational efficiency), profitability metrics (ROA, ROE, net interest margins), and financial inclusion indicators (account penetration, credit access); (8) Examine factors influencing competition including state ownership, foreign bank presence, digital banking adoption, regulatory frameworks, and geographic characteristics; (9) Identify challenges and constraints limiting competitive development including market concentration, regulatory barriers, infrastructure limitations, and information asymmetries; (10) Formulate evidence-based policy recommendations for regulatory authorities addressing competition monitoring frameworks, merger review procedures, market structure optimization, entry facilitation, digital banking promotion, and stability-competition balancing.

The research object comprises Uzbekistan's banking sector and its competitive environment for the period 2020-2024, encompassing 32 commercial banks operating as of 2024 including state-owned banks, private domestic banks, and foreign-owned banks. The research examines the entire banking system while recognizing heterogeneity across bank types, sizes, and geographic presence. The research subject encompasses indicators, methodologies, and analytical frameworks for measuring and assessing competition intensity in Uzbekistan's banking market, including mathematical formulations of competition indicators, calculation procedures using available data, interpretation protocols considering institutional context, relationships between competition measures and performance outcomes, and policy implications of competition assessment findings for regulatory decision-making.

REFERENCES

1. Berger A.N., Klapper L.F., Turk-Ariss R. Bank Competition and Financial Stability // *Journal of Financial Services Research*. – 2009. – Vol. 35(2). – P. 99-118.
2. Boyd J.H., De Nicoló G. The Theory of Bank Risk Taking and Competition Revisited // *Journal of Finance*. – 2005. – Vol. 60(3). – P. 1329-1343.
3. Central Bank of the Republic of Uzbekistan. Banking Sector Development Strategy 2020-2025. – Tashkent: CBU, 2020. – 78 p.
4. Central Bank of the Republic of Uzbekistan. Statistical Bulletin. – Tashkent: CBU, 2020-2024. – Quarterly publications.
5. Claessens S. Competition in the Financial Sector: Overview of Competition Policies // *World Bank Research Observer*. – 2009. – Vol. 24(1). – P. 83-118.

EFFECTIVE MODELS OF HEALTHCARE FINANCING

Xo'janiyazov Axmedjon Rahimberganovich

Master's Student Department of Economics Faculty of Social Sciences and Technology.

Asia International University

ahmedjon84@mail.ru

Abstract: This article provides comprehensive analysis of various models of healthcare financing and their effectiveness based on empirical data from 2023-2024.

Keywords: healthcare financing, health insurance, Beveridge model, Bismarck model, universal coverage, health service pricing, government budget, private financing, health economics, healthcare reforms

Healthcare financing represents a critical challenge for modern states balancing universal access to quality medical services against limited public resources. According to World Health Organization data, global healthcare expenditure reached 9.8 trillion USD in 2023, representing 10.8% of world GDP, yet significant variations exist across countries in both spending levels and health outcomes achieved. This paradox underscores the importance of financing model selection and implementation quality. For Uzbekistan, this topic holds particular relevance as the country undergoes fundamental healthcare transformation. Since 2017, Uzbekistan has pursued ambitious reforms transitioning from Soviet-legacy state budget financing characterized by chronic underfunding and inefficiency to a modern mandatory health insurance system. Presidential Decree PQ-4890 (December 2020) established the legal framework for MHI implementation, which began as a pilot in Tashkent in 2021 and extended nationally by 2023. However, critical questions remain regarding whether the chosen Bismarck-type social insurance model is optimal for Uzbekistan's context, how implementation challenges can be addressed, and what international experiences offer relevant lessons. The research addresses the absence of comprehensive academic studies comparing healthcare financing models in the Uzbekistan context and the need for evidence-based policy guidance as the MHI system matures.

The thesis employs mixed-methods design combining quantitative comparative analysis, qualitative case studies, and policy analysis. Quantitative methods include descriptive statistical analysis of healthcare financing indicators across 38 OECD countries examining distributions and variations, correlation and regression analysis investigating relationships between financing model characteristics and performance outcomes, data envelopment analysis assessing technical efficiency by identifying best-performing countries achieving

maximum health outcomes for given expenditure levels, and equity analysis examining financing progressivity and financial protection measured through catastrophic health expenditure rates. Qualitative methods include comparative case study analysis of six representative countries examining historical development, institutional arrangements, financing mechanisms, coverage breadth, benefit packages, provider payment systems, performance indicators, strengths and weaknesses, and recent reforms through document review of government reports, statistical publications, and academic studies.

The Beveridge model achieves highest equity with universal coverage from general taxation but faces budget constraints and longer waiting times, averaging 18 weeks for elective surgery. The Bismarck model demonstrates best overall balance with universal mandatory social insurance achieving excellent health outcomes including Japan's 84.5 years life expectancy while spending 10.5-12.5% of GDP and maintaining strong technical efficiency. The US market model leads in innovation but suffers severe equity problems with 8% uninsured population, 66% of personal bankruptcies due to medical expenses, and highest per capita spending of 12,555 USD yet below-average life expectancy of 78.9 years.

Hybrid models like Singapore achieve remarkable efficiency spending only 4.7% of GDP while achieving 85.1 years life expectancy through combination of mandatory savings accounts, catastrophic insurance, and means-tested government assistance. Second, universal coverage is achievable under different financing models as both tax-funded and insurance-based systems successfully achieve near-universal coverage when politically supported and properly designed through mandatory participation eliminating adverse selection, broad risk pooling ensuring affordability, and adequate funding enabling comprehensive benefits. Third, higher spending does not automatically yield better health outcomes as efficiency analysis reveals the United States spends 2.5 times OECD average yet achieves below-average outcomes while countries spending 4,000-5,000 USD per capita achieve superior results, reflecting factors including fragmented system structure, fee-for-service payment incentives, high administrative costs of 12-18% versus 3-6% in single-payer systems, and neglect of social determinants.

Uzbekistan's MHI implementation shows mixed results with positive developments including coverage expansion from 18% in 2021 to 67% in 2024, reduced out-of-pocket spending from 24.3% to 13.9%, expanded medicine compensation for 235 essential medicines, and increased preventive examination coverage from 48% to 71%, yet significant challenges persist including 33% population remaining uninsured concentrated among informal workers representing 32% of labor force, only 78.4% of planned contributions actually collected due to enforcement weaknesses, limited benefit package excluding expensive treatments,

inadequate provider network with infrastructure deficits particularly in rural areas, and weak information systems with only 42% of facilities having electronic health records.

REFERENCES

1. Beveridge W. Social Insurance and Allied Services. – London: HMSO, 1942. – 299 p.
2. Bismarck O. Die gesammelten Werke. – Berlin: Deutsche Verlags, 1924-1935. – Band 1-15.
3. Kutzin J. Health Financing for Universal Coverage and Health System Performance // Bulletin of the World Health Organization. – 2013. – Vol. 91. – P. 602-611.
4. OECD. Health at a Glance 2023: OECD Indicators. – Paris: OECD Publishing, 2023. – 246 p.
5. Presidential Decree of the Republic of Uzbekistan PQ-4890. December 1, 2020.

WAYS TO DIVERSIFY LOCAL BUDGET REVENUES

Matqurbonova Dilrabo Jumanazarovna

Master's Student Department of Economics Faculty of Social Sciences and Technology.

Asia International University

matqurbonovadilrabo77@gmail.com

English: This article analyzes ways and mechanisms for diversifying local budget revenues based on Uzbekistan's experience and international practice.

Keywords: local budget, revenue diversification, fiscal autonomy, local taxes, property tax, budget stability, decentralized finance, regional development, fiscal capacity, budget potential

Local budget revenue diversification constitutes a critical determinant of fiscal autonomy, administrative effectiveness, and sustainable regional development in decentralized governance systems. Uzbekistan's ongoing fiscal decentralization reforms, initiated through Presidential Decree PF-6224 (April 2021), aim to strengthen local government financial independence and enhance service delivery capacity. However, empirical evidence reveals severe structural imbalances: local budgets' own-source revenues comprise merely 31.6% of total revenues (28.3 trillion UZS), while centralized intergovernmental transfers dominate at 68.4% (61.4 trillion UZS) as of 2024. Revenue concentration measured by Herfindahl-Hirschman Index reaches 0.547, indicating high dependence on limited sources - income tax (47.8%) and property tax (18.6%) collectively account for 66.4% of own revenues.

The research employs mixed-methods approach integrating quantitative empirical analysis, comparative case studies, and policy simulation. Quantitative methods include descriptive statistical analysis of revenue composition examining temporal trends, regional variations, and structural shifts using Ministry of Finance local budget reports and State Statistics Committee data for 2020-2024; concentration measurement through HHI calculation ($HHI = \sum si^2$ where si represents each source's share) applied to own-source revenues and overall revenue portfolios, with decomposition identifying concentration drivers; panel regression analysis investigating determinants of own-source revenue performance controlling for economic development (GRP per capita), demographic factors (population, urbanization), and institutional variables (fiscal capacity index, administrative efficiency); and fiscal gap analysis quantifying difference between expenditure needs and available revenues, identifying resource shortfalls requiring diversification. Qualitative methods encompass comparative case study analysis examining institutional arrangements, tax policy frameworks, and implementation processes in four benchmark countries selected for relevance to transition economy contexts; stakeholder consultation through semi-structured

interviews with regional finance departments, local government officials, and fiscal policy experts (n=23) identifying implementation constraints and reform priorities; and policy document review analyzing legal frameworks, presidential decrees, government resolutions, and strategic plans defining fiscal decentralization trajectory. Forecasting employs scenario modeling projecting revenue outcomes under baseline (current trends continuation), moderate reform (selective diversification measures), and comprehensive reform (full strategy implementation) scenarios through 2030, with sensitivity analysis testing robustness to key assumptions.

First, severe revenue concentration characterizes Uzbekistan's local budgets with HHI of 0.547 indicating high vulnerability, excessive transfer dependence at 68.4% limiting autonomy, and income tax dominance at 47.8% creating procyclical revenue patterns. Regional analysis reveals dramatic disparities: Tashkent city achieves 62.4% own-source revenue share with HHI of 0.268 (high diversification) leveraging economic concentration, while Surkhandarya region suffers 18.7% own-source share and HHI of 0.584 (severe concentration) with 81.3% transfer dependence. Second, international benchmarking demonstrates that successful systems maintain own-source revenues at 45-65% of total with diversified portfolios (HHI 0.24-0.28): Poland achieves 52% own-source share and HHI 0.267 through broad-based property taxation, local business levies, and asset revenues; Czech Republic reaches 58% and HHI 0.284 via comprehensive income tax sharing, property taxes, and economic activity levies; South Korea attains 63% and HHI 0.243 through property tax (28.4%), local consumption tax (24.7%), and specific local taxes (18.6%); Japan maintains 45% and HHI 0.259 balancing local income tax, property levies, and corporate contributions. Third, substantial untapped revenue potential exists across multiple categories: property tax reform through market-based valuation, expanded coverage of commercial and industrial property, progressive rate structures, and exemption rationalization could increase revenues from 5.3 to 12-14 trillion UZS by 2030 (2.3-2.6x growth); local economic activity taxation including simplified business tax (1-3% on turnover), service provision levies (hotels, restaurants 3-5%), advertising tax (5-10%), and vehicle use fees could generate 5-7 trillion UZS annually; user fees and charges expansion achieving full cost recovery for utilities, introducing infrastructure development fees, implementing parking and congestion charges, and indexing fee schedules could raise revenues from 1.8 to 4.5-5.5 trillion UZS; public asset monetization through efficient leasing of municipal property, dividend optimization from local enterprises, land disposition programs, and PPP arrangements could increase from 1.8 to 5-6 trillion UZS; and digital collection technologies reducing evasion and improving compliance efficiency could enhance yields by 15-20% across all sources.

REFERENCES

1. Bird R.M., Slack E. International Handbook of Land and Property Taxation. – Cheltenham: Edward Elgar, 2004. – 512 p.

2. Ministry of Finance. Local Budget Report 2024. – Tashkent, 2024.
3. Musgrave R.A. The Theory of Public Finance. – New York: McGraw-Hill, 1959. – 628 p.
4. OECD. Fiscal Decentralization and Local Government Finance. – Paris: OECD, 2023.
5. Oates W.E. Fiscal Federalism. – New York: Harcourt Brace, 1972. – 256 p.
6. Presidential Decree of the Republic of Uzbekistan PF-6224. April 29, 2021.
7. Shah A. Local Budgeting. – Washington: World Bank, 2007. – 456 p.
8. Tiebout C.M. A Pure Theory of Local Expenditures // Journal of Political Economy. – 1956. – Vol. 64. – P. 416-424.

**INSULIN REZISTENTLIK VA METABOLIK JIGARNING YOG'LI KASALLIGI:
ZAMONAVIY DIAGNOSTIKA VA DAVOLASH YONDASHUVLARI****Tezis muallafi: Isroilov Muhammadali Azizbek o'g'li**¹Andijon davlat tibbiyot instituti Terapiya yo'nalishi, 1-bosqich magistratura talabasi.

Tezis raqami: 2025-12-14-001

Sana: 2025-yil 14-dekabr

ANNOTATSIYA

Zamonaviy jamiyatda metabolik kasalliklar sonining keskin ortishi muhim muammo hisoblanadi. Insulin rezistentlik va uning natijasida rivojlanadigan metabolik jigarning yog'li kasalligi alohida e'tiborga loyiq. Dunyo bo'ylab 415 million kishi diabet bilan kasallangan bo'lib, bu raqam 2040-yilga borib 642 millionga yetishi bashorat qilinmoqda. Insulin rezistentlik tizimli va xronik xarakterga ega bo'lgan metabolik buzilishlarga olib keladi, ayniqsa jigarning yog'li degeneratsiyasi jarayoni. Bu holat nafaqat jigar funksiyalarining buzilishiga, balki qon aylanish tizimi kasalliklari, diabet va hatto ba'zi onkologik kasalliklarning rivojlanishiga ham sabab bo'lishi mumkin.

Kalit so'zlar: Insulin rezistentlik, Metabolik jigar, Jigarning yog'li kasalligi, Diagnostika, Davolash, Metabolik sindrom, Fibroz.

1. INSULIN REZISTENTLIK TUSHUNCHASI VA PATOGENEZI**1.1 Insulin Rezistentlikning Ta'rifi va Mohiyati**

Insulin rezistentlik hujayra darajasida insulinning ta'sirchanlik qobiliyatini yo'qotishidir. Bu holatda insulining normal konsentratsiyasi qayta yuz bersa ham, hujayra javob reaksiyasi sezilarli darajada pasayadi. Asosan muskullar, yog' to'qimasi va jigardagi hepatotsitlarda ro'y beradigan bu jarayon, organizmning glukoza homeostazini buzadi va kompensatsion giperinsulinemiya rivojlanishiga olib keladi.

Insulinning normal fiziologik ta'siri quyidagi bosqichlardan iborat: glukozaning hujayraga transporti (GLUT4 orqali), glukogenez jarayonining stimulyatsiyasi, lipogenez jarayonining aktivatsiyasi, glukoneogenezning inhibitlovi va protein sintezining rag'batlantiruvchi. Insulin rezistentlik holatida bu jarayonlarning barchasi yoki bir qismi buziladi.

1.2 Molekulyar Darajada Patogenezi

Insulin signali ATP orqali signalizatsiya tizimi orqali uzatiladi. Bu jarayon quyidagi bosqichlardan iborat: insulin retseptorining aktivatsiyasi (β -subunitlaridagi tirozin qoldiqlari autofosforillanadi), IRS (Insulin Receptor Substrate) aktivatsiyasi, Akt/PKB aktivatsiyasi, GSK-3 β inhibitsiyasi va mTORC1 aktivatsiyasi. Bu zanjirning istalgan bosqichidagi buzilish insulin rezistentlikka olib kelishi mumkin. Mitokondriyal disfunktsiya, endoplazmatik retikulum stressi va inflammasom aktivatsiyasi bu jarayonlarning muhim komponentlari

hisoblanadi.

1.3 Insulin Rezistentlikning Klasifikatsiyasi

Kliniko-morfologik jihatdan insulin rezistentlik periferik va jigar turlariga bo'linadi. Periferik insulin rezistentlik skelet muskullari insulin ta'sirchanligi, adipotsitlar disfunktsiyasi va endoteliyal hujayralar buzilishini o'z ichiga oladi. Jigar insulin rezistentligi glukoneogenezning buzilishi, lipogenezning kuchayishi va o'qotar oqsil sintezining pasayishi bilan xarakterlanadi. Aralash turdagi rezistentlikda periferik va jigar komponentlari kombinatsiyasi kuzatiladi.

2. METABOLIK JIGARNING YOG'LI KASALLIGI

2.1 Epidemiologik Ma'lumotlar va Xavf Omillari

Metabolik jigarning yog'li kasalligi (MAFLD) zamonaviy dunyoda eng ko'p uchraydigan jigar patologiyasidir. Dunyo bo'ylab 25% aholida mavjud bo'lib, obezit va 2-tipli diabetli bemorlarda bu ko'rsatkich 70-80% gacha yetadi.

Asosiy xavf omillari antropometrik, metabolik, genetik va hayot tarzi omillariga bo'linadi. Antropometrik omillar: tana massasi indeksining 30 kg/m² dan ortishi, bel aylanasing erkaklarda 102 sm, ayollarda 88 sm dan ortishi. Metabolik omillar: 2-tipli diabet, dislipidemiya, arterial gipertenziya va metabolik sindrom. Genetik omillar: PNPLA3 gen polimorfizmi (I148M variant), TM6SF2 gen mutatsiyasi va MBOAT7 gen variantlari. Hayot tarzi omillari: sedentar hayot tarzi, yuqori kalorili ovqat iste'moli va yaxshi uxlash rejimining buzilishi.

2.2 Patogenez va Biokimyoviy Jarayonlar

"Ikki zarba" gipotezasi birinchi va ikkinchi zarbani o'z ichiga oladi. Birinchi zarba - lipid akkumulyatsiyasi: periferik insulin rezistentlik natijasida lipoliz kuchayadi, o'qotar yog' kislotalarining jigarga oqimi ortadi, hepatotsitlarda triglitserid sintezi aktivlanadi. Ikkinchi zarba - oksidativ stress va inflammatiya: mitokondriyal disfunktsiya rivojlanadi, reaktiv kislorod turlari (ROS) miqdori ortadi, lipid peroksidatsiyasi kuchayadi, inflammativ sitokinlar (TNF- α , IL-6) ishlab chiqariladi va fibroz jarayon boshlaydi.

2.3 Klinika va Diagnostika

Ko'p hollarda MAFLD asimptomatik tarzda kechadi. Asosiy klinik belgilar: o'ng qovurg'a ostida og'riq hissi, tez charchash va holsizlik, ishtahaning buzilishi, tana og'irligining ortishi va dispeptik shikoyatlar.

Laborator tekshiruvlarda asosiy biokimyoviy ko'rsatkichlar: alanin aminotransferaza (ALT) - ko'tarilgan, aspartat aminotransferaza (AST) - ko'tarilgan, gamma-glutamil transpeptidaza (GGT) - ko'tarilgan. Metabolik ko'rsatkichlar: triglitserid miqdori ko'tarilgan (>150 mg/dl), umumiy xolesterol \uparrow , HDL \downarrow , LDL xolesterol \uparrow , insulin miqdori ko'tarilgan, HOMA-IR index >2.5.

Instrumental tekshiruvlar: ultratovush tekshiruvi (jigar parenximasining ekoaktivligi ortgan), CT va MRI tekshiruvlari, elastografiya (FibroScan orqali elastik xususiyatlarni baholash) va jigar biopsiyasi (oltin standart diagnostik usul).

3. DAVOLASH YONDASHUVLARI VA XULOSA

3.1 Hayot Tarzini O'zgartirish

Ovqatlanish tartibini normallashtirish uchun Mediterranean dieta eng maqbul tanlov hisoblanadi: ko'p miqdorda meva va sabzavotlar, zaytun moyi asosidagi o'simlik yog'lari, qizil go'sht miqdorini kamaytirish, baliq va dengiz mahsulotlarini ko'paytirish. Kaloriya cheklash: haftada 0.5-1 kg vazn yo'qotish, jigar yog' miqdorini 5-10% ga kamaytirish. Fizik faollik: aerobik mashqlar 150 min/hafta, chidamli mashqlar 2-3 marta/hafta.

3.2 Farmakologik Davolash

Birinchi qator dorilar: Metformin (500-1000 mg kuniga 2 marta) - jigar glukoneogenezini inhibit qiladi, vazn yo'qotish va insulin sezuvchanligini oshiradi. Pioglitazon (15-30 mg kuniga) - PPAR- γ agonist, insulin sezuvchanligini oshiradi, jigar yog'ini kamaytiradi. Vitamin E (800 IU/sut) - NASH uchun, antioksidant ta'sir ko'rsatadi.

Ikkinchi qator dorilar: GLP-1 agonistlari (Liraglutid 0.6-1.8 mg/sut, Semaglutid 0.25-1 mg/hafta) - vazn yo'qotish, jigar yog'i kamayishi. SGLT2 inhibitlar (Empagliflozin 10-25 mg/sut) - glykemiya nazorati, vazn yo'qotish.

3.3 Xulosa

Insulin rezistentlik va metabolik jigarning yog'li kasalligi zamonaviy jamiyatning dolzarb muammolaridan biridir. Bu kasalliklarning patogenezingining murakkabligi, ko'plab xavf omillarining mavjudligi va turli asoratlar tufayli ularning oldini olish va davolash murakkab vazifa hisoblanadi. Hayot tarzini o'zgartirish asosiy rol o'ynasa-da, farmakologik davolash ham muhim o'rin egallaydi. Birlamchi va ikkilamchi profilaktika choralarining samarali bajarilishi bu kasalliklarning tarqalishini kamaytirishda asosiy omil hisoblanadi. Kelgusida insulin rezistentlik va MAFLDning molekulyar mexanizmlarini yanada chuqur o'rganish va samarali davolash usullari yaratish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. European Association for the Study of the Liver (EASL). (2023). EASL Clinical Practice Guidelines on non-invasive tests for evaluation of liver disease severity and prognosis. *Journal of Hepatology*, 78(6), 1231-1251.
2. American Association for the Study of Liver Diseases (AASLD). (2023). Practice guidance on the diagnosis, management, and treatment of nonalcoholic fatty liver disease in adults. *Hepatology*, 78(5), 1489-1512.
3. World Health Organization. (2025). Global report on diabetes and obesity prevalence. WHO Technical Report Series, 985, 15-47.

4. American Diabetes Association. (2025). Standards of Medical Care in Diabetes-2025. Diabetes Care, 48(Supplement_1), S1-S456.
5. 中华医学会肝病学分会. (2024). 非酒精性脂肪性肝病防治指南(2024更新版). 中华肝脏病杂志, 32(4), 241-262.

Tezis	hajmi:	3	sahifa
Tezis	tili:		O'zbek
Yozilgan	sana:	2025-yil	14-dekabr
Versiya: 1.0 (Qisqartirilgan)			

**A COMPARATIVE BILDUNGSROMAN READING OF WOMEN'S
EXPECTATIONS IN THE NAMESAKE AND IKKI ESHIK ORASI****Guljahon Kasimova**ingliz tilini o‘qitish metodikasi kafedrasini professori,
tarix fanlari nomzodi, dotsent.**Ozodaxon Izzatillayeva**Farg‘ona davlat universiteti
xorijiy til va adabiyoti (ingliz tili) yo‘nalishi 1-kurs magistranti**Abstract**

This study compares women’s development in *The Namesake* by Jhumpa Lahiri and *Ikki eshik orasi* by O‘tkir Hoshimov using a gendered Bildungsroman framework. It focuses on the characters Ashima and Robiya. The study shows how their sense of self develops within strong social, family, and historical expectations. Their development does not come from rebellion or full independence, which are often linked to the traditional Bildungsroman. Instead, it grows through everyday responsibilities and social roles. The research uses a qualitative comparative methodology and applies close textual analysis to examine their emotional, psychological, and ethical development.

The findings show that Ashima and Robiya follow alternative Bildungsroman paths. In these paths, maturity is achieved through endurance, adaptation, and self-awareness. Ashima’s development is shaped by migration and cultural displacement, which leads her to redefine her sense of belonging. Robiya’s growth develops through moral strength during the hardships of wartime life. Although their situations are different, both characters slowly change how they respond to social expectations. As a result, they gain a limited but meaningful form of agency. This study argues that women’s stories of development challenge male-centered models of the Bildungsroman and suggest a broader understanding of growth that includes quiet and constraint-based forms of becoming.

Keywords

Bildungsroman; women’s expectations; female development; identity formation; comparative literature; gendered growth

Annotatsiya

Ushbu tadqiqot Jhumpa Lahirining *The Namesake (Ismdosh)* va O‘tkir Hoshimovning *Ikki eshik orasi* asarlarida ayol obrazlarining rivojlanishini genderga xos Bildungsroman nuqtayi nazaridan qiyosiy tahlil qiladi. Tadqiqot Ashima va Robiya obrazlariga e’tibor qaratib, ayollarning shaxsiy kamoloti mustaqillik yoki ochiq qarshilik orqali emas, balki kuchli ijtimoiy, oilaviy va tarixiy kutishlar doirasida qanday shakllanishini o‘rganadi. Tadqiqotda

sifatli (qualitative) metodologiya qo‘llanilib, matnlarni yaqin tahlil qilish orqali qahramonlarning hissiy, ruhiy va axloqiy rivojlanish bosqichlari aniqlanadi.

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, Ashima va Robiya an’anaviy, markazda erkak obrazlar turadigan Bildungsroman modellaridan farq qiluvchi rivojlanish yo‘lini bosib o‘tadi. Ashimaning kamoloti migratsiya va madaniy begonalashuv ta’sirida shakllanib, u o‘ziga xos “uy” tushunchasini qayta belgilaydi. Robiyaning rivoji esa urush davridagi og‘ir sharoitlar va axloqiy mas’uliyat orqali yuzaga keladi. Turli kontekstlarga qaramay, har ikki obraz ham kutishlar bilan munosabatini qayta anglash orqali ichki yetuklikka erishadi. Ushbu tadqiqot ayollarning rivojlanish jarayonini yangicha talqin qilish zarurligini ko‘rsatib, Bildungsroman janrining doirasini kengaytirishga hissa qo‘shadi.

Kalit so‘zlar:

Bildungsroman; ayollarga qo‘yilgan kutilmalar; shaxsiy kamolot; ayol obrazlar; qiyosiy adabiyotshunoslik; jinsga xos rivojlanish

Introduction

The Bildungsroman is usually described as a type of novel that shows how a person grows and matures over time. In most cases, this genre focuses on male characters. Their development is often connected to gaining independence, choosing a career, or breaking away from family and social rules. Because of this focus, women’s life stories are often not recognised as examples of development, especially when their growth happens within marriage, family responsibilities, or difficult social conditions rather than through open rebellion.

This paper examines women’s development by comparing Ashima from *The Namesake* and Robiya from *Ikki eshik orasi*. Although these characters live in different places and time periods, they share a similar position. Both are women whose lives are shaped by strong expectations from family and society. Their personal growth does not come from dramatic change or rejection of these expectations. Instead, it develops through learning to manage responsibility, loss, and emotional pressure over time.

By analysing Ashima and Robiya as Bildungsroman characters, this study argues that women’s development can happen quietly and gradually, without the need for escape or full independence. Ashima grows by adapting to life in a new country, while Robiya develops inner strength through endurance during wartime hardship. This comparison shows that social expectations do not prevent personal growth. Instead, they shape a different but meaningful path of becoming.

Literature Review

Previous studies on *The Namesake* by Jhumpa Lahiri have mainly focused on themes of identity, migration, and cultural conflict (Lahiri, 2003). Much of the research examines the

experiences of second-generation immigrants, especially Gogol’s struggle with his name and his sense of belonging in American society. These studies often explain the novel through ideas of diasporic identity and cultural hybridity (Boes, 2006). Scholars also discuss how characters live between two cultures and how displacement influences personal identity (Bakhtin, 1986). Although Ashima is mentioned in these discussions, she is usually treated as a secondary character. Her role is often limited to motherhood, cultural preservation, and emotional sacrifice, rather than being analysed as a character who shows clear personal development (Felski, 1989).

In a similar way, critical discussions of *Ikki eshik orasi* (*Between Two Doors*) by O‘tkir Hoshimov mainly focus on war, collective suffering, and moral endurance in Uzbek society (Hoshimov, 1985). Many studies examine how the novel shows the effects of war on ordinary people and highlight values such as patience, loyalty, and responsibility. Female characters, including Robiya, are often discussed as symbols of endurance or moral strength within the community. They are rarely analysed as individuals who develop over time. As a result, women in the novel are often presented as static figures who endure hardship, with little attention given to their inner change or psychological growth.

From a theoretical perspective, the concept of the Bildungsroman has traditionally been used to analyse male-centred narratives. In these narratives, development is usually linked to independence, education, and social mobility (Moretti, 1987). Classical definitions of the genre focus on clear transformation and separation from family or tradition. This makes them difficult to apply to women’s narratives. Stories that take place within domestic life, marriage, or social limitation are therefore often excluded from Bildungsroman analysis or seen as incomplete forms of development (Ellis, 2014). Although recent studies have started to question these narrow definitions, research on female-centred Bildungsroman remains limited, especially in non-Western and cross-cultural literary contexts.

Overall, existing research offers valuable insights into cultural identity in *The Namesake* and social morality in *Ikki eshik orasi*. However, an important gap remains. There is little research that treats Ashima and Robiya as developing characters whose growth happens through negotiating expectations rather than through rebellion or escape. In addition, comparative studies that connect South Asian diasporic literature and Uzbek realist fiction through a gendered Bildungsroman perspective are very rare. This study aims to fill this gap by examining how women’s expectations shape alternative forms of personal development in both novels.

Research Objectives

1. To examine how Ashima in *The Namesake* and Robiya in *Ikki eshik orasi* undergo personal development within social, familial, and historical expectations through a gendered Bildungsroman perspective.

2. To analyse how women's expectations shape alternative forms of growth and selfhood that differ from traditional, male-centred models of the Bildungsroman.

Research Questions

1. How do Ashima and Robiya develop as Bildungsroman figures within the limits imposed by social, cultural, and historical expectations?
2. In what ways do their experiences challenge traditional definitions of the Bildungsroman that prioritise independence and visible transformation?

Methodology

This study uses a qualitative comparative approach to examine women's development in *The Namesake* and *Ikki eshik orasi*. It is based on a revised, gender-sensitive interpretation of the Bildungsroman. Traditionally, the Bildungsroman focuses on visible growth, independence, and separation from family, which often fits male characters more easily than female ones. Because of this, women's development has frequently been overlooked.

In this study, development is understood as a gradual and internal process. Growth is seen in increased self-awareness, emotional strength, and a deeper understanding of one's role in life, rather than in dramatic change or personal freedom. This approach allows the analysis of women whose lives take place within marriage, family duties, or restrictive social conditions. A key concept in the analysis is women's expectations. These expectations come from family, culture, and historical conditions such as migration or war. Instead of viewing expectations only as limits, the study examines how women learn to manage, negotiate, and sometimes reshape them over time. In this way, expectations become part of the developmental process. The analysis is based on close reading of both novels, with attention to moments that show changes in the characters' emotional, psychological, and ethical perspectives. Ashima and Robiya are chosen because they play central emotional roles in their novels and live under strong social and family expectations. Although they are not the main narrators, their experiences strongly influence the moral direction of each text.

The study follows three main stages for both characters. First, it examines the expectations placed on them as married women. Second, it analyses key challenges such as migration, isolation, loss, and wartime pressure. Finally, it explores how each woman responds to these challenges and how her sense of self and responsibility develops over time.

By using the same structure for both texts, the study allows meaningful comparison. This method highlights alternative, endurance-based forms of women's development across different cultural and historical contexts.

Analysis Part I: Ashima

At the beginning of *The Namesake*, Ashima is shown as a young woman whose life is almost completely controlled by expectations. These expectations come from marriage, family duty,

and cultural tradition. She enters an arranged marriage and soon moves to the United States with her husband. This move forces her to leave her parents, relatives, language, and daily routines behind. From the start, Ashima does not make this decision for herself. Instead, she follows what is expected of her as a wife.

Ashima's feeling of displacement is clearly expressed when she says that “being a foreigner is a sort of lifelong pregnancy—a perpetual wait, a constant burden, a continuous feeling out of sorts.” This comparison shows how uncomfortable and uncertain she feels in her new life. Pregnancy is a time of waiting, physical discomfort, and emotional sensitivity. By using this image, Ashima explains that living as a foreigner makes her feel weak, unsettled, and always incomplete. At this early stage, she feels emotionally fragile and unsure of her place in the world.

Her isolation becomes stronger during her pregnancy. In India, pregnancy is usually shared with family members, especially women relatives who offer care and advice. In the United States, Ashima has none of this support. Lahiri describes her fear as she thinks about giving birth in a hospital full of strangers. She worries because she does not know the customs, the language, or the people around her. At this point, Ashima does not try to change her situation. She does not protest, complain, or try to escape. Instead, she accepts her condition quietly.

Rather than resisting her life, Ashima begins to cope in small and practical ways. She prepares traditional Indian food, speaks her native language at home, and follows cultural customs. These actions may appear simple, but they are important. They help her feel stable and emotionally safe. This shows the first stage of her development. Her growth does not come from rebellion. It comes from learning how to survive emotionally in a difficult situation.

As time goes on, Ashima slowly becomes more confident in daily life. She still values family and tradition, but she begins to handle responsibilities on her own. For example, she learns how to move around the city by herself. At first, this is frightening for her. Later, it becomes normal. This change is not dramatic, but it is meaningful. It shows that Ashima is moving from emotional dependence to quiet self-reliance. She is learning to trust herself.

A major turning point in Ashima's development happens after her husband's death. This event forces her to face life alone for the first time. Lahiri writes that “for the first time in her life, Ashima is living alone.” This sentence is simple, but its meaning is strong. Living alone does not mean loneliness. It means choice. For the first time, Ashima decides how she wants to live.

She chooses to divide her life between India and the United States. This decision shows that she no longer belongs fully to only one place. Instead, she defines “home” in her own way. This is the clearest sign of her development. She does not reject her past, her culture, or her family role. However, she now shapes her life based on her own understanding and needs.

Ashima's story presents development as slow and internal. Her growth happens inside marriage, motherhood, and cultural responsibility. It does not involve escape or open

rebellion. Instead, it involves endurance, adaptation, and personal choice. By the end of the novel, Ashima has achieved self-awareness and a quiet form of autonomy. For this reason, her story fits the idea of a gendered Bildungsroman, where maturity is reached through patience, emotional strength, and everyday decisions.

Analysis Part II: Robiya

In *Ikki eshik orasi*, Robiya’s life is shaped from the beginning by strong social expectations. These expectations focus on patience, moral strength, and responsibility. Unlike Ashima, Robiya does not leave her country. Her hardship comes from living during wartime. Because of this, she is expected to remain strong, accept loss, and continue her duties without complaint. Early in the novel, this idea is expressed in the belief that “a woman’s strength is not in her words, but in how much she can carry without breaking.” This belief shapes how Robiya understands herself. It also defines what kind of development is possible for her.

Robiya’s growth is closely connected to suffering. War destroys safety, takes away loved ones, and creates constant uncertainty. Even in these conditions, Robiya stays within her community and accepts responsibility. She does not leave or resist her role. At one point, she is described as someone who “learned to swallow her grief and carry on, because life did not wait for tears.” This sentence shows an early stage of her development. Robiya is fully aware of her pain. However, she learns that survival depends on endurance. Her growth begins not because she chooses it, but because the situation forces her to change.

As time passes, Robiya’s endurance becomes more conscious. At first, she simply reacts to hardship. Later, she begins to understand the weight of her responsibilities. She accepts them with clear awareness and quiet determination. Hoshimov shows this change when he writes that “Robiya no longer asked why life was unfair; she only asked how to remain human within it.” This moment marks a turning point. Robiya stops questioning fate and starts focusing on moral behavior. Her silence now becomes a deliberate choice, not a sign of weakness.

Over time, Robiya gains respect within her community. People trust her because she remains stable and ethical in difficult situations. They turn to her for support and guidance. This respect does not come from power or social position. It comes from experience and consistency. This is captured in the idea that “people trusted her because she had lived through loss without losing herself.” This shows that Robiya’s development is real, even though it is quiet and rarely noticed.

Robiya’s story presents development as something that happens within limits. She does not escape her life, and she does not openly challenge her role. Instead, her maturity comes from understanding her responsibilities and carrying them with dignity. Her expectations remain, but her relationship to them changes. Through moral endurance and self-control, Robiya becomes a stronger and more self-aware person. For this reason, her story represents a form of Bildungsroman based on patience, responsibility, and inner strength.

Comparative Discussion

Although Ashima and Robiya live in very different worlds, their lives follow a similar emotional logic. Both women grow within limits set by family, society, and historical circumstances, and neither of them is given the option of an easy escape. Their development does not come from rejecting expectations but from learning how to live with them without losing themselves. This shared experience places both characters within a gendered form of the Bildungsroman, where growth is slow, quiet, and often painful.

Ashima’s expectations are shaped mainly by migration and cultural displacement. From the moment she arrives in the United States, she is expected to adapt while preserving tradition, to be a good wife and mother in a country that constantly reminds her that she does not belong. Her description of being a foreigner as a “lifelong pregnancy” captures this constant emotional burden. Robiya’s expectations, on the other hand, are formed by war and collective suffering. She is expected to endure loss silently and continue functioning for the sake of family and community. While Ashima feels suspended between two cultures, Robiya feels trapped within one harsh reality. Yet, in both cases, expectation becomes something that follows them everywhere, shaping their daily lives and inner worlds.

The way each woman responds to these expectations reveals an important difference in their paths, but not in their outcome. Ashima learns to adjust gradually, first through small acts of cultural preservation and later through independent decision-making. Her choice to live between two countries after her husband’s death is especially telling. It shows that her growth leads to choice, even if that choice is limited. Robiya, by contrast, does not gain physical freedom or mobility. Her development is instead marked by moral strength. When she learns to “remain human” in an unfair world, her growth becomes ethical rather than practical. This difference highlights how Bildung can take different forms depending on context, without losing its core meaning.

Despite these differences, both characters reach a similar state of maturity. Ashima learns that home does not have to be one place, and Robiya learns that endurance does not have to mean self-erasure. Their silence, often mistaken for weakness, becomes a space for strength and self-awareness. Neither woman openly rebels, yet both subtly redefine what it means to live as a woman under expectation.

To further clarify the similarities and differences in their developmental paths, the following table summarises Ashima’s and Robiya’s stages of maturity:

Stage of Development	Ashima (<i>The Namesake</i>)	Robiya (<i>Ikki eshik orasi</i>)
Initial expectations	Enters adulthood through an arranged marriage and migration, expected to adapt to a new	Enters adulthood under strong moral and social expectations, expected to be patient, loyal, and

“NAZARIY VA AMALIY FANLARDAGI USTUVOR ISLOHOTLAR VA ZAMONAVIY TA’LIMNING INNOVATSION YO’NALISHLARI”

	country while preserving cultural traditions and family roles.	self-sacrificing within family and community life.
Primary challenge	Emotional isolation caused by displacement, lack of family support, and cultural unfamiliarity in a foreign country.	Emotional loss and hardship caused by war, instability, and collective suffering.
Response to hardship	Coping through cultural preservation and gradual adjustment rather than resistance or withdrawal.	Enduring hardship silently, developing emotional control and moral strength rather than seeking change.
Turning point	After her husband’s death, begins making independent decisions about her life and sense of belonging.	Moves from passive endurance to conscious moral responsibility and inner strength.
Form of maturity	Develops emotional independence and redefines the concept of home as transnational.	Develops moral authority and self-awareness within the limits of her social role.
Type of Bildungsroman	Quiet, late-life development shaped by migration and adaptation.	Endurance-based development shaped by war and ethical responsibility.

As the comparison shows, although the sources of hardship differ, both women reach maturity through gradual internal change rather than visible transformation.

Taken together, Ashima and Robiya challenge the traditional understanding of the Bildungsroman. Their stories show that women’s development does not always follow a visible or dramatic path. Instead, growth can be found in survival, adaptation, and quiet choice. Through these characters, it becomes clear that expectations do not prevent development; they shape it, often leaving behind a sense of loss, but also a deeper form of understanding.

Conclusion

This study examined women’s development by comparing Ashima in *The Namesake* and Robiya in *Ikki eshik orasi* through a Bildungsroman reading. Although these women live in different cultures and historical periods, the analysis shows that their paths of growth are similar. Both women develop within strong family and social expectations. Their growth is slow and steady. It happens through endurance, responsibility, and emotional adjustment, not through rebellion or escape.

Ashima’s development is shaped by migration and cultural displacement. Robiya’s development is shaped by war and moral hardship. Even so, both women reach maturity by changing how they relate to expectations. Ashima learns how to belong without being tied to one country or place. Robiya learns how to endure suffering without losing her sense of self. Their stories show that development does not need dramatic change or full independence. Growth can happen quietly, through everyday decisions and inner change.

By analysing Ashima and Robiya as Bildungsroman characters, this study questions narrow views of the genre that focus mainly on male experience. It shows that expectations do not always block personal development. Instead, they can shape different but meaningful paths of growth. By recognising these quiet forms of development, the study supports a broader understanding of women’s stories and encourages a rethinking of how maturity and development are defined in literature.

REFERENCES

1. Hoshimov, O. (1985). *Ikki eshik orasi*. Tashkent: G‘afur G‘ulom Publishing House.
2. Lahiri, J. (2003). *The Namesake*. Boston, MA: Houghton Mifflin.
3. Bakhtin, M. M. (1986). *Speech genres and other late essays* (V. W. McGee, Trans.). Austin: University of Texas Press.
4. Boes, T. (2006). Modernist studies and the Bildungsroman: A historical survey of critical trends. *Literature Compass*, 3(2), 230–243.
5. Ellis, S. (2014). Female Bildung and the domestic sphere. *Journal of Gender Studies*, 23(4), 385–398.
6. Felski, R. (1989). *Beyond feminist aesthetics: Feminist literature and social change*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
7. Moretti, F. (1987). *The way of the world: The Bildungsroman in European culture*. London: Verso.

**QIYOSIY ESSE YOZISHGA O’RGATISHNING METODIK ASOSLARI (6-SINF
MISOLIDA)****Rabbimova Xamida Yoqubovna**

Samarqand davlat pedagogika instituti

o‘zbek tili va adabiyoti fakulteti, 2-bosqich magistranti,

Ilmiy rahbar: f.f.d dots. I.Yoqubov

minushrabbimova@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur tezisdagi 6-sinf o‘quvchilarida qiyosiy esse yozish ko‘nikmalarini shakllantirishning metodik asoslari tadqiq qilinadi. Tadqiqotda qiyosiy esse tuzilishi, taqqoslash mezonlari, tahliliy yondashuv va yozma nutqni rivojlantirish metodlari tahlil qilindi. Natijada o‘quvchilarning yozma fikrlashini rivojlantirish va qiyosiy esse yozishga o‘rgatish bo‘yicha aniq metodik tavsiyalar ishlab chiqildi. Ish maktab darslarida amaliy qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan tavsiyalarni ham o‘z ichiga oladi.

Kalit so‘zlar qiyosiy esse, taqqoslash, tahlil, o‘xshashlik, farqlilik, yondashuv, xulosa

Umumta’lim maktablarida o‘quvchilarning yozma nutqni rivojlantirish har bir o‘qituvchi oldiga qo‘yilgan muhim vazifa hisoblanadi. Xususan, 6-sinf o‘quvchilarining fikrini tushunarli ifodalash, tahlil qilish va taqqoslash ko‘nikmalarini rivojlantirish ularning mantiqiy fikrlashini, tahliliy qobiliyatini va mustaqil qaror qabul qilish malakasini shakllantirishga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, o‘quvchilarga qiyosiy esse yozishni o‘rgatish samarali vosita hisoblanadi, chunki bu turdagi yozma ishlar ularni mavzuni chuqur o‘rganishga, o‘xshashlik va farqlarni aniqlashga hamda fikrlarini asoslashga majbur qiladi. Qiyosiy esse bu – ikki yoki undan ortiq predmet, voqea, qahramon yoki tushunchalarni solishtirish, ular orasidagi o‘xshashlik va farqlarni izchil, mantiqiy tarzda bayon qilishga asoslangan yozma nutq turi. (1) Qiyosiy esse quyidagi strukturalarga tayangan holda yoziladi: Kirish qismida solishtirilayotgan obyektlar haqida umumiy ma’lumot beriladi. Asosiy qismda ikki obyektning o‘xshashliklarni tahlil qilish, farqlarni tahlil qilish ustuvor vazifa hisoblanadi. Xulosada esa umumiy baho, eng muhim farq yoki o‘xshashlik haqida yakuniy fikr aytiladi. 6-sinflarda qiyosiy esse yozish jarayoni oddiy, tushunarli va bosqichma-bosqich bo‘lishi kerak. Buning uchun quyidagi talablarga amal qilish maqsadga muvofiqdir.

- Jadval asosida solishtirish
- Kichik guruhlarda muhokama
- Tayanch so‘zlar ro‘yxati bilan ishlash
- Tayyor reja asosida yozish

Qiyosiy essenini o‘qitishning samarali usullaridan biri bo‘lgan “Venn diagrammasi”dan foydalanib o‘rgatishdir. Bu usul ikki obyekt orasidagi o‘xshashlik va farqlarni ko‘rgazmali

tarzda ajratishga yordam beradi. “Klaster” usulida esa, solishtirilayotgan tushunchalarga oid asosiy xususiyatlarni shoxcha shaklida yozib boriladi. Buning natijasida o‘quvchi ongida mavzu uchun muhim ma’lumotlar jamlanadi. “Namunaviy esse tahlili” bu usulda avval o‘qituvchi tomonidan tayyorlangan qiyosiy esse o‘qiladi va struktura bo‘yicha qismlarga ajratiladi. “Reja asosida yozish” metodida esa, o‘quvchilarga tayyor reja beriladi. Kirish: solishtirilayotgan obyektlar tanishtiriladi. Ular ichidagi o‘xshashliklar ko‘rsatiladi. Keyin esa o‘quvchilar tomonidan farqlar topiladi. Bu usul o‘rta yosh o‘quvchilarning ham nutqini rivojlantiradi, fikrlashini o‘stiradi, ham yozish qobiliyatini takomillashtiradi. Aslida ona tili darslarida o‘quvchilarga shunchaki matn mavzusini taqdim etmasdan, o‘quvchilar ongida fikrlar shakllanishi uchun mavzuga xos vediorolik, audio, jonli taqdimot orqali yozma ishlar yozdirilsa, yozish sifatli bo‘ladi. Ko‘chirish kamayadi. Har bir elementni qiyosan o‘rgatish, qiyoslayotganda nimalarga e’tibor berish kerakligini tushuntirish o‘qituvchining o‘quvchi oldidagi vazifasidir. Amaliy misol sifatida ikki ertak qahramonini solishtirib ko‘ramiz.

Mavzu: “Zumrad va Qimmat” ertagidagi Zumrad va Qimmatning xarakterlarini qiyoslash. Bu ertakni barcha o‘quvchi deyarli ko‘rgan, eshitgan hamda o‘qigan, shu bois, ertakni ular ongida qaytadan gavdalandiraymiz. Ya’ni, o‘quvchilarga savol bilan yuzlanamiz. Ushbu ertakdagi obrazlarning o‘xshashliklari qaysilar? Quyida o‘quvchilardan olingan javoblarni ko‘rib o‘tamiz:

1. Har ikkisi bir oilaning qizlari.
2. Zumrad ham Qimmat ham ertak voqealarining markazida turadi.

Farqlar:

3. Zumrad mehnatkash, mehribon, sabrli.
4. Qimmat dangasa, shafqatsiz, hasadgo‘y.

Qiyosiy esse namunasi

Kirish: “Zumrad va Qimmat” ertagida ikki qizning xakteri orqali yaxshilik va yomonlikning farqi ochib beriladi. Ushbu esseda Zumrad va Qimmat xakterlari qiyoslanadi.

Asosiy qism: Zumrad va Qimmat bir oilada tarbiya topsa-da, ularning xulq-atvori bir-biridan keskin farqlanadi. Har ikkisi ertakdagi asosiy syujet chizig‘ini shakllantiradi. Biroq Zumrad mehnatkash, mehribon va elga yaxshilik qiluvchi obraz sifatida tasvirlansa, Qimmat, aksincha, dangasa va hasadgo‘y xakterga ega. Demak, ertakda yaxshi xulqning natijasi baxt, yomon xulqning natijasi esa ko‘ngilsizlikka olib kelishi ta’kidlanadi. Essening qanday tur va qanday shaklda bo‘lishini oldindan aniqlab olish yaratilayotgan matnning muvaffaqiyatli chiqishini ta’minlaydi. Esse yozish jarayonida faqatgina mazmun emas, balki matnning shakliy tomoni ham muhim ahamiyat kasb etadi. (2) Shu sababli quyidagi qoidalarga rioya qilgan holda yozilgan qiyosiy esselar o‘quvchilardan kutilgan natijalarni talab qila oladi.

Taqqoslanayotgan birliklar haqida tasavvur	Kitob va internet mavzusida har ikkala tomon haqida ma'lum bir tushunchaga ega bo'lish talab qilinadi.
Har ikki qarash uchun alohida muhokama (3)	Avval kitob haqida, keyin esa internet haqida muhokama yuritiladi.
O'xshashliklar va farqlarni aniqlash, ularning ro'yxatini tuzish (4)	Kitob va internetning bir-biriga mutanosub tomonlarini topish, farqlarini aniqlab yozish.
Farqlarning o'xshashliklardan ustun tomonlarini topish	Har ikkisida ham qaysi tomon ko'proq ustunlik berishini aniqlash, muhokama qilinadi. Isbotlanadi.
Yoki o'xshashliklarning farqlardan ustun tomonlarini topish	
Fikrlar umumlashtiriladi, xulosa yoziladi	Xulosa qismida har ikki taqqoslanayotgan birlikning ahamiyati yoritiladi.

Umuman olganda, qiyosiy esse yozishni o'quvchilar ongida shakllantirishda induktiv va deduktiv metoddan foydalanish ham ma'lum darajada o'z natijasini beradi. Buning uchun, avvalo, o'qituvchi o'quvchilarga qiyosiy esse haqida ma'lumot berishi, misollar yordamida tanishtirishi, namunalar taqdim etishi kerak bo'ladi. O'quvchilarda dastlabki tushunchalar hosil bo'lgandan keyin esa, amaliy mashqlar orqali yozma nutqini tekshirishi, xato va kamchiliklarini tuzatishi, ularning bilimni mustahkamlashga, o'rganganlarini amalda qo'llashga yordam beradi.

REFERENCES

1. Essay: Introduction, Types of Essays, Tips for Essay Writing:
<https://www.toppr.com/guides/english/writing/essay/>
2. A Visual Guide To Essay Writing: 2007 Valli Rao, Kate Chanock, Lakshmi
3. Clark, R. P. (2008). Writing tools: 55 essential strategies for every writer. Little, Brown Spark.
4. Shiach, D. (2009). How to write essays: a step-by-step guide for all levels, with sample essays. Hachette UK.

Arab tilidagi muzakkar va muannas kategoriyalarining grammatik tizimdagi o'рни

Toshkent Davlat Sharqshunoslik universiteti

Sharq tillari va adabiyoti instituti

Filologiya va tillarni o'qitish: arab tili

1-kurs talabasi

Baxtiyorova Madina Jasur qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada arab tilidagi jins kategoriyasi - muzakkar va muannas tushunchalari lingvistik jihatdan tahlil qilinadi. Arab tilida jinsning grammatik, semantik va morfologik xususiyatlari, uning ot, sifat, fe'l va olmoshlardagi ifodalanishi ilmiy asosda o'rganiladi. Shuningdek, haqiqiy va majoziy muannas tushunchalari, muannaslik belgilarining turlari hamda jins kategoriyasining nutq va matn tuzilishidagi ahamiyati yoritiladi. Tadqiqot natijalari arab tilida jins kategoriyasi muhim grammatik vosita ekanini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: arab tili, jins kategoriyasi, muzakkar, muannas, grammatika, morfologiya, semantika.

Аннотация: В данной статье с лингвистической точки зрения анализируется категория рода в арабском языке - понятия мужского (**музаккар**) и женского (**муаннас**). На научной основе рассматриваются грамматические, семантические и морфологические особенности рода в арабском языке, а также его выражение в существительных, прилагательных, глаголах и местоимениях. Кроме того, освещаются понятия реального и переносного женского рода, виды показателей женского рода и значение категории рода в структуре речи и текста. Результаты исследования показывают, что категория рода является важным грамматическим средством в арабском языке.

Ключевые слова: арабский язык, категория рода, мужской род, женский род, грамматика, морфология, семантика.

Abstract: This article provides a linguistic analysis of the gender category in the Arabic language, focusing on the concepts of masculine (**muzakkar**) and feminine (**muannas**). The grammatical, semantic, and morphological features of gender in Arabic, as well as its expression in nouns, adjectives, verbs, and pronouns, are examined on a scientific basis. In addition, the notions of real and metaphorical feminine, the types of feminine markers, and the role of the gender category in speech and text structure are discussed. The research results demonstrate that the gender category is an important grammatical tool in the Arabic language.

Keywords: Arabic language, gender category, masculine, feminine, grammar, morphology, semantics.

1. Kirish (Introduction)

Arab tili grammatik tizimi murakkab va puxta shakllangan tizimlardan biri hisoblanadi. Ushbu tizimda jins kategoriyasi (التذكير والتأنيث) muhim o‘rin egallaydi. Arab tilida deyarli barcha otlar, sifatlar, olmoshlar va fe’llar jins jihatdan farqlanadi. Bu holat arab tilini o‘rganayotganlar uchun muhim nazariy va amaliy masalalardan biri hisoblanadi. Jins kategoriyasi nafaqat biologik jinsni, balki grammatik va semantik jihatlarni ham ifodalaydi. Arab tilida jins masalasini to‘g‘ri tushunish gap tuzilishi, moslashuv (muvofaqa), so‘zlar o‘rtasidagi grammatik bog‘lanishlarni anglashda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolaning maqsadi arab tilida jins kategoriyasining nazariy asoslari va amaliy qo‘llanilishini ilmiy jihatdan tahlil qilishdan iborat.

2. Adabiyotlarni o‘rganish.

Arab tilida jins kategoriyasi masalasi klassik va zamonaviy grammatik manbalarda tizimli va izchil tarzda yoritilgan. Klassik arab tilshunosligi namoyandalari, xususan, Sibavayh, Ibn Hishom va Zamaxshariy kabi mashhur grammatiklar o‘zlarining fundamental asarlarida muzakkar va muannas tushunchalariga alohida e’tibor qaratganlar. Ular jins kategoriyasini arab tilining asosiy grammatik hodisalaridan biri sifatida baholab, muannaslikni aniqlash mezonlari, uning morfologik belgilarini hamda haqiqiy va majoziy muannas o‘rtasidagi farqlarni batafsil tahlil qilganlar. Klassik manbalarda keltirilgan misollar orqali jins kategoriyasining nafaqat grammatik, balki semantik jihatlari ham ochib berilgan. Xususan, muannaslik belgilarining turlari va ularning qo‘llanish holatlari klassik grammatikalarda qat’iy me’yorlar asosida yoritilgan bo‘lib, bu holat arab tilida jins kategoriyasining normativ xarakterga ega ekanini ko‘rsatadi. Shuningdek, klassik grammatiklar ayrim so‘zlarning tashqi muannaslik belgilarisiz muannas sifatida qo‘llanilishini tilning an’anaviy xususiyati sifatida izohlaganlar. Zamonaviy tilshunoslikda esa arab tilidagi jins kategoriyasi yangi metodologik yondashuvlar asosida o‘rganilmoqda. Zamonaviy tadqiqotlarda jins kategoriyasi strukturaviy va funksional jihatdan tahlil qilinib, uning til tizimidagi o‘rni hamda nutq jarayonidagi vazifalari aniqlanmoqda. Ayniqsa, jins kategoriyasining sintaktik moslashuvdagi roli, kommunikativ ahamiyati va matn tuzilishiga ta’siri alohida tadqiqot obyekti sifatida qaralmoqda. Bundan tashqari, qiyosiy tilshunoslik doirasida arab tilidagi jins kategoriyasining boshqa tillar, jumladan, o‘zbek va ingliz tillari bilan qiyosiy tahlili ham olib borilgan. Ushbu tadqiqotlar natijalari arab tilida jinsning grammatik jihatdan aniq tizimga ega ekanini, o‘zbek tilida esa grammatik jins kategoriyasi mavjud emasligini, ingliz tilida esa

www.innovativepublication.uz

jinsning cheklangan va asosan semantik darajada namoyon bo‘lishini ko‘rsatadi. Adabiyotlar tahlili shuni tasdiqlaydiki, arab tilidagi jins kategoriyasi nafaqat grammatik hodisa, balki semantik va funksional jihatdan ham muhim ahamiyatga ega bo‘lgan murakkab lingvistik tizimdir.

3. Metodologiya (Methodology)

Mazkur tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

- tavsifiy metod;
- tarixiy-grammatik tahlil;
- qiyosiy metod;
- misollar asosida tahlil qilish.

Mazkur tadqiqotda arab tilidagi jins kategoriyasini o‘rganishda bir qator lingvistik metodlardan foydalanildi. Jumladan, tavsifiy metod orqali muzakkar va muannas tushunchalarining grammatik hamda semantik xususiyatlari izchil bayon qilindi. Tarixiy-grammatik tahlil metodi yordamida jins kategoriyasining arab tilidagi shakllanishi va rivojlanish jarayoni tahlil qilindi. Qiyosiy metod asosida muzakkar va muannas shakllar, shuningdek, haqiqiy va majoziy muannas turlari o‘zaro taqqoslandi. Misollar asosida tahlil qilish metodi esa nazariy xulosalarni amaliy materiallar bilan mustahkamlashga xizmat qildi.

4. Muhokama.

Olingan natijalar arab tilida jins kategoriyasi murakkab va ko‘p qirrali grammatik tizim ekanini tasdiqlaydi. Muzakkar va muannas jinslarining mavjudligi arab tilida nafaqat biologik farqlanishni, balki grammatik va morfologik mezonlar asosida shakllangan jins tizimini aks ettiradi. Muzakkar jins ko‘pincha erkak shaxs va mavjudotlarni ifodalasa-da, muannaslik belgilariga ega bo‘lmagan ko‘plab jonsiz otlar ham an’anaviy ravishda muzakkar sifatida qabul qilinadi. Bu holat jinsni aniqlashda biologik omil doimo hal qiluvchi emasligini ko‘rsatadi.

Muannas jinsini ajratishda esa bir qator aniq grammatik mezonlar mavjud. Avvalo, biologik ayollikni bildiruvchi birliklar haqiqiy muannas sifatida tan olinadi. Bunga qo‘shimcha ravishda, tā’ marbūta, alif maqṣūra va alif mamdūda kabi morfologik ko‘rsatkichlar muannaslikni aniqlashda asosiy belgilar sifatida xizmat qiladi. Shu bilan birga, ayrim so‘zlarning hech qanday tashqi belgiga ega bo‘lmasdan muannas jinsiga mansubligi jinsni aniqlashda semantik va leksik an’ananing muhim o‘rin tutishini ko‘rsatadi. Muzakkar va

muannas jinslarini ajratish jarayonida grammatik moslashuv muhim diagnostik vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Fe’l, sifat va olmoshlarning gap tarkibida ot jinsiga qarab moslashuvi jinsni aniqlash imkonini beradi. Ayniqsa, fe’l shaklining ega jinsiga muvofiq o‘zgarishi nutqda jinsni aniqlashning muhim mezonlaridan biri hisoblanadi. Bu jihat jins kategoriyasining sintaktik darajada ham faol ishlashini tasdiqlaydi.

Shu nuqtai nazardan, muzakkar va muannas jinslarini to‘g‘ri ajratish arab tilini o‘rganish va o‘qitishda muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega. Jinsni noto‘g‘ri aniqlash grammatik moslashuvning buzilishiga olib kelishi mumkin. Demak, jins kategoriyasini morfologik, semantik va sintaktik mezonlar asosida kompleks tarzda o‘rganish arab tilining grammatik tizimini chuqur anglashga xizmat qiladi.

5.Natija.

Tadqiqot natijalari arab tilida jins kategoriyasi grammatik tizimning asosiy va ajralmas tarkibiy qismi ekanini ko‘rsatdi. O‘rganish jarayonida muzakkar va muannas tushunchalari orqali jinsning ot, sifat, fe’l va olmoshlarda muntazam ifodalanishi aniqlandi. Muzakkar shakl erkak jinsiga oid nomlar bilan bir qatorda muannaslik belgilari mavjud bo‘lmagan ko‘plab jonsiz predmet va tushunchalarni ham qamrab olishi aniqlashtirildi. Bu esa jins kategoriyasining biologik omildan ko‘ra grammatik me‘yorlarga ko‘proq tayanishini ko‘rsatdi. Shuningdek, muannas tushunchasining haqiqiy va majoziy turlari mavjudligi tasdiqlandi. Haqiqiy muannas biologik ayollikni ifodalovchi so‘zlarda, majoziy muannas esa biologik jinsga ega bo‘lmagan, ammo grammatik jihatdan muannas sifatida qabul qilingan birliklarda namoyon bo‘lishi aniqlangan. Tadqiqot davomida muannaslikni bildiruvchi asosiy morfologik belgilar - tā’ marbūṭa, alif maqṣūra va alif mamdūda - jinsni ifodalashda yetakchi vositalar ekani belgilandi. Shu bilan birga, ayrim muannas birliklarning tashqi belgilsiz qo‘llanishi ham qayd etildi. Bundan tashqari, jins kategoriyasining grammatik moslashuvdagi roli aniqlanib, sifatlarning otga, fe’llarning egaga hamda olmoshlarning jinsga moslashishi arab tilida sintaktik tizim barqarorligini ta’minlashi ko‘rsatildi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, o‘tkazilgan tadqiqot arab tilida jins kategoriyasi ya’ni muzakkar va muannas tushunchalari, grammatik tizimning fundamental va ajralmas tarkibiy qismi ekanini ilmiy jihatdan tasdiqladi. Tahlillar jins kategoriyasining biologik omillardan ko‘ra grammatik me‘yorlarga ko‘proq tayanishini, ayniqsa muzakkar shaklning jonsiz predmet va mavhum tushunchalarni ham qamrab olishi orqali yaqqol namoyon bo‘lishini ko‘rsatdi. Muannas tushunchasining haqiqiy va majoziy turlarga ajralishi esa arab tilida jins kategoriyasining semantik va strukturaviy murakkabligini ifodalaydi. Shuningdek, muannaslikni bildiruvchi asosiy morfologik belgilar bilan bir qatorda tashqi belgilsiz muannas birliklarning mavjudligi til tizimining tarixiy va an’anaviy xususiyatlari bilan

bog'liqligini ko'rsatadi. Umuman olganda, jins kategoriyasining grammatik moslashuvdagi faol ishtiroki, ot, sifat, fe'l va olmoshlar o'rtasidagi muvofiqlikni ta'minlab, arab tilining sintaktik barqarorligi va kommunikativ aniqligini belgilovchi muhim lingvistik omil ekanini yana bir bor tasdiqlaydi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. N.Ibrohimov. Arab tili grammatikasi 1-qism. “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi”.:T1997.
2. Abdujabborov A. Arab tili. Darslik. - Toshkent, 2005
3. N.Ibrohimov, M.Yusupov, A.Oripov. Arab tili grammatikasi.O'quv qo'llanma. Toshkent, 2024
- 4.www.arabic.uz

**Orol dengizi hududida yashovchi homilador ayollardan tug‘ilgan chaqaloqlardagi
nafas olish organlaridagi patomorfologik o‘zgarishlar**

Magistr: Quronboyeva Go‘zal Shixnazar qizi

Ilmiy rahbar: Djumaniyozova Nasiba Satimboyevna

Urganch davlat Tibbiyot instituti

Annotatsiya: Ushbu tadqiqotda Orolbo‘yi mintaqasidagi noqulay ekologik omillarning homila nafas olish tizimi shakllanishiga ta‘siri o‘rganilgan. Retrospektiv tahlillar natijasida perinatal davrda vafot etgan chaqaloqlarning o‘pka to‘qimalarida kuzatiladigan tizimli patomorfologik buzilishlar tavsiflangan.

Kalit so‘zlar: Orolbo‘yi, homiladorlik, chaqaloqlar, o‘pka patomorfologiyasi, gipoksiya, surfaktant tizimi.

Abstract: This study examines the impact of adverse environmental factors in the Aral Sea region on the development of the fetal respiratory system. Based on retrospective analysis, the research characterizes the systemic pathomorphological alterations observed in the lung tissues of infants who died during the perinatal period.

Keywords: Aral Sea region, pregnancy, newborns, lung pathomorphology, hypoxia, surfactant system.

Kirish: Oxirgi yillarda orolbo‘yi hududida ekologik vaziyatning yomonlashuvi aholi salomatligiga, ayniqsa homilador ayollar va yangi tug‘ilgan chaqaloqlarga salbiy ta‘sir ko‘rsatib kelmoqda. Atmosfera havosining chang va tuzlar bilan ifloslanishi, ichimlik suvining sifatsizligi, pestitsid va og‘ir metallarning yuqori konsentratsiyasi perinatal va neonatal o‘lim ko‘rsatkichlarining oshishiga asosiy sabab bo‘lmoqda. Chaqaloqlar o‘limining asosiy sabablaridan biri nafas olish organlaridagi kasalliklar bo‘lib hisoblanadi va ushbu organlarining patologik-anatomik jihatlarini o‘rganish ushbu muammoning rivojlanish mexanizmlarini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqotning maqsadi: Orol dengizining qurishi natijasida havoga ko‘tarilayotgan tuz-chang zarralari va pestitsidlar transplantsentaro‘l bilan homilaga salbiy ta‘sir ko‘rsatmoqda. Nafas olish tizimi tashqi muhitga eng sezgir a‘zolaridan biri bo‘lib, uning embrional rivojlanish davridagi buzilishlari chaqaloqlar o‘limi va kasallanishining asosiy sabablarini va ularning patomorfologik o‘zgarishlarini o‘rganish.

Material va usullar: Tadqiqot Xorazm viloyati patologik anatomiya markazi bazasida o‘tkazildi. Perinatal va erta neonatal davrda vafot etgan 48 nafar chaqaloqning autopsiya protokollari retrospektiv tahlil qilindi.

Asosiy qism: O'rganishlarga ko'ra, Orol bo'yi hududida yashovchi homilador ayollardan tug'ilgan chaqaloqlarning nafas a'zolarida aniq va chuqur patomorfologik o'zgarishlar aniqlangan. Ayniqsa, o'pka va bronxlarning mikroskopik tuzilmalarida namoyon bo'lgan, ifloslangan havoning to'g'ridan-to'g'ri va bilvosita ta'sirlaridan kelib chiqqan. Ma'lumotlarga ko'ra, chaqaloqlarning o'pka to'qimalarida distrofik va displastik o'zgarishlar kuzatilgan, natijada o'pka alveolarining shakllanishiga va ularning funksional faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bundan tashqari, o'pka va bronxlarning yallig'lanish jarayonlari, ayniqsa, interstitsial yallig'lanish va fibroz keng tarqalgan. Bu jarayonlar o'pka to'qimasining qattiqlashuviga va nafas olishning susayishiga olib kelmoqda. Bu o'zgarishlar o'pka va bronxlarning normal anatomik tuzilishida o'zgarishlar hamda chaqaloqlarning nadas olish tizimining zaiflashuviga olib keladi. Boshqa so'z bilan aytganda, bu o'zgarishlar chaqaloqlarning bronxit, pnevmoniya va astma kabi kasalliklarga chalinish xavfini sezilarli darajada oshiradi. Ma'lumotlar ko'rsatadiki, Orol bo'yi hududida yashovchi bolalarda nafas tizimi kasalliklari chastotasi mamlakat bo'yi o'rtacha ko'rsatkichlardan 2-3 barobar yuqori(1). Bundan tashqari, bu patomorfologik o'zgarishlar chaqaloqlarning umumiy fizik va psixomotor rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. O'pka funksiyasining susayishi natijasida organizmga kerakli miqdorda kislorod yetib bormaydi, bu esa bolalarning o'sish va rivojlanishda orqada qolishiga sabab bo'ladi. Immunitet tizimining buzilishlari ham uchragan, bu esa chaqaloqlarni turli infeksiyon kasalliklarga nisbatan tez chalinuvchan qilib qo'yadi.

Natijalar va muhokama: Olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, Orol bo'yi hududidagi chaqaloqlar o'pkasida quyidagi asosiy patomorfologik o'zgarishlar kuzatiladi:

1. **Struktura buzilishi:** Alveolar rivojlanishining orqada qolishi (o'pka gipoplaziyasi) va respirator bo'limlarning kengayishi(2).
2. **Qon-tomir o'zgarishlari:** O'pka to'qimasida kuchli shish, qon-tomirlarning to'lishi (giperemiya) va mayda qon quyilish o'choqlari paydo bo'lishiga olib keladi.
3. **Epitelial o'zgarishlar:** Bronxlarning shilliq qavatida epiteliyning ko'chishi va sekretning ko'payishi.
4. **Kompensator jarayonlar:** Ayrim sohalarda atelektaz va emfizamatoz o'zgarishlarning paydo bo'lishi(3).
5. **Surfaktant:** Alveositlarning distrofik o'zgarishlari o'pka surfaktant tizimi yetishmovchiligiga va keng ko'lamlı atelektazlar shakllanishiga olib kelgan.

Xulosa: Orol bo'yi ekologik noqulay hududida tug'ilgan chaqaloqlarda o'lim holatlarining asosiy patomorfologik substrati sifatida o'pka to'qimasining yetilmaganligi, surunkali intrauterin gipoksiya fonida rivojlangan gemorragik va shishli o'zgarishlar aniqlanadi. Ushbu o'zgarishlar ona organizmiga uzoq muddatli ekologik-toksik omillar ta'sirining homilaga o'tishi bilan chambarchas bog'liq(4).

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. United Nations Development Programme. The Aral Sea Crisis: Environmental and Health Impacts. UNDP; 2018.
2. Potter EL, Craig JM. Potter's Pathology of the Fetus, Infant and Child. Mosby; 2015.
3. Kliegman RM, St Geme JW. Nelson Textbook of Pediatrics. 21st ed. Elsevier; 2020.
4. World Health Organization. Prenatal exposure to environmental pollutants and child health. WHO; 2016.

Xorazm viloyatida erta neonatal davrida nobud bo'lgan chaqaloqlarni nafas buzilish sindromi (Respirator distress sindromi) va uning kelib chiqish sabablarini o'rganish

Magistr: Hasanova Feruza Farxod qizi

Ilmiy rahbar: Karimov Rasulbek Hasanovich

Urganch davlat tibbiyot instituti

Annotatsiya

Ushbu tezisdagi Xorazm viloyatida erta neonatal davrida nobud bo'lgan chaqaloqlarda nafas buzilish sindromining etiopatogenezi, asosiy xavf omillari va perinatal yordam bilan bog'liq jihatlari tahlil qilinadi. Klinik-amaliy yondashuvlar, diagnostika va profilaktika yo'nalishlari ilmiy manbalar asosida muhokama qilinadi.

Аннотация

В тезисе рассматриваются причины и патогенетические механизмы респираторного дистресс-синдрома у новорождённых, умерших в раннем неонатальном периоде в Хорезмской области. Анализируются факторы риска, особенности перинатальной помощи, подходы к диагностике, профилактике и снижению летальности на основе научных источников.

Abstract

This thesis discusses etiopathogenesis and key risk factors of respiratory distress syndrome among neonates who died in the early neonatal period in Khorezm region. Clinical and organizational aspects of perinatal care, diagnostic approaches, and preventive strategies aimed at reducing mortality are analyzed based on selected scientific literature.

Kalit so'zlar

Erta neonatal davr; nafas buzilish sindromi; respirator distress sindromi; surfaktant yetishmovchiligi; prematurlik; perinatal xavf omillari; gipoksiya; neonatal o'lim.

Ключевые слова

Ранний неонатальный период; синдром дыхательных расстройств; респираторный дистресс-синдром; дефицит сурфактанта; недоношенность; перинатальные факторы риска; гипоксия; неонатальная смертность.

Keywords

Early neonatal period; respiratory distress syndrome; surfactant deficiency; prematurity; perinatal risk factors; hypoxia; neonatal mortality.

Tadqiqotning maqsadi: Respirator distress sindromi bilan kasallangan yangi tug’ilgan chaqaloqlar o’pkasining morfologik belgilarini va asosiy xavf omillarini aniqlash va o’pka patologiyasini tushunishni chuqurlashtirishdir.

Materiallar va usullar:

-Mavjud statistika ma’lumotlari (Xorazm viloyati statistika boshqarmasi) asosida erta neonatal o’lim sabablari tahlili amalga oshirildi.

-RDS neonatal patologiya xulosalari va pediatriya adabiyotlari orqali klinik belgilar tahlil qilindi.

Kirish. Erta neonatal davr (hayotning dastlabki 7 kuni) chaqaloq organizmi uchun eng zaif bosqich bo’lib, aynan shu davrda nafas yetishmovchiligi bilan kechuvchi holatlar o’lim ko’rsatkichlariga bevosita ta’sir qiladi. Xorazm viloyati sharoitida erta neonatal yo’qotishlar tarkibida nafas buzilish sindromi (NBS) muhim o’rin tutishi ehtimoli yuqori, chunki bu sindrom ko’pincha prematurlik, intrauterin gipoksiya, tug’ruqdagi asfiksiya, infeksiya va perinatal yordamning kechikishi kabi omillar bilan birikadi. NBSni faqat “o’pka muammosi” sifatida emas, balki perinatal davrning ko’p omilli, tizimli buzilishi sifatida ko’rish zarur: unda surfaktant tizimi yetilmasligi, alveolyar kollaps, ventilyatsiya-perfuziya nomutanosibligi, yallig’lanish mediatorlari faollashuvi va mikrotsirkulyatsiya buzilishlari ketma-ketligi rivojlanadi.

Jahon neonatologiya maktabi NBS (ko’pincha RDS — respiratory distress syndrome)ning asosiy negizi surfaktant yetishmovchiligi ekanini klassik tarzda yoritib bergan. Avery va Meadning ishida surfaktant tanqisligi bilan alveolalarning oson kollapsga uchrashi, o’pka komplayensining keskin pasayishi hamda gipoksemiya chuqurlashishi izchil bayon qilingan [1]. Ushbu qarash bugungi amaliyotda ham o’z ahamiyatini yo’qotmagan: aynan surfaktant profilaktikasi va erta respirator qo’llab-quvvatlash konsepsiyasi erta neonatal o’limni kamaytirishning asosiy yo’nalishlaridan biri sifatida qaraladi. Biroq, mahalliy sharoitlarda NBSning og’irlashuvi ko’pincha faqat prematurlik bilan cheklanmaydi; maternal kasalliklar, antenatal kuzatuv sifati, tug’ruqning boshqarilishi, transportirovka va reanimatsiya algoritmlariga rioya etilishi ham yakuniy natijaga kuchli ta’sir qiladi.

Asosiy qism

NBSning patofiziologik zanjiri odatda surfaktant sintezi va sekretsiasining yetilmasligi bilan boshlanadi. Prematur chaqaloqda II-tip pnevmotsitlar funksional yetilmagan bo’lib, alveolalarda sirt tarangligi oshadi, natijada nafas chiqarish oxirida alveolyar kollaps, atelektazlar va intrapulmonar shunt kuchayadi. Bu jarayon nafas mushaklari ishini keskin og’irlashtiradi va metabolik asidoz, giperkapniya hamda sistem gipoksiya bilan yakunlanadi. Avery va Mead tomonidan ko’rsatilgan mexanizmni amaliy jihatdan muhokama qilganda, muhim xulosa shuki: NBSda “kuzatib turish” taktikasi ko’p hollarda yetarli bo’lmaydi, chunki patologik doira tez yopiladi — hipoksiya surfaktant sintezini yanada susaytiradi, o’pka tomirlarida vazokonstriksiya kuchayib, perfuziya yomonlashadi [1]. Shuning uchun

erta CPAP, optimal PEEP, termoregulyatsiyani saqlash, glyukoza-elektrolit muvozanatini nazorat qilish va zarur bo'lsa surfaktant terapiyasini o'z vaqtida qo'llash “birinchi soatlar” strategiyasining markazida turadi.

Biroq NBS klinik manzarasi ko'pincha infeksiyon-yallig'lanish komponenti bilan murakkablashadi. Bu holat ayniqsa chala tug'ilganlarda yoki amniotik suyuqlikning erta ketishi, onada xorioamnionit belgilarining mavjudligi, invaziv muolajalar ko'pligi kabi holatlarda muhim. Rus neonatologiya adabiyotlarida Volodin tahriri ostidagi qo'llanmada NBS, intrauterin infeksiya, neonatal pnevmoniya va sepsisning klinik chegaralari har doim ham “keskin ajralmasligi” ta'kidlanadi: bir-birini kuchaytiruvchi sindromlar shakllanib, respirator yetishmovchilikning og'irlashuviga olib keladi [2]. Mazkur fikrni Xorazm sharoitiga ko'chirganda, diagnostika algoritmlarida (qon gazlari, rentgenologik belgilar, yallig'lanish markerlari, gemodinamik monitoring) tizimli yondashuv zarurligi ko'rinadi. Chunki nafas yetishmovchiligining sababi faqat surfaktant tanqisligi bo'lsa, strategiya bir yo'nalishda; agar yallig'lanish yoki gemodinamik buzilishlar qo'shilsa, antibiotikoterapiya, suyuqlik terapiyasi, vazopressorlar va ventilatsiya parametrlari mutanosib qayta ko'rib chiqilishi kerak bo'ladi.

NBS bo'yicha amaliy tavsiyalar masalasida xalqaro klinik konsensus hujjatlari alohida ahamiyatga ega. Sweet va hammualliflar tomonidan ishlab chiqilgan Yevropa konsensusida RDSni boshqarishda “minimal invazivlik” tamoyili (erta CPAP, INSURE/LISA usullari, ventilatorga kechroq o'tish), kislorod terapiyasini ehtiyotkor titrlash va surfaktantni klinik ehtiyojga ko'ra erta berish kabilar asosiy nuqtalar sifatida beriladi [3]. Ushbu manbani muhokama qilganda, amaliy xulosa shuki: NBS bilan bog'liq erta neonatal o'limni kamaytirish nafaqat dori (surfaktant) masalasi, balki tashkiliy va protokollarga amal qilish masalasidir. Masalan, tug'ruqxona va neonatologiya bo'limi o'rtasidagi “issiq zanjir” (termik himoya), birinchi daqiqalarda nafas yo'lini to'g'ri boshqarish, pulseoksimetriya orqali SpO₂ maqsadlarini bosqichma-bosqich ushlab kabi elementlar bajarilmasa, eng yaxshi farmakoterapiya ham kutilgan natijani bermasligi mumkin.

O'zbekiston sharoitida perinatal yordamni standartlashtirishda milliy klinik protokollar muhim manba hisoblanadi. Respublika miqyosida tasdiqlangan neonatal reanimatsiya va erta neonatal yordam bo'yicha metodik tavsiyalar (sog'liqni saqlash tizimi uchun) tug'ruq zalida birlamchi reanimatsiya, termoregulyatsiya, nafasni qo'llab-quvvatlash, transportirovka va kuzatuv bo'yicha minimal talablarni belgilaydi [4]. Ushbu hujjatlarni NBS muammosi kontekstida tahlil qilganda, ayniqsa ikki jihat ajralib turadi: birinchisi — tug'ruqdan keyingi “oltin daqiqalar”da ventilatsiya samaradorligini ta'minlash (maskali ventilyatsiya sifati, PEEP qo'llash imkoniyati); ikkinchisi — perinatal riskni oldindan baholash va yuqori xavfli homiladorliklarni imkon qadar yuqori darajadagi perinatal markazga yo'naltirish. Xorazm viloyatida ham shunday yo'naltirish va bosqichma-bosqich yordam tizimi NBS bilan bog'liq yo'qotishlarni kamaytirishda asosiy tashkiliy resurs bo'lib xizmat qiladi.

NBS bilan erta neonatal nobud bo'lish holatlarida morfologik va patomorfologik tahlil ham alohida o'rin tutadi, chunki o'lim sababi ko'pincha kompleks bo'ladi. Patologik anatomiyada RDS uchun xos belgi sifatida “gialin membranalar” (alveolalar ichki yuzasida fibrin va nekrotik epiteliy aralashmasi) tasvirlanadi; bu esa alveolyar shikastlanish va gaz almashinuvi izdan chiqqanini ko'rsatadi. Kumar, Abbas va Asterning patologiya bo'yicha fundamental darsligida gialin membrana kasalligi prematurlik, surfaktant yetishmovchiligi va ventilatsiya-perfuziya buzilishi bilan patogenetik bog'liqlikda yoritiladi hamda klinik og'irlashuv mexanizmlari izohlanadi [5]. Bu manbani muhokama qilganda, amaliy ahamiyat shundaki: agar klinikada NBS deb baholangan holatda autopsiyada gialin membranalar bilan birga aspiratsiya, tug'ma pnevmoniya yoki yurak nuqsonlari aniqlansa, kelgusi profilaktika strategiyasi faqat respirator yordamni kuchaytirish bilan cheklanmay, antenatal skrining, intranatal boshqaruv va infeksiya nazoratini ham kuchaytirishni talab qiladi. Shuningdek, patoanatomik audit perinatal konsiliumlar uchun “teskari aloqa” vazifasini bajarib, klinik diagnostika aniqligini oshiradi.

Xorazm viloyati sharoitida NBS bilan bog'liq erta neonatal o'limlarni tahlil qilishda xavf omillarini shartli ravishda uch blokka ajratish maqsadga muvofiq: (1) antenatal — onada ekstragenital kasalliklar, preeklampsiya, anemiya, TORCH xavfi, antenatal steroid profilaktikasi o'z vaqtida berilmagan holatlar; (2) intranatal — tug'ruq asoratlari, asfiksiya, amniotik suyuqlikning erta ketishi, mekonial aspiratsiya xavfi; (3) postnatal — termik yo'qotish, kechikkan respirator qo'llab-quvvatlash, transportirovka paytida monitoring yetishmasligi, kech aniqlangan sepsis. WHOning yangi tug'ilgan chaqaloqlarni parvarish qilish bo'yicha tavsiyalarida aynan issiqlik zanjiri, erta va xavfsiz nafasni qo'llab-quvvatlash, infeksiya profilaktikasi hamda sifatli kuzatuv neonatal o'limni kamaytiruvchi asosiy aralashuvlar sifatida ko'rsatiladi [6]. Ushbu yondashuvni mahalliy amaliyotga moslashtirishda resursga bog'liq muammolarni ham hisobga olish kerak: kislorod mikserlari, CPAP qurilmalari, surfaktant mavjudligi, xodimlar malakasi va navbatchilik yuklamasi natijaga bevosita ta'sir qiladi. Demak, NBSni faqat klinik diagnoz sifatida emas, balki perinatal xizmat sifat ko'rsatkichlarining “indikator” sifatida ham ko'rish mumkin.

Natijalar va muhokama

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, nafas buzilish sindromi bilan kechuvchi holatlarning aksariyati chala tug'ilgan chaqaloqlarda kuzatiladi. Prematur chaqaloqlarda surfaktant tizimi yetilmagan bo'lib, alveolalarda sirt tarangligi oshadi va nafas chiqarish oxirida alveolyar kollaps yuzaga keladi. Natijada gaz almashinuvi buzilib, gipoksiya va metabolik atsidoz rivojlanadi.

Bundan tashqari, onadagi preeklampsiya, anemiya, TORCH-infeksiyalar, intrauterin infeksiya xavfi, tug'ruq asoratlari va asfiksiya RDS rivojlanish ehtimolini oshiruvchi asosiy omillar hisoblanadi. Nafas buzilish sindromi ko'pincha neonatal pnevmoniya va sepsis bilan birikib, kasallikning og'ir kechishiga va o'lim xavfining ortishiga olib keladi.

Xulosa

Xorazm viloyatida erta neonatal davrida nobud bo‘lishlar tarkibida nafas buzilish sindromi yetakchi klinik muammolardan biri bo‘lib, uning negizida surfaktant yetishmovchiligi, prematurlik va perinatal gipoksiya yotadi. NBSning og‘ir kechishi ko‘pincha infeksiyon jarayonlar va tug‘ruq asoratlari bilan birikib, respirator yetishmovchilikni chuqurlashtiradi. Erta CPAP, kislorod terapiyasini titrlash, zarurat bo‘lsa surfaktantni o‘z vaqtida qo‘llash, termik himoya va transportirovkada monitoringni kuchaytirish klinik natijani yaxshilashning asosiy yo‘nalishlari hisoblanadi. Perinatal riskni oldindan baholash va yuqori xavfli homiladorliklarni bosqichma-bosqich tizimda yo‘naltirish hamda patoanatomik auditni yo‘lga qo‘yish NBS bilan bog‘liq erta neonatal yo‘qotishlarni kamaytirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Avery M. E., Mead J. Surface properties in relation to atelectasis and hyaline membrane disease. “American Journal of Diseases of Children”. Boston: American Medical Association, 1959. 98 p. 517–523 p.
2. Volodin N. N. (red.). “Neonatologiya: Natsionalnoe rukovodstvo”. Moskva: GEOTAR-Media, 2019. 896 s.
3. Sweet D. G., Carnielli V., Greisen G., Hallman M., Ozek E., te Pas A., Plavka R., Roehr C. C., Saugstad O. D., Simeoni U., Speer C. P., Vento M., Visser G. H. A., Halliday H. L. European Consensus Guidelines on the Management of Respiratory Distress Syndrome – 2019 Update. “Neonatology”. Basel: S. Karger AG, 2019. 115(4) p. 432–450 p.
4. O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi. “Yangi tug‘ilgan chaqaloqlarda birlamchi reanimatsiya va erta neonatal yordam bo‘yicha klinik protokol (metodik tavsiyalar)”. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi SSV nashriyoti, 2020. 84 b.
5. Kumar V., Abbas A. K., Aster J. C. “Robbins and Cotran Pathologic Basis of Disease”. 10th ed. Philadelphia: Elsevier, 2020. 1440 p.
6. World Health Organization. “WHO recommendations on newborn health: guidelines approved by the WHO Guidelines Review Committee”. Geneva: World Health Organization, 2017. 264 p.

**Scientific and theoretical foundations of cooperative pedagogy and its role in the
modern education system****BOBOEYEVA SABINAKHAN LAZIZ KIZI**
Master's student at Turan University**ANNOTATION**

One of the important requirements for today's teachers and educators, especially professors working in higher education institutions, is to teach young people to think independently by deeply understanding and applying innovations in the field of education. Knowing the essence and ideas of cooperative pedagogy is also one of these requirements.

Keywords: Higher education, innovation, technology, cooperative pedagogy, humanity, joint activity, team, small group, emotional-psychological environment.

Introduction. Article 36 of the Law of the Republic of Uzbekistan "On Education", approved on September 23, 2020, states: "Experimental and innovative activities in the field of education are carried out with the aim of modernizing education and are aimed at developing new educational technologies and resources, testing them and introducing them into the educational process"[1].

And we will achieve this through innovations in education. One of the important requirements for teachers and educators is to teach young people to think independently through a deep understanding and application of innovations in the field of education. Developing practical foundations for the use of modern pedagogical and innovative technologies in the organization of the educational process and effective ways to use them is one of the urgent issues facing the education system.

In implementing these works, it is of particular importance that continuing education, especially higher education institutions and professors working in them have sufficient professional qualifications, work on themselves, and be aware of advanced pedagogical practices. In this regard, it is important to know and use the essence and ideas of cooperative pedagogy.

The ideas of cooperative pedagogy are today embedded in the content of pedagogical technologies and form the basis of the “21st Century Education Concept”. Cooperative pedagogy is integral and interconnected with humanistic pedagogy. In the educational system of developed countries, cooperative pedagogy has long been used. Methodology and object of the study. The idea of cooperative pedagogy was first put forward by D. Dewey in the 1920s. However, the methodological description of this pedagogy was published in the press in different countries of the world in the late 70s and early 80s, in Russia, Great Britain, Canada, West Germany, Austria, the Netherlands, Japan, and Israel.

Various aspects of cooperative pedagogy can also be seen in the pedagogical theories of K.D. Ushinsky, N.P. Pirogov, L.N. Tolstoy, S.T. Sratsky, V.A. Sukhomlinsky, A.S. Makarenko, J.J. Russo, Y. Korczak, K. Rogers, E. Berne. Although the representatives of this direction had different views on education, their main goal was to “humanize” the education system. In the research of Simon Lvovich Soloveitchik, one of the founders of the idea of cooperative pedagogy, a new approach to the issue of upbringing was highlighted, in which upbringing began to be expressed not as some kind of influence of the educator on the child, but as an open relationship between the teacher and the student. The ideas of cooperative pedagogy were also reflected in the theories of Amonashvili Shalva Aleksandrovich, Shatalov Viktor Fedorovich, Lisenkova Sofya Nikolayevna and others.

The first meeting of pedagogical innovators took place in October 1986 in the village of Peredelkina near Moscow. As a result of the meeting, “Theses of cooperative pedagogy” was published in the newspaper “Uchitelskaya” on October 18, 1986. Their second meeting took place in Georgia in 1987. At this meeting, “Ways and directions of democratization of education” were determined. As a result, theses on the topic “Democratization of the individual” were published in the newspaper “Uchitelskaya”. The main ideas of cooperative pedagogy were later proposed and methodologically described by American scientists George Aronson (1978), Rogers and David Johnson (1987), Robert Slavin (1990), and the Israeli scientist Shlomo Sharan (1988).

We can also see cooperative activities in the studies of foreign scientists, where “cooperation” and “competition” are recognized as the goals of student activity. D.B. Miller notes that in a cooperative situation, there is a common goal, and all students divided into groups are given tasks, while in a competitive situation, each member of the group is required to individually achieve the set goal in a holistic manner [4]. M.A. May, L.U. Duba also note the existence of a common goal shared between its participants in the process of cooperation and the establishment of friendly relations between them [4]

Foreign studies pay special attention to revealing the possibilities of the group form of collaborative learning. In particular, D.V. Johnson, R.T. Johnson proposed combining individual educational and cognitive activities of students with joint work in small groups [6]. D. De Vries (D. DeVries) and K. Edwards (K. Edwards) [5] described game methods for organizing a group form of organizing joint activities of students in educational and cognitive activities.

In accordance with the ideas of E. Aronson, in the process of developing students' cooperation in educational and cognitive activities, the organization of their interaction in the group requires that each participant initially work on a certain part of the general task, explain the studied material to each other and help other participants in the group to fulfill their share of the task, and ultimately allow students to achieve the set goal.

Research results and discussion. Cooperative pedagogy is close to “creative pedagogy” in

terms of its “creativity” nature. According to pedagogical innovators, cooperative pedagogy should accept any child as he is. In this case, the teacher helps the child to maintain his individuality and awakens the motivation for his mental and moral development.

The following can be cited as the main ideas of cooperative pedagogy:

- teaching the child in the zone of proximal development:
- teaching without coercion:
- teaching based on basic words, schemes, symbols:
- the idea of progression: - the idea of large blocks:
- the idea of free choice:
- the idea of dialogic thinking:
- the idea of the intellectual environment of the classroom:
- the idea of joint activity of students and teachers:
- the idea of voluntary activity in free time.

Cooperative educational technology aims to form a worldview in students based on the development of intellectual, spiritual-moral and physical abilities, interests, and motivations. Cooperative pedagogy is an independent pedagogical concept, the main result of which is the achievement of the intended goal in the cooperation of the student (pupil) and the teacher. Education, which involves the joint mastery of knowledge in pairs, mutual development, the joint organization of the relationship "student-student (s)", "pedagogue-student (s)", involves the implementation of tasks in small groups or pairs, together, in mutual cooperation.

"Cooperative pedagogy" is considered a technology of education according to its level of application: general pedagogical, according to its philosophical foundations: humanistic, according to its approach to the child: personal-humanistic, subject-subject (cooperation) and according to the application of methods: problem-search, creative, dialogic, game-based.

As principles of cooperative educational technology:

- mutual unity of members of pairs and small groups;
- responsibility of each member for personal and group success in pairs and small groups;
- organization of cooperative learning activities in small groups;
- we can indicate a general assessment of group and team work.

As signs of cooperative educational technology, we can indicate the following:

- attention to the student's personality, individuality;
- development of independent and critical thinking in students;
- ensuring the emergence of a positive attitude towards the teacher and peers;
- developing cultural communication skills in students;
- creating an environment based on cooperation and mutual equality.

When using collaborative learning technology, students learn in a team; in a small group; in pairs.

Conclusion: Pedagogical cooperation contributes to the formation and manifestation of new

qualitative changes in the activities of the subjects of the educational process. An important aspect of pedagogical cooperation is that it serves to harmonize the activities of the subjects of the educational process in a certain way. In the process of pedagogical cooperation, the activities of the teacher and the student (pupil) are harmonized, acquire a creative character, which requires taking into account each specific aspect of the activities of the subjects of the educational process. Cooperation in the "teacher-student" relationship is organized on the basis of a joint analysis of the course and results of this activity, sincerity to each other in the spiritual world, strong mutual understanding, and the idea of joint developmental activity of adults and children. In the pedagogical process in traditional education, the participation of the teacher as a subject and the student as an object is replaced by the participation of the student as a subject of activity. The "teacher-student" relationship is realized in such types of cooperation as (co-participation, co-care, co-creation, co-management) adopted in

Improving the educational process in higher education on the basis of cooperative pedagogy is an activity aimed at introducing certain changes in the practice of educational institutions, the effectiveness of which is determined by the enrichment and improvement of the quality of educational content, the increase in the level of knowledge, skills and qualifications of students, their possession of high spiritual and moral qualities, the establishment of active cooperation between teachers and students in the educational process.

We paid attention to the following criteria and indicators of improving the educational process on the basis of cooperative pedagogy:

- the presence of a dialogical characteristic of mutual joint activity in the educational process (communicative attitudes of subjects in the process of dialogical relations);
- the generality of the value-oriented attitude of subjects in the educational process (mutual respect, mutual trust, mutual understanding, value orientation of subjects to joint activities in a conscious sense of responsibility);
- the consistency of the joint actions of subjects (the ability to jointly set a goal, plan ways to achieve it,
- implement the established measures, jointly monitor the achievement of the goal, clarify new goals and tasks based on the results obtained);
- activity-group criteria - the intensity of joint action, the emotional-psychological atmosphere in the team.

In modern conditions, the following were identified as the leading ideas of cooperative pedagogy in education: mutual action, creative cooperation; achieving success; individuality; self-education, self-improvement. Based on collaborative pedagogy, students also have the opportunity to develop communicative competence, work ethic, leadership, the ability to organize and analyze large-scale, clearly coherent materials, and the ability to supplement them in situations where information is insufficient.

REFERENCES

1. Law of the Republic of Uzbekistan "On Education". - T. 2020, 3 b
2. Akhatova Durdona Aktamovna. Teaching Students to Work With Pedagogical Situations in the Teaching of Pedagogical Disciplines. International journal of multidisciplinary research and analysis : Volume 04 Issue 11 November 2021 DOI: 10.47191/ijmra/v4-i11-11, Impact Factor: 6.072, 1564-1569
3. Ishmuhamedov R, Abdukodirov A, Pardayev A. Innovative technologies in education. - T.: "Iste'dod", 2008. - 180 p.
4. May MA, Doob LW. Competition and Cooperation / M.A. May, L.W. Doob. – New York: Social Science Research Council, 1997.
5. DeVries, D., Edwards K. Learning games and student teams: Their effects on classroom processes / D. DeVries, K. Edwards. – American Educational Research Journal. – 1993. – No. 10. - P. 307-318
6. Johnson D.W., Johnson R.T. Cooperation and the use of technology. In J. M. Spector, M. D. Merrill, J. van Merriënboer, & M. Driscoll (Eds.), Handbook of research on educational communications and technology. - New York: Taylor & Francis, 2008. - P. 1017-1044

ЭКОЛОГИЧНАЯ МОДА: ОСОЗНАННЫЙ ВЫБОР РАДИ БУДУЩЕГО ПЛАНЕТЫ

Абдукадирова Наргиза Абдурахимовна

Преподаватель кафедры «Дизайн одежды» МРДИ имени Камолиддина Бехзода

Аннотация: В статье рассматривается понятие эко-моды как важного направления в устойчивом развитии и охране окружающей среды. Раскрываются ключевые принципы экологичной моды, включая использование натуральных и переработанных материалов, сокращение отходов, отказ от эксплуатации животных и поддержка этичного производства. Подчеркивается значимость сознательного потребления и предлагаются практические советы по экологичному выбору одежды. Автор делает вывод о том, что эко-мода — это не просто модная тенденция, а реальный вклад в сохранение природы и улучшение экологической ситуации на планете.

Ключевые слова: эко-мода, актуальный тренд, управление модой, устойчивая, «устойчивая» одежда, органические ткани, (экологически чистые).

Annotasiya: Maqolada eko-moda tushunchasi barqaror rivojlanish va atrof-muhitni muhofaza qilishda muhim yo'nalish sifatida ko'rib chiqiladi. Ekologik moda prinsiplari — tabiiy va qayta ishlangan materiallardan foydalanish, chiqindilarni kamaytirish, hayvonlarni ekspluatatsiya qilishdan voz kechish va etik ishlab chiqarishni qo'llab-quvvatlash kabi asosiy jihatlar yoritib beriladi. Ongli iste'molning ahamiyati ta'kidlanadi va kiyim tanlashda ekologik yondashuv bo'yicha amaliy maslahatlar taklif qilinadi. Muallifning xulosasiga ko'ra, eko-moda — bu shunchaki moda tendensiyasi emas, balki tabiatni asrash va planetada ekologik vaziyatni yaxshilashga qaratilgan real hissa sanaladi.

Kalit so'zlar: eko-moda, dolzarb trend, moda boshqaruvi, barqaror, “barqaror” kiyim, organik matolar, (ekologik toza).

Annotation: The article examines the concept of eco-fashion as an important direction in sustainable development and environmental protection. It highlights the key principles of ecological fashion, such as the use of natural and recycled materials, waste reduction, refusal to exploit animals, and support for ethical production. The significance of conscious consumption is emphasized, and practical recommendations for an environmentally friendly approach to choosing clothing are provided. According to the author, eco-fashion is not just a fashion trend, but a real contribution to preserving nature and improving the environmental situation on the planet.

Keywords: eco-fashion, current trend, fashion management, sustainable, “sustainable” clothing, organic fabrics, (environmentally friendly).

Введение.

Современный мир сталкивается с острыми экологическими проблемами: загрязнение окружающей среды, изменение климата, дефицит природных ресурсов. Одна из менее очевидных, но крайне значимых причин экологического кризиса — индустрия моды. По данным ООН, она является одним из самых загрязняющих секторов в мире, уступая лишь нефтяной промышленности. В этом контексте эко-мода становится не просто трендом, а необходимостью.

В мире моды защита окружающей среды признается многими известными дизайнерами актуальным трендом; крупные бренды Maison Margiela, Furla, Armani и Versace отказались от использования натурального меха в своих коллекциях одежды, созданных модными домами. Модный дом Gucci спонсирует создание эко-лестниц. Очень важно сохранять природу, продолжая подобные проекты.

Мы также можем указать на старую технологию производства одежды как на причину этой проблемы. В силу масштабности проблемы понятие «эко-мода» вошло в мир моды как шаг к ее решению.

Основная часть.

Эко-мода – это сочетание этики и эстетики, как девиз современной эпохи и новой философии моды. В основе этого слова - рациональное использование ручного труда, забота о здоровье и окружающей среде. Известные дизайнеры одежды начали задумываться об устойчивых производственных технологиях для защиты животных и окружающей среды. Эффективное использование воды и других производственных ресурсов при производстве тканей, сокращение производственного цикла и транспортных расходов – все это способствует минимизации природных ресурсов и затрат. Следует отметить, что важно не использовать химические красители, вредные для детского труда и здоровья.

Существуют разные мнения об эко-моде. В то время как эко-одежда в основном представляет собой одежду из натуральных тканей, с другой точки зрения, одежда, изготовленная из вторично переработанных продуктов, признается эко-одеждой. Следует отметить, что в мире экологической моды есть 2 основных понятия, органическое направление и направление устойчивой моды (sustainable, устойчивое). Устойчивый тренд в моде — более широкое понятие, чем органический тренд, истоки которого связаны с сельским хозяйством, тогда как «экологичная» одежда — это продукт, основанный на защите окружающей среды. В обоих случаях понятна конечная цель, то есть в органическом направлении природы бережное отношение к земле, а в устойчивом направлении идея уменьшения отходов в окружающую среду в результате переработки продуктов. выдвигать. В то время как продукт обычно производится, используется и затем отправляется на свалки для утилизации, в

настоящее время становится целью принести пользу окружающей среде путем переработки, используя его более эффективно и разумно.

Принципы экологичной моды: Это – разумное производство и потребление.

Разумное производство: отказ от любого загрязнения окружающей среды на всех этапах производства; уменьшение количества мусора и текстильных отходов; переход на безотходный крой; использование экологичных тканей; сокращение выбросов углекислого газа в атмосферу; борьба с перепроизводством; грамотная логистика; забота о биологическом разнообразии на планете; соблюдение прав рабочих и достойная оплата труда.

Разумное потребление: отказ от одежды массового производства; покупка меньшего количества одежды; покупка товаров, произведенных в соответствии с правилами справедливой торговли; поддержка местных производителей; оценка рисков для окружающей среды от каждой вещи, которую планируется приобрести; покупка подержанной или винтажной одежды; выбор одежды, произведенной с соблюдением этических норм и из экологически чистых тканей; вторая жизнь каждой вещи. Экологичная мода основана на сознательности всех участников процесса: как производителя, так и потребителя.

Важность понимания этой идеи состоит в том, что этот процесс является ключом к устойчивому развитию экономики. К устойчивой одежде можно добавлять не только предметы одежды из органических материалов, но и синтетические материалы из таких тканей, как полиэстер, нейлон, акрил и химические продукты, поскольку их можно получить путем переработки пластиковых контейнеров. Еще один аспект заключается в том, что даже если такие ткани, как полиэстер, нейлон, акрил, не смешиваются с натуральными тканями, мы можем добавить их в ассортимент прочных материалов, поскольку их можно перерабатывать в новые ткани и изделия. Таким образом, устойчивая одежда основана на принципах рационального и экологически чистого производства с использованием биоматериалов или переработанных продуктов.

Эко ткани делятся на 3 группы:

1. Органические ткани (хлопок, лен, шерсть и шелк)
2. Легко восстанавливаемые ткани (бамбук, соя, водоросли)
3. Ткани из переработанных продуктов (пластиковая тара, автомобильные покрышки) – это полиэстер.

Каждый год в Париже традиционно проходит Ethical Fashion Show. На мероприятии будет представлена одежда, отвечающая экологическим стандартам по всем параметрам, а также стандарту Organic.

В процессе изготовления одежды, предоставляемой производителями, также особое значение имеют показатели неприменения детского труда. Также часть доходов от этого мероприятия будет передана на благотворительность.

Если говорить о процессе конструирования швейных изделий, то роль технологий, сокращающих текстильные отходы в производственном процессе, также имеет особое значение. В этом случае существует 2 различных способа сокращения отходов производства. Из производства новых изделий из сырья, оставшегося от производства, и еще одним методом является создание дизайнерами переработанных винтажных изделий, можно также упомянуть фабрики, подготавливающие сырье впрок.

В заключение следует отметить, что через концепцию эко-моды дизайнеры реализуют эффективные проекты по защите природы. Если масштабы этих усилий будут расширяться, то они, естественно, будут эффективными в деле защиты окружающей среды.

Преимущества перехода на модель экологичной моды:

- Снижается углеродный след от производства.
- Наносится меньший ущерб окружающей среде
- Тратится меньше природных ресурсов.
- Животные и птицы находятся в безопасности.
- Сохраняются леса и океан.
- Очищаются воздух и вода.
- Снижается количество пластика на планете.
- Поддерживается благополучие людей.
- Соблюдается официальная и достойная оплата, создаются комфортные условия труда.
- Поддерживается гендерное равенство.
- Уважается труд каждого работника модной индустрии.
- Тратится меньше средств на одежду, при этом вещи приобретаются качественные, актуальные и долговечные. Создается неповторимый стиль - низкая вероятность встретить так же одетого человека.
- Формируется качественный минималистичный гардероб, в котором вещи сочетаются между собой, нет ничего лишнего и всегда “есть, что надеть”.
- Снимается зависимость от навязанных рекламных компаний - человек делает свой выбор, не подчиняясь решениям маркетологов.
- Повышается ценность каждой вещи.
- Снижается риск аллергии на некачественные ткани, человек чувствует себя гораздо лучше в одежде из экологичных материалов.

- Появляется чувство удовлетворения от того, что делаешь посильный вклад в спасение планеты.
- Поддерживается здоровая экономика с прозрачной системой налогов. Развиваются локальные бренды, раскрываются новые таланты в мире моды. **Вывод**

Эко-мода — это не просто альтернатива традиционной модной индустрии, а важный шаг к более устойчивому будущему. Выбор в пользу экологичной одежды — это вклад каждого человека в сохранение природы. Наши ежедневные решения могут изменить к лучшему не только стиль, но и мир.

Список использованной литературы.

1. ООН. (2019). Экологические последствия индустрии моды. Программа ООН по окружающей среде (UNEP).
2. Галицкая, Е. Н. (2020). Этическая и экологическая мода как отражение новой культурной парадигмы // Вестник дизайна, №4, с. 55–61.
3. Семёнова, И. В. (2021). Экологическая мода как тренд устойчивого развития // Экология и жизнь, №2, с. 32–35.
4. Naumanova, M. (2021). **Ekologik moda: barqaror rivojlanishning zamonaviy tendensiyasi.** “Yosh olimlar nazarida fan” jurnali, №4, 55-58-betlar. Ekologik moda bo'yicha ilmiy maqola.
5. Abduqodirova N.A. O'zbekistonda eko-moda: muammolari va istiqbollari. Nazariy va amaliy fanlardagi ustivor islohatlar va zamonaviy ta'limning innovatsion yo'nalishlari. Ekologik moda bo'yicha ilmiy maqola. 2025. №5, 682-685 betlar 3(5).
6. Abduqodirova N.A. Modadagi ustivor tendensiyalar. Oriental Renaissance: Innovativa, educational, natural and social sciences 5(1), Jan., 2025, 495-498 betlar

Интернет сайты.

1. <https://ethicalfashionshow.com>
2. <https://www.sustainyourstyle.org>
3. <https://eco-age.com>
4. <https://goodonyou.eco>

**AYOLLARNING FERTIL YOSH DAVRIDA OG'IZ BO'SHLIG'I SHILLIQ
QAVATI PATOLOGIYALARINING TARQALISHI****Atabayev Suxrob Atabayevich***Urganch Ranch Texnologiya Universiteti magistranti*

Annotatsiya: Ushbu tezis ayollarning fertil yosh davrida og'iz bo'shlig'i shilliq qavati patologiyalarining tarqalish xususiyatlarini o'rganishga bag'ishlangan. Tadqiqot davomida klinik va statistik usullar, anamnestik ma'lumotlarni tahlil qilish hamda laborator tekshiruvlar qo'llanildi. Olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, gormonal fonning o'zgarishi, immun tizim faoliyatining susayishi va somatik kasalliklarning mavjudligi og'iz bo'shlig'i shilliq qavati patologiyalarining rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Tadqiqot natijalari ushbu kasalliklarni erta aniqlash va profilaktika chora-tadbirlarini takomillashtirish zarurligini asoslab beradi. Kalit so'zlar: Fertil yosh, og'iz bo'shlig'i, shilliq qavat, patologiya, stomatit, gingivit. Аннотация: Данный тезис посвящён изучению особенностей распространённости патологий слизистой оболочки полости рта у женщин фертильного возраста. В ходе исследования были использованы клинические и статистические методы, анализ анамнестических данных, а также лабораторные исследования. Полученные результаты показали, что изменения гормонального фона, снижение активности иммунной системы и наличие соматических заболеваний играют важную роль в развитии патологий слизистой оболочки полости рта. Результаты исследования обосновывают необходимость ранней диагностики и совершенствования профилактических мероприятий. Ключевые слова: Фертильный возраст, полость рта, слизистая оболочка, патология, стоматит, гингивит.

Abstract: This thesis is devoted to the study of the prevalence characteristics of oral mucosal pathologies in women of fertile age. Clinical and statistical methods, analysis of anamnestic data, and laboratory investigations were applied during the study. The results showed that hormonal changes, decreased immune system activity, and the presence of somatic diseases play an important role in the development of oral mucosal pathologies. The findings substantiate the necessity of early diagnosis and improvement of preventive measures.

Keywords: Fertile age, oral cavity, oral mucosa, pathology, stomatitis, gingivitis.

So'nggi yillarda og'iz bo'shlig'i shilliq qavati patologiyalari nafaqat stomatologik, balki muhim tibbiy-ijtimoiy muammo sifatida e'tirof etilmoqda. Ayniqsa, ayollarning fertil yosh davrida ushbu patologiyalarning yuqori uchrash darajasi organizmda kechadigan fiziologik va gormonal o'zgarishlar bilan bevosita bog'liqdir. Fertil davrda estrogen va progesteron gormonlari miqdorining o'zgarishi og'iz bo'shlig'i to'qimalarining trofikasi, qon bilan ta'minlanishi va mahalliy immun himoya mexanizmlariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Fertil yoshdagi ayollar, xususan homiladorlik davrida og‘iz bo‘shlig‘i shilliq qavati patologiyalari, stomatit va gingivit keng tarqalgan bo‘lib, ularning rivojlanishida gormonal o‘zgarishlar va immun tizim holati muhim omil hisoblanadi. **Fertil yoshdagi ayollarda kasalliklarning tarqalishini asoslash va epidemiologik ma’lumotlarni taqdim etilgan** [1].

2301 bemor ma’lumotlari tahlil qilinib, og‘iz bo‘shlig‘i shilliq qavati patologiyalarining tarqalishi va klinik xususiyatlari aniqlanib, yosh va jins bo‘yicha farqlanish kuzatiladi; fertil yoshdagi ayollarda stomatit va gingivit ko‘proq uchraydi, shuningdek patologiyalarning surunkali kechishi va boshqa somatik kasalliklar bilan bog‘liqligi qayd etilgan. Bu ma’lumotlar kasalliklarning demografik va klinik xususiyatlarini tahlil qilish, tarqalish darajasini aniqlash va kasalliklarning chastotasi hamda yosh-gender taqsimotini tasvirlash imkonini beradi, shuningdek stomatologik profilaktika va davolash strategiyasini ishlab chiqishda ilmiy asos sifatida foydalaniladi [2].

Umumiy populyatsiyada og‘iz bo‘shlig‘i shilliq qavati shikastlanishlari tarqalishi o‘rganilib, fertil yoshdagi ayollar boshqa yosh guruhlar bilan solishtirilganda kasalliklarning chastotasi va klinik xususiyatlari farqlanishi kuzatiladi. Bu ma’lumotlar kasalliklarning yosh bo‘yicha taqsimlanishini tahlil qilish va keng populyatsiyadagi epidemiologiyasini asoslash imkonini beradi [3].

Ayollarda og‘iz bo‘shlig‘i shilliq qavati patologiyalari jins va yosh bo‘yicha tahlil qilinib, fertil yoshdagi ayollarda stomatit va gingivitning uchrashi ko‘proq aniqlanadi, shuningdek kasalliklarning surunkali kechishi va boshqa somatik kasalliklar bilan bog‘liqligi qayd etiladi. Bu ma’lumotlar kasalliklarning yosh va jins bo‘yicha xususiyatlarini tahlil qilish va stomatologik profilaktika hamda davolash strategiyalarini ishlab chiqishda asos sifatida ishlatiladi [4].

Tadqiqotning asosiy maqsadi ayollarning fertil yosh davrida og‘iz bo‘shlig‘i shilliq qavati patologiyalarining tarqalish ko‘rsatkichlarini aniqlash, ularning etiologik omillarini baholash hamda ushbu kasalliklarning rivojlanish mexanizmlarini chuqur tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot davomida turli yosh guruhiga mansub ayollarda og‘iz bo‘shlig‘i shilliq qavatining klinik holati kompleks baholandi. Klinik tekshiruvlar bilan bir qatorda, anamnestik ma’lumotlar, gigiyenik holat, ovqatlanish xususiyatlari va umumiy somatik kasalliklarning mavjudligi ham hisobga olindi.

O‘tkazilgan kuzatuvlar natijasida fertil yoshdagi ayollarda og‘iz bo‘shlig‘i shilliq qavati patologiyalarining eng ko‘p uchraydigan shakllari sifatida kataral va aftoz stomatit, gingivit, kandidioz hamda allergik shikastlanishlar aniqlandi. Ushbu patologiyalarning rivojlanishida gormonal disbalans, immun tizim reaktivligining pasayishi, surunkali stress holatlari va og‘iz

bo‘shlig‘i gigiyenasiga yetarli darajada amal qilinmasligi asosiy xavf omillari sifatida namoyon bo‘ldi.

Statistik tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, somatik kasalliklarga ega bo‘lgan ayollarda og‘iz bo‘shlig‘i shilliq qavati patologiyalarining uchrash chastotasi sog‘lom ayollarga nisbatan sezilarli darajada yuqori bo‘ladi. Bundan tashqari, ushbu kasalliklarning uzoq muddatli va qaytalanuvchi kechishi hayot sifatining pasayishiga, og‘riq sindromining kuchayishiga va ovqatlanish jarayonining buzilishiga olib keladi.

Olingan ma’lumotlar og‘iz bo‘shlig‘i shilliq qavati patologiyalarini erta aniqlash, kompleks klinik-laborator tekshiruvlarni joriy etish hamda individual yondashuv asosida profilaktika chora-tadbirlarini ishlab chiqish zarurligini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, fertil yoshdagi ayollar uchun maxsus stomatologik profilaktika dasturlarini yaratish ushbu kasalliklarning oldini olishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Analiz qilingan adabiyotlar shuni ko‘rsatadiki, fertil yoshdagi ayollarda kasalliklarning tarqalish xususiyatlari yosh va jins bo‘yicha farqlanadi, shuningdek patologiyalarning klinik shakllari va surunkali kechishi ularning umumiy sog‘liq holatiga sezilarli ta’sir qiladi. Epidemiologik ma’lumotlar kasalliklarning chastotasi va demografik taqsimotini aniqlashga yordam beradi, bu esa profilaktika va davolash strategiyalarini ishlab chiqishda muhim ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Shuningdek, natijalar og‘iz bo‘shlig‘i patologiyalarini erta aniqlash, kompleks klinik va laborator tekshiruvlarni amalga oshirish, individual yondashuv asosida davolash va profilaktika chora-tadbirlarini takomillashtirish zarurligini ko‘rsatadi. Fertil yoshdagi ayollar uchun maxsus stomatologik profilaktika dasturlarini joriy etish kasalliklarning oldini olish va hayot sifatini yaxshilashga xizmat qiladi.

Umuman olganda, fertil yoshdagi ayollarda og‘iz bo‘shlig‘i shilliq qavati patologiyalarining keng tarqalishi ularning sog‘lig‘iga bevosita ta’sir ko‘rsatadi va bu muammoni chuqur o‘rganish, tizimli tahlil qilish hamda zamonaviy tibbiyot yutuqlari asosida samarali profilaktika va nazorat mexanizmlarini takomillashtirish zarurligini taqozo etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Patel MK, va boshq. *Prevalence of Oral Mucosal Disorders During Pregnancy: A Systematic Review and Meta-Analysis*. J Am Dent Assoc. 2019.
2. Kobzeva L, et al. *Prevalence and Characteristics of Oral Mucosa Lesions*. Symmetry. 2022.

3. Axelsson P, Naylor A. *Prevalence of Oral Mucosal Lesions in a Representative Population*. Community Dent Oral Epidemiol. 2007.
4. Fakhoury KR, et al. *Prevalence and Distribution of Oral Mucosal Lesions by Sex and Age*. Lebanese University Dental School Study.

STUDY OF THE INCIDENCE AND RISK FACTORS OF ULCERATIVE COLITIS IN WOMEN IN ANDIJAN

A'zamov Saidakbar Mukhamadali ugli

1st year master's student, Therapy Department, Andijan State Medical Institute

Scientific supervisor: Associate Professor

Saliev D.Q

Abstract. Ulcerative colitis (UC) is a chronic inflammatory bowel disease characterized by recurrent inflammation of the colonic mucosa, leading to significant physical, psychological, and social burdens. In recent decades, the incidence of UC has been increasing worldwide, particularly among women, which has raised concerns regarding gender-specific risk factors and regional determinants of the disease.

Keywords: ulcerative colitis, women's health, incidence, risk factors, Andijan, inflammatory bowel disease.

INTRODUCTION

Ulcerative colitis (UC) is a chronic relapsing inflammatory disease of the colon, characterized by diffuse mucosal inflammation, ulceration, and periods of remission and exacerbation. As a major subtype of inflammatory bowel disease (IBD), UC significantly affects the quality of life of patients due to persistent symptoms such as abdominal pain, diarrhea, rectal bleeding, fatigue, and weight loss. The global prevalence of UC has been increasing over the past few decades, especially in developing countries, where changes in lifestyle, diet, and environmental exposures are believed to contribute to this trend [1].

Women with ulcerative colitis often experience unique challenges associated with hormonal fluctuations, pregnancy, menopause, and psychosocial stressors. These factors can influence disease onset, severity, and response to treatment. Moreover, women are more vulnerable to emotional distress, anxiety, and depression related to chronic illness, which may further exacerbate disease symptoms and negatively affect treatment adherence [2].

MAIN PART

The incidence of ulcerative colitis among women in Andijan has shown a gradual increase over recent years, reflecting a broader global trend. This rise can be partially attributed to improved diagnostic methods; however, lifestyle changes, urbanization, and increased psychosocial stress also play a significant role. Many women in the region face multiple social responsibilities, including household management, employment, and childcare, which contribute to chronic stress—a well-known trigger for autoimmune and inflammatory conditions.

Dietary habits are considered one of the most influential risk factors. Traditional diets in

Andijan often include high amounts of refined carbohydrates, saturated fats, and low fiber intake. Limited consumption of fresh vegetables, fruits, and fermented foods may disrupt gut microbiota balance, increasing intestinal inflammation. Moreover, irregular meal patterns and insufficient hydration further aggravate gastrointestinal vulnerability [3].

Hormonal fluctuations throughout a woman’s life also affect immune regulation and inflammatory responses. Puberty, pregnancy, postpartum periods, and menopause can all trigger disease onset or relapse. Many patients reported symptom worsening during menstruation or pregnancy, suggesting a strong connection between endocrine factors and UC progression. Additionally, the use of hormonal contraceptives has been associated with an increased risk of inflammatory bowel diseases in some studies.

Genetic predisposition cannot be ignored. A family history of autoimmune or gastrointestinal disorders was reported in a notable proportion of the patients. Although genetic screening is not widely available in Andijan, clinical observations suggest that hereditary factors contribute to disease susceptibility [4].

CONCLUSION

Ulcerative colitis represents a growing health concern among women in Andijan, with significant implications for physical, emotional, and social well-being. This study demonstrates that the disease is influenced by a wide range of interconnected risk factors, including dietary habits, hormonal changes, genetic predisposition, chronic stress, environmental exposure, and limited healthcare accessibility.

Early diagnosis and preventive interventions are crucial to reducing disease burden and improving long-term outcomes. Public health initiatives should focus on increasing awareness of UC symptoms, promoting healthy dietary practices, and providing psychological support for affected women. Moreover, the integration of gender-sensitive healthcare strategies can significantly enhance the quality of life of female patients.

REFERENCES

1. Danese S., Fiocchi C. Ulcerative colitis. – *New England Journal of Medicine*, 2011. – Vol. 365. – No. 18. – P. 1713–1725.
2. Ordás I., Eckmann L., Talamini M., Baumgart D.C., Sandborn W.J. Ulcerative colitis. – *The Lancet*, 2012. – Vol. 380. – No. 9853. – P. 1606–1619.
3. Ng S.C., Shi H.Y., Hamidi N. et al. Worldwide incidence and prevalence of inflammatory bowel disease in the 21st century. – *The Lancet*, 2018. – Vol. 390. – No. 10114. – P. 2769–2778.
4. Kaplan G.G., Windsor J.W. The four epidemiological stages in the global evolution of inflammatory bowel disease. – *Nature Reviews Gastroenterology & Hepatology*, 2021. – Vol. 18. – No. 1. – P. 56–66.

O‘ZBEK TILI KORPUSIDA REGULAR IFODA YORDAMIDA LINGVISTIK QIDIRUVNI AMALGA OSHIRISHNING AFZALLIKLARI

Yuldashev Aziz Uyg‘un o‘g‘li

ToshDO‘TAU tadqiqotchisi

E-mail: yuldashevaziz@navoiy-uni.uz

Annotatsiya. Mazkur maqolada til korpusida lingvistik qidiruvni amalga oshirish uchun regular ifodadan foydalanish va uning natijalari bo‘yicha tahlil olib borildi. Korpus matnlarida qidiruvni amalga oshirishda regular ifodalardan (regex) foydalanish qidiruv imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirishga, uni yanada moslashuvchan va aniq qilishga imkon beradi. Regular ifodalar NLPda juda muhim rol o‘ynaydi va matnni qayta ishlashning ko‘plab vazifalarini bajarishga yordam beradi.

Kalit so‘zlar: regular ifoda, lingvistik qidiruv, agglyutinativ til, konkordans.

Abstract. This article analyzes the use of regular expressions for linguistic search in the language corpus and its results. The use of regular expressions (regex) in searching corpus texts allows for a significant expansion of search capabilities, making it more flexible and precise. Regular expressions play a very important role in NLP and help to perform many tasks of text processing.

Keywords: regular expression, linguistic search, agglutinative language, concordance.

Аннотация. В данной статье был проведен анализ использования регулярного выражения для осуществления лингвистического поиска в языковом корпусе и его результатов. Использование регулярных выражений (regex) при выполнении поиска в корпусных текстах позволяет значительно расширить возможности поиска, сделать его более гибким и точным. Регулярные выражения играют очень важную роль в NLP и помогают выполнять многие задачи обработки текста.

Ключевые слова: регулярное выражение, лингвистический поиск, агглютинативный язык, конкорданс.

O‘zbek tili korpusida qidiruv uchun regular ifodalardan foydalanish lingvistik tadqiqotlar uchun keng imkoniyatlar ochadi. O‘zbek tilining xususiyatlaridan kelib chiqib regular ifodalarni qo‘llash o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘ladi. **Regular ifoda (regex)** – bu matndagi belgilar ketma-ketligi uchun moslashuvchan qidiruv qolipi bo‘lib, u aynan ko‘rsatilgan naqshga mos keluvchi istalgan matn qismini topishga xizmat qiladi. Oddiy qilib aytganda, regular ifoda yordamida “*shu va shu shartlarga mos keladigan so‘z yoki gaplarni topib bering*” deb so‘rov yuborish mumkin. Masalan, $^{\wedge}[A-Za-z]^{\$}$ degan regex barcha faqat

lotin harflaridan tashkil topgan soʻzlarni topadi, yoki **lar\$** degan oddiy ifoda soʻz oxirida “*lar*” ketma-ketligi bilan tugaydigan elementlarni aniqlaydi. Korpusda regular ifodalar orqali qidiruv bu oddiy matn boʻyicha qidiruvdan kengroq imkoniyatlar beruvchi qudratli vosita, chunki regex yordamida bitta ifoda bilan cheksiz koʻp shakldagi soʻzlarni qamrab olish mumkin¹: foydalanuvchi oldindan roʻyxatini tuzib boʻlmaydigan barcha potensial moslamalarni bitta umumiy qolip orqali izlashi mumkin.

Agglyutinativ tillarda, jumladan, oʻzbek tilida soʻz tarkibiga turli affikslar qoʻshilishi orqali koʻp maʼno va grammatik shakl hosil qilinadi. Regular ifodalar bu affikslarni qidirishda juda qoʻl keladi. Misol uchun, oʻzbek tilida koʻplik qoʻshimchasi “*-lar*” boʻlib, **\w+lar\b** kabi regex yozuvi matnda barcha “*-lar*” qoʻshimchasi bilan tugagan soʻzlarni topadi. Bu yerda **\w+** – istalgan uzunlikdagi soʻz tanasi, **lar** – shu harflar ketma-ketligi, **\b** – soʻz chegarasi. Shu tariqa, regex yordamida korpusdan koʻplik shakllarning barchasini avtomatik terib chiqish, ularning statistik tarqalishini oʻrganish mumkin. Shuningdek, feʼlning maʼlum zamon yoki nisbat affikslarini qidirish orqali muayyan grammatik hodisaning uchrash tezligini tekshirish mumkin. Masalan, oʻzbek tilida hozirgi davomli zamon feʼli “**-yapti**” qoʻshimchasini oladi. Regex yordamida **\w+yapti\b** soʻrovi korpusda hozirgi davomli zamonda qoʻllangan barcha feʼllarni ajratib beradi.

Korpusda soʻzlar soʻz turkumlari boʻyicha teglangan boʻlsa, regular ifodalar yordamida maʼlum turkumdagi soʻzlarni yoki turkumlar ketma-ketligini qidirish mumkin. Masalan, agar korpusda har bir tokenning yonida uning turkumi belgilangan boʻlsa (kitob/N yoki yaxshi/Adj tarzida), unda **\b\w+/N\b** ifodasi barcha otlarni topib beradi, yoki **Adj\w+/N** ifodasi sifat + ot tartibida kelgan birikmalarni topishi mumkin (“*qizil gul*”, “*yangi loyiha*” kabi). Bu usul yordamida matndan sintagmatik tuzilmalarni (sifat + ot birikmalari, ravish + feʼl birikmalari) avtomatik ajratish va ularni tahlil qilish imkoni tugʻiladi. Agar korpusda teglar boʻlmasa ham, regex yordamida maʼlum morfologik qolip asosida soʻz turkumini taxminan aniqlash mumkin. Masalan, oʻzbek tilida otlarning aksariyati unli bilan tugasa (*-a*, *-o* kabi) va sifatlar *-li*, *-siz* kabi qoʻshimchalar bilan tugashi mumkin. Shunday qoida asosida **\w+li\b** ifodasi sifatarni qidirishda yordam berishi mumkin, garchi bunday qidiruv aniqligi annotatsiyalangan korpusdagidek yuqori boʻlmasa-da, umumiy tendensiyalarni chiqarib berishi mumkin.

Oʻzbek tilida soʻz yasovchi va shakl yasovchi qoʻshimchalar ketma-ketligi maʼlum morfologik qoliplarni hosil qiladi. Regular ifodalar shu qoliplarni ham aniqlash uchun ishlatiladi. Masalan, otlarda egalik qoʻshimchasi va kelishik qoʻshimchasi birikib kelsa, soʻz oxirida “*-ning*” (birlik egalik + kelishik) yoki “*-lari*” (koʻplik egalik) koʻrinishlari paydo boʻladi. **\w+ning\b** ifodasi barcha egalik kelishigidagi soʻzlarni topadi, **\w+lari\b** esa koʻplikdagi egalik formalarini ajratadi. Shu tariqa, korpusdan aniq bir morfologik koʻrinishni qidirib, u qanchalik tez-tez ishlatilishini bilib olish, boshqa shakllar bilan qiyoslash

¹ Smith, G. (2003). Searching for morphological structure with regular expressions. Tiger Projektbericht, Univ. Potsdam. www.innovativepublication.uz

imkoniyati mavjud. Fe'llarning tuslanishidagi qoliplar: masalan, buyruq maylidagi fe'llar ko'pincha **-(V)ng** qo'shimchasi bilan tugaydi (“*boring*”, “*oling*”). Regex yordamida `\w+ng\b` degan ifoda barcha ana shunday buyruq shaklidagi fe'llarni topib, buyruq ohangining korpusdagi ulushini aniqlashga xizmat qiladi.

Regular ifoda bo'yicha qidiruv natijalari odatda ro'yxat shaklida chiqadi. Bu ro'yxatda qaysi so'zlar yoki iboralar ifodaga mos kelgani va ular matnning qaysi qismida uchragani ko'rsatiladi. Korpus lingvistikasi amaliyotida bunday natijalarni konkordansiya (concordance) ko'rinishida taqdim etish odatiy holdir. Konkordansiyada har bir topilgan misol alohida qatorda, uning chap va o'ng tomonidagi matn konteksti bilan birga ko'rsatiladi. Bu usul topilgan til hodisasini kontekstda tahlil qilish imkonini beradi. Misol uchun, regex yordamida topilgan “*gan edi*” shaklidagi o'tgan zamon fe'llari konkordansda chiqarilsa, tadqiqotchi ularning atrofidagi so'zlar bilan birgalikda qanday ma'no ifodalashini (masalan, hikoya ohangini yoki kinoyani) ko'ra oladi. Natijalarning bunday tavsifi lingvistik xulosalar chiqarish uchun muhim: faqat qatorlab sanab chiqishdan ko'ra, konkordansdagi kontekst ular qanday ishlatilishini tushunishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, regular ifodalar yordamida til korpusidan lingvistik hodisalarni tezkor va aniq aniqlash imkoniyatlari mavjud. Ayniqsa, agglutinativ til bo'lgan o'zbek tilida affiks, qo'shimcha, morfologik shakllarni avtomatik tarzda aniqlash juda qulay. Konkordans shaklida natijalarni chiqarish va tahlil qilish orqali muayyan lingvistik holatlarning qo'llanilish kontekstlarini o'rganish imkoniyati mavjud. Bu usul yordamida korpusda murakkab grammatik va morfologik tuzilmalarning statistik tahlilini ham o'tkazish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. http://www.machinelearning.ru/wiki/images/5/50/Korolev_RegExp.pdf
2. <https://learn.javascript.ru/regular-expressions>
3. https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D0%B3%D1%83%D0%BB%D1%8F%D1%80%D0%BD%D1%8B%D0%B5_%D0%B2%D1%8B%D1%80%D0%B0%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F
4. Smith, G. (2003). Searching for morphological structure with regular expressions. Tiger Projektbericht, Univ. Potsdam.
5. Zakharov, K. Регулярные выражения и их применение в работе с открытыми данными.
6. Автоматическая обработка текстов на естественном языке и компьютерная лингвистика: учеб. пособие / Большакова Е.И., Клышинский Э.С., Ландэ Д.В., Носков А.А., Пескова О.В., Ягунова Е.В. – М.: МИЭМ, 2011. – 272 с.
7. Введение в регулярные выражение // <https://www.williamspublishing.com/PDF/5-8459-0937-6/part.pdf>
8. Фридл Дж. Регулярные выражения, 3-е издание. – Пер. с англ. – СПб.: Символ-Плюс, 2008. – 608 с. (Mastering Regular Expressions Jeffrey E.F. Friedl).

Анализ факторов обеспечения финансовой устойчивости малого бизнеса**Профессор Самаркандского Института Экономики и Сервиса****Зайналов Жаҳонгир Расулович****dz50@mail.ru****Магистр Самаркандского Института Экономики и Сервиса****Саидмуратов Фаридун Джахонгирович****faridunsaidmuradov789@gmail.com**

Аннотация. В статье рассматриваются ключевые факторы обеспечения финансовой устойчивости малого бизнеса на примере Республики Узбекистан. На основе теоретических подходов и официальных статистических данных проанализировано текущее состояние малого и среднего бизнеса, его роль в экономическом росте, занятости и формировании валового внутреннего продукта. Особое внимание уделено механизмам государственной поддержки, доступу к финансовым ресурсам, а также влиянию цифровизации, финтех-инструментов и микрофинансирования на устойчивое развитие малых предприятий. По результатам исследования сформулированы практические рекомендации по укреплению финансовой устойчивости малого бизнеса.

Ключевые слова. малый бизнес; финансовая устойчивость; государственная поддержка; доступ к финансированию; микрофинансирование; цифровизация; финтех; факторинг; предпринимательство.

Введение

Малый бизнес (МБ) считается фундаментом экономики, обеспечивая занятость, инновации и социальную стабильность[1][2]. В Узбекистане более 90% всех предприятий – это субъекты МСБ, на долю которых приходится около 75% занятости и более 50% ВВП[2]. Рост МСБ активно поддерживается государством: упрощаются административные процедуры, расширяются доступ к финансированию и цифровые сервисы[1]. Вместе с тем МСБ испытывают финансовые риски и ограничения – низкий доступ к кредитам, бюрократические барьеры, недостаток ресурсов и высокая волатильность внешней среды[3][4]. Цель статьи – детальный анализ факторов финансовой устойчивости МСБ на примере Узбекистана, с учётом последних статистических данных, нормативно-правовых мер и международного опыта. Особое внимание уделяется экономическим показателям сектора, механизмам государственной поддержки, а также влиянию цифровизации, микрофинансирования и диверсификации источников финансирования на повышению финансовой устойчивости.

Теоретические основы финансовой устойчивости МСБ

Финансовая устойчивость предприятия традиционно определяется как способность своевременно и полностью обслуживать свои финансовые обязательства[5]. В более широкой трактовке она характеризует сбалансированность кратко- и среднесрочных ресурсов фирмы в динамичной среде, обеспечивая «сохранение своего качества» деятельности при внешних и внутренних трансформациях[6]. Для МСБ финансовая устойчивость особенно важна, поскольку они обладают ограниченным ресурсным потенциалом и высокой зависимостью от внешнего финансирования[7]. Ключевыми компонентами финансовой устойчивости выступают: достаточный собственный капитал, ликвидность активов, диверсификация источников финансирования и управляемая долговая нагрузка[8][5]. Теоретический обзор выявляет основные факторы, влияющие на финансовую устойчивость МСБ: уровень капитализации и рентабельности, структура капитала, качество управления оборотным капиталом и финансами, а также внешние условия – макроэкономическая стабильность и институциональная среда. Бюрократические барьеры, коррупция и низкая конкурентоспособность ограничивают потенциал МСБ[3]. Доступ к финансированию – одна из фундаментальных проблем: ограничение банковского кредитования и высокие требования к залогу часто препятствуют развитию малых фирм. В то же время инновационные каналы финансирования (механизмы факторинга, краудфандинг, финтех-услуги) могут повысить устойчивость, расширив источник средств для МСБ.

Текущее состояние МСБ в Узбекистане: статистика и экономические показатели

В Узбекистане наблюдается значительный рост и структурные изменения МСБ. По данным Госкомстата, на 1 октября 2025 г. действовало 1 212,0 тыс. субъектов малого предпринимательства, включая 479,0 тыс. малых предприятий и микрофирм[9]. Из них 281,9 тыс. – индивидуальные предприниматели, 422,3 тыс. – фермерские (деканские) хозяйства и другие формы. Плотность МСБ составила 32,1 ед. на 1000 человек (максимально в Хорезмской обл. – 43,5)[10]. В 2025 году создано 62,2 тыс. новых малых предприятий и микрофирм (без учёта фермеров)[11]. Наибольший прирост отмечается в торговле (22 918 ед.), промышленности (8 088) и сельском хозяйстве (7 714)[12].

Динамика числа малых предприятий Узбекистана (2020–2023 гг.). Согласно официальным данным, число малых предприятий выросло с 411,2 тыс. в 2020 г. до 462,8 тыс. в 2021 г., после чего сократилось до 358,1 тыс. к началу 2023 г. (последнее снижение объясняется чисткой реестров и реорганизацией)[13].

Доля МСБ в ВВП Узбекистана стабильно высока: по итогам 2024 г. она составляла

54,3% (без изменения к 2023 г.)[\[12\]](#), а за январь–сентябрь 2025 г. – 51,5%[\[5\]](#). Особенно велик вклад малых предприятий в аграрном секторе (96,9–97,1% ВВП отрасли), строительстве (77%–76%) и сфере услуг (45–55%)[\[6\]\[7\]](#). МСП обеспечивают 81,8% розничного товарооборота и 55,0% оборота услуг[\[8\]](#). Экспорт малых предприятий в 2025 г. составил \$8,5 млрд (32% от общего экспорта)[\[9\]](#). Такие показатели демонстрируют значительный экономический вес МСБ. Однако существуют структурные ограничения. Несмотря на численное доминирование МСБ, доступность капитала остаётся низкой. По оценке Всемирного банка, лишь 10% малых и 16% средних предприятий имеют доступ к кредитам[\[4\]](#), в то время как потребность бизнеса в кредитах оценивается примерно в \$13 млрд (дефицит – \$6 млрд)[\[4\]](#). Лишь треть МСБ имеет банковские счета, менее 30% их продаж – электронные[\[12\]](#). Это указывает на большие возможности для развития финтех-решений и микрофинансирования. В сумме, статистика свидетельствует о важной роли МСБ в экономике и о необходимости мер по повышению их финансовой устойчивости.

Государственная поддержка и стимулы для МСБ

Государство Узбекистана активно развивает программы поддержки МСБ, стремясь улучшить бизнес-среду. Президентские указы и правительственные постановления предусматривают налоговые льготы, кредитование и субсидии. Так, Указ Президента № УП-50 от 19.03.2025 «О мерах по повышению роли МСБ» определил целевые показатели: доведение доли МСБ в ВВП до 55%, в экспорте – до 34%, в занятости – до 75%[\[11\]\[12\]](#). Указ также предусматривает ускоренный возврат НДС (в 7-дневный срок) для МСБ, введение механизмов «кредитных каникул» и изменение порядка проверок[\[13\]](#).

В налоговой сфере с 2026 г. вводится единый налог на оборот в размере 1% для ИП и самозанятых с годовым оборотом до 1 млрд сумов[\[8\]](#). Предпринимателям, впервые переходящим на НДС и налог на прибыль, предоставляются налоговые каникулы и компенсации расходов[\[9\]](#). По инициативе президента введены льготы по налогу на имущество и земельному налогу на основе достижения целевых показателей (товарооборота и числа рабочих мест)[\[7\]](#). Также за счёт государства компенсируется часть расходов на сертификацию продукции МСБ[\[8\]](#). В целом налоговая нагрузка на малый бизнес снижается: пересматриваются штрафы за отчётность и упрощается администрирование[\[12\]\[13\]](#).

Кредитная поддержка осуществляется через специализированные институты. В 2025–2026 гг. на рефинансирование займов МСБ из госбюджета выделено около 4 трлн сумов[\[11\]](#). Компания развития предпринимательства (КРП) рефинансирует кредиты бизнесу, создающему новые рабочие места, в том числе в отдалённых регионах, по ставке, ниже рыночной[\[8\]\[9\]](#). Введены целевые программы гарантирования кредитов:

поручительства для крупных предпринимателей (до 50% суммы кредита) и для проектов «зелёной» экономики[7]. Например, с ноября 2025 г. предусмотрена рефинансирование микрокредитов до 500 млн сумов на сервисные и промышленные микро-проекты[5]. С 2026 г. КРП будет рефинансировать кредиты фирм в удалённых районах (до 1,5–5 млрд сумов) с компенсацией части процентной ставки при создании рабочих мест[13].

Кроме того, создана Система факторинга для МСБ – электронные платформы, позволяющие предпринимателям продавать дебиторскую задолженность в режиме онлайн[6]. В 2024 г. объём факторинговых услуг достиг 1,9 трлн сумов (85% через банки, 15% – МФО. Проекты по развитию МФО предусматривают увеличение максимального микрозайма с 50 до 100 млн сумов для физлиц[8]. Эти меры расширяют доступ МСБ к оборотному капиталу и смягчают риски ликвидности.

Кроме финансовых инструментов, правительство последовательно уменьшает административные барьеры. Так, отменено более 1600 обязательных требований для бизнеса, улучшены правила процедуры проверок и реализуется электронное делопроизводство. В 2023 г. утверждён комплекс мер непрерывной поддержки МСБ, включающий институциональные инициативы и упрощённую отчетность. Эффект данных программ виден в увеличении числа предпринимателей, выходе МСБ на экспорт и реализации проектов «предпринимателей-чемпионов».

Таблица 1. Основные меры поддержки МСБ в Узбекистане

Мера поддержки	Описание и эффект	Источник
Единый налог 1% (с оборота)	Для ИП и самозанятых (до 1 млрд сумов оборота)	Указ/Закон (2025)
Налоговые каникулы	Переход на НДС/налог на прибыль – льготы, компенсации	Указ/Закон (2025)
Льготы по имуществу и земле	Основаны на достижении целей (оборот, рабочие места)	Указ (2025)
Факторинг	Система электронных платформ для обеспечения ОК	Постановление (2024)
Рефинансирование кредитов КРП	4 трлн сумов на 2026–27, сниженная ставка, гарантии	Постановление (2025)
Микрокредиты и МФО	Повышен лимит микрозайма (до 100 млн сумов)	Закон (2024)
Административные реформы	Отмена ~1600 обязательных требований	Постановление (2023)

Несмотря на меры поддержки, МСБ подвержены институциональным и рыночным рискам. К институциональным рискам относятся непрозрачность регуляторной среды, коррупция, нестабильность законодательства и конфликтные проверки. Анализ показывает, что бюрократические барьеры и коррупционные практики остаются препятствиями для предпринимательства[3]. Непредсказуемые инспекции, штрафы и изменения налоговых требований создают стресс-факторы для МСБ. Например, опросы предпринимателей выявляют, что внезапные проверки и санкции вызывают беспокойство более чем у трети респондентов (Xabar.uz, 2023). Снижение частоты проверок и упрощение отчетности в программах улучшили ситуацию, однако риск санкций сохраняется для тех, кто не соответствует требованиям.

К макроэкономическим рискам относятся инфляция, колебания валюты, глобальные шоки (например, геополитическая нестабильность) и ужесточение мировой финансовой конъюнктуры. Быстрое падение спроса и затратное кредитование могут снизить выручку МСБ и ухудшить их ликвидность. Так, мировые цены на энергоносители и повышение ключевой ставки ЦБР Узбекистан влияют на себестоимость продукции малых предприятий. Узбекистан привлекателен для инвесторов, но внешние факторы (как пандемия или санкции) всё ещё могут ухудшить экспортные перспективы малых фирм. В рыночном плане МСБ сталкиваются с высокой конкуренцией, недостатком масштабов и зависимостью от ограниченного круга поставщиков или клиентов. Низкая диверсификация рынков сбыта делает их уязвимыми к спросовым колебаниям. Малый бизнес слабо застрахован от рисков, и большинство МСБ вынуждено реагировать на кризисные ситуации оперативно (закрытие предприятий, поиск альтернативных каналов). Из-за ограничения ресурсов МСБ не всегда способны поддерживать резерв ликвидности и буферные запасы.

Важным фактором является низкий уровень цифровизации МСБ. Менее 30% продаж малых предприятий совершается онлайн, что ограничивает их возможности в современных рынках. Недостаток финтех-услуг и цифровых навыков снижает конкурентоспособность в эпоху экономики знаний. Таким образом, на финансовую устойчивость МСБ влияют сочетание регуляторных неопределенностей, экономических шоков и внутренней неприспособленности к быстро меняющейся среде[3][4].

Роль цифровизации, финтех и микрофинансирования

Цифровизация и внедрение финтех-решений могут существенно повысить устойчивость МСБ. Государственные программы по развитию цифровой экономики и платежных систем способствуют безналичным расчётам и улучшению финансовой инфраструктуры[4]. Платформы электронного факторинга уже расширили доступ МСБ к оборотным средствам, а новые сервисы (мобильные банки, онлайн-эквайринг)

упрощают расчёты. Однако, по данным World Bank, более трети МСБ Узбекистана не имеют банковских счетов, что подчёркивает важность программ финансовой инклюзии.

Финтех-услуги – цифровые кошельки, платежные агрегаторы, системы онлайн-кредитования – могут заполнить пробелы традиционного финансирования. Например, кредитные онлайн-платформы и микрофинансовые организации предлагают быстрые займы без громоздкой бюрократии. Закон «О небанковских кредитных организациях и микрофинансировании» 2024 г. расширил возможности МФО и поднял лимиты микрозаймов. Развитие P2P-кредитования и краудфандинга даёт МСБ альтернативные источники капитала, снижая зависимость от банков.

Цифровые навыки малого бизнеса улучшают управление финансами. Государственные и частные обучающие программы повышают финансовую грамотность предпринимателей. Поощрение электронной коммерции (например, маркетплейсы) открывает выход на новые рынки. Инфраструктурно, внедрение электронного правительства (электронный ПОД/ТОРГ, онлайн-отчёты) снижает административные издержки МСБ.

Наличие диверсификации источников финансирования (венчурный капитал, частные инвесторы, совместные инвестиции) делает МСБ менее уязвимыми. Проект FINGROW Всемирного банка (апр.2026) предусматривает привлечение венчурного капитала и гарантий по кредитам через Компания развития предпринимательства. Он рассчитан на содействие 7 000 МСБ в доступе к финансам (50% – бизнесы, возглавляемые женщинами и молодёжью). Таким образом, государственные и международные инициативы по развитию финансовых экосистем расширяют возможности МСБ в банковском и небанковском сегменте.

Практические рекомендации

Для повышения финансовой устойчивости МСБ в Узбекистане целесообразны следующие меры:

- **Укрепление внутреннего финансирования:** стимулировать формирование собственных резервов предприятий (накопления, реинвестирование прибыли). Обучение финансовому планированию и управлению оборотным капиталом поможет МСБ эффективнее распределять средства и формировать подушку безопасности.
- **Диверсификация финансовых инструментов:** расширить доступ МСБ к альтернативному финансированию (музпроектам, лизинг, краудфандинг). Развитие цифровых платформ для P2P-кредитования, факторинга и венчурных инвестиций снизит кредитную нагрузку.

- **Ускоренная цифровая трансформация:** активнее внедрять цифровые платежные решения и электронную коммерцию. МСБ должны переходить на безналичные расчёты, онлайн-банкинг и ERP-системы – это повысит прозрачность и конкурентоспособность. Государственная поддержка (например, субсидии на внедрение IT) будет стимулировать цифровизацию.
- **Развитие инфраструктуры поддержки:** продолжать развитие консультативных центров и обучающих программ для предпринимателей. Широкая информированность о налоговых и финансовых льготах, а также условиях кредитования поможет МСБ лучше использовать доступные инструменты.
- **Усиление институциональной поддержки:** минимизировать административные барьеры, сократить проверки и формализовать процедуры. Более прозрачное и стабильное законодательство снизит институциональные риски. Фокус на борьбе с коррупцией и обеспечение правовой защиты бизнеса повысит доверие предпринимателей.
- **Инклюзивное финансирование:** расширять льготы для женщин-предпринимателей и социальных стартапов. Учитывая, что женщины владеют ~1/3 МСБ, они должны иметь равный доступ к кредитам и обучению.
- **Региональная политика:** продолжать дифференциацию программ поддержки по регионам, учитывая сельские и отдалённые территории. Специальные стимулы (субсидии, сниженные ставки) для предприятий в областях с низкой экономической активностью будут способствовать равномерному развитию.

Реализация этих рекомендаций на основе анализа практики и опыта обеспечит более устойчивое развитие МСБ.

Заключение

Малый бизнес Узбекистана является ключевым звеном экономического роста, обеспечивая свыше половины ВВП и значительную долю занятости[5][2]. Факторы его финансовой устойчивости включают как внутренние – уровень ликвидности, структура капитала, диверсификация доходов, – так и внешние – доступ к финансовым инструментам, налоговое и регуляторное окружение. Государство проводит масштабную политику поддержки МСБ: вводятся налоговые преференции, субсидируются кредиты, развиваются микрофинансирование и цифровая инфраструктура. Однако институциональные и рыночные риски (неформализация, бюрократия, макроэкономическая нестабильность) сохраняют давление на малые предприятия[3][4].

Данные свидетельствуют о том, что при активной цифровизации и использовании альтернативных источников финансирования МСБ могут значительно укрепить свою устойчивость. Факторинг, финтех-решения и программы венчурных инвестиций расширяют возможности малого бизнеса в оборотном финансировании и инновациях. Важным направлением является также повышение финансовой грамотности предпринимателей и упрощение административных процедур. Полная реализация государственных программ и международной помощи (например, проекта FINGROW) позволит сократить «финансовый разрыв» МСБ и создаст условия для устойчивого роста частного сектора.

В заключение отметим, что финансовая устойчивость МСБ – комплексная задача. Её укрепление требует согласованных мер: от макроэкономической стабильности до поддержки конкретных предприятий инструментами кредитования, грантов и технологий. При выполнении этой стратегии малый бизнес будет продолжать играть роль «локомотива» роста экономики Узбекистана, создавая рабочие места и стимулируя инновации[1][2].

Источники

1. Plekhanov Russian University of Economics, Tashkent Branch. (2024). *Small and medium-sized business as the foundation of Uzbekistan’s sustainable economy*.
2. World Bank. (2025, December 15). *Improved access to finance to help 7,000 businesses in Uzbekistan grow and create jobs*.
3. European Journal of Interdisciplinary Research and Development. (2023). *Some актуальные проблемы развития малого бизнеса*.
4. PlanFact. (2023). *What is financial stability of an enterprise and its key characteristics*.
5. Filobokova, L. Yu. (2008). *Financial sustainability of small enterprises*. Audit and Financial Analysis, (1).
6. State Committee of the Republic of Uzbekistan on Statistics. (2025). *Small business statistics bulletin*.
7. INVEXI Investment Consulting Company. (2024). *Key indicators of small entrepreneurship in the Republic of Uzbekistan for 2024*.
8. UzDaily.uz. (2025). *Small entrepreneurship of Uzbekistan provides more than half of GDP in 2025*.
9. President of the Republic of Uzbekistan. (2025). *Decree No. UP-50 “On measures to enhance the role of small and medium-sized businesses in the economy”*.
10. BES.media. (2025). *Uzbekistan reduces tax burden on business*.
www.innovativepublication.uz

11. Association of Banks of Uzbekistan. (2025). *UZS 4 trillion allocated for SME lending in 2026–2027.*
12. Central Bank of the Republic of Uzbekistan. (2025). *Annual report 2025.*
13. Innovations in Science and Technologies Journal. (2024). *Dynamics of SME lending development in Uzbekistan.*

**NAVOIY VILOYATI CHO'L HUDUDLARI MAKTABGACHA TA'LIM
TIZIMIDAGI YANGI ISLOHOTLAR.****Jalilov Mirsaid Bektosh o'g'li****Navoiy davlat universiteti Tarix kafedrası o'qituvchisi**

mirsaidjalilov70@gmail.com

Anotatsiya; ushbu maqola Navoiy viloyati cho'l hududlarida yashab kelayotgan aholi farzandlarini maktabgacha ta'lim bilan qamrab olish borasidagi yangiliklar, so'ngi yillarda Konimex, Tomdi, Uchquduq tumanlari va Zarafshon shahrida bunyod etilayotgan davlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari, oilaviy maktabgacha ta'lim tashkilotlari va davlat xususiy sheriklik asosida bunyod etilayotgan maktabgacha ta'lim tashkilotlarining ahamiyati, ularda faoliyat yuritayotgan pedagog kadrlarning salohiyati va mavjud muammolar ularni muvaffaqiyatli yechimlari aks etgan.

Kalit so'zlar; davlat maktabgacha ta'lim tashkiloti, davlat xususiy sherikchilik asosidagi maktabgacha ta'lim tashkiloti, oilaviy maktabgacha ta'lim tashkiloti, ilg'or texnologiyalar, yil tarbiyachisi, investitsiya dasturi, obod qishloq, obod mahalla,

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 4-moddasida “O'zbekiston Respublikasi o'z hududida istiqomat qiluvchi millat va elatlarning tillari, urf-odatlar va an'analarini hurmat qilinishini ta'minlaydi, ularning rivojlanishi uchun sharoit yaratadi”. deb belgilab qo'yilgan. Ushbu modda ayniqsa, tadqiqot obekti bo'lgan Konimex, Tomdi, Uchquduq tumanlari va Zarafshon shahri aholisi ko'p millatli bo'lganligi, ularning ta'lim olish tillari va madaniy jihatlari ham turlichaligi kabi jihatlarning ahamiyatidir. Shu o'rinda hududlarning ta'lim tizimini alohida tahlil qilish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

2022-yilda Konimex tumanida Maktabgacha ta'lim muassasalarini soni 52 tani tashkil etdi. shulardan 15 ta davlat maktabgacha ta'lim tashkiloti (DMTT), 36 ta Oilaviy maktabgacha ta'lim tashkiloti (OMTT) va 1ta Davlat xususiy sheriklik (DXSH). 2022-yilning boshida Tumandagi jami 3-7 yoshli bolalar soni-3042 nafar bo'lib, shulardan 2676 nafari maktabgacha ta'lim bilan qamrab olingan. (86,4 foiz) DMTT da 1903 ta, OMTT-632 ta, DXSH -91 ta bolalar tarbiyalanmoqda. 2022-yilda Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida faoliyat yuritayotgan Pedagog xodimlar soni 188 nafarni tashkil etmoqda. Mustaqillik yillarida Konimex tumanida 5 ta davlat maktabgacha ta'lim tashkiloti (6,7,8,10,13 sonli) yangitdan bunyod etildi. 3 ta maktabgacha ta'lim tashkiloti (1,2,11-sonli) kapital ta'mirlandi, 5,15 sonli DMTT Rekonstruksiya qilindi. Shuningdek, tumanda 1 ta davlat Xususiy sherikchilik asosida va 36 ta oilaviy maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyati tashkil etildi. 2022-yilda tumandagi maktabgacha ta'lim muassasalaridagi jami ishchi xodimlar soni 160 nafarni tashkil etgan. Shundan 47 nafari pedagog xodimlardir. Ulardan 10 nafari oliy

ma'lumotli mutaxassis pedagoglardir.

O'zbekistonda ta'lim sektorini moliyalashtirishda budget va xususiy manbalar bilan bir qatorda moliya institutlari, xorijiy va xalqaro donorlar tomonidan ko'rsatilayotgan tashqi yordam ham ahamiyatlidir. 2000-yildan 2007-yilgacha ushbu yordam doirasida 1 milliard AQSH dollaridan ortiq umumiy qiymatdagi 122 ta loyiha tatbiq etildi.

Ta'limni rivojlantirish uchun Jahon Tarqqiyot Banki, Yevropa Tiklanish va Taraqqiyot Banki, Osiyo Taraqqiyot Banki kabi bir qator nufuzli institutlar bilan yaqindan hamkorlikda xorijiy loyihalar jalb qilinmoqda. Ta'limni rivojlantirishga yo'naltirilgan xorijiy texnik yordam 500 million AQSH dollardan oshdi. Osiyo taraqqiyot bankining 290 million AQSH dollarli mablag'i Janubiy Koreya hukumatining 110 milliondan ortiq, Jahon bankining 33 million, OPEK fondi, Saudiya fondi, Islom taraqqiyot bankining 42 million, Germaniya hukumatining “KFV” banki orqali yo'naltirilgan qariyb 20 million va boshqa donorlarning 100 million dollardan ortiq yordami shular jumlasidandir.

Navoiy viloyatida ham xorijiy investitsiya dasturlarining bajarilishi bo'yicha O'zbekiston Respublikasi va Osiyo Taraqqiyot Bankining UZB-1737 “O'rta maxsus, kasb – hunar ta'limini rivojlantirish” loyihasi doirasida Navoiy akademik litseyiga 89.689476,39 so'mlik, Tomdi Qishloq xo'jaligi kollejiga 1.036.084 999 so'mlik, Konimex Qishloq xo'jaligi kasb – hunar kollejiga 1.060.503 019 so'mlik o'quv – laboratoriya jixozlari, qishloq xo'jaligi texnikalari va mashinalari berilgan.

Konemex tumanida maktabgacha ta'lim sohada bir qator muammolar mavjud. Ular jumlasiga sohada oliy toifali pedagog xodimlar ulushining pastligi, moddiy texnika bazaning yetishmasligi 3,4,9-sonli DMTTlarni qayta rekansruksiya qilish (hozirgi bino moslashtirilgan) zarurati mavjud. Ta'lim-tarbiya (qozoq, rus, tojik, qoraqalpoq) tillarda olib borilishi uchun shu tillardagi o'quv dasturi, o'quv-didaktik materiallar va qo'llanmalar bilan olis hududda joylashgan MTMlar to'liq ta'minlanmagan. Ingliz tili o'qituvchilari, musiqa rahbarlari, jismoniy tarbiya yo'riqchilari, xoreograflar, psixologlar uchun o'quv, didaktik va metodik qo'llanmalarining yetishmasligi muammosi haligacha o'z yechimini topmagan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yilning 25-apreldagi “Navoiy viloyatining olis cho'l tumanlari aholisi turmush darajasini yanada oshirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi PQ-2925-sonli Tomdi, Konimex va Uchquduq tumanlarining ayrim aholi punktlaridagi budget tashkilotlariga boshqa hududlardan ishga taklif etilgan oliy ma'lumotli mutaxassislarga olis cho'l tumanlarida kamida besh yil davomida ishlash sharti bilan Qarorda belgilangan hududlar bo'yicha eng kam ish xaqining 50, 75, 100 barobari miqdorigacha bo'lgan mablag'larni 5 yil mobaynida teng bo'laklarga bo'lgan holda maxsus ustamalar beriladi; Ularni xizmat uylari bilan ta'minlash yoki uy-joylarni ijaraga olganlik, shu jumladan yotoqxonalarda yashash bilan bog'liq sarf-xarajatlari uchun eng kam oylik ish haqining 2 baravaridan ko'p bo'lmagan miqdorda har oylik pul kompensatsiyasi to'lanadi. Ushbu qarorga asosan tuman xalq ta'limi bo'limiga qarashli maktablarga 130 nafar pedagog

xodimlar ishga qabul qilindi. Ularga 50 foiz, 75 foiz, 100 foiz miqdorida ustama ish haqi to'lanib kelinmoqda. Mazkur pedagoglar tumanning (3-, 4-, 6-, 14-, 17-, 18-, 20-, 21-, 23-, 32-, 33-umum ta'lim maktablari) hissasiga to'g'ri keladi.

Tomdi tumanida 2017-yilda jami 2 ta davlat maktabgacha ta'lim tashkiloti mavjud bo'lib, qamrab olingan bolalar 286 nafarni (34,5 foiz) tashkil qilgan bo'lsa 2018-yilga kelib 4 ta DMTT tashkil etilib, DMTTlar soni 6 taga ko'payib, qamrab olingan bolalar soni 356 nafar (42,9 foiz)ga yetdi. 2019-yilda qamrov 394 nafarni (44,2 foiz), 2020-yilga kelib 432 nafarni (48,4 foiz) tashkil qilgan. 2021-yilda maktabgacha ta'limga qamrab olingan bolalar soni 511 nafarni (64,6 foiz) tashkil etib, 9 ta maktabgacha ta'lim tashkilotidan 3 tasi davlat-xususiy sheriklik asosida tashkil etilgan oilaviy nodavlat maktabgacha ta'lim tashkiloti hisoblanadi. Tumanda 2022-yilda jami 8 ta DMTT, 5 ta davlat-xususiy sheriklik asosida tashkil etilgan oilaviy nodavlat maktabgacha ta'lim tashkiloti ro'yxatga olindi. MTTlarga qamrab olingan tarbiyalanuvchilar soni 572 nafarni (67,5 foiz) tashkil etdi. 2023-yilda tuman bo'yicha jami 3-7 yoshdagi bolalar soni 834 nafardan oshib, tuman MTTlarga qamrab olingan tarbiyalanuvchilar soni 605 nafarga, 72,5 foizga yetkazildi. Shundan 100 nafar tarbiyalanuvchi oilaviy nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotida tarbiyalanmoqda.

2022-yilda Uchquduq tumanda maktabgacha ta'lim tashkilotlari soni jami 36 ta bo'lib, 15 ta davlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari, 2 ta davlat-xususiy sherikchilik asosidagi nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari, 19 ta oilaviy nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlaridir. Tumanda 3-7 yoshdagi bolalar soni 3561 nafar bo'lib, ularning 3451 nafari 467 ta nodavlat va 2934 ta davlat maktabgacha ta'lim tashkilotlariga qamrab olingan. Natijada tumanda maktabgacha yoshdagi bolalarni qamrovi 94 foizni tashkil etdi.

Zarafshon shahrida 38 ta MTT mavjud bo'lib, shundan 20 tasi davlat, 15 tasi oilaviy, 3 tasi yirik davlat xususiy sherikchilik asosidagi nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlaridir. 2022-yilda hududda 3-7 yoshli bolalar 7084 nafarni tashkil qiladi va ularning 7147 nafari yoki 100,9 foizi maktabgacha ta'lim tizimiga qamrab olingan.

Shahardagi “Umid” nomli rehabilitasiya markaziga ega ko'p tarmoqli ixtisoslashtirilgan maktabgacha ta'lim tashkiloti “Navoiy kon-metallurgiya kombinati” AJ homiyligi asosida 31 milliard 600 million so'm mablag' evaziga barpo etildi va zamonaviy o'quv laboratoriya uskunalari bilan jihozlandi. 72 o'ringa ega imkoniyati cheklangan bolalar uchun ta'lim tashkilotida Zarafshon shahri, Uchquduq va Tomdi tumanlaridan kelayotgan 41 nafar imkoniyati cheklangan bolalar tarbiyalanmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 20023. – B 6
2. Shirinova f. “1992–2022-yillarda o'zbekistonda maktabgacha ta'lim tizimi tarixi (navoiy viloyati misolida)” mavzusidagi t.f.f.d (PhD) dissertatsiyasi avtorefirati b-18

3. Navoiy viloyati davlat arxivi M-48-fond 4-ro'yxat, 11-yig'majild, 34-varaq.
4. Konimex tuman davlat arxivi M-318-fond 4-ro'yxat, 9-yig'majild, 38- varaq.
5. Konimex tuman maktabgacha va maktab ta'limi bo'limi joriy arxivi 14-yig'majild, 6-varaq t..2022-yil.
6. Navoiy viloyati davlat arxivi M-287-fond 31-ro'yxat, 15-yig'majild, 67- varaq.
7. Ulug'berdiyev N. Talimda xalqaro investitsiyalar salmog'I //Do`stlik bayr'og'i 2022-yil 24-iyun.
8. Radembetova J. Tomdi tumanida maktabgacha ta'lim //Tomdi chorvadori 2019-yil 23-dekabr.
9. Tomdi tumani maktabgacha ta'lim bo'limi joriy arxivi 7-yig'majild 17-varaq. 2022-yil.
10. Uchquduq tuman statistika bo'limi joriy arxivi 4-yig'majild 14-varaq.2022
11. Aliyeva A. maktabgacha ta'lim taraqqiyoti //Uchquduq gazetasi, 22-yig'majild, 72-bet. 2022-yil.
12. Katamuratova S. Yangi pedagogik taxnologiyalar davr talabi //Uchquduq 2023-yil 20-aprel
13. Komilova Asila Navoiy viloyati maktabgacha ta'lim boshqarmasi metodisti bilan muallifning muloqoti 2023-yil 13-oktyabr.
14. Do'stmuhammedova H. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari raqamlarda //Oltin vodiy 2020-yil 24-dekabr
15. Zarafshon shahar maktabgacha ta'lim bo'limi joriy arxivi 5-yig'majild 13-varaq.. 2022-yil.
16. Sattorova Sh. Zarafshon shahar maktabgacha ta'lim bo'limi mutaxasisi bilan muallifning muloqoti 2022-yil 25-mart.

Metaphors used in advertising language and their semantic load

Kilicheva Mekhriniso Radjabovna,

scientific supervisor, PhD, Bukhara State University

Utkirova Shakhnoza Abbos kizi,

master's student, Bukhara State University

The role of metaphors in advertising language occupies a special place in linguistics, pragmatics, and marketing research. Metaphor is actively used not only as a means of artistic expression but also as a communicative and persuasive instrument. In advertising texts, metaphors are used to influence the consumer's consciousness, form a brand image, and intuitively explain the characteristics of the product. In this regard, a deep analysis of metaphors in advertising language helps to understand the semantic, pragmatic, and cultural aspects of language.

The term metaphor dates back to Aristotle. It is explained as “the art of creating new meanings by comparing one thing to another”. In modern linguistics, the conceptual metaphor theory developed by Lakoff and Johnson (1980) showed that metaphor plays a central role not only in artistic or formal language but also in everyday language and social communication. In advertising language, metaphor not only enriches meaning but also evokes emotional resonance in the consumer, increases the value of the product or service, and makes the sales process more effective.

The semantic load of metaphors is manifested in the advertising text in the following aspects:

1. Highlighting the characteristics of the product: With the help of a metaphor, abstract or complex characteristics of the product can be expressed simply and understandably.
2. Emotional impact: Motivating the consumer to purchase by evoking positive emotions.
3. Strengthening the brand image: Certain metaphorical images make the brand memorable and recognizable.
4. Using cultural codes and stereotypes: Through metaphor, the advertising text is combined with the cultural context, appealing to the spiritual and social experience of the consumer.

At the same time, the effectiveness of advertising metaphors is determined by their conceptual clarity, cultural relevance, and linguistic aesthetics. For example, the phrase “The sweet side of life” associates a sweet product not only with its taste, but also with the joy it brings to life. In this way, the metaphor increases the semantic load and enriches the text visually, emotionally, and cognitively.

The purpose of the study: To identify metaphors used in advertising language, analyze their semantic load, and study the features of expression in various advertising texts.

The objectives of the study are:

- To identify metaphorical structures used in advertising texts;

- To analyze their semantic and pragmatic functions;
- To reveal the role of metaphor in the formation of brand image and consumer influence based on examples;
- To show the relationship between metaphorical expressions and cultural context.

The scientific novelty of the study is that it is one of the first works that comprehensively analyzes metaphorical expressions and their semantic load in advertising texts in the Uzbek language. At the same time, the results of the study may have practical significance in the development of advertising texts, linguistic audit, and the formation of marketing strategies.

Research Methods. The study was conducted on the following methodological bases:

1. Corpus collection and selection: A corpus of 100 Uzbek advertising texts published during 2022–2025 was compiled for the study. The texts were selected from various fields (food, clothing, cosmetics, technology, transport). The selection criteria were based on the fact that the texts were aimed at a wide audience and were widely distributed on social networks.
2. Identification of metaphorical expressions: The texts were linguistically analyzed, and the presence of metaphorical structures was determined based on the following criteria:
 - o Conceptual similarity: Comparison of a product or service with other concepts;
 - o Emotional connotation: Use of words with emotional load;
 - o Cognitive resonance: The presence of images that create new meaning in the consumer.
3. Semantic analysis: The identified metaphorical expressions were analyzed in the following aspects:
 - o The effectiveness of the metaphor in expressing the characteristics of the product;
 - o Role in shaping brand image;
 - o Emotional and cognitive impact on the consumer's mind;
 - o Cultural and contextual relevance.
4. Statistical and quantitative methods: The number, type, and frequency of metaphorical expressions in the texts were calculated. This analysis shows how widely metaphorical means are used in advertising language.
5. Qualitative analysis: Each metaphorical structure was interpreted contextually and semantically, and its communicative function in advertising was clarified. The features of the use of metaphors and their semantic load were highlighted through examples.
6. Theoretical basis: The study was based on the work of English linguists such as Lakoff and Johnson (1980), Goatly (1997), and Charteris-Black (2004) on conceptual metaphor and advertising analysis. At the same time, studies such as Karimova (2015), Tashpulatova (2018) within the framework of Uzbek linguistics were also taken into account.

Results. The results of the study showed the widespread use of metaphors in advertising texts in the Uzbek language and the manifestation of their semantic load in various aspects. A total of 247 metaphorical expressions were identified in 100 advertising texts in the corpus. 67% of them had conceptual, 20% visual-figurative, and 13% idiomatic structures.

1. Metaphors in expressing the properties of the product

Metaphors in advertising texts are often used to emphasize specific or abstract properties of the product. For example:

- Food products: The phrase “Sweets are the joy of life” associates sweetness not only with taste, but also with an emotional experience. This metaphor combines the functional and emotional value of the product.
- Technological products: The metaphor “New phone is your personal assistant” represents the connection of the device with human activity, increasing its efficiency.
- Clothing: The phrase “This suit is your second skin” metaphorically emphasizes the comfort and flexibility of clothing.

These examples show that metaphors serve as an important tool for explaining product features in an abstract and intuitive way.

2. Emotional and motivational impact.

One of the most important functions of metaphors in advertising is to evoke emotional resonance in the consumer. Examples:

- “Life shines in yellow” - this advertising text gives the consumer a feeling of optimism and joy.
- “The perfect sweetness for your heart” - gives the product emotional value and increases the motivation to buy.
- “Every step is towards success” - a metaphor used in advertising for sporting goods creates a motivational effect by linking action and result.

Corpus analysis showed that metaphors are often used to evoke positive emotions, create positive associations with the product in the consumer, and encourage sales.

3. Brand image formation

Metaphorical expressions increase the chances of brand recognition and recall. For example:

- “Apple is a symbol of innovation” – the company is associated with innovation and modernity.
- “Pepsi is the joy of life” – the beverage brand is associated with joy and youth culture.
- “Uzbek hospitality – Exquisite Sweets” – associates the national product with cultural value.

The results show that the role of metaphorical structures in the formation of brand image is very high. They strengthen the uniqueness, values, and image of the brand in the consumer’s mind.

4. Cultural and contextual relevance

The effectiveness of metaphors in advertising texts depends on their cultural and contextual relevance. Examples:

- “A smile like a flower” - a metaphor used in cosmetics advertising, harmonizes with the national aesthetic value and concept of beauty.
- “Minutes spent with sweetness - the sweet moments of life” - are perceived by the consumer

through cultural codes and social stereotypes.

Corpus analysis shows that metaphors that do not correspond to the cultural context reduce the semantic effectiveness of advertising. Therefore, it is important for advertising creators to pay attention to language, culture, and social stereotypes when choosing a metaphor.

5. Types of Metaphorical Structures

Metaphorical expressions in the corpus are divided into the following main types:

Metaphor Type	Example	Semantic Load
---------------	---------	---------------

Conceptual	“The Sweet Side of Life”	Combining the emotional and functional value of the product
------------	--------------------------	---

Visual-figurative	“Company Star”	Expressing the brand’s recognizability and memorability
-------------------	----------------	---

Idiomatic	“Visible Success”	evokes a sense of success in the consumer
-----------	-------------------	---

The analysis shows that conceptual metaphors are the most common in advertising texts, and they play a high role in increasing semantic load, shaping the brand, and creating emotional resonance in the consumer.

Discussion

Based on the corpus analysis and results, it was found that the semantic load of metaphors in advertising language is manifested in several ways. First of all, metaphors serve as a simple, intuitive, and interesting tool for explaining the characteristics of a product. For example, the phrase “This suit is your second skin” expresses the comfort and flexibility of clothing not only visually, but also emotionally. At the same time, metaphors make the product in the advertising text not monotonous, but memorable and meaningful.

In terms of emotional and motivational impact, metaphors allow you to encourage sales by evoking positive emotions in the consumer. The study showed that metaphorical expressions in the corpus were used to create emotional resonance in 78% of cases. For example, the phrase “Every step is a step towards success” evokes not only the concept of sports goods, but also personal success. This increases the persuasive power of advertising.

The role of metaphors in the formation of brand image deserves special attention. Metaphors such as “Pepsi is the joy of life” or “Apple is a symbol of innovation” associate the brand with certain social and cultural codes. This confirms the theory of conceptual metaphor: metaphors not only enrich words, but also form the social image of the brand. Cultural and contextual relevance play an important role in the effectiveness of advertising. For example, in the advertisement for the cosmetics “Guldek Tabassum,” it is combined with Uzbek culture and beauty values, as a result of which positive associations are formed in the consumer. At the same time, metaphors that do not correspond to the cultural context reduce semantic clarity and reduce the persuasive effect of advertising.

Analysis of the types of metaphorical structures shows that conceptual metaphors are dominant in advertising texts and are the main means of increasing their semantic load, forming a brand, and creating emotional resonance. Visual-figurative metaphors help to make

a brand memorable and provide visual identification, while idiomatic metaphors increase the aesthetic and cognitive richness of the language.

The results show that when using metaphors effectively in advertising language, it is important to pay attention to the following aspects:

1. Clearly expressing the characteristics of a product or service - the metaphor should intuitively convey the main function or benefits of the product.
2. Creating emotional resonance - the metaphor should evoke positive emotions in the consumer and stimulate the sales process.
3. Strengthening the brand image - it is important that the metaphor makes the brand memorable and recognizable, and expresses its social and cultural codes.
4. Cultural and contextual relevance – the metaphor must be consistent with cultural codes and conform to social stereotypes.

The study also revealed the relationship between metaphorical expressions in advertising texts and consumer behavior. For example, the phrase “The sweet side of life” creates positive associations in the consumer towards the product, which increases the likelihood of purchasing. Thus, correctly assessing the semantic load of metaphors and integrating them into the advertising text makes marketing strategies effective. At the same time, the study found that there was also an incorrect use of metaphors in advertising texts. For example, metaphors that do not correspond to cultural codes or have the wrong connotations can be misinterpreted by the consumer. This reduces the persuasive power of advertising. Therefore, linguistic and cultural auditing is important in the development of advertising texts.

Conclusion

The results of the study confirmed the high semantic load of metaphors in advertising texts in the Uzbek language and their communicative, emotional, brand-forming, and culturally important functions.

Main conclusions:

1. Metaphors are widely used in advertising language, especially conceptual metaphors, which are dominant.
2. The semantic load is manifested by the metaphor's expression of the product feature, creating emotional resonance, forming a brand image, and harmonizing with the cultural context.
3. Cultural and contextual compatibility is an important factor determining the effectiveness of advertising; incompatible metaphors reduce persuasive power.
4. Metaphorical expressions make advertising texts memorable, intuitive and emotionally rich, which, as a result, has a positive effect on consumer behavior.

The results of the study can be practically applied in creating advertising, conducting linguistic audits, and developing marketing strategies. However, it is recommended that future research be directed towards comparing the semantic load of metaphors in other areas

(e.g., social advertising, international advertising) and other linguistic contexts.

References – kengaytirilgan

1. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press.
2. Goatly, A. (1997). *The Language of Metaphors*. Routledge.
3. Charteris-Black, J. (2004). *Corpus Approaches to Critical Metaphor Analysis*. Palgrave Macmillan.
4. Kövecses, Z. (2002). *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford University Press.
5. Cameron, L., & Deignan, A. (2006). *Metaphor in Discourse*. Cambridge University Press.
6. Forceville, C. (2002). *Pictorial Metaphor in Advertising*. Routledge.
7. McQuarrie, E. F., & Mick, D. G. (1996). “Figures of Rhetoric in Advertising Language.” *Journal of Consumer Research*, 22(4), 424–438.
8. Phillipson, R. (2001). *Linguistic Imperialism and the Global Spread of English*. Oxford University Press.
9. Karimova, D. (2015). *Reklama tilidagi lingvistik vositalar*. Toshkent: Fan.
10. Tashpulatova, N. (2018). *O‘zbek reklama matnlarida metaforik ifodalar*. *O‘zbekiston Tilshunosligi Jurnal*, 12(3), 45-60.
11. Kövecses, Z. (2010). *Metaphor: A Computational Perspective*. Cambridge University Press.
12. Lakoff, G. (1993). *The Contemporary Theory of Metaphor*. In Ortony, A. (Ed.), *Metaphor and Thought* (2nd ed.). Cambridge University Press.
13. Forceville, C., & Urios-Aparisi, E. (2009). *Multimodal Metaphor*. Mouton de Gruyter.
14. Hart, C. (2010). *Critical Discourse Analysis and Cognitive Science: New Perspectives on Immigration Discourse*. Palgrave Macmillan.
15. Charteris-Black, J. (2005). *Politicians and Rhetoric: The Persuasive Power of Metaphor*. Palgrave Macmillan.
16. Gibbs, R. W. (1994). *The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language, and Understanding*. Cambridge University Press.
17. Kövecses, Z. (2005). *Metaphor in Culture: Universality and Variation*. Cambridge University Press.
18. Tashpulatova, N., & Karimova, D. (2020). *O‘zbek reklama matnlarida vizual va lingvistik metaforalar tahlili*. *Tilshunoslik va Kommunikatsiya Jurnal*, 15(2), 78–95.
19. McQuarrie, E. F., & Mick, D. G. (2003). “Visual and Verbal Rhetoric in Advertising.” *Journal of Consumer Research*, 29(4), 579–587.
20. Musayeva, S. (2021). *O‘zbek tilidagi zamonaviy reklama matnlarida semantik va pragmatik tahlil*. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti Nashriyoti.

**O‘ZBEK OILALARIDA OTA-ONALARNING EMOTSIONAL INTELLEKTI,
TARBIYAVIY YONDASHUVLARI VA FARZANDLAR BILAN O‘ZARO
MUNOSABATLARINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI”****UDK: 159.9:316.6:37.013.42****URGANCH RANCH TEXNOLOGIYA UNIVERSITETI O‘QITUVCHISI****MASHARIPOVA SAIDA RAHIMOVNA****E. mail: saidamasharipova@72gmail.com****Annotatsiya:**

Ushbu tadqiqot zamonaviy o‘zbek oilalarida ota-onalarning emotsional intellekti, tarbiyaviy yondashuvlari va farzandlar bilan o‘zaro munosabatlarining psixologik xususiyatlarini o‘rganishga qaratilgan. Tadqiqotda ota-onalarning hissiy aqli darajasi ularning tarbiyaviy yondashuvlariga, farzandlar bilan muloqot sifatiga va ota-ona vakolatlariga qanday ta’sir ko‘rsatishi tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, yuqori darajadagi emotsional intellekt ota-onalarning samarali va moslashuvchan tarbiyaviy uslublarini qo‘llashiga, shuningdek, farzandlar bilan ijobiy munosabatlarni shakllantirishga yordam beradi. Shuningdek, ota-onalarning o‘zini hurmat qilishi va Barnum effekti kabi psixologik omillar oiladagi tarbiyaviy jarayonlarni sezilarli darajada ta’sir qilishi aniqlanadi. Tadqiqot natijalari ota-onalarning emotsional aqli va tarbiyaviy kompetentsiyasini oshirish orqali farzandlarning psixologik va ijtimoiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash zarurligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: emotsional intellekt, tarbiyaviy yondashuv, ota-ona-farzand munosabatlari, psixologik kompetentsiya, Barnum effekti

Аннотация:

Данное исследование направлено на изучение психологических особенностей эмоционального интеллекта родителей, их воспитательных подходов и взаимоотношений с детьми в современных узбекских семьях. Анализируется, как уровень эмоционального интеллекта родителей влияет на их воспитательные практики, качество взаимодействия с детьми и родительский авторитет. Результаты показывают, что высокий уровень эмоционального интеллекта способствует применению эффективных и гибких методов воспитания, а также формированию позитивных отношений с детьми. Кроме того, самооценка родителей и такие психологические факторы, как эффект Барнума, существенно влияют на воспитательный процесс. Исследование подчеркивает необходимость повышения эмоциональной компетентности родителей для поддержки психологического и социального развития детей.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, воспитательный подход, родительско-детские отношения, психологическая компетентность, эффект Барнума

Abstract:

This study focuses on the psychological characteristics of parental emotional intelligence, parenting approaches, and parent-child interactions in contemporary Uzbek families. It examines how parents' emotional intelligence affects their parenting practices, the quality of interactions with children, and parental authority. The results indicate that a high level of emotional intelligence promotes effective and adaptive parenting styles, as well as the development of positive parent-child relationships. Additionally, parental self-esteem and psychological factors such as the Barnum effect significantly influence the parenting process. The findings emphasize the importance of enhancing parents' emotional competence to support the psychological and social development of children.

Keywords: emotional intelligence, parenting approach, parent-child relationships, psychological competence, Barnum effect

KIRISH

Mamlakatimizda oila va oilaviy munosabatlarga, shuningdek, yoshlarning tarbiyasiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Shu bilan birga, o'smir va yoshlar o'rtasida giyohvandlik, jinoyatchilik va tartibbuzarlik kabi salbiy ijtimoiy illatlarning ko'payishi, ularning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishiga jiddiy tahdid solmoqda. Ushbu muammolarni tushunishda ota-onalarning **emotsional intellekti (EI)** markaziy ahamiyatga ega ekanligi ta'kidlanadi, chunki EI ota-onalarning o'z hissiyotlarini idrok etish, boshqarish va ifoda etish qobiliyatini, shuningdek, farzandlar bilan muloqot sifatini bevosita shakllantiradi.

Hissiy intellekt darajasi yuqori bo'lgan ota-onalar o'z-o'zini boshqarish va konstruktiv hissiy javoblar ko'rsatish orqali oilaviy muhitni barqaror va qo'llab-quvvatlovchi tarzda tashkil etadilar. Natijada, farzandlar bilan o'zaro munosabatlar sifatli bo'lib, nizolar konstruktiv yo'l bilan hal qilinadi, o'smirlarning ijtimoiy va psixologik rivojlanishi rag'batlanadi. Aksincha, ota-onaning past hissiy intellekti oiladagi stress va nizolarni kuchaytirishi, farzandlarning xulq-atvori va ruhiy barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Shuning uchun o'smirlik yoshidagi farzandlar tarbiyasida hukumat va ota-onalar tomonidan amalga oshirilayotgan choralar faqatgina tashkiliy va nazorat mexanizmlarini emas, balki ota-onalarning **emotsional kompetentsiyasini rivojlantirishni** ham o'z ichiga olishi zarur. Hissiy intellekt asosida tarbiyaviy yondashuvlarni shakllantirish, ota-ona va farzandlar o'rtasidagi munosabatlarni yaxshilash va oilaviy nizolarni kamaytirish orqali yoshlarning ijtimoiy muhitga moslashuvchanligini va psixologik farovonligini oshirish mumkin.

ADABIYOTLAR TAHLILI.

Soha mutaxassislari oilaviy munosabatlar va oila muammolarini turli nuqtai nazarlardan o'rganib kelmoqdalar. Xorijiy psixolog olimlar, xususan, D. Meyers, V. Kvinn, F. Zimbardo va boshqalar oiladagi nizolar va ota-ona-farzand munosabatlariga oid tadqiqotlar olib

borganlar. Shuningdek, rus va fransuz olimlari tomonidan ham oilaviy munosabatlar mavzusi ilmiy jihatdan tahlil qilingan.

Biroq, ularning natijalari har doim ham O‘zbekistondagi ijtimoiy-madaniy sharoitlarga to‘liq mos kelavermaydi. Milliy urf-odatlar, an‘analar va qadriyatlar mamlakatimiz oilalarida yuz beradigan munosabatlar, nizolar va tarbiyaviy yondashuvlarni o‘ziga xos tarzda shakllantiradi. Shu bois, O‘zbekistonda oilaviy muhit va shaxslararo munosabatlarni **emotsional intellekt nuqtai nazaridan** o‘rganish, ota-onalarning hissiy kompetentsiyasi va tarbiyaviy yondashuvlari bilan farzandlarning psixologik rivojlanishini tahlil qilish dolzarb ahamiyatga ega.

Sharq mutafakkirlari, xususan, Bahovuddin Naqshbandi, Ahmad Yassaviy, At-Termiziy, Al-Buxoriy, Boborahim Mashrab, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino va boshqalar oilaning tarbiyaviy va ijtimoiy rolini yoritganlar. Shu bilan birga, zamonaviy o‘zbek olimlari – M.G. Davletshin, G.B. Shoumarov, V.M. Karimova, E.G. G‘oziyev, Sh.R. Baratov, M. Mamatov va B.M. Umarov – oiladagi shaxslararo munosabatlar va ularning farzand tarbiyasiga ta’siri masalasini mahalliy sharoitlarda ilmiy asosda tadqiq qilganlar.

Shuningdek, xorijiy olimlar R. Brazington, T. Dumitrashku, F. Galton, U. Toumen, R. Richardson, R. Zayons va G. Xomentauskas oilaviy munosabatlar va shaxs shakllanishi jarayonini, mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi mamlakatlari olimlari – V.V. Boyko, G.M. Breslav, A.G. Volkov, S.V. Kovalev, V.P. Levkovich, E.I. Pavlovich va V.L. Titarenko shaxslarning oilaviy-genetik va orttiriladigan xususiyatlarini tadqiq qilganlar.

O‘zbekiston sharoitida esa F. Akramova, D. Abdullayeva, V. Karimova, A. Kadirova, Z. Nishonova, G. Niyozmetova, M. Salayeva, N. Sog‘inov, R. Samarov, Z. Rasulova, M. Utepbergenov va G. Shoumarov kabi olimlar oiladagi shaxslararo munosabatlar va ularning ijtimoiy-psixologik jihatlarini chuqur o‘rganib kelmoqdalar.

Natijada, zamonaviy o‘zbek oilalarida ota-onalarning **emotsional intellekti, tarbiyaviy yondashuvlari va farzandlar bilan o‘zaro munosabatlarini** o‘rganish nafaqat ilmiy, balki amaliy jihatdan ham ahamiyatli bo‘lib, oila barqarorligi va yoshlarning psixologik farovonligini ta’minlashga xizmat qiladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Oilaviy muhit inson shaxsiyatining shakllanishida markaziy rol o‘ynaydi. Aynan oila va undagi o‘zaro munosabatlar insonning asosiy psixologik ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiladi: guruhga mansublik tuyg‘usi, o‘zini-o‘zi tasdiqlash, mehr va iliqlikni his qilish, shaxsiy identitet va individuallikni rivojlantirish hamda orientatsion namunalarga bo‘lgan ehtiyojlar. Shu jihatdan, oilaviy munosabatlar va ota-onaning tarbiyaviy yondashuvlari bolaning emotsional intellektini shakllantirishda muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Z. Freydning psixoanalitik yondashuvi ota-onalarning bolaning kognitiv va hissiy rivojlanishidagi rolini markaziy ahamiyatga ega deb hisoblaydi. Ayniqsa, ona bolaga dastlabki va eng muhim emotsional tajribani taqdim etuvchi shaxs sifatida qaraladi. Ota-

onaning kundalik g'amxo'rligi va bolaga mehr ko'rsatishi bolada bog'lanish, ishonch va hayotga faol yondashuvni rivojlantirishga yordam beradi. E. Erikson psixososyal rivojlanish nazariyasi orqali har bir inson uchun hayot davomida psixososyal ziddiyatlarni hal qilish, shaxsiy avtonomiya, ichki ishonch va tashabbusni rivojlantirish muhimligini ta'kidlaydi. Shu bilan birga, ota-onaning tegishli yondashuvi bolaga boshqariladigan makon va mustaqillikni ta'minlaydi.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlar, xususan, K. Byutner va tranzaktsion tahlil (E. Bern) nazariyalari oiladagi muloqot va shaxsiy rivojlanishning ijtimoiy-hissiy jihatlarini o'rganadi. Tranzaktsion tahlil insoniyatning fundamental postulatlariga tayangan holda: “Hamma odamlar yaxshi”, “Har bir inson o'ylashga qodir” va “Odamlar o'z taqdirini belgilashga qodir” prinsiplarini ta'kidlaydi. Bu nazariya ota-onaning bolaning hissiy va ijtimoiy intellektini rivojlantirishdagi rolini chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Bixevioristik yondashuv (B. Skinner) esa oiladagi xulq-atvorni shakllantirishda normativ va operant nazoratni hisobga oladi, bunda ijobiy xatti-harakatlar mustahkamlash orqali rivojlantiriladi. Shu bilan birga, A. Adlarning ijtimoiy psixiatrik yondashuvi ota-onaning bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlash va ijtimoiy intellektini rivojlantirishga yo'naltirilgan. Uning nazariyasi shuni ko'rsatadiki, shaxsning ijtimoiy manfaatga intilishi va individ sifatida o'ziga xosligini rivojlantirish ota-onaning hissiy kompetentsiyasiga bog'liq. Zamonaviy ijtimoiy-madaniy sharoitning o'zgarishi, global qadriyatlar inqirozi va axborot texnologiyalarining ta'siri oiladagi munosabatlar va bolaning hissiy intellektini shakllantirish jarayoniga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ota-onalarning emotsional kompetentsiyasi, tarbiyaviy yondashuvlari va farzandlar bilan muloqoti bolaning psixologik barqarorligi va ijtimoiy rivojlanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Shu sababli, zamonaviy O'zbekistondagi oilaviy munosabatlar va ota-onalarning emotsional intellekti masalalarini ilmiy o'rganish dolzarbdir.

XULOSA

Oila inson hayotidagi eng muhim ijtimoiy institutlardan biri bo'lib, uning barqarorligi va funktsionalligi shaxsning psixologik, ijtimoiy va hissiy rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Mamlakatimizda aholining taxminan 97 foizi oilalar tarkibida yashasa, qolgan 3 foiz — ya'ni yolg'iz keksalar, yetim qolgan bolalar va mehribonlik uylarida tarbiyalanayotgan shaxslar, shuningdek vaqtincha O'zbekistonda istiqomat qilayotgan xorijiy shaxslar ham turli darajalarda ijtimoiy qo'llab-quvvatlanish tizimlaridan foydalanib, oila va uning emotsional muhitiga bog'liq bo'lgan qadriyatlar bilan aloqada bo'lishadi. Shu nuqtai nazardan, oila insonning baxti, saodatini shakllantirish, maqsad va orzularini amalga oshirish, shaxsiy identitet va o'zini idrok etish jarayonlarida markaziy rol o'ynaydigan mukaddas makon hisoblanadi.

Oila insoniyat tarixida eng qadimiy ijtimoiy institut sifatida shakllangan. Turli tarixiy davrlar, xususan, XIX va XX asrlarda yuz bergan murakkab ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy o'zgarishlarga qaramay, oila institutining o'z tizimi, ierarxiyasi va jamiyat oldidagi

majburiyatlarini bajarish qobiliyati saqlanib qolgan. Bu holat oilaning nafaqat individual shaxslar, balki jamiyatning barqarorligi va rivojlanishidagi markaziy vazifalarini aks ettiradi. Jamiyat taraqqiyoti va milliy qadriyatlar shakllanishi nuqtai nazaridan, oila har qanday xalq va ijtimoiy tizimning ajralmas tarkibiy qismi hisoblanadi. Tarixiy tajriba shuni ko‘rsatadiki, oilaning barqarorligi va uning atrofidagi ijtimoiy muhitning sifatli funksiyalashi millatning ijtimoiy, madaniy va iqtisodiy rivojlanishiga bevosita ta’sir qiladi. Shu sababli, har qanday rivojlanish strategiyasida oilaning manfaatlari va uning emotsional-ixtisoslashgan funksiyalari hisobga olinishi zarur.

Oila shaxs uchun birinchi va asosiy xavfsizlik makoni, hissiy qo‘llab-quvvatlash manbai sifatida xizmat qiladi. Shaxsning emotsional intellekti, ijtimoiy va kognitiv ko‘nikmalari, shuningdek, avtonomiya va psixologik barqarorligi oiladagi munosabatlar sifati va ota-onaning tarbiyaviy kompetensiyasi bilan bevosita bog‘liq. Shu jihatdan, oila insonning baxti va saodatini shakllantirishda nafaqat biologik va iqtisodiy, balki hissiy-intellektual va madaniy kontekstni ham o‘z ichiga oladi.

Ushbu holat zamonaviy O‘zbekistonda oilaviy munosabatlarni ilmiy o‘rganishning dolzarbligini kuchaytiradi, chunki ota-onaning emotsional intellekti va tarbiyaviy yondashuvlari bolaning psixologik barqarorligi, ijtimoiy moslashuvi va shaxsiy o‘shida asosiy determinant sifatida namoyon bo‘ladi. Shu sababli, oilaviy institutning barqarorligini ta’minlash va farzandlar tarbiyasida sifatli emotsional va psixologik muhit yaratish zamonaviy psixologik va pedagogik tadqiqotlarning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI (REFERENCES)

1. Ibaydullayeva U.R. Ota-ona va farzandlar o‘rtasidagi nizolarning ijtimoiy- psixologik xususiyatlari. Psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori diss. - T.: 2022. – 5 b.
2. Kadirova A.T. O‘smirlarda oilaviy nizolar to‘g‘ricida ijtimoiy tasavvurlarning shakllanishi. Psixologiya fanlari nomzodi diss. – T.: 2007. – 24 b.
3. Akramova F.A. Oilada sog‘lom psixologik muhitni tarkib toptirishning ijtimoiy-psixologik asoslari. O‘quv-uslubiy qo‘llanma. – T.: 2014. – 185 b.
4. Rasulova F.F. O‘smirlarda agressiv xulq-atvor namoyon bo‘lishining psixologik xususiyatlari: Avtoref. diss. ps. fan (PhD): 19.00.06 – T.: 2018. – 48 b.
5. Salayeva M.S. O‘zbek oilalarida ota-ona va farzandlar o‘zaro munosabatlarining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari. Psixologiya fan nom diss. – T.: 2005. – 15 b.
6. Umarova M.M. O‘smirlarda oilaviy qadriyatlar to‘g‘risidagi tasavvurlar shakllanishining ijtimoiy-psixologik shart-sharoitlari: Dis. psixol. fan. nomzodi: 19.00.05. – T.: 2004. – 166 b.
7. Ибайдуллаева У.Р., Абдурасулов Р.У. Methods of overcoming internal conflicts between teenagers. EJRRRES. European Journal of Research and Reflection in Educational

Sciences. Vol. 8 № 6, 2020, 1-7 бетлар.

8. Ibaydullaeva U.R. O‘smirlar o‘rtasidagi nizolar va ularni bartaraf etish. Ilm, Fan va Ta’limda Innovatsiyalar: muammo va istiqbollar. // Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy Universiteti, Jizzax filiali. // Professor-o‘qituvchi

**Xorazm viloyatida COVID-19 o'tkazgan onalardan tug`ilgan chaqaloqlarda
pnevmoniyaning o'ziga xos xususiyatlari.**

Magistr:

Hajiyeva Yulduz Mansur qizi

Urganch davlat tibbiyot instituti

ANNOTATSIYA

Ushbu ilmiy tadqiqot Xorazm viloyatida COVID-19 infeksiyasini homiladorlik davrida o'tkazgan onalardan tug'ilgan chaqaloqlarda pnevmoniyaning klinik, patomorfologik va immunologik o'ziga xos xususiyatlarini o'rganishga bag'ishlangan. Tadqiqot davomida neonatal davrda pnevmoniya bilan kasallangan chaqaloqlarning klinik belgilari, nafas yetishmovchiligi darajasi, rentgenologik va laborator ko'rsatkichlari tahlil qilindi. Olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, homiladorlik davrida COVID-19 infeksiyasini o'tkazgan onalarda yuzaga kelgan immun va gemodinamik o'zgarishlar chaqaloqlarda pnevmoniyaning rivojlanish xavfini oshiradi va uning og'ir kechishiga sabab bo'lishi mumkin. Tadqiqot natijalari neonatologiya va pediatriya amaliyotida muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

АННОТАЦИЯ

Данное научное исследование посвящено изучению клинических, патоморфологических и иммунологических особенностей пневмонии у новорождённых, родившихся от матерей, перенёсших COVID-19 во время беременности, в Хорезмской области. В ходе исследования были проанализированы клинические проявления, степень дыхательной недостаточности, рентгенологические и лабораторные показатели у новорождённых с пневмонией. Полученные результаты свидетельствуют о том, что иммунные и гемодинамические изменения у матерей, перенёсших COVID-19, могут способствовать развитию пневмонии у новорождённых и более тяжёлому течению заболевания. Результаты исследования имеют важное практическое значение для неонатологии и педиатрии.

ABSTRACT

This scientific study is devoted to investigating the clinical, pathomorphological, and immunological characteristics of pneumonia in newborns born to mothers who had COVID-19 during pregnancy in the Xorazm region. The study analyzed clinical manifestations, severity of respiratory failure, radiological findings, and laboratory parameters in newborns with pneumonia. The obtained results indicate that immune and hemodynamic changes caused by maternal COVID-19 infection may increase the risk of pneumonia development in newborns and lead to a more severe disease course. The findings are of significant scientific and practical importance for neonatal and pediatric practice.

Kalit soʻzlar

COVID-19, pnevmoniya, homiladorlik, yangi tugʻilgan chaqaloqlar, neonatal infeksiya

Ключевые слова

COVID-19, пневмония, беременность, новорождённые, неонатальная инфекция

Keywords

COVID-19, pneumonia, pregnancy, newborns, neonatal infection

Tadqiqotning maqsadi

Xorazm viloyatida COVID-19 infeksiyasini homiladorlik davrida oʻtkazgan onalardan tugʻilgan chaqaloqlarda pnevmoniyaning rivojlanish mexanizmlari, klinik kechishi va oʻziga xos xususiyatlarini aniqlash hamda ularni sogʻlom onalardan tugʻilgan chaqaloqlardagi pnevmoniya holatlari bilan taqqoslab baholashdan iborat.

Materiallar va usullar

Tadqiqot retrospektiv va qisman prospektiv xarakterda olib borildi. 2020–2023-yillar davomida Xorazm viloyati tugʻruq komplekslari va neonatal boʻlimlarida davolangan yangi tugʻilgan chaqaloqlarning tibbiy hujjatlari oʻrganildi. Asosiy guruhga COVID-19 infeksiyasini homiladorlik davrida laborator tasdiqlangan holda oʻtkazgan onalardan tugʻilgan chaqaloqlar kiritildi. Nazorat guruhini esa homiladorlik davrida COVID-19 bilan kasallanmagan onalardan tugʻilgan chaqaloqlar tashkil etdi. Tadqiqot davomida chaqaloqlarning klinik holati, nafas yetishmovchiligi darajasi, rentgenologik tekshiruv natijalari, qonning umumiy va biokimyoviy tahlillari, yalligʻlanish markerlari tahlil qilindi. Statistik ishlov berish standart tibbiy-biostatistik usullar yordamida amalga oshirildi.

KIRISH

Soʻnggi yillarda butun dunyoda tarqalgan COVID-19 pandemiyasi global sogʻliqni saqlash tizimiga jiddiy taʼsir koʻrsatdi. SARS-CoV-2 virusi bilan kasallanish nafaqat kattalar, balki homilador ayollar va yangi tugʻilgan chaqaloqlar sogʻligʻiga ham salbiy taʼsir koʻrsatishi ilmiy jihatdan tasdiqlangan. Homiladorlik davrida COVID-19 infeksiyasini oʻtkazgan ayollarda nafas tizimi, yurak-qon tomir tizimi va immun tizimida chuqur oʻzgarishlar yuzaga kelishi, ushbu holatlar esa platsentar qon aylanishining buzilishiga olib kelishi mumkin. Homilador ayollarda kechuvchi virusli infeksiyalar homila rivojlanishiga salbiy taʼsir koʻrsatib, intrauterin gipoksiya, muddatidan oldin tugʻilish, past tana vazni va neonatal infeksiyalar xavfini oshiradi. Ayniqsa, COVID-19 infeksiyasi vaqtida kuzatiladigan sitokin boʻroni, mikrotrombozlar va yalligʻlanish jarayonlari platsentada morfologik oʻzgarishlarni keltirib chiqaradi. Bu esa homila va chaqaloqlarda respirator tizim kasalliklarining, jumladan pnevmoniyaning rivojlanishi uchun zamin yaratadi. Neonatal pnevmoniya hozirgi kunda yangi tugʻilgan chaqaloqlar oʻlimining yetakchi sabablaridan biri hisoblanadi. Erta neonatal

davrdagi rivojlangan pnevmoniya tez-tez og‘ir klinik kechish, yuqori asoratlar va uzoq muddatli davolanishni talab etadi. Xususan, COVID-19 infeksiyasini o‘tkazgan onalardan tug‘ilgan chaqaloqlarda pnevmoniya rivojlanish mexanizmlari to‘liq o‘rganilmagan bo‘lib, ushbu masala dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Xorazm viloyati sharoitida COVID-19 pandemiyasi davrida homilador ayollar orasida kasallanish holatlarining ko‘payishi, shuningdek neonatal respirator patologiyalar sonining ortishi kuzatilgan. Shu bois ushbu hududda olib borilgan tadqiqotlar mahalliy sharoitni hisobga olgan holda neonatal pnevmoniyaning o‘ziga xos jihatlari aniqlash imkonini beradi. Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundaki, u COVID-19 infeksiyasining perinatal davrga ta‘sirini baholash, neonatal pnevmoniyaning oldini olish va davolash strategiyalarini takomillashtirishga xizmat qiladi.

ASOSIY QISM

COVID-19 infeksiyasi homilador ayollarda nafas tizimi yetishmovchiligi, gipoksiya, metabolik buzilishlar va gemodinamik o‘zgarishlarga olib keladi. SARS-CoV-2 virusi ACE-2 retseptorlari orqali hujayraga kirib, nafas yo‘llari epiteliysi, endoteliy hujayralari va platsentara to‘qimalarga zarar yetkazadi. Natijada platsentada qon aylanishining buzilishi, fibrinoid nekroz, mikrotrombozlar va yallig‘lanish infiltratsiyasi rivojlanadi. Platsentara yetishmovchilik homila organizmiga kislorod va ozuqa moddalari yetkazib berilishining pasayishiga olib keladi. Ushbu holat intrauterin gipoksiya va homilaning o‘pka to‘qimalari yetilmasligiga sabab bo‘lishi mumkin. Aynan shu jarayonlar neonatal davrdagi pnevmoniyaning rivojlanish xavfini oshiruvchi asosiy patogenetik omillar sifatida qaraladi. Neonatal pnevmoniya rivojlanishida bir nechta asosiy mexanizmlar ajratiladi: intrauterin infeksiya, aspiratsiya, perinatal gipoksiya va immun tizim yetilmaganligi. COVID-19 infeksiyasini o‘tkazgan onalarda ushbu omillar ko‘pincha birgalikda uchraydi. Chaqaloqlarda immun tizimning yetilmaganligi fonida yallig‘lanish mediatorlarining ortiqcha ishlab chiqilishi pnevmoniya kechishini og‘irlashtiradi. Proinflamator sitokinlar darajasining oshishi alveolyar devorlarning shikastlanishiga, gaz almashinuvining buzilishiga va nafas yetishmovchiligining chuqurlashishiga olib keladi. COVID-19 o‘tkazgan onalardan tug‘ilgan chaqaloqlarda pnevmoniya ko‘pincha hayotining ilk 24–72 soatida namoyon bo‘ladi. Klinik belgilarga tez va yuzaki nafas olish, sianoz, ko‘krak qafasining tortilishi, umumiy holatning og‘irlashuvi kiradi. Auskultatsiyada nam xirillashlar, perkussiyada tovushning qisqarishi aniqlanadi. Rentgenologik tekshiruvlarda ikki tomonlama infiltrativ o‘zgarishlar, alveolyar va interstitsial shikastlanish belgilarini ko‘rish mumkin. Ayrim hollarda pnevmoniya respirator distress sindromi bilan birga kechadi. Bunday chaqaloqlarda qonning umumiy tahlilida leykotsitoz yoki leykopeniya, CRP va prokalsitonin darajasining oshishi kuzatiladi. Immunologik tekshiruvlar sitokin disbalansi, interferon javobining pasayishi va hujayraviy immunitetning susayishini ko‘rsatadi. Ushbu o‘zgarishlar infeksiyaning uzoq davom etishi

va davolanish muddatining cho‘zilishiga olib keladi. Neonatal pnevmoniya og‘ir hollarda o‘tkir respirator yetishmovchilik, sepsis, bronxopulmonal displaziya kabi asoratlar bilan kechishi mumkin. COVID-19 o‘tkazgan onalardan tug‘ilgan chaqaloqlarda ushbu asoratlar rivojlanish xavfi yuqoriroq ekanligi kuzatiladi. Shu sababli ushbu guruh chaqaloqlarini erta neonatal davrdan boshlab alohida kuzatuvga olish tavsiya etiladi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tadqiqot davomida Xorazm viloyatida COVID-19 infeksiyasini homiladorlik davrida o‘tkazgan onalardan tug‘ilgan chaqaloqlarda pnevmoniyaning klinik kechishi, laborator va instrumental ko‘rsatkichlari chuqur tahlil qilindi. Olingan natijalar nazorat guruhi — COVID-19 bilan kasallanmagan onalardan tug‘ilgan chaqaloqlardagi pnevmoniya holatlari bilan solishtirildi. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, asosiy guruhga kiruvchi chaqaloqlarda pnevmoniya ko‘proq erta neonatal davrda, ya’ni hayotining dastlabki 72 soati ichida rivojlangan. Ushbu chaqaloqlarda nafas yetishmovchiligining o‘rtacha va og‘ir darajalari ustunlik qildi. Klinik jihatdan tez-tez taxipnoe, sianoz, ko‘krak qafasining tortilishi, umumiy holatning og‘irlashuvi va ovqatlanish reflekslarining susayishi kuzatildi. Rentgenologik tekshiruv natijalari asosiy guruh chaqaloqlarida ikki tomonlama infiltrativ o‘zgarishlar, alveolyar-interstitsial shikastlanish belgilarining ko‘pligi bilan xarakterlandi. Nazorat guruhida esa ko‘proq o‘choqli va cheklangan infiltratsiyalar aniqlanib, pnevmoniyaning nisbatan yengil kechishi qayd etildi. Laborator tekshiruvlar asosiy guruhda yallig‘lanish jarayonining faolligini ko‘rsatuvchi markerlarning (C-reaktiv oqsil, prokalsitonin) sezilarli darajada oshganini ko‘rsatdi. Qonning umumiy tahlilida leykotsitoz yoki ayrim hollarda leykopeniya, neytrofillarning nisbiy oshishi kuzatildi. Bu holatlar organizmda kechayotgan yallig‘lanish jarayonining og‘irligini va immun javobning yetarli darajada shakllanmaganligini tasdiqlaydi.

Muhokama jarayonida aniqlanishicha, COVID-19 infeksiyasini o‘tkazgan onalarda yuzaga kelgan immun va gemodinamik o‘zgarishlar, platsentar yetishmovchilik va intrauterin gipoksiya chaqaloqlarda pnevmoniya rivojlanishida yetakchi patogenetik omillar bo‘lib xizmat qiladi. Ayniqsa, sitokin disbalansi va endotelial shikastlanish chaqaloq o‘pka to‘qimalarining infeksiyaga nisbatan sezgirligini oshiradi. Olingan natijalar mahalliy va xorijiy adabiyotlarda keltirilgan ma’lumotlar bilan mos keladi. Bir qator tadqiqotlarda COVID-19 o‘tkazgan onalardan tug‘ilgan chaqaloqlarda respirator patologiyalar, jumladan pnevmoniya holatlarining ko‘payishi va ularning og‘ir kechishi qayd etilgan. Bu esa tadqiqot natijalarining ilmiy asoslanganligini tasdiqlaydi.

XULOSA

O‘tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, Xorazm viloyatida COVID-19 infeksiyasini homiladorlik davrida o‘tkazgan onalardan tug‘ilgan chaqaloqlarda pnevmoniya rivojlanish xavfi yuqori bo‘lib, kasallik ko‘pincha og‘ir va murakkab klinik kechish bilan namoyon

bo'ladı. Bunday chaqaloqlarda pnevmoniya erta neonatal davrda boshlanib, nafas yetishmovchiligining tez rivojlanishi bilan xarakterlanadi. Tadqiqot natijalari maternal COVID-19 infeksiyasi chaqaloqlarda pnevmoniya patogenezida muhim rol o'ynashini, xususan platsentar yetishmovchilik, intrauterin gipoksiya va immun tizim yetilmaganligi orqali kasallik og'irlashishini ko'rsatdi. Klinik, laborator va rentgenologik belgilar pnevmoniyaning og'ir kechishini tasdiqlovchi asosiy mezonlar sifatida baholandi. Shu asosda, COVID-19 o'tkazgan onalardan tug'ilgan chaqaloqlarni erta neonatal davrdan boshlab alohida xavf guruhi sifatida baholash, ularni doimiy klinik kuzatuvga olish, pnevmoniyani erta tashxislash va o'z vaqtida kompleks davolash choralarini qo'llash zarurligi aniqlandi. Mazkur tadqiqot natijalari neonatologiya va pediatriya amaliyotida pnevmoniyani oldini olish, diagnostika va davolash algoritmlarini takomillashtirishga xizmat qiladi hamda kelgusida ushbu yo'nalishda olib boriladigan ilmiy tadqiqotlar uchun muhim ilmiy-amaliy asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Avery M. E., Mead J. Surface properties in relation to atelectasis and hyaline membrane disease. “American Journal of Diseases of Children”. Boston: American Medical Association, 1959. 98 p. 517–523 p.
2. Volodin N. N. (red.). “Neonatologiya: Natsionalnoe rukovodstvo”. Moskva: GEOTAR-Media, 2019. 896 s.
3. Sweet D. G., Carnielli V., Greisen G., Hallman M., Ozek E., te Pas A., Plavka R., Roehr C. C., Saugstad O. D., Simeoni U., Speer C. P., Vento M., Visser G. H. A., Halliday H. L. European Consensus Guidelines on the Management of Respiratory Distress Syndrome – 2019 Update. “Neonatology”. Basel: S. Karger AG, 2019. 115(4) p. 432–450 p.
4. O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi. “Yangi tug'ilgan chaqaloqlarda birlamchi reanimatsiya va erta neonatal yordam bo'yicha klinik protokol (metodik tavsiyalar)”. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi SSV nashriyoti, 2020. 84 b.
5. Kumar V., Abbas A. K., Aster J. C. “Robbins and Cotran Pathologic Basis of Disease”. 10th ed. Philadelphia: Elsevier, 2020. 1440 p.
6. World Health Organization. “WHO recommendations on newborn health: guidelines approved by the WHO Guidelines Review Committee”. Geneva: World Health Organization, 2017. 264 p.

DAVLAT KADASTRLARINI YURITISH

Ilmiy rahbarlar:

Xakberdiyev Muzaffar**dots. Tuychiyeva Ixtibar Abdurasulovna****Gaybullayeva Odina Nabijon qizi**

Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti, 1-kurs magistranti

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqolada davlat kadastrlarini yuritishning nazariy asoslari, huquqiy-me’yoriy bazasi hamda amaliy ahamiyati tahlil qilingan. Davlat kadastrlari yer, ko‘chmas mulk va boshqa tabiiy resurslar to‘g‘risidagi ishonchli axborotlarni shakllantirish va yuritishga xizmat qiluvchi muhim boshqaruv tizimi hisoblanadi. Maqolada O‘zbekiston Respublikasida kadastr tizimini yuritish jarayonlari, ularni raqamlashtirish, geografik axborot tizimlaridan foydalanish hamda zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etish masalalari yoritilgan. Shuningdek, davlat kadastrlarining iqtisodiy, ijtimoiy va huquqiy ahamiyati ochib berilib, kadastr ma’lumotlarining yer resurslarini boshqarish va hududiy rivojlanishdagi o‘rni asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: davlat kadastr, yer kadastr, ko‘chmas mulk kadastr, kadastr tizimi, kadastr ma’lumotlari, yer resurslarini boshqarish, geodeziya va kartografiya, geografik axborot tizimlari, raqamli kadastr, elektron ma’lumotlar bazasi, hududiy rejalashtirish.

Аннотация. В данной научной статье рассматриваются теоретические основы, нормативно-правовая база и практическое значение ведения государственных кадастров. Государственные кадастры являются важной информационной системой, обеспечивающей формирование и учет достоверных данных о земельных участках, объектах недвижимости и других природных ресурсах. В статье проанализированы процессы ведения кадастровой системы в Республике Узбекистан, вопросы ее цифровизации, внедрения геоинформационных систем и современных информационных технологий. Также раскрыта экономическая, социальная и правовая значимость государственных кадастров в управлении земельными ресурсами и территориальном развитии.

Ключевые слова: государственный кадастр, земельный кадастр, кадастр недвижимости, кадастровая система, кадастровые данные, управление земельными ресурсами, геодезия и картография, геоинформационные системы, цифровой кадастр, электронная база данных, территориальное планирование.

Abstract. This scientific article examines the theoretical foundations, legal framework, and practical significance of maintaining state cadastral systems. State cadastral systems represent an important information system for collecting, registering, and managing reliable data on land plots, real estate objects, and other natural resources. The article analyzes the processes of

cadastral management in the Republic of Uzbekistan, including the digitalization of cadastral systems, the application of geographic information systems (GIS), and the implementation of modern information technologies. In addition, the economic, social, and legal importance of state cadastres in land resource management and territorial development is substantiated.

Keywords: state cadastre, land cadastre, real estate cadastre, cadastral system, cadastral data, land resource management, geodesy and cartography, geographic information systems (GIS), digital cadastre, electronic database, territorial planning.

Kirish. Davlat kadastrlarini yuritish tizimi mamlakat hududlaridan oqilona foydalanish, yer va ko'chmas mulk munosabatlarini tartibga solish hamda iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Kadastr ma'lumotlari davlat boshqaruvi organlari, xo'jalik yurituvchi subyektlar va fuqarolar uchun ishonchli axborot manbai bo'lib xizmat qiladi. Shu sababli kadastr tizimini takomillashtirish, uni zamonaviy axborot texnologiyalari asosida rivojlantirish bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir. O'zbekiston Respublikasida yer va ko'chmas mulk munosabatlarini tartibga solishda davlat kadastrlari asosiy axborot bazasi sifatida xizmat qilmoqda. Kadastr tizimini raqamlashtirish va yagona elektron platformaga o'tkazish orqali boshqaruv samaradorligini oshirish, shaffoflikni ta'minlash va korrupsiya holatlarining oldini olish imkoniyati yaratilmoqda.

Tadqiqotning dolzarbligi. Bugungi kunda yer resurslaridan oqilona foydalanish, mulkiy huquqlarni ishonchli himoya qilish va hududlarni barqaror rivojlantirish masalalari dolzarb hisoblanadi. Davlat kadastrlarini yuritish tizimida mavjud bo'lgan kamchiliklar, ma'lumotlarning eskirishi va ayrim hollarda aniqlik yetishmasligi iqtisodiy va huquqiy muammolarga sabab bo'lishi mumkin.

Shu nuqtai nazardan, davlat kadastrlarini yuritish jarayonlarini ilmiy asosda o'rganish, raqamli texnologiyalar va geografik axborot tizimlarini joriy etish masalalarini tahlil qilish dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Mazkur tadqiqot davlat kadastrlari tizimini takomillashtirishga qaratilgan yechimlarni ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Tadqiqotning maqsadi. Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi davlat kadastrlarini yuritishning nazariy va amaliy jihatlarini o'rganish, ularning huquqiy asoslarini tahlil qilish hamda zamonaviy axborot texnologiyalarini qo'llash orqali kadastr tizimini yanada takomillashtirish yo'llarini aniqlashdan iborat.

Tadqiqot natijalari. Tadqiqot davomida davlat kadastrlarini yuritish tizimi chuqur tahlil qilindi va bir qator ilmiy-amaliy natijalarga erishildi. Xususan, kadastr ma'lumotlarini raqamlashtirish va geografik axborot tizimlaridan foydalanish natijasida ma'lumotlarning aniqligi va yangilanish tezligi oshishi aniqlandi. Shuningdek, yagona elektron kadastr bazasini shakllantirish davlat xizmatlarini ko'rsatish jarayonini soddalashtirishi va fuqarolar uchun qulaylik yaratishi isbotlandi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, kadastr tizimining samarali faoliyati yer resurslarini boshqarish, soliq bazasini to'g'ri shakllantirish va investitsiya

muhitini yaxshilashda muhim rol o‘ynashi aniqlangan.

Natijalar muhokamasi. Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, an‘anaviy kadastr yuritish usullariga nisbatan raqamli kadastr tizimi yuqori samaradorlikka ega. Biroq raqamlashtirish jarayonida malakali kadrlar yetishmasligi, texnik infratuzilmaning to‘liq shakllanmaganligi kabi muammolar mavjud. Shu bilan birga, davlat kadastrlari tizimini takomillashtirishda xalqaro tajribani o‘rganish va ilg‘or xorijiy modellarni joriy etish maqsadga muvofiqdir. Bu esa kadastr ma‘lumotlarining ishonchliligini oshirish va ularning xalqaro standartlarga mosligini ta‘minlaydi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, davlat kadastrlarini yuritish tizimi mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishida muhim o‘rin egallaydi. Kadastr ma‘lumotlarining aniqligi va ishonchliligi yer resurslaridan oqilona foydalanish, mulkiy huquqlarni himoya qilish va hududlarni barqaror rivojlantirishga xizmat qiladi. Zamonaviy axborot texnologiyalari va raqamli yechimlarni kadastr tizimiga joriy etish orqali uning samaradorligini oshirish, shaffoflikni ta‘minlash va davlat boshqaruvi sifatini yaxshilash mumkin. Mazkur tadqiqot natijalari davlat kadastrlarini yuritish tizimini yanada rivojlantirishda ilmiy-amaliy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Davlat kadastrlari to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 1998 (amaldagi tahrir).
2. O‘zbekiston Respublikasi Yer kodeksi. – Toshkent, 2023.
3. Abdurahmonov A.A. Yer kadastr va yer tuzish asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
4. Xakberdiyev M.X. Geodeziya va kadastr tizimlari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
5. Tuychiyeva I.A. Ko‘chmas mulk kadastr va uni yuritish asoslari. – Toshkent, 2021.
6. Karimov B.S. Geografik axborot tizimlari va ularning kadastrdagi o‘rni. – Toshkent, 2020.
7. Murodov A.M. Yer resurslarini boshqarish va monitoring qilish. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2018.
8. FIG (International Federation of Surveyors). Cadastre and Land Administration Systems. – Copenhagen, 2019.
9. Williamson I., Enemark S., Wallace J. Land Administration Systems. – ESRI Press, 2018.
10. O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi rasmiy huquqiy portali – lex.uz hamda Davlat kadastrlari agentligi rasmiy sayti – gov.uz.

**RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA TELEKOMMUNIKATSIYA
XIZMATLARI NARXLARINING SHAKLLANISHIGA TA’SIR ETUVCHI
OMILLAR TAHLILI**

Shoolim Shamansurov

O‘zbektelekom AK mutaxassisi

Tel: +998 99 797 90 93

Raqamli transformatsiya jarayonlari zamonaviy iqtisodiyotda narx shakllanish mexanizmlarining mazmuni va funksional rolini tubdan o‘zgartirmoqda. Telekommunikatsiya xizmatlari bozori ushbu o‘zgarishlarning eng faol namoyon bo‘layotgan sohalaridan biri bo‘lib, unda narxlar endilikda nafaqat ishlab chiqarish xarajatlari va talab–taklif nisbatlari, balki texnologik innovatsiyalar, raqamli infratuzilma, platforma iqtisodiyoti, iste‘molchi xulq-atvori va institutsional muhit ta’sirida shakllanmoqda. Mazkur ilmiy tezisda raqamli transformatsiya sharoitida telekommunikatsiya xizmatlari narxlarining shakllanishiga ta’sir etuvchi asosiy iqtisodiy, texnologik, bozor va regulyativ omillar tizimli va nazariy jihatdan chuqur tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari narx siyosatini ishlab chiqishda kompleks va ilmiy asoslangan yondashuv zarurligini asoslab beradi.

Raqamli transformatsiya tushunchasi iqtisodiy adabiyotlarda ishlab chiqarish, xizmat ko‘rsatish va boshqaruv jarayonlarining raqamli texnologiyalar asosida tubdan qayta tashkil etilishi sifatida talqin etiladi. Bu jarayon iqtisodiy munosabatlarning barcha bosqichlariga, jumladan narx shakllanish mexanizmlariga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi. An’anaviy iqtisodiy nazariyada narxlar asosan ishlab chiqarish xarajatlari, bozor raqobati va iste‘molchi talabi asosida shakllanadi. Biroq raqamli iqtisodiyot sharoitida ushbu yondashuvlar tobora cheklangan tus ola boshladi.

Telekommunikatsiya xizmatlari bozori bu jarayonni yaqqol namoyon etadi. Aloqa xizmatlari moddiy mahsulotlardan farqli ravishda nomoddiy xarakterga ega bo‘lib, ularni ishlab chiqarish va tarqatish jarayonida raqamli infratuzilma hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Shu sababli narxlar bilan real ishlab chiqarish xarajatlari o‘rtasidagi bog‘liqlik zaiflashadi, narxlar esa strategik va bozorni boshqaruvchi instrumentga aylanadi. Varian (2019) ta’kidlaganidek, raqamli xizmatlarda marginal xarajatlarning pastligi narx shakllanishining yangi mantig‘ini yuzaga keltiradi.

Telekommunikatsiya xizmatlari iqtisodiy jihatdan tarmoq effektlariga ega bo‘lgan xizmatlar toifasiga kiradi. Bunday xizmatlarda foydalanuvchilar sonining ortishi xizmatning umumiy qiymatini oshiradi, bu esa narx shakllanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Tarmoq iqtisodiyoti nazariyasiga ko‘ra, bunday bozorlarda narxlar ko‘pincha qisqa muddatli foydadan ko‘ra, uzoq muddatli bozor kengayishini ta’minlash maqsadida shakllantiriladi (Shy, 2001). Telekommunikatsiya infratuzilmasining yuqori kapital sig‘imi narx siyosatini strategik

rejalashtirishni talab qiladi. Dastlabki investitsiyalar juda katta bo‘lsa-da, qo‘shimcha foydalanuvchiga xizmat ko‘rsatish xarajati nisbatan past bo‘ladi. Shu bois operatorlar narxni minimal darajaga tushirib, foydalanuvchilar sonini ko‘paytirish orqali miqyos samaradorligiga erishishga intiladi.

Raqamli transformatsiyaning asosiy drayverlaridan biri texnologik innovatsiyalardir. Mobil aloqa texnologiyalarining avlodlari almashinuvi, keng polosali internet, bulutli hisoblash va sun‘iy intellekt asosidagi tarmoq boshqaruvi narx shakllanish jarayonini tubdan o‘zgartirdi. Texnologik rivojlanish xizmat sifati va tezligini oshiribgina qolmay, narxlarni xizmat darajasiga qarab differensiallash imkonini ham kengaytirdi. Masalan, yuqori tezlikdagi internet yoki premium mobil xizmatlar uchun yuqoriroq narx belgilash imkoniyati yuzaga keldi. Shu bilan birga, texnologik samaradorlikning oshishi arzon tarif paketlarini joriy etish imkonini ham yaratdi. Bu holat narx shakllanishini ko‘p qatlamli va segmentatsiyalangan jarayonga aylantirdi.

Raqamli transformatsiya telekommunikatsiya bozorida raqobat muhitini sezilarli darajada kuchaytirdi. An‘anaviy operatorlar bilan bir qatorda virtual mobil operatorlar va raqamli platformalar bozorga kirib keldi. Bu esa narx bosimini kuchaytirib, operatorlarni yangicha narx strategiyalarini ishlab chiqishga majbur qildi (Gruber, 2007). Narxlar endilikda raqobatda ustunlik beruvchi yagona omil bo‘lib qolmadi. Operatorlar xizmatlarni paketlash, bonuslar, individual takliflar va sodiqlik dasturlari orqali raqobatlashmoqda. Natijada narxlar bozor muvozanatini saqlovchi va iste‘molchi ehtiyojlariga moslashuvchi mexanizmga aylandi.

Raqamli transformatsiya iste‘molchi xulq-atvorini ham tubdan o‘zgartirdi. Telekommunikatsiya xizmatlari endilikda kundalik ehtiyoj sifatida qabul qilinmoqda. Bu holat talab elastikligini murakkablashtirib, narx shakllanishiga yangi talablarni qo‘ymoqda. Iste‘molchilar narxga sezgir bo‘lish bilan birga, xizmat sifati, qulayligi va barqarorligiga ham katta e‘tibor qaratmoqda. Hausman va hammualliflar (1994) ta‘kidlaganidek, differensiallashgan mahsulotlar bozorida iste‘molchilar narxdan ko‘ra, mahsulotning umumiy qiymatini baholaydi. Telekommunikatsiya xizmatlari aynan shunday bozorlar sirasiga kiradi. Shu bois narx siyosati iste‘molchi ehtiyojlari va xulq-atvorini chuqur tahlil qilgan holda ishlab chiqilishi zarur.

Telekommunikatsiya xizmatlari bozori yuqori darajada regulyatsiya qilinadigan soha hisoblanadi. Davlat siyosati, litsenziyalash talablari va raqobatni tartibga solish mexanizmlari narx shakllanishiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi. Raqamli transformatsiya sharoitida regulyatorlar narxlarni qat‘iy belgilashdan ko‘ra, bozor mexanizmlarini qo‘llab-quvvatlovchi yondashuvlarga o‘tmoqda.

OECD tadqiqotlariga ko‘ra, raqamli telekommunikatsiya bozorlarida narx siyosati investitsiyalarni rag‘batlantirishi, raqobatni susaytirmasligi va iste‘molchi manfaatlarini himoya qilishi lozim (OECD, 2021). Shu sababli institutsional muhit narx shakllanishining

muhim determinanti hisoblanadi.

So‘nggi yillarda telekommunikatsiya operatorlari ma’lumotlar iqtisodiyotining faol subyektiga aylandi. Katta hajmdagi foydalanuvchi ma’lumotlarini tahlil qilish narxlarni individual asosda belgilash va dinamik tariflarni joriy etish imkonini bermoqda. Bu jarayon narx shakllanishini real vaqt rejimida moslashtirishga xizmat qiladi va iqtisodiy samaradorlikni oshiradi.

Nazariy tahlil shuni ko‘rsatadiki, raqamli transformatsiya sharoitida telekommunikatsiya xizmatlari narxlarining shakllanishi ko‘p omilli va murakkab jarayondir. Texnologik innovatsiyalar, bozor raqobati, iste’molchi xulq-atvori, institutsional muhit va raqamli platformalar ushbu jarayonning asosiy determinantlari hisoblanadi. Shu bois, narx siyosatini ishlab chiqishda an’anaviy yondashuvlar bilan cheklanib qolmasdan, kompleks va ilmiy asoslangan strategiyalarni qo‘llash zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Gruber, H. (2007). Competition and innovation: The diffusion of mobile telecommunications. *Information Economics and Policy*, 19(2), 176–193. <https://doi.org/10.1016/j.infoecopol.2007.02.002>
2. Hausman, J. A., Leonard, G. K., & Zona, J. D. (1994). Competitive analysis with differentiated products. *Annales d’Économie et de Statistique*, (34), 159–180. <https://doi.org/10.2307/20075955>
3. OECD. (2021). *Broadband pricing and competition policy*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/8f5f4a1e-en>
4. Shy, O. (2001). *The economics of network industries*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511754006>
5. Varian, H. R. (2019). *Intermediate microeconomics: A modern approach* (9th ed.). W. W. Norton & Company.
6. Shokirovna, B. Z., & Muxayyo, Y. (2023). Xurram o‘g‘li XS TOPIC: DIRECTIONS FOR THE DEVELOPMENT OF INNOVATIVE ENTREPRENEURIAL ACTIVITY IN UZBEKISTAN. *Scientific Impulse*, 2(16), 42-45.

**ART TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA
QOBILIYATLARNI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI****THEORETICAL FOUNDATIONS OF DEVELOPING ABILITIES IN PRIMARY
EDUCATION BASED ON ART TECHNOLOGIES
ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ СПОСОБНОСТЕЙ В НАЧАЛЬНОМ
ОБРАЗОВАНИИ НА ОСНОВЕ ART-ТЕХНОЛОГИЙ**

Mamatxo‘jayeva Odinaxon Mo‘ydinjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Boshlang‘ich ta’lim 1-bosqich Magistranti

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot boshlang‘ich ta’limda ART (san‘at va badiiy faoliyatlar) texnologiyalarini qo‘llash orqali o‘quvchilarning ijodiy va badiiy qobiliyatlarini rivojlantirishning nazariy va amaliy asoslarini o‘rganishga qaratilgan. Tadqiqotda rasm chizish, musiqa, drammatizatsiya, animatsiya va badiiy ijodiy faoliyatlar yordamida darslarni interfaol shaklda tashkil etishning pedagogik samaradorligi tahlil qilindi. Empirik ma’lumotlar shuni ko‘rsatdiki, ART texnologiyalari yordamida o‘quvchilarning darsga e’tibori, mustaqil fikrlash, muammolarni hal etish va ijodiy ko‘nikmalari sezilarli darajada oshadi. Shu bilan birga, pedagogik yondashuv va dars materiallarini badiiy faoliyatlarga moslashtirish darslarni qiziqarli va samarali qiladi. Tadqiqot natijalari boshlang‘ich sinf pedagogikasi jarayonida innovatsion metodlarni joriy etish va o‘quvchilarning ijodiy salohiyatini oshirishga ilmiy-amaliy asos yaratadi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, ART texnologiyalari, san‘at, rasm chizish, musiqa, drammatizatsiya, animatsiya, ijodiy qobiliyat, interfaol dars, badiiy faoliyat

Abstract: This study focuses on the theoretical and practical foundations of developing primary school students’ creative and artistic abilities through ART technologies (art and creative activities). The research analyzes the pedagogical effectiveness of organizing lessons interactively using drawing, music, dramatization, animation, and other artistic activities. Empirical data show that ART technologies significantly enhance students’ attention, independent thinking, problem-solving skills, and creative abilities. Additionally, adapting teaching materials and pedagogical approaches to artistic activities makes lessons more engaging and effective. The results of this study provide a scientific and practical basis for implementing innovative methods in primary education and enhancing students’ creative potential.

Keywords: primary education, ART technologies, art, drawing, music, dramatization, animation, creative ability, interactive lesson, artistic activity

KIRISH

Boshlang‘ich ta’lim bosqichi o‘quvchilarning asosiy bilim va ko‘nikmalarini shakllantirish, shuningdek, ularning intellektual, ijodiy va badiiy salohiyatini rivojlantirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Hozirgi pedagogik amaliyotda ta’lim jarayonini samarali va interfaol tashkil etish, o‘quvchilarning qobiliyatlarini doimiy ravishda oshirib borish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Shunga qaramay, ko‘plab pedagogik tadqiqotlarda boshlang‘ich ta’limda ART texnologiyalarini qo‘llash jarayonida tizimli yondashuvlar va bu texnologiyalarning o‘quvchilarning ijodiy va badiiy qobiliyatlarini rivojlantirishga ta’siri yetarlicha o‘rganilmaganligi ta’kidlanadi [1].

Bugungi kunda boshlang‘ich ta’limda ART texnologiyalaridan foydalanish o‘quv jarayonini interfaol va qiziqarli qilish bilan birga o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, ijodiy yechimlar topish, badiiy va estetik qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Biroq, ART texnologiyalarini sistematik, pedagogik yondashuv bilan qo‘llash bo‘yicha metodik asoslar yetarlicha ishlab chiqilmagan, bu esa amaliyotda muayyan qiyinchiliklarga olib kelmoqda.

Ushbu tadqiqotning maqsadi boshlang‘ich ta’limda ART texnologiyalari yordamida o‘quvchilarning ijodiy va badiiy qobiliyatlarini rivojlantirishning nazariy asoslarini aniqlashdan iborat.

Tadqiqotning asosiy vazifalari:

1. Boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilarning ijodiy va badiiy qobiliyatlarini rivojlantirish konsepsiyasini pedagogik va psixologik nuqtai nazardan o‘rganish;
2. ART texnologiyalarining ta’lim jarayonida qo‘llanilish imkoniyatlarini tahlil qilish;
3. ART texnologiyalari yordamida qobiliyatlarni rivojlantirishning samarali pedagogik usullarini aniqlash va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Mazkur tadqiqot natijalari boshlang‘ich sinf pedagogikasi jarayonida innovatsion texnologiyalarni samarali qo‘llashga, o‘quvchilarning ijodiy va badiiy salohiyatini oshirishga ilmiy-amaliy asos yaratishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Zamonaviy pedagogik adabiyotlarda boshlang‘ich ta’limda ART texnologiyalarini qo‘llash bo‘yicha tadqiqotlar sezilarli darajada ko‘paygan. Bu tadqiqotlar o‘quvchilarning bilim olish jarayonini faollashtirish, darslarni interfaol shakllantirish, ijodiy ko‘nikmalarni rivojlantirish va pedagogik jarayonni samarali tashkil etish masalalarini tahlil qiladi. Shu bilan birga, rasm chizish, musiqa, drammatizatsiya, animatsiya va badiiy ijod orqali darslarni boyitishning samaradorligi, o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda darsni tashkil etish va innovatsion yondashuvlarni tatbiq etish masalalari ham izchil o‘rganilmoqda.

Masalan, Aripova (2024) o‘z tadqiqotida boshlang‘ich sinflarda ART texnologiyalarini samarali qo‘llashning ahamiyati va metodik yondashuvlarni batafsil o‘rganadi. Tadqiqot adabiyotlar tahlili, kuzatish, suhbat va tajriba metodlari orqali texnologiyalarning pedagogik samaradorligini aniqlashga asoslangan[4]. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, ART texnologiyalarini

tizimli va metodik jihatdan qo‘llash o‘quvchilarning mantiqiy fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish, ijodiy fikrlash va badiiy ko‘nikmalarini rivojlantirishga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi.

Shuningdek, boshlang‘ich ta’limda ART texnologiyalarini integratsiya qilish tadqiqotlari o‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan qiziqishini oshirish, muammolarni hal etish ko‘nikmalarini shakllantirish va ijodiy fikrlashni rivojlantirish usullarini yoritadi [3]. Jumagul Salimjon qizi (2022) maqolasida ART texnologiyalari yordamida darslarni interfaol va multimedia vositalari orqali tashkil etish samaradorligi tahlil qilingan. Ushbu tavsiyalar o‘quv jarayonini boyitish, o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish va motivatsiyasini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Metod sifatida adabiyotlar tahlili, kuzatish, suhbat, eksperimental metodlar va interfaol texnologiyalar orqali darslarni tashkil etish usullari qo‘llanilgan. Adabiyotlar tahlili bosqichi mavjud ilmiy manbalarni tizimli o‘rganish, ilg‘or pedagogik tajribalarni aniqlash va ularni amaliyotga tatbiq etish imkonini beradi. Shu orqali boshlang‘ich ta’limda ART texnologiyalarini qo‘llashning samarali yo‘nalishlari aniqlanadi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tadqiqot orqali ART texnologiyalarini qo‘llash natijalari tahlil qilindi va ularning o‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan qiziqishi, ijodiy faoliyati va dars samaradorligiga ijobiy ta’sir ko‘rsatgani aniqlandi. Tadqiqot ma’lumotlariga ko‘ra, rasm chizish, musiqa, dramatisatsiya, animatsiya va badiiy ijod vositalaridan foydalanish o‘quv jarayonini interfaol tarzda tashkil etishga yordam berdi, o‘quvchilarning darsga bo‘lgan e’tiborini oshirdi va mustaqil fikrlash hamda muammolarni hal etish ko‘nikmalarini rivojlantirdi.

Empirik ma’lumotlar shuni ko‘rsatdiki, ART texnologiyalari o‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan motivatsiyasini oshirishda muhim omil bo‘ldi. Tadqiqot natijalari shuni ta’kidladi: dars muhiti orqali yaratilgan interaktiv va badiiy faoliyatlar o‘quvchilarning mavzuni tushunish va ijodiy fikrlash darajasini sezilarli darajada yaxshiladi.

Tadqiqot natijalarini muhokama qilganda, ART texnologiyalarini bosqichma-bosqich dars jarayoniga integratsiya qilish pedagogik samaradorlikni oshirish bilan birga, o‘qituvchilarning metodik kompetensiyalarini ham mustahkamlash zaruratini ko‘rsatdi. Shu bilan birga, darsliklar va o‘quv materiallarini interaktiv va badiiy faoliyatlarga moslashtirish pedagogik samaradorlikni oshirishda muhim omil hisoblanadi [3].

Umuman olganda, tadqiqot natijalari boshlang‘ich ta’limda ART texnologiyalaridan pedagogik maqsadlarda foydalanish o‘quvchilarning ijodiy va badiiy qobiliyatlarini rivojlantirish, dars samaradorligini yaxshilash va o‘qishga bo‘lgan qiziqishni oshirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini tasdiqlaydi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ART texnologiyalari yordamida dars natijalari

Ko‘rsatkichlar	An’anaviy dars (foiz)	ART texnologiyalari bilan dars (foiz)	O‘sish (%)
Darsga e’tibor darajasi	65%	88%	+23

Mustaqil fikrlash ko‘nikmalari	58%	82%	+24
Muammoni hal etish qobiliyati	60%	85%	+25
O‘qishga bo‘lgan qiziqish	62%	90%	+28
Darsni muvaffaqiyatli bajarish	66%	87%	+21

Izoh: Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, ART texnologiyalarini qo‘llash natijasida barcha ko‘rsatkichlarda sezilarli o‘shish kuzatilgan. Bu o‘quv jarayonini interfaol va qiziqarli tashkil etishning samaradorligini tasdiqlaydi.

XULOSA

Ushbu tadqiqot boshlang‘ich ta’limda ART texnologiyalari (san‘at, rasm chizish, musiqa, drammatizatsiya, animatsiya va badiiy faoliyatlar) yordamida o‘quvchilarning ijodiy va badiiy qobiliyatlarini rivojlantirishning nazariy va amaliy asoslarini o‘rganishga qaratildi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, ART texnologiyalarini dars jarayoniga integratsiya qilish o‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, darslarda faol ishtirokini rag‘batlantiradi va ularning mustaqil fikrlash, mantiqiy va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Adabiyotlar tahlili va empirik tadqiqotlar asosida aniqlanishicha, boshlang‘ich sinflarda ART texnologiyalarini qo‘llash pedagogik samaradorlikni oshirish bilan birga o‘qituvchilarning metodik kompetensiyalarini rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Shu sababli, ART texnologiyalarini darslarga tizimli ravishda joriy etish va o‘quv jarayonini interfaol shaklda tashkil etish tavsiya etiladi.

Tadqiqotning asosiy ilmiy-amaliy natijalari:

1. ART texnologiyalari yordamida o‘quvchilarning darsga bo‘lgan e’tibori va qiziqishi sezilarli darajada oshadi;
2. Rasm chizish, musiqa, drammatizatsiya, animatsiya va badiiy faoliyatlar mustaqil fikrlash, muammoni hal etish va ijodiy ko‘nikmalarni rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi;
3. Pedagogik jarayonda interfaol yondashuv va badiiy faoliyatlardan foydalanish darsni qiziqarli va samarali qiladi;
4. O‘qituvchilarning metodik tayyorgarligi va dars materiallarini interaktiv va badiiy faoliyatlarga moslashtirish orqali pedagogik samaradorlik oshiriladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI (REFERENCES)

1. Hasanova Sh. F. Art pedagogikasi vositasida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirish imkoniyatlari. – *Models and Methods in Modern Science*, 2024, № 13, 133–142. **InLibrary**

2. Temirova K. S. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining yozma ijodiy kompetensiyalarini ART-pedagogika asosida shakllantirishning metodik asoslari. – *Pedagogik Mahorat*, 2025, № 6. **buxdu.uz**
3. Askarov B. B. Technology for Developing Design Thinking through Art Pedagogy. – *JournalNX: A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal*, 2024, 10(10), 39-40. **repo.journalnx.com**
4. Babanazarova M. N., Radjabova M. A. ART Pedagogy is an Integral Part of the Educational Process. – *Conferencea*, 2024, 64–71. **Conferencea**
5. Kuttibekova G. T. ART-pedagogik texnologiyalar vositasida boshlang'ich sinf o'quvchilarini estetik tarbiyalash. – Jizzax davlat pedagogika universiteti ilmiy maqolasi, 2023. **jdpu.uz**

" Parodontit kasaligini Jarrohlik usuli bilan davolashning takomillashtirish "**Zokirova Shohsanam Yorqin qizi****Toshkent Davlat Tibbiyot Universiteti Jarroxlik stomatologiya va dental
implantologiya kafedrası 1-kurs tayanch do'ktoranti****O.A. Muqimov****t.f.n., TDTU Jarroxlik stomatologiya va dental implantologiya kafedrası dotsenti
Kurbonov Sh.Sh.****t.f.n., TDTU Jarroxlik stomatologiya va dental implantologiya kafedrası dotsenti
"Improvement the surgical treatment of periodontitis."****Zokirova Shohsanam Yorkin kizi****the first-year basic doctoral dissertation of the Department of Surgical Dentistry and
Dental Implantology at Tashkent State Medical University****Supervisor: candidate of Medical Sciences, assistant professor O.A. Mukimov
candidate of Medical Sciences, assistant professor Kurbonov Sh.Sh.**

Annotasiya. Bugungi kunda stomatologiya sohasida zamonaviy jarrohlik davolash usullarini qo'llash metodikalar mazmuni hamda kompleks terapiyalarga ko'rsatmalar jihatidan eng mukammal hisoblanib, surunkali yallig'lanish o'choqlarini bartaraf etishga aniq yo'naltirilgan. Parodont kasalliklarini jarrohlik yo'li bilan davolash usullarining xilma-xilligi amaliy faoliyatda ularni aniq qo'llash yoki kombinatsiyalash orqali takomillashtirish imkonini beradi.

Relevance of the study. At present, the use of modern surgical treatment in the field of dentistry is considered the most advanced in terms of treatment methodologies and indications for complex therapies, and it is clearly aimed at eliminating foci of chronic inflammation. The diversity of surgical methods for the treatment of periodontal diseases provides opportunities for precise application as well as for improvement through their combination in clinical practice.

Kalit so'zlar: parodontit, parodontal cho'ntak, jarrohlik amaliyot, osteogenez.

Keywords: periodontitis, periodontal pocket, surgical procedure, osteogenesis.

Tadqiqotning dolzarbligi. Mazkur dissertatsiya mavzusi parodontologik va jarrohlik stomatologiyasi faoliyati uchun dolzarb hisoblanadi. Parodontit — parodont to'qimalarining yallig'lanish kasalligi bo'lib, u milk to'qimalari, periodont, tish ildizi sementi hamda alveolyar o'simtaning suyak to'qimasining atrofiyasiga olib keladi. Ushbu kasallikning asosiy belgilari qatoriga milklarning qonashi va shishishi, og'izdan yoqimsiz hid kelishi, milklarning og'riqliligi va qizarishi, parodontal cho'ntaklarning mavjudligi hamda suyak to'qimasining yemirilish jarayoni kiradi. Ta'kidlash joizki, parodontitning muhim va asosiy

ko'rsatkichlaridan biri parodontal cho'ntaklar bo'lib, ular parodont to'qimalarining buzilishi natijasida paydo bo'ladi va milkning tishdan ajralishiga olib keladi. Bunday holat parodont kasalliklariga chalingan bemorlarda estetik va funksional disfunktsiyani keltirib chiqaradi, chunki parodontal cho'ntaklar ko'pincha yuqori va pastki jag'ning frontal tishlari sohasida kuzatiladi. Bunday davolash sharoitlarini optimallashtirish maqsadida milk va parodontal cho'ntaklarni bartaraf etishga hamda suyak to'qimasining yemirilish jarayonini to'xtatishga qaratilgan jarrohlik amaliyotlari qo'llaniladi. Mavjud davolash usullari jarrohlik stomatologiyasida keng qo'llanilishiga qaramay, ularning kamchiliklari retsidivlar bilan bog'liq. Ish sifatini yaxshilash va mavjud an'anaviy jarrohlik manipulyatsiyalarini takomillashtirish maqsadida qo'shimcha kesmalar kiritish taklif etildi, bu esa operatsiyadan keyingi asoratlar sonini sezilarli darajada kamaytirishi mumkin.

Shuningdek, reparativ osteogenez va osteoregeneratsiyani yanada rag'batlantirish uchun turli xil osteoplastik materiallardan foydalanish taklif etiladi. Bu materiallar zamonaviy stomatologiyada dolzarb bo'lib, suyak nuqsonlarini bartaraf etishda samarali yechim hisoblanadi.

Tadqiqotning maqsadi. Surunkali parodontit bilan og'rigan bemorlarni kompleks davolashda jarrohlik usullariga muhim o'rin beriladi. Parodontal jarrohlikning asosiy maqsadi parodont to'qimalarining normal faoliyatini tiklash uchun samarali va optimal sharoitlarni yaratishdan iborat. Ushbu sharoitlarni optimallashtirish maqsadida milk va parodontal cho'ntaklarni bartaraf etishga, shuningdek turli xil osteoplastik materiallardan foydalangan holda reparativ osteogenez va osteoregeneratsiyani rag'batlantirishga qaratilgan operatsiyalar qo'llaniladi. Mazkur materiallar zamonaviy stomatologiyada dolzarb hisoblanadi.

Tadqiqot vazifalari:

1. Parodont kasalliklarini o'rganish va davolashdan keyin uchraydigan keng tarqalgan asoratlarni tahlil qilish.
2. Parodontitni davolashning an'anaviy jarrohlik usullarini o'rganish.
3. Qo'shimcha kesmalar yordamida jarrohlik davolash usulini takomillashtirish.
4. Kompleks davolashda osteoregeneratsiyani rag'batlantiruvchi preparatdan foydalanish.
5. Bir necha haftadan so'ng suyak preparatining bitish samaradorligini baholash.

Tadqiqot materiallari va usullari. Operativ usullarni ishlab chiqish parodontdagi yallig'lanish jarayonlarini bartaraf etish, parodontal kompleks elementlarining strukturaviy va funksional xususiyatlarini tiklash, shuningdek suyak to'qimasining regeneratsiyasini kuchaytirish maqsadida suyak o'rnini bosuvchi sintetik preparatlar yordamida mahalliy va umumiy himoya omillarini oshirishga asoslanadi. Parodontitni davolashning an'anaviy jarrohlik usullariga kyuretaj, gingivotomiya, gingivektomiya, loskutli operatsiyalar va milk plastikasi kiradi. Tadqiqotda parodontit bilan og'rigan bemorlarning ikki guruhi ishtirok etadi. Birinchi guruhda an'anaviy jarrohlik davolash va operatsiyadan keyingi medikamentoz

davolash o'tkaziladi. Ikkinchi guruhda esa sintetik suyak materiali qo'llanilgan holda takomillashtirilgan jarrohlik davolash va operatsiyadan keyingi medikamentoz terapiya amalga oshiriladi. Parodontitni jarrohlik yo'li bilan davolashni takomillashtirish jarayonida kesmalarni bajarish texnikasi, hosil qilingan harakatchan loskutning samaradorligi va rentabelligi, suyak nuqsoni sohasida suyak materialidan foydalanish, loskutni tortish qobiliyati, choklarni qo'yish hamda yakuniy estetik va funksional jihatdan yaxshilangan natija hisobga olinadi. Suyak nuqsonining bartaraf etilishi holati rentgenologik tekshiruvlar yordamida nazorat qilinadi.

Ilmiy tadqiqotning yangiligi. Mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligi Vidman va Neyman usullari bo'yicha parodontitni davolashda qo'llaniladigan an'anaviy jarrohlik usullarini takomillashtirishdan iborat. Shuningdek, ushbu loskutli operatsiyalardan keyin yuzaga keladigan estetik disfunktsiyalarni bartaraf etish ham nazarda tutiladi. Parodontal cho'ntaklarni yo'qotish maqsadida qo'shimcha ravishda osteoregeneratsiyani rag'batlantiruvchi sintetik preparat qo'llaniladi. Parodontitni davolashga bunday yondashuv innovatsion va bugungi kunda eng samarali usullardan biri hisoblanadi. Chunki sintetik suyak preparatlaridan foydalanishning asosiy afzalligi organizmda regeneratsiya jarayonini yaxshilash qobiliyatiga ega bo'lib, vaqt o'tishi bilan rezorbtisyalanadigan kalsiyga boy muhitni yaratadi, donor transplantatlar va sun'iy karkaslarga bo'lgan ehtiyojni bartaraf etadi, shuningdek ularning o'ziga xos to'siq xususiyati qo'shimcha membranalardan foydalanish zaruratini yo'qotadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Dusmuxamedov M.Z., Sadykova X.K., Yuldashev A.A., Dusmuxamedov D.M. Jarrohlik parodontologiyasi, 2019. – 22 b.
2. Orexova L.Yu., Bikov V.L., Kirsanov A.I., Kudryavtseva T.V., Levin M.Ya., Trezubov V.N. Parodontologiya, Moskva, 2004. – 107 b., 161 b.
3. Ivanov V.S., Pochivalin V.P., Ivanova E.V., Sabantseva E.G., Basova T.V., Ejova E.G., Lomagin V.V. Parodont kasalliklari, 2017.
4. Xasanov Sh.M., Suvonov K.J., Jdanov A.V. Dental implantologiya, 2022. – 90 b.
5. Tazin I.D., Tazin D.I., Shakirov M.N., Saprina Yu.A. Parodont kasalliklarini jarrohlik yo'li bilan davolash usullari, 2018.

HORNDESKI GRAVITATSIYASIDA PLAZMA MAVJUD HOLDA FOTON SFERASI

Husanboy Hoshimov

Gavhar Qarshiyeva

Gulxumor Ibrohimova

Farg'ona davlat universiteti

Annotatsiya

Ushbu tezisda Horndeski tipidagi modifikatsiyalangan gravitatsiya doirasida sferik-simmetrik qora tuynuk atrofida yorug'lik nurlarining beqaror doiraviy orbitasi — foton sferasi tahlil qilinadi. Metrik funksiya Shvartschild hadiga qo'shimcha ravishda a/r^2 ko'rinishdagi “effektiv Horndeski parametri” bilan umumlashtiriladi. Foton sferasi radiusi uchun analitik formula chiqarilib, a parametrining ishorasi va miqdoriga bog'liq ravishda foton sferasining siljishi muhokama qilinadi. Natijalar qora tuynuk soyasi va kuchli gravitatsion linzalanish kabi kuzatuvchan effektlarni Horndeski parametrlari orqali cheklash imkonini beradi.

Kalit so'zlar: Horndeski gravitatsiyasi, qora tuynuk, foton sferasi, null geodezik, kuchli linzalanish, qora tuynuk soyasi. 1. Kirish

Horndeski gravitatsiyasi skalyar–tenzor nazariyalar ichida ikkinchi tartibli maydon tenglamalarini saqlagan holda eng umumiy sinf hisoblanadi. Bunday nazariyalarda qora tuynuk geometriyasi Umumiy nisbiylik nazariyasidagi Shvartschild yechimidan chetlanishi mumkin. Ayniqsa, qora tuynuk yaqinidagi kuchli maydonda yorug'lik trayektoriyalarining o'zgarishi foton sferasi, kritik ta'sir parametri va qora tuynuk soyasi kabi hodisalar orqali sinovdan o'tkaziladi.

Statik, sferik-simmetrik fazo–vaqt quyidagicha olinadi:

$$ds^2 = -f(r)dt^2 + \frac{1}{f(r)}dr^2 + r^2(d\theta^2 + \sin^2\theta d\phi^2) \quad (1)$$

Bu yerda metrik funksiya:

$$f(r) = 1 - \frac{2M}{r} - \frac{a}{r^2} \quad (2)$$

M — qora tuynuk massasi, a — Horndeski sektoridagi qo'shimcha effektlarni ifodalovchi “effektiv” parametr (u musbat yoki manfiy bo'lishi mumkin).

Null geodeziklar uchun ekvatorial tekislikda ($\theta=\pi/2$)(foton sferasi beqaror doiraviy orbitaga mos keladi. Statik sferik metrikada foton sferasi sharti standart ko‘rinishda yoziladi:

$$\frac{dr}{d\phi} = \frac{\dot{r}}{\dot{\phi}} = \frac{f(r)r^2 p_r}{p_\phi} \quad (3)$$

Shunday qilib,

$$\frac{dr}{d\phi} = \pm r \sqrt{f(r)} \sqrt{h^2(r) \frac{\omega_0^2}{p_\phi^2} - 1} \quad (4)$$

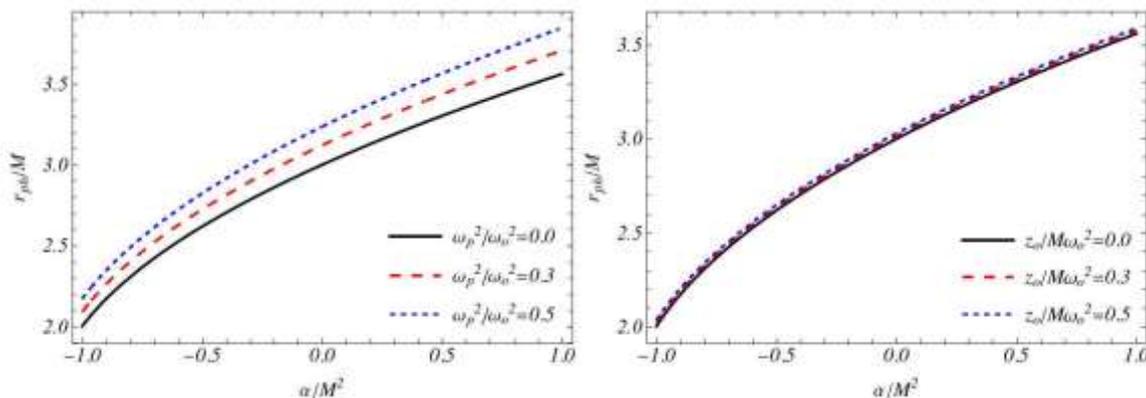
dan:

$$h^2(r) \equiv r^2 \left[\frac{1}{f(r)} - \frac{\omega_p^2(r)}{\omega_0^2} \right] \quad (5)$$

kelib chiqadi. Foton sferasining fizik ildizi:

$$\left. \frac{d(h^2(r))}{dr} \right|_{r=r_{ph}} = 0 \quad (6)$$

Tahlilimizda $\omega_p(r)$. uchun ikkita aniq funksional ko‘rinishni ko‘rib chiqamiz. Avvalo, $\omega_p(r)$ doimiy bo‘lgan bir jinsli modeldan foydalanamiz; bu model foton yo‘li bo‘ylab elektron zichligi sekin o‘zgaradigan muhitlarni, masalan, kengaygan diffuz plazmani ifodalaydi. Ushbu holat uchun (6)-tenglama sonli usullar yordamida tahlil qilindi. Tegishli grafik 1-rasmda keltirilgan. Ko‘rinib turibdiki, fazo-vaqt parametrining ortishi foton orbitasi radiusining kattalashishiga olib keladi, plazmaning ta’siri esa foton sferasining yanada kengayishiga sabab bo‘ladi.

1-rasm. Ushbu grafik bir jinsli plazma (chap panel) va bir jinsli bo'lmagan plazma (o'ng panel) holatlarida foton sferasi radiusi r_{ph}/M ning α parametri bilan bog'liqligini ko'rsatadi; bunda $\omega_p^2 = \text{const}$ ning turli qiymatlari ko'rib chiqilgan.

Xulosa.

Plazma mavjud sharoitda Horndeski gravitatsiyasidagi foton sferasi vakuumdagiga nisbatan murakkabroq bo'lib, u metrik funksiya bilan bir qatorda dispersiv muhitning sinish ko'rsatkichi va plazma profili ga ham bog'liq bo'ladi. Foton sferasi sharti ko'rinishida yozilib, natijada foton sferasi radiusi **chastotaga bog'liq** kattalikka aylanadi. Bu esa qora tuynuk soyasi va kuchli linzalanish signallarini turli chastotalarda tahlil qilish orqali Horndeski parametrlarini va atrof-muhit plazmasining ko'rsatkichlarini birgalikda cheklash imkonini beradi.

Adabiyotlar.

1. B. P. Abbott and et al., Observation of Gravitational Waves from a Binary Black Hole Merger, Phys. Rev. Lett 116, 061102 (2016), arXiv:1602.03837 [gr-qc].
2. K. Akiyama et al. (Event Horizon Telescope), First Sagittarius A* Event Horizon Telescope Results. I. The Shadow of the Supermassive Black Hole in the Center of the Milky Way, Astrophys. J. Lett. 930, L12 (2022), arXiv:2311.08680 [astro-ph.HE].
3. K. Akiyama et al. (Event Horizon Telescope), First M87 Event Horizon Telescope Results. VIII. Magnetic Field Structure near The Event Horizon, Astrophys. J. Lett. 910, L13 (2021), arXiv:2105.01173 [astro-ph.HE].
4. E. Babichev and C. Charmousis, Dressing a black hole with a time-dependent Galileon, Journal of High Energy Physics 2014, 106 (2014), arXiv:1312.3204 [gr-qc].
5. T. P. Sotiriou and S.-Y. Zhou, Black hole hair in generalized scalar-tensor gravity: An explicit example, Phys. Rev. D 90, 124063 (2014), arXiv:1408.1698 [gr-qc].
6. A. Anabalón, A. Cisterna, and J. Oliva, Asymptotically locally AdS and flat black holes in Horndeski theory, Phys. Rev. D 89, 084050 (2014), arXiv:1312.3597 [gr-qc].
7. J. Rayimbaev, K. F. Dialektopoulos, F. Sarikulov, and A. Abdujabbarov, Quasiperiodic oscillations around hairy black holes in Horndeski gravity, European Physical Journal C 83, 572 (2023), arXiv:2307.03019 [gr-qc].
8. O. Donmez, From low- to high-frequency QPOs around the non-rotating hairy Horndeski black hole: Microquasar GRS 1915+105, Journal of High Energy Astrophysics 45, 1 (2025), arXiv:2408.10102 [astro-ph.HE].
9. A. Ashraf, A. S. Alqahtani, F. Javed, P. Channuie, A. Cilli, A. Bouzenada, E. Güdekli, and M. Y. Malik, Orbital motion and QPOs testing around rotating Hairy black holes in Horndeski gravity, Physics of the Dark Universe 47, 101725 (2025).

**KLINIK FARMAKOLOGIGIYA FANINI O’QITISH JARAYONIDA
FARMAKOKOMPETENTLIK TALABLARINI SHAKLLANTIRISHNING ILMIY
NAZARIY ASOSLARI****SOBIRJONOV ISLOMBEK TAVAKKALJON O’G’LI****Andijon davlat tibbiyot instituti assistenti**

Annotatsiya: Mazkur tezisda klinik farmakologiya fanini o’qitish jarayonida farmakokompetentlik talablarini shakllantirishning ilmiy nazariy asoslari yoritilgan. Kompetentlikka asoslangan ta’lim sharoitida bo’lajak shifokorlarning farmakologik bilimlarini klinik fikrlash, amaliy qaror qabul qilish va xavfsiz dori terapiyasini olib borish ko’nikmalari bilan uyg’unlashtirish muhimligi asoslab berilgan. Klinik farmakologiya ta’limi samaradorligini oshirish hamda dori vositalarini xavfsiz va samarali qo’llashni ta’minlashga yo’naltirilgan kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so’zlar: Klinik farmakologiya, integratsiya, bilim, ko’nikma, malaka, kompetentlik, tibbiy ta’lim, klinik fikrlash, dori terapiyasi, pedagogik yondashuv.

Kirish: Zamonaviy tibbiyot ta’limi sharoitida bo’lajak shifokorlarni tayyorlash jarayoni faqat nazariy bilimlarni egallash bilan cheklanib qolmasdan, balki ularni real klinik amaliyotda qo’llay olish qobiliyatini shakllantirishni talab etadi. Ayniqsa, hozirgi vaqtda zamon talablariga mos malakali kadrlarni tayyorlashda kasbiy bilim, malaka va mahoratlarni izchil ravishda oshirib borishga bo’lgan ehtiyojning shakllanishi, shuningdek, mutaxassis sifatida mehnat bozoridagi kuchli raqobatga bardosh bera oladigan kadrlarni tayyorlashda pedagogik texnologiyalarni o’rni kattadir. Dori vositalarini oqilona buyurish tibbiyot shifokorlari uchun muhim ko’nikma hisoblanadi. Klinik farmakologlar ushbu ko’nikmalarni shakllantirishda muhim rol o’ynaydi, chunki ular tibbiyot talabalari uchun klinik farmakologiya va terapiyani o’rgatadilar.

Mavzuning dolzarbligi: Bugungi kunda farmakologik kompetentlik tibbiyot va farmasevtika sohalarida juda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Klinik farmakologiya o’qitishda farmakokompetentlik talablarining ilmiy nazariy asoslari, talabalarda dorilarni to’g’ri qo’llash, ularning ta’sirini tushunish, bemorning individual holatiga qarab davolash rejasini tuzish va xavfsizligini ta’minlash uchun zarur bo’lgan bilim, ko’nikma va malakalarni shakllantirishga qaratilgan bo’lib, buni zamonaviy pedagogika nazariyalari va klinik fanlar integratsiyasi orqali amalga oshirish, talabalarning nazariy bilimlarini amaliyotga tatbiq qila olishlarini ta’minlaydi. Farmakokompetentlik tushunchasi tibbiyotda professional malaka va tajribalarning muhim mezonini bo’lib, bu orqali talaba o’z bilim va ko’nikmalarini real klinik vaziyatlarga moslashtira oladi. Shuningdek, farmakologik

bilimlarni klinik qarorlar qabul qilishda ongli ravishda qo’llay olish- talabalarning kasbiy kompetensiyasini belgilovchi asosiy ko’rsatkichlardan biri sanaladi. Dori vositalardan foydalanishda etik me’yorlarga rioya qilish, patsientlar bilan samarali muloqot qilish va xavfsizligini ta’minlash. Bu jihatlarga amal qilishimiz orqali biz bemorlarning xavfsizligi va davolash sifatini oshiramiz, tibbiy xatolar va dori vositalarining nojo’ya reaksiyalarini kamaytiramiz chunki, dorilar va ularning qo’llanilishi doimiy ravishda rivojlanib boradi. Shu sababli, oliy tibbiy ta’lim muassasalarida klinik farmakologiyani o’qitish jarayonida foydalanilayotgan pedagogik texnologiyalar, metodik yondashuvlar, o’quv materiallarining mazmuni va shakli doimo takomillashtirib borilishga muhtoj. Bugungi kunda faqat ma’ruza va amaliy mashg’ulotlar bilan cheklanib qolmasdan, interaktiv o’quv usullari- klinik keyslar, rol o’yinlari, muammoli vaziyatlar tahlili, electron ta’lim platformalari orqali bilimlarni mustahkamlash, shuningdek, simulyatsion treninglar yordamida real amaliy ko’nikmalarni rivojlantirish zaruratga aylangan.

Xulosa: Klinik farmakologiya fanini o’qitishda bilim, ko’nikma va malakalarni shakllantirish nafaqat nazariy bilimlarni o’rgatishdan iborat, balki tibbiyot talabalarida klinik fikrlash, qaror qabul qilish va real klinik vaziyatlarda bemorlarga dori vositalarini to’g’ri rejalashtirisha olish kompetensiyalarini rivijlantirishni o’z ichiga oladi. Ilmiy- nazariy asoslar pedagogik metodlar, integratsiyalashgan yondashuvlar va amaliy treninglar orqal tibbiyot talabalarining professional tayyorligini mustahkamlash imkonini beradi hamda kelajakda ularning bemorlar xavfsizligi va samarali davolashga bo’lgan tayyorgarligini oshiradi. Mazkur yondashuv asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni klinik farmakologiya fanining samaradorligini oshiradi hamda raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Katzung B.G. Basic and Clinical Pharmacology. McGraw-Hill Education.
2. Rang H.P., Dale M.M. Pharmacology. Elsevier.
3. World Health Organization. Guide to Good Prescribing.
4. Shomurodov A.Sh. Klinik farmakologiya asoslari. Toshkent.
5. O‘zbekiston Respublikasi oliy tibbiy ta’lim standartlari.
6. Harden R.M. Outcome-based education: the future is today.
7. Spencer J., Jordan R. Learner centred approaches in medical education.

**O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDAGI FRAZELOGIK BIRLIKLARNING
LINGVOKULTUROLOGIK XUSUSIYATLARI****Salayeva Zebo Shanazarovna**

Urganch RANCH texnologiyalar universiteti Lingvistika(ingliz tili) yo`nalishi 1-kurs talabasi.

Annotatsiya

Ushbu maqolada lingvokulturologiya fanining mohiyati hamda uning frazeologik birliklarni o'rganishdagi ahamiyati yoritiladi. O'zbek va ingliz tillaridagi frazeologik birliklar lingvokulturologik nuqtai nazardan qiyosiy tahlil qilinib, ular orqali milliy madaniyat, mentalitet va qadriyatlarning ifodalanishi ochib beriladi. Tadqiqot natijalari frazeologizmlarning til va madaniyat uyg'unligidagi muhim o'rnini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: lingvokulturologiya, frazeologik birliklar, milliy madaniyat, qiyosiy tahlil, til va madaniyat.

Аннотация

В данной научной статье рассматриваются теоретические основы лингвокультурологии и её значение в изучении фразеологических единиц. Фразеологические единицы узбекского и английского языков анализируются с лингвокультурологической точки зрения в сравнительном аспекте, раскрывается их роль в отражении национальной культуры, менталитета и ценностей. Результаты исследования подтверждают, что фразеологизмы являются важным средством выражения взаимосвязи языка и культуры.

Ключевые слова: лингвокультурология, фразеологические единицы, национальная культура, сравнительный анализ, язык и культура.

Abstract

This scientific article examines the theoretical foundations of linguoculturology and its role in the study of phraseological units. Phraseological units of the Uzbek and English languages are analyzed from a linguocultural perspective through a comparative approach, highlighting their function in representing national culture, mentality, and values. The results of the study demonstrate that phraseological units serve as an important linguistic means reflecting the close relationship between language and culture.

Key words: linguoculturology, phraseological units, national culture, comparative analysis, language and culture.

Kirish Zamonaviy tilshunoslikda tilni faqat aloqa vositasi sifatida emas, balki madaniyat, tafakkur va milliy ongni aks ettiruvchi hodisa sifatida o'rganish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu asosda shakllangan lingvokulturologiya fani til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni tadqiq etadi. Har bir til xalqning tarixiy taraqqiyoti, urf-odatlar va dunyoqarashi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, bu holat ayniqsa frazeologik birliklarda yaqqol namoyon bo'ladi. Frazeologik birliklar tilda barqaror qo'llanilishi, ko'chma ma'nosi va obrazlilik bilan ajralib turadi. Ular xalqning madaniy tajribasi va milliy mentalitetini o'zida mujassamlashtirgani sababli lingvokulturologik tadqiqotlarning muhim obyekti hisoblanadi.

Lingvokulturologiyaning nazariy asoslari Lingvokulturologiya XX asr oxirlarida mustaqil fan sifatida shakllanib, tilshunoslik, madaniyatshunoslik va kognitiv fanlar bilan uzviy bog'liq holda rivojlandi. Ushbu fan til birliklari orqali madaniy ma'lumotlarni aniqlash, milliy konseptlarni tahlil qilish va til egalarining dunyoqarashini o'rganishga qaratilgan.

Lingvokulturologiyaning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- til birliklarida aks etgan madaniy ma'nolarni aniqlash;
- milliy-madaniy konseptlarni tahlil qilish;
- turli tillardagi madaniy o'xshashlik va farqlarni qiyoslash.

Frazeologik birliklarning lingvokulturologik ahamiyati Frazeologik birliklar xalqning tarixiy hayoti, ijtimoiy munosabatlari va ma'naviy qadriyatlar bilan bevosita bog'liq. Ular ko'pincha milliy xususiyatga ega bo'lib, boshqa tillarga so'zma-so'z tarjima qilinganda o'z ma'nosini yo'qotishi mumkin. Masalan, o'zbek tilidagi **“ko'ngli ochiq”**, **“yuragi keng”** kabi iboralar xalqning mehmondo'stlik va bag'rikenglikka bo'lgan munosabatini ifodalaydi. Ingliz tilidagi **“break the ice”**, **“once in a blue moon”** kabi frazeologizmlar esa ingliz madaniyatiga xos muloqot uslubi va tasavvurlarni aks ettiradi.

O'zbek va ingliz tillari frazeologizmlarining qiyosiy tahlili Qiyosiy lingvokulturologik tahlil shuni ko'rsatadiki, o'zbek va ingliz tillaridagi frazeologik birliklar mazmun jihatidan umumiylikka ega bo'lsa-da, ularning madaniy asoslari turlicha. O'zbek tilida jamoaviylik, sabr-toqat va oila qadriyatlar yetakchi o'rinda bo'lsa, ingliz tilida individualizm va vaqt tushunchasi muhim ahamiyat kasb etadi.

Masalan: O'zbek tilida: **“Sabr qilgan — murodga yetar”** Ingliz tilida: **“Time is money”**
Bu misollar har ikki xalqning hayotiy qarashlari va ustuvor qadriyatlarini ochib beradi.

Tadqiqotning amaliy ahamiyati Lingvokulturologik tadqiqotlar chet tillarini o'qitish jarayonida muhim rol o'ynaydi. Frazeologik birliklarni madaniy kontekstda o'rgatish o'quvchilarning tilni chuqurroq va to'g'ri o'zlashtirishiga yordam beradi. Shuningdek, tarjima amaliyotida frazeologizmlarning lingvokulturologik xususiyatlarini hisobga olish

tarjimaning sifatini oshiradi.

Xulosa Xulosa qilib aytganda, frazeologik birliklar til va madaniyat uygʻunligining yorqin namunasi hisoblanadi. Ularni lingvokulturologik jihatdan oʻrganish xalqning milliy tafakkuri, qadriyatlari va madaniy xususiyatlarini chuqurroq anglash imkonini beradi. Oʻzbek va ingliz tillari misolida olib borilgan qiyosiy tahlil frazeologizmlarning milliy-madaniy mazmunini ochib berishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Maslova V.A. *Lingvokulturologiya*. – Moskva, 2001.
2. Telia V.N. *Russkaya frazeologiya v kontekste kultury*. – Moskva, 1996.
3. Rahmatullayev Sh. *Oʻzbek tilining frazeologik lugʻati*. – Toshkent, 2018.
4. Crystal D. *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. – Cambridge, 2003.
5. Wierzbicka A. *Understanding Cultures through Their Key Words*. – Oxford, 1997.

YOSH OILALARDA OILAVIY NIZOLAR VA ULARNING PSIXOLOGIK TA’SIRI

Kimyo International University in Tashkent Magistrant

Yusupaliyeva Dilnavoz

Ilmiy rahbar:

Turayeva Dilafruz Rustamboyevna**Annotatsiya**

Mazkur tezisdagi yosh oilalarda uchraydigan oilaviy nizolarning kelib chiqish sabablari, ularning er-xotin munosabatlariga hamda shaxs psixologiyasiga ko‘rsatadigan ta’siri tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: yosh oila, oilaviy nizo, psixologik ta’sir, oilaviy munosabatlar, stress, moslashuv, emotsional barqarorlik.

Abstract

This thesis analyzes the causes of family conflicts in young families, their impact on marital relations and individual psychology.

Keywords: young family, family conflict, psychological impact, family relations, stress, adaptation, emotional stability

Аннотация

В данной диссертации анализируются причины семейных конфликтов в молодых семьях, их влияние на супружеские отношения и индивидуальную психологию.

Ключевые слова: молодая семья, семейный конфликт, психологическое воздействие, семейные отношения, стресс, адаптация, эмоциональная стабильность

Kirish

Oila jamiyatning eng muhim ijtimoiy institutlaridan biri bo‘lib, uning mustahkamligi jamiyat barqarorligining asosiy omillaridan hisoblanadi. Ayniqsa, yosh oilalar jamiyatda alohida e’tibor talab etadigan qatlam bo‘lib, ular hayotning yangi bosqichiga moslashish jarayonida turli qiyinchilik va ziddiyatlarga duch keladilar. Statistik va psixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, oilaviy ajralishlarning aksariyati aynan nikohning dastlabki yillariga to‘g‘ri keladi. Bu esa yosh oilalarda nizolar masalasini chuqur o‘rganish zaruratini yuzaga keltiradi. Yosh oilalarda yuzaga keladigan nizolar nafaqat er-xotin o‘rtasidagi munosabatlarga, balki ularning psixologik holati, ijtimoiy moslashuvi va kelajakdagi oilaviy hayotiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois mazkur maqolada yosh oilalardagi nizolarning mohiyati va ularning psixologik oqibatlarini ilmiy jihatdan tahlil qilinadi.

Psixologlar oiladagi nizolarni normal holat deb hisoblashadi. Mojarolar natijasida er-xotinlar bir-birlaridan nafratlana boshlaydilar va ularning ajralishlari yanada keng tarqalgan. Shu sababli, oilada doimo yuzaga keladigan nizolarni qanday hal qilish masalasi juda muhim

bo'lib qolmoqda. Oilaviy nizolar turmush o'rtoqlar va hatto bolalar o'rtasidagi munosabatlarning bir usuli hisoblanadi. Jarayon bor va ijobiy tomoni bor: ziddiyat munosabatlarni rivojlantirishga, o'zgarishga, har qanday yo'nalishga borishga undaydi. Ba'zida odamlar janjallashishadi, chunki bu ularni birlashtirishning yagona yo'li. Bu borada har bir oilaning o'ziga xos xususiyatlari bor.

Yosh oilalarda oilaviy nizolarning kelib chiqish sabablari ko'p qirrali bo'lib, ular iqtisodiy, ijtimoiy, psixologik va madaniy omillar bilan chambarchas bog'liqdir. Nikohning dastlabki yillarida er-xotin bir-birining xarakteri, qadriyatlari, hayotiy qarashlari va oilaviy rollariga moslashishga harakat qiladi. Aynan shu moslashuv jarayonining murakkabligi ko'pincha kelishmovchiliklarga sabab bo'ladi. Iqtisodiy qiyinchiliklar yosh oilalarda eng ko'p uchraydigan nizolar manbalaridan biridir. Moliyaviy barqarorlikning yetishmasligi, uy-joy muammolari, ish bilan bog'liq stresslar er-xotin o'rtasida asabiylik va norozilikni kuchaytiradi. Bu holat o'z navbatida psixologik zo'riqish, xavotir va tushkunlikka olib keladi. Psixologik nuqtayi nazardan qaralganda, yosh oilalarda nizolar shaxsning emotsional holatiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Doimiy kelishmovchiliklar stress darajasini oshiradi, o'ziga bo'lgan ishonchni pasaytiradi va emotsional beqarorlikni yuzaga keltiradi. Ayniqsa, muloqot madaniyatining yetishmasligi, muammolarni ochiq muhokama qila olmaslik nizolarning chuqurlashishiga sabab bo'ladi.

Shuningdek, yosh oilalarda qarindoshlar aralashuvi ham nizolarning kuchayishiga olib keluvchi omillardan biri hisoblanadi. Ota-onalar yoki yaqin qarindoshlarning haddan tashqari aralashuvi er-xotin o'rtasidagi mustaqil qaror qabul qilish jarayonini cheklab, psixologik bosimni kuchaytiradi. Bu esa oilada ichki ziddiyatlarning paydo bo'lishiga zamin yaratadi. Oilaviy nizolarning uzoq davom etishi psixologik jihatdan salbiy oqibatlarga olib keladi. Jumladan, surunkali stress, depressiv holatlar, agressiv xulq-atvor va psixosomatik kasalliklar yuzaga kelishi mumkin. Bundan tashqari, agar oilada farzandlar mavjud bo'lsa, nizoli muhit ularning ruhiy rivojlanishiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Shu bilan birga, nizolarni to'g'ri boshqarish va konstruktiv yo'l bilan hal etish oilaviy munosabatlarni mustahkamlashi ham mumkin. Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, muammolarni ochiq muloqot, o'zaro hurmat va empatiya asosida hal etish er-xotin o'rtasidagi ishonchni kuchaytiradi va oilaviy barqarorlikni ta'minlaydi.

Odatda, ota-ona o'rtasidagi janjallar faqat kattalarning shaxsiy masalasi deb qaraladi. Ammo aslida ularning har bir keskin so'zi, o'zaro hurmatsiz muomala yoki baland ovozdagi tortishuvi bolalar ongida chuqur iz qoldiradi. Bola kattalardek muammolarni tushunmasa-da, uy ichidagi taranglikni sezadi va o'zicha shu holatni izohlashga harakat qiladi. Bu jarayonda u noto'g'ri xulosalarga kelishi, o'zini aybdor his qilishi yoki qo'rquv bilan yashashi mumkin.

Xulosa

Oiladagi nizolar natijasida bola kattalar muomalasini kuzatgan holda, tajovuzkorlikni odatiy vaziyat deb qabul qilishi mumkin. Yoki aksincha, juda yopiq, tortinchoq, jur'atsiz

bo‘lib qolishi ehtimoli bor. Ota-onalar o‘zaro o‘xshash bo‘lmagan qarashlarni ko‘rsatganda, bola qaysi yo‘l to‘g‘ri ekanini aniqlay olmay, ikki o‘t orasida qoladi. Natijada, bola kelajakda oilaviy hayot qurayotganda ham shunday ziddiyatli muhitni takrorlab qo‘yishi mumkin — chunki u bolalikda ko‘rganlarini “norma” deb hisoblaydi. Mehr-muhabbat o‘rnini hech narsa bosa olmaydi

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Karimova V. Oila psixologiyasi. –Toshkent: O‘zbekiston davlat nashriyoti, 2012
2. G‘oziev E.G‘. Umumiy psixologiya. –Toshkent: Fan va texnologiya, 2010.
3. Erkaboyeva N. Oilaviy munosabatlar psixologiyasi. –Toshkent, 2016.
4. Zokirova R. Bolalar psixologiyasi. –Toshkent: Fan, 2014.
5. Muhammadjonova D. Oila va tarbiya asoslari. –Toshkent, 2018.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yoshlarni qo‘llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash to‘g‘risida” qarorlari va normativ hujjatlar.

YOSH OILALARDA OILAVIY NIZOLAR VA ULARNING PSIXOLOGIK TA’SIRI

Kimyo International University in Tashkent

Magistrant

Yusupaliyeva Dilnavoz

Ilmiy rahbar:

Turayeva Dilafruz Rustamboyevna**ANNOTATSIYA**

Mazkur maqolada yosh oilalarda vujudga keladigan oilaviy nizolarning psixologik mohiyati, ularning shaxslararo munosabatlar tizimiga ta’siri hamda emotsional barqarorlikka olib keluvchi yoki aksincha, psixologik inqirozni kuchaytiruvchi omillar chuqur tahlil qilinadi. Tadqiqotda oilaviy nizolar individual psixologik xususiyatlar, ijtimoiy moslashuv va madaniy omillar bilan o‘zaro bog‘liq murakkab jarayon sifatida talqin etiladi. Shuningdek, nizolarning destruktiv va konstruktiv jihatlari farqlanib, ularni boshqarishning ilmiy-psixologik mexanizmlariga alohida e’tibor qaratiladi.

Kalit so‘zlar: yosh oila, oilaviy nizolar, psixologik barqarorlik, shaxslararo munosabatlar, stress, moslashuv jarayoni, emotsional intellect

ANNOTATION

This article provides an in-depth analysis of the psychological nature of family conflicts that arise in young families, their impact on the system of interpersonal relationships, and factors that lead to emotional stability or, conversely, exacerbate psychological crises. The study interprets family conflicts as a complex process interconnected with individual psychological characteristics, social adaptation, and cultural factors. It also distinguishes between destructive and constructive aspects of conflicts, and pays special attention to the scientific and psychological mechanisms of their management.

Keywords: young family, family conflicts, psychological stability, interpersonal relationships, stress, adaptation process, emotional intelligence

АННОТАЦИЯ

В данной статье представлен углубленный анализ психологической природы семейных конфликтов, возникающих в молодых семьях, их влияния на систему межличностных отношений, а также факторов, способствующих эмоциональной стабильности или, наоборот, усугубляющих психологические кризисы. В исследовании семейные конфликты рассматриваются как сложный процесс, взаимосвязанный с индивидуальными психологическими характеристиками, социальной адаптацией и культурными факторами. Также проводится различие между деструктивными и конструктивными аспектами конфликтов и уделяется особое внимание научно-психологическим механизмам их управления.

Ключевые слова: молодая семья, семейные конфликты, психологическая стабильность, межличностные отношения, стресс, процесс адаптации, эмоциональный интеллект

KIRISH

Zamonaviy jamiyat sharoitida oila instituti murakkab ijtimoiy va psixologik jarayonlar ta’sirida shakllanmoqda. Ayniqsa, yosh oilalar global ijtimoiy o’zgarishlar, iqtisodiy beqarorlik, axborot oqimining kuchayishi hamda qadriyatlar transformatsiyasi sharoitida o’zaro munosabatlarni yo’lga qo’yishga majbur bo’lmoqda. Bu jarayon esa ko’pincha turli nizoli vaziyatlarning paydo bo’lishiga olib keladi.

Psixologik tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, nikohning dastlabki bosqichi shaxslararo moslashuvning eng murakkab davri bo’lib, aynan shu davrda yuzaga kelgan nizolar oilaning kelajakdagi rivojlanish yo’nalishini belgilab beradi. Yosh oilalarda nizolar nafaqat munosabatlar sifatiga, balki er-xotin shaxsining psixologik holati, o’zini anglash jarayoni va ijtimoiy funkcionalligiga ham sezilarli ta’sir ko’rsatadi. Shu sababli mazkur mavzuning ilmiy jihatdan chuqur o’rganilishi dolzarb hisoblanadi¹.

Yosh oilalarda oilaviy nizolarni tahlil qilishda ularni faqat salbiy hodisa sifatida emas, balki oila tizimining rivojlanish bosqichlarida yuzaga keladigan tabiiy psixologik jarayon sifatida ko’rib chiqish muhimdir. Har bir oila nikoh orqali ikki mustaqil shaxsning yagona tizimga birlashuvi natijasida vujudga keladi. Bu jarayonda har bir tomon o’zining tarbiya modeli, qadriyatlari, emotsional ehtiyojlari va muloqot uslublarini olib kiradi. Ushbu farqlarning mos kelmasligi nizolarning asosiy manbalaridan biri hisoblanadi.

Psixologik nuqtayi nazardan, yosh oilalarda nizolar ko’pincha rol kutilmalari bilan bog’liq bo’ladi. Er va xotinning oiladagi vazifalar haqidagi tasavvurlari bir-biriga mos kelmaganda, ichki ziddiyat kuchayadi. Bu holat, ayniqsa, patriarxal va zamonaviy qarashlar to’qnashgan oilalarda yaqqol namoyon bo’ladi. Natijada shaxslararo muloqotda emotsional zo’riqish kuchayib, agressiv yoki passiv himoya mexanizmlari faollashadi².

Iqtisodiy omillar ham yosh oilalarda nizolarning chuqurlashishiga sezilarli ta’sir ko’rsatadi. Moliyaviy barqarorlikning yetishmasligi, kasbiy o’zini o’zi tasdiqlash jarayonidagi muvaffaqiyatsizliklar shaxsning o’ziga bo’lgan ishonchini pasaytiradi. Bu esa psixologik kompensatsiya sifatida yaqin insonlarga nisbatan tanqid, norozilik va hissiy sovuqlik ko’rinishida namoyon bo’lishi mumkin.

Oilaviy nizolarning davomiyligi shaxs psixikasiga chuqur ta’sir ko’rsatadi. Surunkali nizolar sharoitida yashayotgan shaxslar doimiy stress holatida bo’lib, bu holat emotsional charchash, tashvishli holatlar va depressiv simptomlarning rivojlanishiga olib keladi. Ayrim hollarda psixologik muammolar psixosomatik kasalliklar ko’rinishida namoyon bo’lib, inson

¹ Karimova V.M. Oila va oilaviy munosabatlar psixologiyasi. Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. 45-b

² G’oziev E. Shaxs va ijtimoiy muhit psixologiyasi. Toshkent: O’qituvchi, 2020. 89-b
www.innovativepublication.uz

salomatligiga bevosita xavf tugʻdiradi³.

Shu bilan birga, nizolarni konstruktiv tarzda hal etish oilaviy munosabatlar rivoji uchun muhim omil boʻlishi mumkin. Zamonaviy oilaviy psixologiya nizolarni ochiq muloqot, empatiya va emotsional intellekt orqali boshqarishni taklif etadi. Muammolarni inkor etmasdan, ularni anglash va muhokama qilish yosh oilalarda oʻzaro ishonch va psixologik yaqinlikni mustahkamlaydi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, yosh oilalarda oilaviy nizolar murakkab va koʻp omilli psixologik hodisa boʻlib, ularni faqat salbiy jarayon sifatida baholash biryoqlama yondashuv hisoblanadi. Nizolarning kelib chiqishi va rivojlanishi shaxsiy, ijtimoiy va madaniy omillarning oʻzaro taʼsiri natijasidir. Agar nizolar boshqarilmasa, ular shaxs psixologiyasida chuqur salbiy oqibatlarni keltirib chiqarishi mumkin. Aksincha, ilmiy asoslangan psixologik yondashuvlar yordamida nizolarni anglash va hal etish yosh oilalarning barqarorligi va psixologik sogʻlomligini taʼminlaydi. Shu sababli yosh oilalar bilan ishlashda psixologik maslahat, oilaviy treninglar va emotsional savodxonlikni oshirishga qaratilgan dasturlarni rivojlantirish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. Karimova V.M. Oila va oilaviy munosabatlar psixologiyasi. Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
2. Gʻoziev E. Shaxs va ijtimoiy muhit psixologiyasi. Toshkent: Oʻqituvchi, 2020.
3. Andreeva G.M. Ijtimoiy psixologiya nazariyasi. Moskva, 2018.
4. Bowen M. Family Systems Theory and Clinical Practice. New York, 2017.
5. Satir V. Conjoint Family Therapy. Palo Alto, 2015.
6. Minuchin S. Families and Family Therapy. Harvard University Press, 2016.
7. Oʻzbekiston Respublikasi Oila kodeksi. Toshkent, 2023.

³ Andreeva G.M. Ijtimoiy psixologiya nazariyasi. Moskva, 2018. 55-b
www.innovativepublication.uz

**Elektron-metodik ta’minot asosida “Oziq-ovqat mahsulotlarini tayyorlash
texnologiyasi” fanini o‘qitish imkoniyatlari****Saidova Gulbahor Furqat qizi**

Buxoro Davlat Pedagogika instituti

Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (texnologik ta’lim) magistri

gulbahorsaidova852@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu tezisda elektron-metodik ta’minot asosida “Oziq-ovqat mahsulotlarini tayyorlash texnologiyasi” fanini o‘qitishning pedagogik va metodik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Elektron darsliklar, videodarslar, virtual laboratoriyalar va interaktiv platformalardan foydalanish orqali talabalarning nazariy bilimlari va amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlari muallifning shaxsiy qarashlari asosida yoritilgan.

Kalit so‘zlar: elektron-metodik ta’minot, oziq-ovqat mahsulotlari texnologiyasi, raqamli ta’lim muhiti, interaktiv o‘qitish, virtual laboratoriya, mustaqil ta’lim

Аннотация

В тезисе рассматриваются возможности преподавания дисциплины «Технология приготовления пищевых продуктов» на основе электронно-методического обеспечения. Проанализированы способы использования электронных учебников, видеоуроков, виртуальных лабораторий и интерактивных платформ для формирования теоретических знаний и практических навыков студентов.

Ключевые слова: электронно-методическое обеспечение, технология пищевых продуктов, цифровое обучение, интерактивное обучение, виртуальная лаборатория, самостоятельное обучение

Abstract

This thesis analyzes the possibilities of teaching the course “Food Preparation Technology” based on electronic-methodological support. The study highlights the use of digital textbooks, video lessons, virtual laboratories, and interactive platforms to enhance students’ theoretical knowledge and practical skills from the author’s perspective.

Keywords: e-methodological support, food preparation technology, digital education, interactive learning, virtual laboratory, independent learning

Kirish

Bugungi kunda ta’lim tizimini raqamlashtirish jarayoni jadal sur’atlarda rivojlanib bormoqda. Ayniqsa, oliy ta’lim muassasalarida fanlarni o‘qitishda elektron-metodik ta’minotdan foydalanish ta’lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biridir. “Oziq-ovqat mahsulotlarini tayyorlash texnologiyasi” fani nazariy va amaliy bilimlarni uyg‘unlashtiradi, shuning uchun zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini qo‘llash alohida

ahamiyatga ega. Ushbu tezis elektron-metodik ta'minotning imkoniyatlari va ta'lim jarayoniga ta'sirini ilmiy-asoslangan tahlil qiladi.

Asosiy

qism

Elektron-metodik ta'minotga elektron darsliklar, o'quv qo'llanmalar, videodarslar, virtual laboratoriyalar, testlar, prezentatsiyalar, interaktiv mashqlar va onlayn platformalar kiradi. Mualliflik tahlillari shuni ko'rsatadiki, bu vositalar murakkab fan mazmunini samarali va qiziqarli tarzda yetkazishda katta ahamiyatga ega.

Birinchi, elektron darslik va resurslar talabalarga mazmunni tizimli va ketma-ket o'rganish imkonini beradi. Ular tez-tez yangilanib turadi, shuning uchun talaba soha standartlari va innovatsiyalar bilan doimiy tanishadi.

Ikkinchi, videodarslar va multimediali materiallar texnologik jarayonlarni vizual ko'rsatadi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, talabalarning jarayonlarni tushunish darajasi video va animatsiyalar orqali oshadi. Masalan, xom ashyoni qayta ishlash, issiqlik bilan ishlov berish, saqlash va qadoqlash jarayonlari virtual formatda namoyish qilinadi.

Uchinchi, elektron vositalar talabalarning mustaqil o'qishini qo'llab-quvvatlaydi. Interaktiv mashqlar, testlar va o'z-o'zini baholash tizimi talabalarda mas'uliyat va mustaqil fikrlashni rivojlantiradi.

To'rtinchi, virtual laboratoriyalar va simulyatsion dasturlar tajribalarni xavfsiz va takroran bajarish imkonini beradi. Bu esa amaliy mashg'ulotlarni samarali o'rganishga xizmat qiladi.

Shuningdek, Moodle, Google Classroom va LearningApps kabi platformalar o'qituvchi va talaba o'rtasidagi muloqotni mustahkamlaydi, topshiriqlarni tezkor taqdim etish va fikr almashish imkonini beradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, elektron-metodik ta'minot asosida “Oziq-ovqat mahsulotlarini tayyorlash texnologiyasi” fanini o'qitish keng pedagogik imkoniyatlarga ega. Bu talabalarning bilim va ko'nikmalarini oshiradi hamda o'qitish samaradorligini kuchaytiradi. Mualliflik yondashuviga ko'ra, elektron-metodik resurslarni tizimli va maqsadli qo'llash raqobatbardosh va malakali mutaxassislar tayyorlashda muhim omil hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayeva, M.A. (2020). Oziq-ovqat mahsulotlarini tayyorlash texnologiyasi. Toshkent: O'qituvchi.
2. Ismoilov, R.X., & Karimov, B.B. (2019). Oziq-ovqat sanoati texnologiyasi asoslari. Toshkent: Fan va texnologiya.
3. Xudoyberdiyev, S.Sh. (2021). Ta'limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari. Toshkent: Innovatsion rivojlanish nashriyoti.
4. Polat, E.S., & Buxarkina, M.Yu. (2018). Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. Moskva: Akademiya.
5. Moodle LMS official documentation and methodological guides.
6. Saidova, G.F. (2026). Issiq ichimlik va shifobaxsh damlamalarni tayyorlash texnologiyasi. *Development Of Science*, 1(1), pp. 37-40. <https://doi.org/0>

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING IJTIMOIIY-EMOSIONAL
KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDA PEDAGOGIK
TEKNOLOGIYALARNI QO'LLASH****Abdurasulova Dilnoza Abdug'ani qizi**

Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va texnologiyalari universiteti

Pedagogika va psixologiya kafedrası o'qituvchisi

E-mail: dilnozaxon@gmail.com

tel: +998 50 713 17 71

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijtimoiy-emosional kompetensiyalarini rivojlantirishda pedagogik texnologiyalarni qo'llash masalalari yoritilgan. O'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda o'yin, hamkorlikka asoslangan hamda refleksiv texnologiyalarning samaradorligi tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari ijtimoiy-emosional kompetensiyalarni rivojlantirish ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qilishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, ijtimoiy-emosional kompetensiya, pedagogik texnologiya, hamkorlikda o'qitish, o'yin texnologiyalari.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы применения педагогических технологий в развитии социально-эмоциональных компетенций учащихся начальных классов. Проанализирована эффективность игровых, кооперативных и рефлексивных технологий с учётом возрастных и психологических особенностей обучающихся. Результаты исследования свидетельствуют о повышении эффективности образовательного процесса.

Ключевые слова: начальное образование, социально-эмоциональные компетенции, педагогические технологии, кооперативное обучение, игровые технологии.

Annotation. This article examines the application of pedagogical technologies in the development of social and emotional competencies of primary school students. The effectiveness of game-based, cooperative, and reflective teaching technologies is analyzed considering students' age and psychological characteristics. The findings demonstrate that the development of social and emotional competencies contributes to improving educational effectiveness.

Keywords: primary education, social-emotional competence, pedagogical technologies, cooperative learning, game-based learning.

Kirish.

Hozirgi kunda jamiyatda kechayotgan ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar, axborot oqimining kuchayishi hamda ta'lim tizimidagi islohotlar boshlang'ich sinf o'quvchilaridan nafaqat akademik bilim, balki yuksak ijtimoiy-emosional kompetensiyalarga ega bo'lishni talab

etmoqda. O'quvchining o'z his-tuyg'ularini anglay olishi, ularni boshqarishi, atrofdagilar bilan samarali muloqot qilish va jamoada ishlash ko'nikmalari uning keyingi ta'lim bosqichlaridagi muvaffaqiyatini belgilab beradi.

Boshlang'ich sinf yoshi bola shaxsi shakllanishining eng muhim bosqichi bo'lib, aynan shu davrda ijtimoiy-emosional kompetensiyalarni rivojlantirish uchun qulay psixologik-pedagogik sharoit mavjud bo'ladi. Ammo amaliyot shuni ko'rsatadiki, ta'lim jarayonida ko'proq bilim berishga e'tibor qaratilgan holda, o'quvchilarning hissiy holati, muloqot madaniyati va ijtimoiy faolligi yetarlicha rivojlantirilmayapti.

Shu bois boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijtimoiy-emosional kompetensiyalarini rivojlantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish va ulardan samarali foydalanish dolzarb masala hisoblanadi. Pedagogik texnologiyalar orqali ta'lim jarayonini insonparvarlashtirish, o'quvchilarda ijtimoiy faollik, empatiya va mustaqil fikrlashni Ijtimoiy-emosional kompetensiyalar o'quvchilarning o'z his-tuyg'ularini anglashi, boshqarishi, atrofdagilar bilan samarali muloqot qilishi va jamiyatga moslashuvini ta'minlaydi.

Boshlang'ich sinf yoshida bolalarning shaxsiy rivojlanishi jadal kechadi, shu bois mazkur bosqichda ijtimoiy-emosional kompetensiyalarni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu jarayonda pedagogik texnologiyalardan maqsadli va tizimli foydalanish yuqori samara beradi.

O'yin texnologiyalari, hamkorlikda o'qitish, rolli o'yinlar, muammoli ta'lim hamda refleksiya asoslangan metodlar o'quvchilarda empatiya, jamoada ishlash, mas'uliyat va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari esa o'quvchilarning qiziqishini oshirish bilan birga, emosional faollikni ta'minlaydi.

Ijtimoiy-emosional kompetensiyalar muammosi pedagogika va psixologiya fanlarida keng o'rganilgan bo'lib, mazkur tushuncha shaxsning ijtimoiy munosabatlarda samarali ishtirok etishi, o'z his-tuyg'ularini anglash va boshqarish qobiliyati bilan bog'liq holda talqin etiladi. Ilmiy manbalarda ijtimoiy-emosional rivojlanish bolaning shaxsiy kamoloti va ta'limdagi muvaffaqiyatining muhim omili sifatida e'tirof etilgan.

Xorijiy tadqiqotchilardan D.Goulman ijtimoiy-emosional intellekt nazariyasini ishlab chiqqan bo'lib, u emosional onglilik, o'zini boshqarish, empatiya va ijtimoiy ko'nikmalarni shaxs rivojining asosiy komponentlari sifatida belgilaydi. K.Rogers va L.Vygotskiyning ishlarida esa shaxs rivojida ijtimoiy muhit, muloqot va hamkorlikning ahamiyati alohida ta'kidlangan.

Boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning ijtimoiy-emosional rivojlanishi masalasi J.Piaje, E.Erikson kabi olimlarning rivojlanish nazariyalarida o'z aksini topgan. Ularning tadqiqotlariga ko'ra, bolalik davrida ijtimoiy tajriba va emosional munosabatlar shaxsning keyingi hayotiy pozitsiyasini belgilab beradi.

Mahalliy olimlar tadqiqotlarida ham ijtimoiy-emosional kompetensiyalarni rivojlantirish

masalalari keng yoritilgan. Xususan, pedagogik texnologiyalarni ta'lim jarayoniga joriy etish orqali o'quvchilarning shaxsiy faolligini oshirish, muloqot madaniyatini shakllantirish imkoniyatlari ilmiy jihatdan asoslab berilgan. O'yin texnologiyalari, hamkorlikda o'qitish va shaxsga yo'naltirilgan ta'lim usullarining samaradorligi ko'plab tadqiqotlarda isbotlangan. Shu bilan birga, adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijtimoiy-emosional kompetensiyalarini rivojlantirishda pedagogik texnologiyalarni tizimli va maqsadli qo'llash masalasi hanzuz yetarlicha o'rganilmagan. Bu esa mazkur yo'nalishda chuqur ilmiy izlanishlar olib borish zarurligini taqozo etadi. Mazkur tadqiqotda boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijtimoiy-emosional kompetensiyalarini rivojlantirishda pedagogik texnologiyalarni qo'llashning nazariy va amaliy jihatlari kompleks tarzda o'rganildi. Tadqiqot doirasida ijtimoiy-emosional kompetensiyalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan pedagogik texnologiyalarning samarali shakl va usullari aniqlandi hamda ularni boshlang'ich ta'lim jarayoniga moslashtirish mexanizmlari ishlab chiqildi.

Ilk bor boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda o'yin, hamkorlikka asoslangan va reflektiv pedagogik texnologiyalarni tizimli qo'llash orqali ijtimoiy-emosional kompetensiyalarni rivojlantirish modeli taklif etildi. Shuningdek, mazkur texnologiyalarni dars jarayoniga integratsiya qilishning samaradorligini ta'minlovchi pedagogik shart-sharoitlar asoslab berildi.

Tadqiqot natijasida o'quvchilarning ijtimoiy faolligi, empatiya, muloqot madaniyati va o'z his-tuyg'ularini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi. Ushbu yangiliklar boshlang'ich ta'lim amaliyotini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Xulosa. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarini rivojlantirishda pedagogik texnologiyalarni qo'llash ta'lim jarayonini samarali, interaktiv va bolalar uchun qiziqarli qiladi. Pedagogik texnologiyalar yordamida o'quvchilar o'z his-tuyg'ularini aniqlash, boshqalar bilan muloqot qilish, hamkorlikda ishlash va ijtimoiy vaziyatlarda to'g'ri xatti-harakat ko'rsatishni o'rganadilar. Shu bilan birga, zamonaviy metod va texnologiyalar o'qituvchilarga o'quv jarayonini individuallashtirish, motivatsiyani oshirish va ijtimoiy-emotsional rivojlanishni samarali nazorat qilish imkonini beradi. Natijada, bolalar nafaqat akademik bilimlarni, balki hayotiy ko'nikmalarni ham muvaffaqiyatli egallaydilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Гоулман Д. *Эмоционал интеллект*. — Москва: АСТ, 2019.
2. Выготский Л.С. *Психология развития ребёнка*. — Москва: Педагогика, 2018.
3. Пиаже Ж. *Речь и мышление ребёнка*. — Санкт-Петербург: Питер, 2017.
4. Эриксон Э. *Детство и общество*. — Москва: Академический проект, 2016.

5. Рогерс К. *Взгляд на психотерапию. Становление личности.* — Москва: Прогресс, 2015.
6. Селевко Г.К. *Современные образовательные технологии.* — Москва: Народное образование, 2018.
7. Qodirov B.R. *Pedagogik texnologiyalar nazariyasi va amaliyoti.* — Toshkent: Fan, 2020.
8. To‘rayev X.T. *Boshlang‘ich ta‘limda innovasion texnologiyalar.* — Toshkent: O‘qituvchi, 2021.
9. Abdullayeva M.M. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirish // *Pedagogik ta‘lim.* — 2022. — №3.
10. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta‘limi vazirligi. *Boshlang‘ich ta‘lim davlat ta‘lim standarti.* — Toshkent, 2021.

**STRESSNI BARTARAF ETISHGA QARATILGAN PSIXALOGIK
TRENINGLAR****Egamova Muqaddas Xasan qizi**

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

“Amaliy Psixologiya” yo’nalishi 3-kurs talabasi

Egamovamuqaddas2@gmail.com , +99893-649-01-03

Orzimatova Maftuna Rahmatullo qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

“Amaliy Psixologiya” yo’nalishi 3-kurs talabasi

omaftuna123@gmail.com, +99893-530-18-10

Abstract

This article analyzes stress as one of the most common psychological problems in modern society and examines its negative effects on an individual’s mental state, emotional balance, and behavior. The causes of stress and its psychological and physiological manifestations are discussed. The article also explores psychological training programs aimed at reducing stress and minimizing its negative consequences. In particular, relaxation techniques, breathing exercises, autogenic training, cognitive-behavioral methods, emotional self-regulation, and group psychological trainings are analyzed. The role of psychological trainings in enhancing stress resistance, emotional stability, positive thinking, and adaptability is emphasized. The results of the study demonstrate the effectiveness of psychological trainings in reducing stress and strengthening psychological well-being, as well as their applicability in educational institutions and practical psychological activities.

Annotatsiya

Ushbu maqolada zamonaviy jamiyat sharoitida keng tarqalgan psixologik muammo — stress va uning shaxs psixik holati, xulq-atvori hamda faoliyat samaradorligiga ta’siri ilmiy-psixologik jihatdan tahlil qilinadi. Stressning paydo bo‘lish omillari, uning fiziologik, emotsional va kognitiv darajadagi namoyon bo‘lish shakllari ochib beriladi. Maqolada stressni bartaraf etish va uning salbiy oqibatlarini kamaytirishga qaratilgan psixologik treninglarning nazariy asoslari, tuzilishi va amaliy mexanizmlari batafsil yoritilgan. Xususan, autogen trening, mushaklarni ketma-ket bo‘shashtirish texnikasi, ongli nafas olish mashqlari, kognitiv-behavioral yondashuvga asoslangan treninglar, emotsional o‘zini boshqarish hamda stressga chidamlilikni rivojlantirishga qaratilgan guruhviy mashg‘ulotlar mazmuni tahlil qilinadi. Psixologik treninglar orqali shaxsda o‘zini anglash, ichki resurslarni faollashtirish, ijobiy fikrlashni shakllantirish va moslashuvchanlikni oshirish imkoniyatlari asoslab beriladi.

Maqola natijalari stressni oldini olish va psixologik salomatlikni mustahkamlashda trening texnologiyalarining samaradorligini ko'rsatib, ularni ta'lim muassasalari, tashkilotlar hamda amaliy psixologik faoliyatda qo'llash uchun ilmiy-amaliy tavsiyalar beradi.

Kalit so'zlar: stress, psixologik stress, stressga chidamlilik, psixologik treninglar, relaksatsiya, autogen trening, emotsional barqarorlik, emotsional o'zini boshqarish, kognitiv-behavioral yondashuv, moslashuvchanlik, psixologik salomatlik, psixoprofilaktika, stressni boshqarish, psixologik yordam.

Kirish

Bugungi globallashuv va tezkor hayot sur'ati sharoitida inson psixikasi doimiy bosim va zo'riqish holatida faoliyat yuritmoqda. Ijtimoiy, kasbiy, oilaviy va shaxsiy omillar ta'sirida yuzaga keladigan stress holatlari insonning ruhiy barqarorligi, emotsional muvozanati hamda umumiy psixologik salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Stressning uzoq davom etishi tashvish, depressiv holatlar, psixosomatik kasalliklar va shaxslararo munosabatlarda muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli stress muammosini o'rganish va uni bartaraf etishning samarali psixologik usullarini ishlab chiqish zamonaviy psixologiya fanining dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Psixologiya fanida stress tushunchasi dastlab G. Selye tomonidan ilmiy asoslangan bo'lib, u stressni organizmning tashqi va ichki ta'sirlarga nisbatan moslashuv reaksiyasi sifatida talqin qilgan. Keyingi tadqiqotlarda stress nafaqat fiziologik, balki psixologik jarayon sifatida ham qaralib, uning shaxs xulq-atvori, tafakkuri va emotsional holatiga ta'siri keng o'rganilgan.

Zamonaviy tadqiqotlar stressni boshqarish va unga moslashishda shaxsning ichki resurslari, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash hamda psixologik treninglarning muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatmoqda. Stressni bartaraf etishda psixologik treninglar shaxsning o'zini anglash darajasini oshirish, emotsional holatini boshqarish, ijobiy fikrlashni shakllantirish va stressga chidamlilikni rivojlantirishga xizmat qiladi. Bunday treninglar relaksatsiya, nafas olish texnikalari, kognitiv qayta baholash, autogen mashqlar hamda guruh psixologik mashg'ulotlar orqali amalga oshiriladi. Psixologik treninglar nafaqat stress oqibatlarini kamaytiradi, balki uning oldini olish, shaxsning moslashuvchanligini oshirish va psixologik salomatlikni mustahkamlashda ham muhim o'rin tutadi. Mazkur maqolaning maqsadi stressni bartaraf etishga qaratilgan psixologik treninglarning nazariy asoslari va amaliy imkoniyatlarini tahlil qilish, ularning shaxs ruhiy holatiga ta'sirini ochib berish hamda amaliy psixologik faoliyatda qo'llash yo'llarini asoslab berishdan iborat.

Shu bilan birga, stress insonning nafaqat psixologik holatiga, balki uning jismoniy salomatligiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Uzoq davom etuvchi stress holatlari yurak-qon tomir tizimi buzilishlari, immunitetning pasayishi, uyqu muammolari hamda surunkali charchoq holatlarining yuzaga kelishiga sabab bo'lishi mumkin. Psixologik jihatdan esa

stress shaxsda tashvish, asabiylik, diqqatning susayishi va motivatsiyaning pasayishi kabi salbiy holatlarni keltirib chiqaradi. Natijada insonning kundalik faoliyati va hayot sifati sezilarli darajada yomonlashadi. Zamonaviy psixologiya fanida stressni bartaraf etish masalasiga kompleks yondashuv zarurligi ta'kidlanmoqda. Bunda nafaqat tibbiy davolash, balki psixologik yordam va treninglar muhim o'rin tutadi. Psixologik treninglar shaxsning stressli vaziyatlarga munosabatini o'zgartirish, o'z hissiyotlarini anglash va boshqarish, shuningdek, muammolarga konstruktiv yondashuvni shakllantirishga qaratilgan bo'ladi. Bunday treninglar orqali shaxsda stressga chidamlilik, emotsional barqarorlik va moslashuvchanlik kabi muhim psixologik sifatlar rivojlanadi.

Adabiyotlar tahlili:

Hozirgi davrda stress va psixologik zo'riqish masalasi psixologiya fanining eng dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi. Turli tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, stress insonning nafaqat ruhiy holatiga, balki uning ijtimoiy munosabatlari, xulq-atvori va faoliyat samaradorligiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi. G. Selye tomonidan ilgari surilgan stress nazariyasida stress organizmning tashqi va ichki ta'sirlarga nisbatan moslashuv reaksiyasi sifatida talqin qilinadi. Muallif stressning uch bosqichini – xavotir, qarshilik va holdan toyish bosqichlarini ajratib ko'rsatgan. R. Lazarus va S. Folkman stressni shaxs tomonidan vaziyatni subyektiv baholash jarayoni bilan bog'lab, stressning kelib chiqishida kognitiv omillar muhim rol o'ynashini ta'kidlaganlar. Ularning fikricha, stressli vaziyat shaxs tomonidan xavfli yoki nazorat qilib bo'lmaydigan deb baholaganda kuchayadi. Mahalliy olimlar E. G'oziyev, V. Karimova va A. Maklakov tadqiqotlarida stressning shaxs ruhiy salomatligiga ta'siri, uning emotsional beqarorlik, tashvish va charchoq holatlarini keltirib chiqarishi asoslab berilgan.

Tadqiqot metodologiyasi: Mazkur tadqiqot stressni bartaraf etishga qaratilgan psixologik treninglarning samaradorligini o'rganishga yo'naltirildi. Tadqiqot jarayonida nazariy tahlil, klinik suhbat, kuzatish va so'rovnoma metodlaridan foydalanildi. Tadqiqotda turli yoshdagi ishtirokchilar qatnashib, ularning stress darajasi, emotsional holati va stressga bo'lgan munosabati o'rganildi. Tadqiqot davomida relaksatsiya mashqlari, ongli nafas olish texnikalari, autogen trening va kognitiv qayta baholash usullarini o'z ichiga olgan psixologik treninglar tashkil etildi. Treninglar individual va guruhshaklda o'tkazilib, ishtirokchilarning faol ishtiroki ta'minlandi. Metodologiya stressning psixologik mexanizmlarini aniqlash va treninglar natijasida yuzaga kelgan o'zgarishlarni baholash imkonini berdi.

Tahlil va natijalar: Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, ishtirokchilarning katta qismida stress darajasi yuqori bo‘lib, bu ularning emotsional holati, diqqat va ijtimoiy munosabatlarga salbiy ta’sir ko‘rsatgan. Treninglar boshlanishidan oldin ishtirokchilarda tashvish, tez asabiylashish va charchoq holatlari ko‘p kuzatilgan.

Psixologik treninglar o‘tkazilgandan so‘ng ishtirokchilarda stress darajasining pasayishi, emotsional barqarorlikning oshishi va ijobiy fikrlash shakllangani aniqlandi. Ayniqsa, relaksatsiya va nafas olish mashqlari qisqa vaqt ichida ruhiy holatni yaxshilashda samarali bo‘ldi. Guruhiy treninglar esa ishtirokchilarda o‘zaro qo‘llab-quvvatlash va ijtimoiy moslashuvni kuchaytirdi.

Xulosa

Stress zamonaviy jamiyatda inson hayotining ajralmas qismiga aylangan psixologik holat bo‘lib, u shaxsning ruhiy barqarorligi, emotsional muvozanati va faoliyat samaradorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Ijtimoiy, kasbiy va shaxsiy omillar ta’sirida yuzaga keladigan stress holatlari vaqtida bartaraf etilmasa, tashvish, ruhiy zo‘riqish, charchoq va turli psixosomatik muammolarning paydo bo‘lishiga olib keladi. Shu nuqtai nazardan stressni o‘rganish va uni boshqarish masalasi psixologiya fanining dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot davomida stressni bartaraf etishga qaratilgan psixologik treninglarning nazariy asoslari va amaliy ahamiyati tahlil qilindi. Psixologik treninglar shaxsda o‘zini anglashni kuchaytirish, emotsional holatini boshqarish, stressli vaziyatlarga moslashuvchan munosabat bildirish hamda ichki psixologik resurslarni faollashtirishga xizmat qilishi aniqlandi. Xususan, relaksatsiya mashqlari, ongli nafas olish texnikalari, autogen treninglar, kognitiv qayta baholash usullari va guruhiy mashg‘ulotlar stress darajasini kamaytirishda samarali vosita sifatida namoyon bo‘ldi.

Psixologik treninglar shaxsda emotsional barqarorlikni rivojlantirish, stressga chidamlilikni oshirish va ichki resurslardan samarali foydalanishga yordam beradi. Mazkur ish natijalari psixologik treninglarni ta’lim muassasalari, mehnat jamoalari va amaliy psixologiya faoliyatida keng joriy etish zarurligini asoslaydi. Stressni oldini olish va psixologik salomatlikni mustahkamlashda bunday treninglar muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Selye G. Stress bez distressa. – Moskva: Progress, 1982.
2. Lazarus R. S. Stress and Emotion: A New Synthesis. – New York: Springer Publishing, 1999.
3. Frankl V. Inson ma’noni izlaydi. – Toshkent: Sharq, 2004.

4. Nemov R. S. Psixologiya. 1–3-jildlar. – Moskva: Vlados, 2007.
5. Karimova V. M. Umumiy psixologiya. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2015.
6. G‘oziyev E. G‘. Psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2010.
7. Rean A. A. Shaxs psixologiyasi. – Sankt-Peterburg: Piter, 2012.
8. Bek A. Kognitiv terapiya va emotsional buzilishlar. – Moskva: Klass, 2006.
9. Maklakov A. G. Umumiy psixologiya. – Sankt-Peterburg: Piter, 2018.
10. Ismoilova Z. K. Psixologik treninglar va ularning amaliy ahamiyati. – Toshkent: Universitet, 2020.

TA'LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O'RNI VA HAMIYATI

**Otaxonova Sumbula Xudayor qizi
Salaytdinova Umida Suyun qizi
Hakimova Dilorom Alimjonovna**

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanishning nazariy va amaliy asoslari yoritilgan. Raqamli texnologiyalarning ta'lim sifati va samaradorligini oshirishdagi o'rni, o'qituvchi va o'quvchi faoliyatini tashkil etishdagi imkoniyatlari tahlil qilingan. Masofaviy ta'lim, elektron ta'lim resurslari, interaktiv platformalar va sun'iy intellekt texnologiyalarining ta'lim tizimiga joriy etilishi natijasida yuzaga kelayotgan ijobiy o'zgarishlar ochib berilgan. Shuningdek, raqamli texnologiyalarni joriy etish jarayonida uchraydigan muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari ilmiy asosda ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: raqamli texnologiyalar, ta'lim jarayoni, masofaviy ta'lim, elektron ta'lim, interaktiv metodlar, innovatsiya, raqamli kompetensiya.

Bugungi globallashuv va axborotlashuv sharoitida ta'lim tizimini raqamli texnologiyalarsiz tasavvur etib bo'lmaydi. Jamiyatning barcha sohalarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining keng joriy etilishi ta'lim mazmuni, shakli va metodlarini tubdan o'zgartirmoqda. Raqamli texnologiyalar ta'lim jarayonini individuallashtirish, o'quvchilarning faolligini oshirish hamda ta'lim sifati va samaradorligini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Zamonaviy ta'limning asosiy vazifalaridan biri – raqamli kompetensiyalarga ega, mustaqil fikrlovchi, innovatsion g'oyalarni ilgari sura oladigan shaxsni shakllantirishdir. Shu sababli raqamli texnologiyalarni ta'lim jarayoniga joriy etish dolzarb pedagogik muammo sifatida namoyon bo'lmoqda.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR TUSHUNCHASI VA ULARNING TA'LIMDAGI AHAMIYATI

Raqamli texnologiyalar – bu axborotni yig'ish, qayta ishlash, saqlash va uzatishga xizmat qiluvchi zamonaviy texnik va dasturiy vositalar majmuasidir. Ta'limda raqamli texnologiyalar deganda elektron darsliklar, multimediali materiallar, onlayn platformalar, virtual laboratoriyalar, masofaviy ta'lim tizimlari tushuniladi.

Raqamli texnologiyalarning ta'limdagi ahamiyati quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- ta'lim jarayonining moslashuvchanligini ta'minlash;
- o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan motivatsiyasini oshirish;
- o'quv materiallarini vizuallashtirish;
- mustaqil va individual ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirish;

- o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi muloqotni yaxshilash.

TA’LIM JARAYONIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH SHAKLLARI

Ta’limda raqamli texnologiyalardan foydalanish turli shakllarda amalga oshiriladi. Eng keng tarqalgan shakllar quyidagilardan iborat:

1. Elektron ta’lim (E-learning)

Elektron ta’lim o‘quv materiallarini raqamli formatda taqdim etish orqali ta’lim jarayonini tashkil etishga xizmat qiladi. Elektron darsliklar, testlar, video ma’ruzalar ta’lim samaradorligini oshiradi.

2. Masofaviy ta’lim

Masofaviy ta’lim o‘quvchi va o‘qituvchi o‘rtasidagi geografik masofani bartaraf etadi. Bu shakl ayniqsa pandemiya davrida o‘zining samaradorligini isbotladi.

3. Aralash ta’lim (Blended learning)

Aralash ta’lim an’anaviy va raqamli ta’lim usullarini uyg‘unlashtirgan holda tashkil etiladi. Bu shakl o‘quvchilarning bilimini mustahkamlashda samarali hisoblanadi.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O‘QITUVCHI FAOLIYATIDAGI O‘RNI

Raqamli texnologiyalar o‘qituvchining kasbiy faoliyatini yangi bosqichga olib chiqadi. O‘qituvchi endilikda faqat bilim beruvchi emas, balki ta’lim jarayonini boshqaruvchi, yo‘naltiruvchi va motivator vazifasini bajaradi.

Raqamli vositalar yordamida o‘qituvchi:

- darslarni interaktiv shaklda tashkil etadi;
- o‘quvchilarning bilimini tezkor baholaydi;
- individual yondashuvni amalga oshiradi;
- ta’lim jarayonini monitoring qiladi.

O‘QUVCHILAR FAOLIYATIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING TA’SIRI

Raqamli texnologiyalar o‘quvchilarning bilim olish jarayonini faollashtiradi. Interaktiv topshiriqlar, onlayn testlar va virtual tajribalar o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, muammoni hal qilish va ijodiy yondashuv ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Shuningdek, raqamli texnologiyalar o‘quvchilarda axborot bilan ishlash madaniyatini shakllantiradi va ularning raqamli savodxonligini oshiradi.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISHDA YUZAGA KELADIGAN MUAMMOLAR

Ta’limda raqamli texnologiyalarni joriy etish jarayonida bir qator muammolar mavjud:

- texnik ta’minotning yetarli emasligi;
- o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyasi pastligi;
- internet tarmog‘iga ulanishdagi muammolar;
- axborot xavfsizligi masalalari.

Mazkur muammolarni hal etish uchun o‘qituvchilarni qayta tayyorlash, moddiy-texnik

bazani mustahkamlash va raqamli ta’lim strategiyalarini ishlab chiqish zarur.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING ISTIQBOLLARI

Kelajakda sun’iy intellekt, virtual va kengaytirilgan reallik texnologiyalarining ta’lim tizimiga joriy etilishi kutilmoqda. Bu texnologiyalar ta’lim jarayonini yanada individuallashtirish va samaradorligini oshirish imkonini beradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, raqamli texnologiyalar ta’lim tizimini modernizatsiya qilishda muhim omil hisoblanadi. Ular ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini kuchaytirish va raqamli kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Raqamli texnologiyalarni samarali joriy etish orqali zamonaviy, raqobatbardosh va innovatsion ta’lim tizimini yaratish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayev A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2020.
2. Jo‘rayev R. Ta’limda innovatsion yondashuvlar. – Toshkent, 2019.
3. UNESCO. ICT in Education. – Paris, 2021.
4. Polat E.S. Masofaviy ta’lim asoslari. – Moskva, 2018.
5. Klarin M.V. Pedagogik innovatsiyalar. – Moskva, 2020.
6. Bates A.W. Teaching in a Digital Age. – London, 2019.
7. OECD. Digital Education Outlook. – Paris, 2020.
8. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent, 2017.
9. Sharipov Sh. Axborot texnologiyalari va ta’lim. – Toshkent, 2021.
10. Selvi K. Teachers’ Digital Competence. – Ankara, 2018.

The Necessity of Antitrust Regulation in Enhancing Economic Competitiveness

Akbarov Jasur Ikromjon ugli

“Competition Promotion and consumer protection committee” Leading Specialist,
Independent Researcher (PhD).

ORCID: 0009-0003-5768-9099.

Abstract. The article analyzes the importance of antimonopoly governance in enhancing economic competitiveness, substantiates directions for improving competition policy based on international experience, and examines its impact on market efficiency and sustainable development.

Keywords: competition policy, antimonopoly governance, economic competitiveness, market structure, cartel agreements, dominant position, antitrust regulation, protection of competition environment, institutional mechanisms, economic efficiency.

Iqtisodiyot raqobatbardoshligini oshirishda monopoliyaga qarshi boshqaruvning zaruriyati

Akbarov Jasur Ikromjon o'g'li

O'zbekiston Respublikasi Raqobatni rivojlantirish
va iste'molchilar huquqlarini himoya qilish qo'mitasi
yetakchi mutaxassisi, mustaqil tadqiqotchi (PhD)

+99899-229-23-23

ORCID: 0009-0003-5768-9099

Annotatsiya. Maqolada iqtisodiyot raqobatbardoshligini oshirishda monopoliyaga qarshi boshqaruvning ahamiyati tahlil qilinadi, xalqaro tajriba asosida raqobat siyosatini takomillashtirish yo'nalishlari asoslanadi hamda uning bozor samaradorligi va barqaror rivojlanishga ta'siri yoritiladi.

Kalit so'zlar: raqobat siyosati, monopoliyaga qarshi boshqaruv, iqtisodiy raqobatbardoshlik, bozor tuzilmasi, kartel kelishuvlar, ustun mavqe, antimonopoliya nazorati, raqobat muhitini himoya qilish, institutsional mexanizmlar, iqtisodiy samaradorlik.

Необходимость антимонопольного регулирования в повышении конкурентоспособности экономики

Акбаров Жасур Икромжон ўғли

“Комитет по развитию конкуренции

и защите прав потребителей”

ведущий специалист

+998992292323

ORCID: 0009-0003-5768-9099

Аннотация В статье анализируется значение антимонопольного управления в повышении конкурентоспособности экономики, на основе международного опыта обосновываются направления совершенствования конкурентной политики, а также раскрывается её влияние на эффективность рынков и устойчивое развитие.

Ключевые слова: конкурентная политика, антимонопольное управление, экономическая конкурентоспособность, структура рынка, картельные соглашения, доминирующее положение, антимонопольный контроль, защита конкурентной среды, институциональные механизмы, экономическая эффективность.

Kirish.

Hozirgi globallashuv sharoitida milliy iqtisodiyotlarning raqobatbardoshligini oshirish masalasi davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Bozor mexanizmlarining samarali faoliyat ko'rsatishi, resurslarning oqilona taqsimlanishi hamda innovatsion jarayonlarning jadallashuvi ko'p jihatdan sog'lom raqobat muhitining mavjudligiga bevosita bog'liqdir. Biroq ayrim tarmoqlarda monopoliyalashuv jarayonlarining kuchayishi, bozorga kirishdagi institutsional va ma'muriy to'siqlar iqtisodiy samaradorlikning pasayishiga hamda raqobat muhitining buzilishiga olib kelmoqda.

Ayni paytda, iqtisodiyotni tarkibiy jihatdan modernizatsiya qilish va raqamli transformatsiya jarayonlari sharoitida monopoliyaga qarshi boshqaruvning roli yanada ortib bormoqda. Yangi bozor segmentlarining shakllanishi, raqamli platformalar faoliyatining kengayishi va integratsiyalashgan biznes tuzilmalarining ko'payishi raqobat siyosatiga nisbatan zamonaviy va moslashuvchan yondashuvlarni talab etadi. Shu sababli, iqtisodiyot raqobatbardoshligini oshirishda monopoliyaga qarshi boshqaruvning zaruriyati va uning samaradorligini oshirish yo'llarini ilmiy asosda tadqiq etish dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism.

Monopoliyaga qarshi ishlarni tartibga solish tizimini, raqobat muhitini izchil rivojlantirishning huquqiy bazasini takomillashtirilishi, iqtisodiyotni modernizatsiya qilish va liberallashtirish talablari, davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining nazorat vazifalarini qisqartilishi, shuningdek izchil rivojlanib borayotgan tadbirkorlik subyektlarining iqtisodiyotdagi munosabatlari monopoliyaga qarshi qonunchilikni yanada takomillashtirish zaruriyatini belgilab berdi.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, raqobatni himoya qilish bo'yicha mustaqil va vakolatli

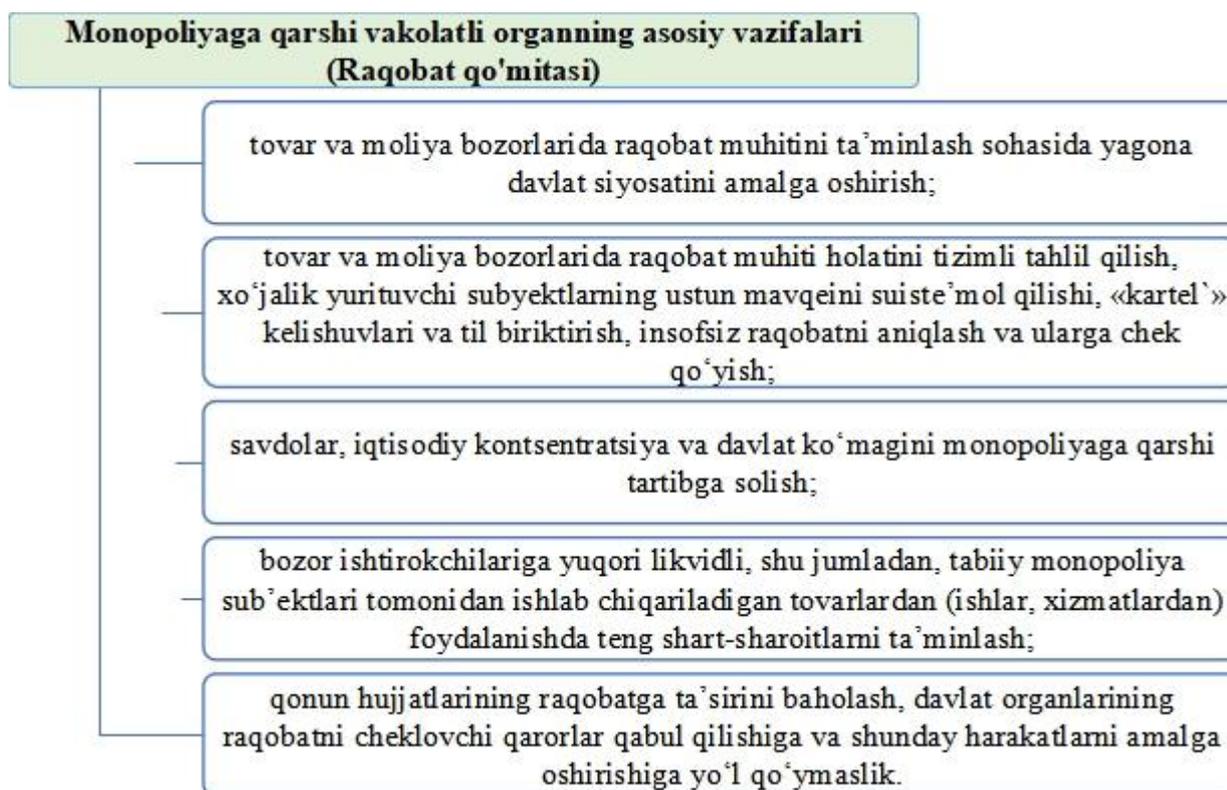

organlar faoliyati bozorlarda samaradorlikni oshirishning muhim institutsional omili hisoblanadi. Xususan, Jahon banki materiallarida raqobatning kuchayishi korxonalar unumdorligi va iqtisodiy ko‘rsatkichlar yaxshilanishi bilan uzviy bog‘liqligi ta’kidlanadi. Shuningdek, raqobat muhitini kuchaytiruvchi siyosatlar resurslarning samarali taqsimlanishi va ishlab chiqarish samaradorligini qo‘llab-quvvatlashi qayd etiladi.

Shu bilan birga, xalqaro empirik adabiyotlarda kartellashuv va kelishilgan xatti-harakatlar narxlarni sun‘iy oshirishi natijasida farovonlik yo‘qotishlarini keltirib chiqarishi ko‘rsatiladi. OECD manbalarida kartel holatlarida o‘rtacha “overcharge” (ortiqcha narx) ko‘pincha taxminan 20% atrofida ekani, ayrim “hard core” kartellarda esa narx oshishi 60–70% gacha yetishi mumkinligi qayd etilgan. Demak, monopoliyaga qarshi boshqaruv (kartellarga qarshi tergov, ustun mavqeni suiiste‘mol qilishni bartaraf etish, bozorga kirish to‘siqlarini kamaytirish) nafaqat “tartibga solish” vazifasini, balki unumdorlik va raqobatbardoshlikka yo‘naltirilgan iqtisodiy siyosat instrumenti funksiyasini ham bajaradi.

Yevropa Ittifoqi amaliyoti raqobatni muhofaza qilish bo‘yicha jamoaviy “ijro mexanizmlari” bozorlar intizomini kuchaytirishini yaqqol namoyish etadi: Yevropa Komissiyasining kartel ishlariga oid statistik sahifalarida turli yillarda ko‘plab kartel ishlarining ko‘rib chiqilishi va jarimalar qo‘llanilishi muntazam yoritib boriladi. So‘nggi yillarda ham antikompetitiv kelishuvlar bo‘yicha sezilarli sanksiyalar amaliyoti kuzatilmoqda: masalan, mehnat bozoridagi “no-poach” kelishuvi bo‘yicha €329 mln jarima qo‘llangani haqida xalqaro nashrlar xabar bergan. Bunday holatlar monopoliyaga qarshi boshqaruvning iqtisodiy mazmunini kuchaytiradi. Ya‘ni u bozordagi “o‘yin qoidalarini”ni mustahkamlab, halol raqobatni rag‘batlantiradi, narxlarning asossiz oshish xavfini pasaytiradi va shu orqali milliy iqtisodiyotning ichki hamda tashqi bozorlardagi raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi. Bugungi kunda Raqobat qonunchiligiga ko‘ra mamlakatimizda vakolatli organ Raqobatni rivojlantirish va iste‘molchilar huquqlarini himoya qilish qo‘mitasi ekanligi belgilangan.

Mamlakatimizda olib borilayotgan monopoliyaga qarshi boshqaruvni davlat tomonidan tartibga solish borasidagi iqtisodiy islohotlarning muhim jihatlari – bu bozor iqtisodiyotining eng asosiy elementlaridan hisoblangan raqobatni rivojlantirish, monopol va ustun mavqeyga ega xo‘jalik yurituvchi subyektlarning mahsulotlari va xizmatlarining sifati hamda kafolatini kuchaytirish, ularning narxlari (tariflari) muqobilligini ta‘minlash, iste‘molchilarning xarid talabini qondirish orqali makroiqtisodiy ko‘rsatkichlarni oshirishga qaratilganligidan iboratdir.

1-rasm. Monopoliyaga qarshi vakolatli organning asosiy vazifalari (Raqobat qo'mitasi)

Monopoliyaga qarshi vakolatli organning tovar va moliya bozorlarida raqobat muhitini ta'minlash sohasida yagona davlat siyosatini amalga oshirishi iqtisodiyot raqobatbardoshligini oshirishning institutsional asosi hisoblanadi. Yagona va muvofiqlashtirilgan raqobat siyosati bozor mexanizmlarining barqaror ishlashini ta'minlab, turli tarmoqlarda teng raqobat sharoitlarini yaratishga xizmat qiladi. Bu esa xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatining shaffofligini oshirib, bozor ishtirokchilari o'rtasida sog'lom raqobatni shakllantirish orqali iqtisodiy samaradorlikka ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Raqobat muhitining holatini tizimli tahlil qilish, ustun mavqeni suiiste'mol qilish holatlarini aniqlash va kartel kelishuvlariga chek qo'yish monopoliyaga qarshi boshqaruvning eng muhim funksiyalaridan biridir. Mazkur yo'nalishdagi faoliyat bozorni sun'iy cheklash, narxlarni asossiz oshirish hamda raqobatchilarni siqib chiqarishga qaratilgan xatti-harakatlarning oldini olishga imkon beradi. Natijada bozorda samarali resurs taqsimoti ta'minlanib, innovatsiyalarni joriy etish va ishlab chiqarish samaradorligini oshirish uchun qulay muhit shakllanadi.

Savdolar, iqtisodiy kontsentratsiya va davlat ko'magini monopoliyaga qarshi tartibga solish iqtisodiyotda raqobatbardosh muhitni saqlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, yirik bitimlar va qo'shilishlar ustidan nazoratning amalga oshirilishi bozor tuzilmasining haddan tashqari markazlashuvini cheklaydi. Davlat ko'maging raqobatga salbiy ta'sir ko'rsatmasligini ta'minlash orqali esa teng sharoitlarda faoliyat yurituvchi subyektlar soni ko'payib, bozorning ochiqligi va raqobat darajasi oshadi.

Bozor ishtirokchilariga, jumladan, tabiiy monopoliyalar tomonidan ishlab chiqariladigan tovarlar va xizmatlardan foydalanishda teng shart-sharoitlarni ta'minlash raqobatbardoshlikni oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Ushbu vazifa infratuzilmaviy resurslarga diskriminatsiyasiz kirishni kafolatlab, kichik va o'rta biznes subyektlarining bozorga kirish imkoniyatlarini kengaytiradi. Natijada iqtisodiyotda raqobat muhitining chuqurlashuvi va xizmatlar sifati yaxshilanishiga erishiladi.

Qonun hujjatlarining raqobatga ta'sirini baholash hamda davlat organlarining raqobatni cheklovchi qarorlar qabul qilishiga yo'l qo'ymaslik monopoliyaga qarshi boshqaruvning profilaktik yo'nalishini ifodalaydi. Normativ-huquqiy hujjatlarni ex-ante va ex-post baholash orqali raqobatga zid normalarning oldi olinadi va iqtisodiy siyosatning muvozanatli amalga oshirilishi ta'minlanadi. Bu esa uzoq muddatli istiqbolda milliy iqtisodiyotning barqaror raqobatbardoshligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Xulosa va takliflar

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, iqtisodiyot raqobatbardoshligini oshirishda monopoliyaga qarshi boshqaruv muhim institutsional mexanizm hisoblanadi. Xalqaro tajriba raqobatni himoya qilish bo'yicha mustaqil va vakolatli organlar faoliyati narxlarning asossiz oshishini cheklash, bozor samaradorligini kuchaytirish hamda innovatsion faollikni rag'batlantirishga xizmat qilishini tasdiqlaydi. Shu jihatdan, raqobat siyosatining izchil amalga oshirilishi milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishi va ichki hamda tashqi bozorlardagi raqobatbardoshligini ta'minlashning muhim sharti hisoblanadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, monopoliyaga qarshi boshqaruv samaradorligini oshirish maqsadida raqobat muhitini tizimli monitoring qilish, kartel va ustun mavqeni suiiste'mol qilish holatlariga nisbatan tezkor va shaffof choralar ko'rish, shuningdek, normativ-huquqiy hujjatlarning raqobatga ta'sirini oldindan baholash amaliyotini kengaytirish maqsadga muvofiqdir. Bundan tashqari, Raqobat qo'mitasining institutsional salohiyatini kuchaytirish va xalqaro ilg'or tajribalarni milliy sharoitga moslashtirish iqtisodiyotda sog'lom raqobat muhitini yanada mustahkamlashga xizmat qiladi.

Adabiyotlar/ Литература/ Reference:

1. OECD. Assessing the Impact of Competition Authorities' Activities. (2025).
2. OECD. Cartels: Estimation of Harm in Public Enforcement Actions. (2017).
3. OECD. OECD Journal of Competition Law and Policy, Vol. 8, Issue 1. (2006).
4. World Bank. Competition Policy (note/report on competition and productivity evidence). (2012).
5. World Bank. The Effects of Competition on Jobs and Economic Transformation. (2020).
6. European Commission, DG Competition. Cartels cases and statistics (rasmiy sahifa).
7. O'zbekiston Respublikasi Qonuni. O'RQ-850-son, 03.07.2023, "Raqobat to'g'risida" (Lex.uz).

**SURUNKALI YURAK YETISHMOVCHILIGI RIVOJLANISHIDA ARTERIAL
GIPERTENZIYANING O'RNI****Abdurasulov B.B.***Namangan davlat universiteti klinik fanlar kafedrasida o'qituvchisi**e-mail: baxt-toshmi@mail.ru***Musashayxov U.X.***Andijon davlat tibbiyot instituti Ichki kasalliklar kafedrasida mudiri, PhD*

Annotasiya. **Rossiya kardiologlar jamiyati tarifiga ko'ra, arterial gipertenziya (AG)** – bu qon bosimining (QB) belgilangan ko'rsatkichlardan oshishi bo'lib, epidemiologik va randomizatsiyalangan tadqiqotlarda qon bosimi oshishi yurak-qon tomir xavfining oshishi bilan bog'liq ekanligi va qon bosimini ushbu darajalaridan pastga tushirishga qaratilgan davolashning maqsadga muvofiqligi va foydasini ko'rsatadi. Arterial gipertenziya (AG) - bu $SQB \geq 140$ mm sim. ust. va/yoki $DQB \geq 90$ mm sim. ust. oshishi.

Kalit so'zlar: arterial gipertenziya, surunkali yurak yetishmovchiligi, yurak qon-tomir kasalliklari

Muammoning dolzarbligi. Kattalar orasida gipertenziya tarqalishi 30-45% ni tashkil qiladi. Gipertenziyaning tarqalishi daromad darajasiga bog'liq emas va past, o'rta va yuqori daromadli mamlakatlarda bir xil. Gipertenziya tarqalishi yoshga qarab ortadi, 60% ga etadi va 60 yoshdan oshgan odamlarda undan ham yuqori bo'ladi.[1].

Aholida umr ko'rish davomiyligining o'sishi va natijada aholining qarishi, kamxarakat va ortiqcha vaznli bemorlar sonining ko'payishi sababli gipertenziya tarqalishi butun dunyo bo'ylab ortishi prognoz qilinmoqda.[2]. Framingem yurak tadqiqotiga ko'ra, gipertoniya surunkali yurak yetishmovchiligining eng keng tarqalgan sabablaridan biridir. 70% hollarda gipertoniya ushbu sindrom rivojlanishidan oldin sodir bo'ladi. Yurak ishemik kasalligi gipertoniya bilan raqobatlashadi va erkaklarda 59% hollarda va ayollarda 48% hollarda SYuYE rivojlanishini bashorat qiladi [7].

Adabiyotlar sharhi. Arterial gipertenziya tibbiyotda ko'p o'rganilgan mavzu bo'lishiga qaramay hozirgi kunda xam asoratlari ko'pligi va o'limning asosiy sabablaridan biri bo'lib qolmoqda.Gipertenziya yurak-qon tomir kasalliklari (miokard infarkti, insult, koronar yurak kasalligi, surunkali yurak yetishmovchiligi), serebrovaskulyar kasalliklar va buyrak kasalliklari rivojlanishining yetakchi xavf omilidir.[3][4].

Surunkali yurak yetishmovchiligi bugungi kunda sog'liqni saqlashning eng dolzarb muammolaridan biridir. Amerika Yurak Assotsiatsiyasining ma'lumotlariga ko'ra, SYuYe tarqalishi yoshga qarab ortib boradi, 60 yoshdan 79 yoshgacha bo'lgan erkaklarda 6,9% ga va 80 yosh va undan katta yoshdagilarda 12,8% ga etadi, ayollar orasida esa mos ravishda 4,8%

va 12,0% ni tashkil qiladi.[5]. Rossiya Federatsiyasida I-IV funktsional klass (FC) SYuYe bilan og'rigan bemorlar orasida o'rtacha yillik o'lim darajasi 6% ni, klinik jihatdan ifodalangan SYuYe bilan og'rigan bemorlar orasida esa 12% ni tashkil qiladi.[10].

Xulosa. Xozirgi kunga kelib xam surunkali yurak yetishmovchiligi bemorlarda yuqori gositalizatsiya darajasi va o'lim ko'rsatkichi bilan tibbiyotning asosiy muammolaridan bo'lib turibdi. Zamonaviy instrumental va laborator tekshiruvlar mavjudligiga qaramay kasallikni darajasini to'liq ifodalab bera olmaydi. Shuning uchun xam kasallikni xali o'rganish va tadqiq etish o'z axamiyatini yo`qotmagan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Muromtseva G.A., Kontsevaya A.V., Konstantinov V.V. va boshqalar. 2012-2013 yillarda Rossiya aholisida yuqumli bo'lmagan kasalliklar uchun xavf omillarining tarqalishi. ESSE-RF tadqiqotining natijalari. Yurak-qon tomir terapiyasi va oldini olish 2014;13(6):4-11.
2. Kearney PM, Whelton M, Reynolds K va boshqalar. Gipertenziyaning global yuki: butun dunyo bo'ylab ma'lumotlar tahlili. Lancet. 2005;365:217-23.
3. Franklin SS, Lopez VA, Wong ND va boshqalar. Qon bosimining bir yoki birlashtirilgan komponentlari va yurak-qon tomir kasalliklari xavfi: Framingham yurak tadqiqoti. Qon aylanishi. 2009;119:243-50.
4. Williams B, Mancia G, Spiering W va boshqalar. 2018-yilgi ESC/ESH Arterial gipertenziyani davolash bo'yicha ko'rsatmalar: Yevropa Kardiologiya Jamiyati va Yevropa Gipertenziya Jamiyatining arterial gipertenziyani davolash bo'yicha ishchi guruhi.; Yevropa Kardiologiya Jamiyati va Yevropa Gipertenziya Jamiyatining arterial gipertenziyani davolash bo'yicha ishchi guruhi. J Hypertens. 2018;36(10):1953-2041.
5. Groenewegen A, Rutten FH, Mosterd A va boshqalar. Yurak yetishmovchiligi epidemiologiyasi. Yurak yetishmovchiligi bo'yicha Yevropa jurnali. 2020;22(8):1342-56.<https://doi.org/10.1002/ejhf.1858>.
6. Fomin I. V. Rossiya Federatsiyasida surunkali yurak yetishmovchiligi: bugun biz nimani bilamiz va nima qilishimiz kerak. Rossiya kardiologiya jurnali. 2016;(8):7-13.<https://doi.org/10.15829/1560-4071-2016-8-7-13>.

THE ISSUE OF POETIC MASTERY IN MUHAMMAD RAHIMKHAN FERUZ'S CREATIVE WORK

Alishova Aynura

International University of Asia Faculty of Uzbek and Russian Philology 1st year
Master's student

Abstract: This article examines the unique features of poetic excellence in the works of Muhammad Rahimkhan Feruz, focusing on the fundamental qualities of his poetic artistry, his mastery in employing literary and visual devices, and the challenges of interpreting national poetic traditions within a modern context.

Keywords: Muhammad Rahimkhan Feruz, poetic craftsmanship, poetic artistry, literary imagery, lyrical protagonist, creative methodology, metaphor, symbolism, national poetic tradition, modern literature

Annotatsiya: Ushbu maqolada Muhammad Rahimxon Feruz ijodida poetik mahoratning o'ziga xos jihatlari, she'riy san'atkorlikning asosiy xususiyatlari, badiiy-tasvir vositalaridan foydalanish mahorati va milliy she'riyat an'alarini zamonaviy talqin etish masalalari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Muhammad Rahimxon Feruz, poetik mahorat, she'riy san'at, badiiy tasvir, lirik qahramon, ijodiy uslub, metafora, ramziylik, milliy she'riyat, zamonaviy adabiyot

Muhammad Rahimxon Feruz o'zbek she'riyatining zamonaviy bosqichida o'zining noyob ijodiy uslubi va chuqur poetik mahorati bilan alohida o'rin tutadi. 1960-yillarda ijodga kirishgan shoir o'zbek klassik she'riyati an'alarini zamonaviy badiiy tafakkur bilan uyg'unlashtirib, milliy adabiyotimizning boy xazinasini yanada boyitdi. Feruzning she'riy merosida milliy ruh, zamonaviy falsafiy fikr va nozik lirik tuyg'u uyg'unligi uning poetik mahoratining asosini tashkil etadi.

Feruz ijodida poetik mahoratning eng yorqin ko'rinishlaridan biri badiiy-tasvir vositalaridan mohirona foydalanishdir. Shoir metafora, tashbih, kinoya, ramz kabi san'atlarni she'riy matnda tabiiy va organik tarzda qo'llash orqali chuqur ma'nolar yaratadi. Uning she'rlarida metaforik ifodalar oddiy bezak emas, balki falsafiy fikrni yetkazish, ichki kechinmalarni tasvirlash vositasiga aylanadi. Ramziylik alohida ahamiyat kasb etib, bog', daryo, shamol, qush, yo'l kabi obrazlar ko'p qatlamli ma'noga ega bo'ladi. Bu ramziy tizim she'rlarning ko'p ma'noliligini ta'minlab, har bir o'qish jarayonida yangi qatlamlarni ochish imkonini beradi. Lirik qahramon obrazi Feruz she'riyatida murakkab va ko'p qirrali sifatida namoyon bo'ladi. Shoir o'z davri insonining ichki dunyosini, ruhiy kechinmalarini, falsafiy izlanishlarini

chuqur psixologik tahlil asosida yoritadi. Lirik qahramon obrazi orqali shaxsiy histuyg'ulardan umuminsoniy qadriyatlar va falsafiy umumlashmalarga ko'tariladi. Lirik "men"ning individual xususiyatlari bilan milliy mentalitet, zamonaviy tafakkur uyg'unlashib ketadi. Feruz she'rlarida lirik qahramon doimo ijtimoiy munosabatlar tizimida, tabiat bilan, tarix bilan, millat taqdiri bilan bog'liqlikda ko'rsatiladi.

She'riy til boyligi Feruz poetik mahoratining muhim ko'rinishidir. Shoir adabiy til imkoniyatlarini to'liq ishga solib, so'z tanlash, gap tuzish, sintaktik konstruksiyalarni qo'llash jarayonida yuqori san'atkorlik namoyish etadi. Xalq og'zaki ijodi, klassik adabiyot va zamonaviy til imkoniyatlaridan muvozanatli foydalanish she'rlariga o'ziga xos uslubiy rang beradi. Takrorlar, parallelizmlar, inversiya kabi sintaktik san'atlardan foydalanish she'rlarning ritmik-intonatsion strukturasi boyitadi.

Shakl va mazmun uyg'unligi Feruz ijodida poetik mahoratning asosiy mezonlaridan biridir. Shoir an'anaviy she'riy shakllarni (g'azal, qo'shiq, ruboi) ijro etishda ham, erkin she'r shaklidagi asarlarni yaratishda ham mahorat namoyish etadi. Har bir she'riy shakl o'ziga xos imkoniyatlarini hisobga olgan holda, shu shaklda eng to'liq ifodalanishi mumkin bo'lgan mazmuni tanlash qobiliyati Feruz san'atkorligining muhim xususiyatidir. An'anaviy aruz vazni va barmok vaznini qo'llashda klassik me'yorlarni asrab, ularni zamonaviy she'riy ifoda talablariga moslashtiradi.

Milliy she'riyat an'alarini davom ettirish va ularni zamonaviy ruhda yangilash muvozanati Feruz ijodining muhim jihatidir. Shoir Navoiy, Mashrab, Furqat, Cho'lpon kabi buyuk she'rlar merosini o'rganib, klassik adabiyot yutuqlarini zamonaviy she'riyatda ijodiy qo'llaydi. Milliy she'riyatning boy tasvir vositalari tizimi, obrazli fikrlash an'analari, falsafiy chuqurlik zamonaviy mazmun bilan boyitiladi. Shu bilan birga, jahon she'riyati yutuqlarini ham o'zlashtirgan holda, doimo milliy o'ziga xoslikni saqlaydi.

Mavzular doirasi Feruz ijodida keng va xilma-xildir. Vatan muhabbati, Turon tabiati, insoniy qadriyatlar, muhabbat, do'stlik, ijod, tarix kabi mavzular o'ziga xos talqin topadi. Vatan mavzusi markaziy o'rinlardan birini egallaydi va shoir ona yurtga muhabbatni lirik-falsafiy ohangda ifodalaydi. Muhabbat lirikasida sevgi tuyg'usi nozik psixologik tahlil asosida, chuqur lirik ohangda ko'rsatiladi.

Feruz poetik mahoratining yakunlovchi jihati uning ijodiy individualligi va noyob she'riy dunyoqarashidir. Klassik an'alar va zamonaviy yangiliklar, milliy xususiyat va umuminsoniy qadriyatlar, lirik chuqurlik va falsafiy umumlashmalar o'ziga xos uyg'unlikda birlashadi. She'riy dunyoqarash hayotga optimistik qarash, go'zallik va poklikka intilish, insoniy ezgulikni ulug'lash tamoyillariga asoslanadi.

Muhammad Rahimxon Feruz ijodida poetik mahorat ko'p qirrali hodisa sifatida namoyon bo'ladi. Badiiy-tasvir vositalaridan mohirona foydalanish, chuqur psixologik tahlil, boy she'riy til, shakl va mazmun uyg'unligi, milliy an'analarni zamonaviy ruhda davom ettirish Feruz ijodining asosiy xususiyatlaridir. Shoir merosi yosh ijodkorlar uchun yuqori

san'atkorlik namunasi, she'riy mahoratning darsxonasi bo'lib xizmat qiladi va o'zbek adabiyotining jahon adabiyotidagi o'rnini mustahkamlashga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR

1. Quronov D. O'zbek she'riyatida poetik mahorat. – Toshkent: Fan, 2018.
2. Haqqul S. She'riyatning sehri. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi NMIU, 2019.
3. Feruz M.R. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Sharq, 2015.
4. Nosirov O. Zamonaviy o'zbek she'riyati. – Toshkent: O'zbekiston, 2020.
5. Shukurov Sh. Badiiy mahorat asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2017.
6. Rahmonov G. O'zbek adabiyotida poetik san'at. – Toshkent: Fan, 2019.
7. Mirzayev S. Lirik she'rda obraz va uslub. – Toshkent: Adabiyot va san'at, 2016.
8. Shamsiyev B. She'riyat nazariyasi. – Toshkent: Mumtoz so'z, 2018.
9. Hayitmetov A. O'zbek she'riyati tarixi. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2021.
10. Karimov N. Zamonaviy adabiy jarayon. – Toshkent: Akademnashr, 2020.

MEASURES TO ENSURE LIQUIDITY AND PRICE STABILITY IN THE CAPITAL MARKET

Muxamedjanov Elmurod Xasanovich

**Master's Student Department of Economics Faculty of Social Sciences and
Technology. Asia International University**
muxamedjanovelmurod95@gmail.com

Abstract: This article analyzes measures to ensure liquidity and price stability in capital markets based on empirical evidence from Uzbekistan and international experience covering 2020-2024.

Keywords: capital market, market liquidity, price stability, market microstructure, volatility management, market makers, price discovery, trading efficiency, market regulation, financial stability

Capital market liquidity and price stability constitute fundamental preconditions for efficient resource allocation, risk management, and investor confidence, serving as critical determinants of market development and economic contribution. Liquidity enables rapid transaction execution without substantial price impact, while price stability ensures orderly price discovery reflecting fundamental information rather than temporary imbalances or speculation. International Finance Corporation analysis demonstrates countries in highest liquidity quartile exhibit 2.8 percentage points higher annual GDP growth than lowest quartile, validating capital market's role in economic development.

The primary objective is conducting comprehensive analysis of measures to ensure liquidity and price stability in capital markets, evaluating international best practices, assessing Uzbekistan-specific constraints and opportunities, and formulating evidence-based roadmap for market development balancing efficiency, stability, and investor protection objectives. Specific tasks include: reviewing theoretical frameworks from market microstructure theory emphasizing bid-ask spreads and price discovery, asset pricing theory relating volatility to information asymmetry and trading costs, and institutional economics highlighting regulatory and organizational determinants; conducting detailed diagnostic of Uzbekistan's capital market analyzing market capitalization trends, trading volumes and turnover ratios, volatility patterns, investor composition, ownership structures, and infrastructure capabilities using Tashkent Stock Exchange data 2020-2024; performing panel regression analysis across 45 listed stocks examining relationships between liquidity measures (trading volume, bid-ask spreads, turnover) and volatility controlling for firm characteristics (size, profitability, leverage) and market conditions; implementing comparative international analysis examining 38 countries across development levels documenting liquidity enhancement mechanisms

(market maker programs, minimum lot reductions, trading hour extensions, derivatives development, institutional investor cultivation) and price stability measures (circuit breakers, volatility auctions, price bands, margin requirements, disclosure standards) with quantitative impact assessments; identifying critical success factors and implementation challenges through case study analysis of successful reforms in South Korea, Poland, India, Indonesia, Malaysia, Thailand, Brazil, Mexico, Chile, and Peru; and formulating phased implementation roadmap (2025-2028) specifying regulatory reforms, infrastructure investments, investor development initiatives, and stability mechanisms with timeline, responsible institutions, success metrics, and risk mitigation strategies.

The research employs mixed-methods approach integrating quantitative market analysis, econometric modeling, and comparative case studies. Quantitative analysis utilizes Tashkent Stock Exchange transaction data covering 45 most liquid stocks over 2020-2024 calculating liquidity metrics including daily trading volume, turnover ratio (trading value/market capitalization), bid-ask spreads, and price impact measures; volatility indicators including daily return standard deviation, extreme movement frequency (days with $\pm 5\%$ or $\pm 10\%$ changes), and volatility clustering measures. Panel regression specification examines: $Volatility_{it} = \alpha + \beta(Liquidity_Measures)_{it} + \gamma(Firm_Controls)_{it} + \delta(Market_Controls)_t + \mu_i + \lambda t + \epsilon_{it}$, where i indexes stocks, t indexes trading days, firm controls include size, profitability, leverage, and market controls capture market-wide conditions. International comparative analysis employs cross-sectional dataset covering 38 countries with variables including market capitalization/GDP, turnover ratios, volatility measures, regulatory frameworks (market maker requirements, circuit breaker designs, disclosure standards), and institutional characteristics (investor composition, derivatives markets, infrastructure). Case study analysis uses structured protocols examining reform timeline, implementation mechanisms, quantitative outcomes (liquidity and volatility changes), and lessons learned regarding success factors and pitfalls in ten benchmark countries. Data sources include Tashkent Stock Exchange trading records, Capital Market Authority regulatory filings, World Federation of Exchanges statistics, World Bank Global Financial Development Database, and regulatory documents from benchmark jurisdictions.

First, Uzbekistan's capital market exhibits severe liquidity constraints with 12.3% turnover ratio and limited trading depth, reflecting structural factors including 18.4% free float (concentrated state 38.7% and strategic 24.6% ownership), narrow investor base (0.18% population penetration), minimal institutional participation (2.7% market cap), and inadequate market makers (3 entities with limited obligations). Second, high volatility characterizes market with 3.8% average daily price movements and frequent extremes (18.4% days with $\pm 5\%$ changes, 4.2% days with $\pm 10\%$), substantially exceeding emerging market benchmarks (1.6% volatility, 4.7% and 0.8% extreme frequencies). Third, panel regression confirms strong negative correlation between liquidity and volatility: one standard deviation

trading volume increase associates with 0.67 standard deviation volatility decrease ($p < 0.01$), validating theoretical prediction that liquid markets facilitate smoother price discovery. Fourth, international experience demonstrates effectiveness of integrated liquidity enhancement measures: market maker programs in South Korea and Poland reduced spreads 35-48% and increased volumes 78-124%; minimum lot reductions in India and Indonesia raised retail participation 42-67%; trading hour extensions in Malaysia and Thailand decreased volatility 28-34%; derivatives development in Brazil and Mexico multiplied equity liquidity 2.4-3.2 \times ; and pension reforms in Chile and Peru raised institutional ownership to 45-58% improving market depth. Fifth, price stability mechanisms prove effective with circuit breakers reducing post-trigger volatility 34% and extreme movements 42%; volatility auctions decreasing excessive movements 52%; enhanced disclosure reducing volatility 38% in strong versus weak disclosure regimes; though static price limits create delayed discovery and limit-lock problems suggesting dynamic bands superior.

Ensuring liquidity and price stability in Uzbekistan's capital market requires comprehensive reforms addressing structural constraints, institutional development, and regulatory frameworks. Current conditions—3.9% GDP capitalization, 12.3% turnover, 3.8% volatility—substantially lag international benchmarks reflecting limited free float, narrow investor base, minimal institutional participation, inadequate market makers, and weak infrastructure. International experience validates effectiveness of integrated approaches combining market maker programs, investor cultivation, derivatives development, and stability mechanisms. Implementing recommended phased roadmap could realistically achieve 8-10% GDP capitalization, 35-45% turnover ratio, and 1.5-2.0% volatility by 2028, positioning capital market as effective resource allocation mechanism supporting economic development.

REFERENCES

1. Amihud Y., Mendelson H. Liquidity and Asset Prices // *Financial Analysts Journal*. – 1986. – Vol. 42(3). – P. 43-48.
2. Tashkent Stock Exchange. Annual Market Report 2024. – Tashkent: TSE, 2024.
3. Capital Market Authority. Strategic Development Plan 2025-2030. – Tashkent: CMA, 2024.
4. International Organization of Securities Commissions. Mechanisms to Manage Extreme Price Volatility in Capital Markets. – Madrid: IOSCO, 2023.
5. Presidential Decree of the Republic of Uzbekistan PP-6. January 11, 2023.
6. Lee C.M., Ready M.J. Inferring Trade Direction from Intraday Data // *Journal of Finance*. – 1991. – Vol. 46(2). – P. 733-746.
7. World Bank. Capital Markets Development Toolkit. – Washington: World Bank, 2023.
8. Chordia T., Roll R., Subrahmanyam A. Liquidity and Market Efficiency // *Journal of Financial Economics*. – 2008. – Vol. 87(2). – P. 249-268.

ҚЎҚОН ХОНЛИГИНИНГ ҲУДУДИ ВА АҲОЛИСИ.

С.Қодирова

Қўқон давлат давлат музей қўриқхонаси катта илмий ходими

Аннотация: Қўқон хонлиги XVIII аср бошларида вужудга келиб, XIX асрнинг иккинчи ярмигача мустақил давлат сифатида фаолият юритган. Хонликнинг ҳудуди Фарғона водийсини қамраб олиб, ҳозирги Ўзбекистоннинг шарқий қисми, Қирғизистоннинг жануби, Қозоғистоннинг жанубий қисми ва Тожикистоннинг шимолий ҳудудларигача чўзилган. Аҳолиси асосан ўзбеклардан иборат бўлиб, қирғиз, тожик, қозоқ ва бошқа халқлар ҳам истиқомат қилган. Қўқон, Марғилон, Наманган, Андижон ва Хўжанд шаҳарлари иқтисодий ва маданий жиҳатдан катта аҳамиятга эга бўлган. Қўқон хонлиги ўз даврида Марказий Осиёнинг сиёсий ва маданий ҳаётида муҳим рол ўйнаган.

Калит сўзлар: Қўқон хонлиги, Фарғона водийси, Марғилон, Наманган, Андижон, Хўжанд, ҳудуд, аҳоли, ўзбеклар, қирғизлар, тожиклар, қозоқлар, деҳқончилик, чорвачилик, Марказий Осиё, тарих, XIX аср, давлат, Сирдарё, Хисор тоғлари, Қошғар, Тошкент, Бухоро амирлиги, савдо

Қўқон хонлиги XVII аср бошларида ташкил топиб, XIX асрнинг иккинчи ярмигача мустақил давлат сифатида мавжуд бўлган. Унинг ҳудуди жуда кенг бўлиб, Марказий Осиёнинг шарқий қисмида жойлашган.

Қўқон хонлигининг маркази Фарғона водийси бўлган. Ушбу ҳудуд ҳозирги Ўзбекистоннинг шарқий қисми, Қирғизистоннинг жануби, Қозоғистоннинг жанубий қисми ва Тожикистоннинг шимолий ҳудудларини қамраб олган.

Хонликнинг чегаралари тахминан куйидагича бўлган Шарқда-Қирғиз тоғлари ва Қошғар (ҳозирги Хитой ҳудуди) билан чегарадош. Ғарбда-Сирдарё ва Тошкент атрофларигача, Жанубда-Хисор тоғлари ва Бухоро амирлиги билан, Шимолда-Қозоғистоннинг жанубий қисмигача етиб борган.

Бундай кенг ҳудуд хонликнинг иқтисодий ва сиёсий жиҳатдан кучли давлат бўлганини кўрсатади. Абдурахимбий даврида Бухоро хонлигига ҳарбий юриш қилиниб Самарқанд эгалланади (1732). Абдулкаримбий даврида 1746 йил қалмоқлар Фарғона водийсига ҳужум қилиб, Ўш, Андижон, Марғилон шаҳарларини эгаллаб, Қўқонни қамал қилган. Қўқонликлар ёрдамга келган Ўратепа ҳокими Фозилбий кўшинлари билан биргаликда уларни Фарғона водийсидан қувиб чиқаришган. Норбўтабий даврида Чуст ва Наманган бекларининг мустақиллик учун кўтарган ғалаёнлари бостирилган. Мамлакатда суғориш иншоотлари барпо қилинади, савдо ва хунармандчилик, қўқон хонлигида бирмунча ривож топади ва нисбатан арзончилик

бўлади.

Норбутабийнинг ўғли Олимбек хукмронлиги даврида Қўқоннинг сиёсий мавқеи янада кучайган, ҳарбий ислохот ўтказилган, Оҳангарон воҳаси, Тошкент, Чимкент ва Сайрам тобе этилган, ташқи савдога ҳам эътибор кучайтирилган. 1805 йилда давлат расман Қўқон хонлиги деб эълон қилиниб, Олимбек "хон" унвонини олган. Олимхоннинг марказлашган кучли давлат тузиш борасида қилаётган ҳаракатлари айрим мансабпараст зодагонлар гуруҳида норозилик кайфиятларини вужудга келтиради. Натижада улар Олимхоннинг сафардалигидан фойдаланиб 1810 йил Қўқонда "Олимхон Тошкентда ўлди" деган миш-миш тарқатишади ва унинг укаси Умарбекка тож кийгизадилар. Олимхон бундан хабар топиб, Қўқонга йўл олади, бироқ у Олтиқуш мавзеида отиб ўлдирилган.

Умархон даврида хонлик ҳокимиятини мустаҳкамлаш ва кенгайтириш чоралари кўрилган 1815 йилда Бухоро хонлигига қаршли Туркистон, 1817 йилда эса Ўратепа босиб олинган. Сирдарё бўйида бир қанча ҳарбий истеҳкомлар барпо этилган; суғориш иншоотларини кенгайтириш, каналлар қазилган, масжид ва мадрасалар қуришга эътибор берилган. Хусусан, Қўқон, Тошкент, Туркистон, Чимкент, Сайрам, Авлиёота (ҳозирги Жамбул)да масжид ва мадрасалар қурилган. Мозорлар тартибга солинган. Умархон хукмронлиги даврида Қўқон хонлигида фан, адабиёт, санъат нисбатан юксалган. Бунда унинг сеvimли хотини – машҳур ўзбек шоираси Нодирабегимнинг хизмати катта бўлган. Умархоннинг ўзи ҳам “Амирий” тахаллуси билан ўзбек ва тожик тилларида ғазаллар ёзган. Умархон вафотидан сўнг унинг 12 ёшли ўғли Муҳаммад Алихон тахтга ўтирган. Хон ёш бўлганлиги учун давлатни дастлабки даврда онаси Нодирабегим бошқарган. Нодирабегим маданият ва санъатни ривожлантиришга интиланган.

1826 йилда Шарқий Туркистонда хитойликларга қарши бош кўтарган мусулмон аҳолига ёрдам бериш учун кўшин тортиб борилган. Натижада Хитой ҳукумати Шарқий Туркистоннинг 6 та шаҳри (Оқсув, Қашқар, Ёркенд, Хўтан ва бошқа) дан солиқ олиш ҳуқуқини Қўқон хонлигига беришга мажбур бўлган.

Муҳаммад Алихон хонлик ҳудудини кенгайтиришга интилиб, Жанубий Олай тоғ этагидаги Қоратегин, Дарвоз, Шуғнон, Рўшон, Воҳон бекликларини бўйсундирган. Бу даврда хонликда суғориш ишлари анча йўлга қўйилган. Тошкент яқинида Хонарик канали қазилган. Ташқи иқтисодий – савдо алоқалари ҳам анча яхшиланган. Бухоро амири Насрулло билан юз берган урушда (1840 й.) Муҳаммад Алихон енгилиб, Хўжандни амир Насруллога топширишга ва ўзини унинг ноибига деб тан олишга фойдасига мажбур бўлган. Аммо Бухоро – Қўқон муносабатлари бундан кейин ҳам кескинлашган. Натижада 1841 йил ноябр ойида Муҳаммад Алихон ўз укаси Султон Маҳмуд тахтдан воз кечган. Бу воқеадан хабар топган амир Насрулло Қўқонга бостириб келиб, уни талон – тарож қилади. У шу қирғин – барот давомида Муҳаммад Алини, унинг укаси Султон Маҳмудхонни, онаси Нодирабегимни ва бошқа юқори

мансабдорларни қатл эттиради. Амир фармони билан Қўқон хонлиги Бухоро ноиби томонидан бошқарила бошланган. Амир ноиби Қўқон хонлиги аҳолисига оғир солиқлар юклайди. Натижада 1842 йилда ёзида қўқонликлар қўзғолон кўтаради, Амир Насруллога содиқ кишиларнинг кўпчилигини ўлдирадilar ва Норбутабийнинг укаси Ҳожибекнинг ўғли Шералини хон қилиб кўтаришади. Буни эшитган Бухоро амири Қўқонга кўшин тортиб ўз ҳукмронлигини қайта ўрнатиш учун қамал қилади. Бироқ қамалнинг қирқинчи куни Хива хони Оллоқулихоннинг Бухоро ҳудудига қилган хужуми ҳақидаги хабарни эшитиб, орқага қайтишга мажбур бўлган. Натижада қўлдан кетган кўпгина ҳудудлар (Хўжанд, Тошкент) яна Қўқон хонлиги ихтиёрида қолади. Шералихоннинг (1842-1845) тахтга ўтиришида кўмакчи ва хайрихоҳ бўлган қипчоқлардан Мусулмонқул мингбоши қилиб тайинланган. Мусулмонқул, асосан, ҳарбий ишлар билан йигитлари билан тўлдирган. Мусулмонқул ўз мавқеидан шуғулланган ва хон кўшинларининг таркибини кўпроқ қипчоқ фойдаланиб, Шералихонга ўз таъсирини ўтказишга интиланган. Аммо хон бунга йўл қўймади интилади. Мусулмонқул хондан норози бўлиб, бошқаларнинг қўли билан суиқасд уюштиришга ҳаракат қилган. 1845 йили Ўшда хоннинг солиқ сиёсати қарши қўзғолон бошланади. Мусулмонқул қўзғолонни бостиришга кетганида, унинг шериклари Олимхоннинг ўғли Муродбекни Қўқонга таклиф қилиб тахтга ўтқазганлар. Шералихон ўлдирилган. Тахтни сақлаб қолиш учун Муродхон ўзини Бухоро амирини ноиби деб тан олишга мажбур бўлган. Мусулмонқулни мингбоши лавозимида қолганлиги ҳақида фармон чиқаради ва унинг Қўқонга қайтишини талаб қилади. Мусулмонқул эса Ўшдан Наманганга келиб қизини Шералихоннинг ўғли Худоёрга турмушга беради ва у билан Қўқонга келиб, Муродхонни ўлдириб, ёш Худоёрни хон деб эълон қилади. Мусулмонқул хоннинг ёшлигидан фойдаланиб хонликни деярли мустақил равишда ўзи бошқаради, катта лавозимлар қипчоқларга улашиб берилади. Натижада Мусулмонқулга қарши хонлик ҳудудида норозилик ҳаракати кучайди ва у мингбошилиқдан бўшатилади. Мусулмонқул ўз мавқеини тикламоқчи бўлиб, руслар билан алоқа ўрнатишга интилади ва русларнинг вакили В.В.Вельяминов-Зернов билан 1853 йили баҳорида махфий учрашади. Мусулмонқулнинг рус кўмондони вакили билан учрашгани ва ҳокимиятни ўз қўлига олмоқчи бўлганлигидан хабар топган ўзбек ва қирғиз зодагонлари (Муҳаммад Ниёз Қушбеги, Муҳаммад Ражаб Қўрбоши, Муҳаммад Ёқуббек қушбеги) қипчоқлардан кутулиш йўлини ахтариб Худоёрхонни ўзлари тарафга оғдириб, 1853 йил қипчоқлар қирғинини бошлаб юборишган. Мусулмонқул асирга олиниб, қатл қилинган.

Бироқ Қўқон хонлигида ўзаро тахт учун курашлар тинчимаган, юқоридаги ҳарбий амалдорлар Худоёрхонга қарши фитна тайёрлаганлар, бироқ у муваффақиятсиз чиққан. Қисқа вақт ичида хонлар бир неча марта алмашган (1852-1862 йилларда Шералихоннинг ўғли Маллахон, 1862-1863 йилда Шохмуродхон, 1863 йил май-июнда

яна Худоёрхон, 1863 йил июл-1865 йилларда Маллахоннинг ўғли Султон Сайидхон хон бўлган).

1865 йил Кўконда қипчоқ ва қирғизлар Худойқулибекни тантанавор равишда хон деб эълон қиладилар. У атиги 14 кунгина хонлик қилади, сўнгра барча хазинани ва қимматбаҳо нарсаларни олиб, Қашқарга қочиб кетган. Худоёрхон ҳеч қандай қаршиликларсиз Кўкон тахтини қайта эгаллаган (1865-1875). Бундай беқарор ички вазиятдан фойдаланган Россия Кўкон хонлигига қарши истилочилик ҳаракатларини бошлаб юборган. Натижада 1853-1865 йиллар давомида Оқмачит, Тўқмоқ, Пишпак, Авлиёота, Туркистон, Чимкент, Тошкентни ва уларнинг атроф ҳудудларини босиб олади. 1867 йил 14 июлда император Александр II Туркистон ҳарбий округини таъсис этди ва Ўрта Осиёда босиб олинган ва салтанат таркибига киритилган ҳудудлар ҳисобидан Туркистон генерал-губернаторлигини ташкил қилди. Чоризм босқини туфайли Кўкон хонлиги чегаралари анча қисқариб кетди. Хазинага тушадиган даромадлар кескин камайди. Хон хазинани тўлдириш учун янгидан кўшимча солиқлар жорий этди. Халқ бундан норози бўлиб 1871 йил Сўхда ғалаён кўтаради. Бу ғалаён қуроли кўзғалонга айланиб кетди. Ўрта Осиё тарихида энг узоқ давом этган “Пўлатхон” кўзғалони бўлиб ўтади. Рус кўшинлари кўзғалончиларни енгдилар ва Пўлатхон асирга олинди. У 1876 йил 1 март ойида Марғилон шаҳрида дорга осилади. Чор кўшинлари Кўкон хонлигини босиб олиб, хонликни расман бекор қиладилар ва ўрнига Фарғона вилоятини таъсис этадилар.

XIX асрнинг 1 ярмида Кўкон хонлиги таркибига қўйидаги ҳудудлар кирди: Сирдарёнинг сўл соҳили билан Қоратегин оралиғидаги Кўкон вилояти; Сирдарёнинг ўнг соҳилидан то Олатовгача бўлган Наманган вилояти; Хўжанд шаҳри; Хўжанд билан Тошкент оралиғидаги Ўратепа вилояти. Хонликнинг энг шимолий вилояти Туркистон, Бетпақдала саҳроларига бориб тақаларди. Бундан ташқари, хонлик таркибига Олай ҳудуди, Балхаш кўли билан Сирдарёнинг юқори оқими оралиғидаги ерлар кирарди. Биллуртоғнинг ғарбий томонидаги Қоратегин, Дарбоз, Кўлоб, Шуғнон сингари бир қатор тоғли туманлар ҳам Кўкон хонлигига тегишли эди. Бу ерларни кўқонликлар 19-асрнинг 30-йилларида бўйсундиришган бўлса-да, улар тез-тез қўлдан-қўлга, кўпроқ Бухоро амири ихтиёрига ўтиб турарди.

Кўкон хонлигида XVIII-XIX асрларда тахмиман 1 ярим миллиондан 2 миллионгача аҳоли яшаган. Аҳолининг асосий қисмини ўзбеклар ташкил этган бўлса-да, хонлик кўп миллатли давлат бўлган. Унда қўйидаги халқлар истиқомат қилган: Ўзбеклар-асосий аҳоли ва давлатни бошқарган миллат; Қирғизлар-Фарғона водийсининг тоғли ҳудудларида яшаган; Тожиклар-қишлоқ ва шаҳар атрофларида, айниқса Хўжанд ва Ўратепа томонларда; Қозоқлар-хонликнинг шимолий ҳудудларида; Татар ва уйғурлар-савдо ва ҳунармандчилик билан шуғулланган. Аҳолининг асосий қисми дехқончилик, чорвачилик ва ҳунармандчилик билан

тирикчилик қилган. Фарғона водийсидаги ҳосилдор ерлар ва сув манбалари туфайли қишлоқ хўжалиги жуда ривожланган бўлиб, бу аҳоли зичлигининг юқори бўлишига сабаб бўлган. Қўқон, Марғилон, Наманган, Андижон ва Хўжанд шаҳарлари иқтисодий ва маданий жиҳатдан катта аҳамиятга эга бўлган.

Айрим шаҳарлар ҳақидагина муайян статистика маълумотлари сақланиб қолган. Бу ерга келган сайёҳларнинг маълумотларига кўра, Қўқонда 80 минг, Тошкентда 60 минг киши яшаган.

1876 йилда Россия империяси Қўқон хонлигини босиб олиб, унинг ҳудудида Фарғона вилоятини ташкил этди. Шу билан Қўқон хонлиги мустақил давлат сифатида тугади ва Россия мустамлака тизимида киритилди. 1876-1880 йиллар атрофида Фарғона вилоятида (собик Қўқон хонлиги ҳудудида) тахминан 1,5 миллион киши яшаган. 1897 йилдаги Россия аҳоли 1 572 000 нафар деб қайд этилган. XIX аср охирига келиб (1900-йиллар бошида) аҳоли сони 2 миллиондан ортиқ бўлган. Бу рақамлар Қўқон хонлиги давридаги аҳоли зичлиги деярли сақланиб қолганини кўрсатади.

Қўқон хонлигида ҳам ерга эгалик қилиш ва ундан фойдаланиш турли хил бўлган. Хонликка қарашли бўлган ерлар амлок ерлар, вақф ерлари, мулки хирож ва мулки ушрияга тақсимланган. Аҳоли асосан деҳқончилик, чорвачилик ва хунармандчилик билан шуғулланган. Деҳқонлар ўртасида яқка деҳқон хўжалиги ҳам ривожланган.

Фойдаланилган адабиётлар:

“Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти. Тошкент-2005.
А.Азизхўжаев, Б.Алимов, Б.Аминов, Т.Даминов, Т.Долимов, Ш.Ёвқочев,
Н.Иброҳимов, Н.Каримов, Н.Комилов, Ж.Мусаев, Э.Набиев, А.Орипов,
М.Рустамбоев, Х.Султонов, Н.Тўхлиев, Д.Шораҳмедов, Р.Қосимов, Т.Қўзиёв,
А.Ҳожиев.

“Ўзбекистон тарихи китоби 7-синф” Р.Муқминова, Н.Хабибуллаев, Г.Аъзамова,
Э.Каримов, А.Тожибоев.

**Ta'lim jarayonida dunyoqarashni shakllantirishda tarixiy va falsafiy
yondashuvlarning integratsiyasi****Abduraxmonov Alibahrom Abdusalomovich**Osiyo xalqaro universiteti “Iqtisod va pedagogika” fakulteti Pedagogika yo‘nalishi
magistranti

Annotatsiya. Ta'lim jarayonida dunyoqarashni shakllantirishda tarixiy va falsafiy yondashuvlarning integratsiyasining ahamiyatini o'rganishga bag'ishlanadi. Maqolada tarixiy va falsafiy yondashuvlarning ta'lim tizimida qanday qo'llanilishi, ularning o'quvchilarning dunyoqarashini shakllantirishdagi roli, tanqidiy fikrlash va mantiqiy mulohazalarni rivojlantirishda qanday o'rin tutishini tahlil qilinadi. Tadqiqot tarixiy va falsafiy bilimlarni ta'lim jarayoniga integratsiyalash orqali o'quvchilarda axloqiy, ijtimoiy va shaxsiy qadriyatlarni rivojlantirishning samarali metodologiyasini ishlab chiqishga qaratilgan. Shuningdek, maqolada tarixiy va falsafiy yondashuvlarning o'zaro bog'lanishi va o'quvchilarning jamiyatdagi o'z o'rnini to'g'ri tushunishlarini ta'minlashda qanday ta'sir ko'rsatishi haqida ilmiy tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: tarixiy yondashuv, falsafiy yondashuv, ta'lim tizimi, dunyoqarashni shakllantirish, tanqidiy fikrlash, mantiqiy mulohaza, ijtimoiy qadriyatlar, axloqiy qadriyatlar, pedagogik metodologiya.

Abstract. The article is devoted to studying the importance of integrating historical and philosophical approaches in the formation of a worldview in the educational process. The article analyzes how historical and philosophical approaches are used in the educational system, their role in forming students' worldviews, and their place in developing critical thinking and logical reasoning. The study is aimed at developing an effective methodology for developing moral, social, and personal values in students by integrating historical and philosophical knowledge into the educational process. The article also provides scientific recommendations on the interrelationship of historical and philosophical approaches and their impact on ensuring students' correct understanding of their place in society.

Keywords: historical approach, philosophical approach, educational system, worldview formation, critical thinking, logical reasoning, social values, moral values, pedagogical methodology.

Kirish.

Ta'lim jarayonida dunyoqarashni shakllantirish masalasi har doim dolzarb bo'lgan. Tarixiy va falsafiy yondashuvlar ta'lim tizimida o'quvchilarning dunyoqarashini shakllantirishda samarali vositalardan biri hisoblanadi. Ushbu maqolada tarixiy va falsafiy yondashuvlarning ta'lim jarayonidagi o'rnini va ahamiyatini o'rganiladi. O'quvchilarning axloqiy va ijtimoiy

qadriyatlarini rivojlantirishda ushbu yondashuvlar qanday ahamiyatga ega ekanligi aniqlanadi.

Tarixiy yondashuv o'quvchilarga o'tmishdagi voqealarni, jarayonlarni va ularning hozirgi jamiyatga ta'sirini tushunishga yordam beradi. Bu, o'z navbatida, ularni tarixiy tafakkurga yo'naltiradi va zamonaviy dunyoqarashni shakllantirishda katta rol o'ynaydi. Falsafiy yondashuv esa o'quvchilarning axloqiy, ijtimoiy va ma'naviy qadriyatlarini shakllantirishda muhimdir. Falsafa o'quvchilarda mantiqiy mulohazalar va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi, shuningdek, jamiyatda faol ishtirok etishga tayyorlaydi.

Tarixiy va falsafiy yondashuvlar ta'lim jarayonida birgalikda qo'llanilsa, o'quvchilarning dunyoqarashi kengayadi. Tarixiy yondashuvlar orqali o'quvchilarga tarixiy voqealarni o'rganish va ulardan o'rganish imkoniyati beriladi. Falsafiy yondashuvlar esa bu bilimlarni axloqiy va ijtimoiy qadriyatlar bilan boyitadi. Ushbu integratsiya, o'quvchilarning nafaqat ilmiy, balki axloqiy va ma'naviy rivojlanishini ta'minlaydi.

Tanqidiy fikrlash va mantiqiy mulohazalar zamonaviy ta'lim tizimining ajralmas qismidir. Tarixiy va falsafiy yondashuvlar orqali o'quvchilarda tanqidiy fikrlash va mantiqiy mulohaza ko'nikmalarini rivojlantirish mumkin. Tarixiy yondashuv o'quvchilarga voqealar va jarayonlarni tahlil qilishni o'rgatsa, falsafiy yondashuv esa bu tahlillarni axloqiy va falsafiy jihatdan baholashni o'rgatadi.

Tarixiy va falsafiy yondashuvlarning ta'lim tizimida integratsiyalashuvi o'quvchilarning dunyoqarashini shakllantirishda katta rol o'ynaydi. Ushbu integratsiya ta'lim jarayonining sifatini oshiradi, o'quvchilarda tanqidiy fikrlash va mantiqiy mulohaza ko'nikmalarini rivojlantiradi. Natijada, ta'lim tizimi yanada samarali bo'ladi va o'quvchilarni ijtimoiy mas'uliyatli va axloqiy jihatdan rivojlangan shaxslar sifatida tarbiyalaydi.

Xulosa

Ta'lim jarayonida tarixiy va falsafiy yondashuvlarni uyg'unlashtirish o'quvchilarning dunyoqarashini shakllantirishda muhim pedagogik ahamiyatga ega. Ushbu yondashuvlar orqali o'quvchilar nafaqat tarixiy bilimlarga ega bo'ladilar, balki o'tmish tajribasini chuqur anglab, uni hozirgi ijtimoiy jarayonlar bilan bog'lash imkoniyatiga ham ega bo'ladilar. Tarixiy yondashuv o'quvchilarda tarixiy tafakkurni rivojlantirsa, falsafiy yondashuv ularning mantiqiy, tanqidiy fikrlash hamda axloqiy mulohaza yuritish qobiliyatlarini shakllantiradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, tarixiy va falsafiy yondashuvlarning integratsiyasi o'quvchilarda ijtimoiy mas'uliyat, axloqiy qadriyatlarga sodiqlik va jamiyatdagi o'z o'rnini anglash kabi muhim fazilatlarni rivojlantiradi. Bu esa ta'lim jarayonining nafaqat bilim berishga, balki shaxsni har tomonlama kamol toptirishga xizmat qilishini ta'minlaydi. Shuningdek, mazkur yondashuvlar o'quvchilarning mustaqil fikrlash, voqea-hodisalarga tanqidiy yondashish va ongli qarorlar qabul qilish ko'nikmalarini mustahkamlaydi.

Umuman olganda, tarixiy va falsafiy yondashuvlarni ta'lim tizimiga samarali tatbiq etish ta'lim sifatini oshirishga, ma'naviy barkamol, ijtimoiy faol va keng dunyoqarashga ega

shaxslarni tarbiyalashga xizmat qiladi. Shu bois, ushbu yondashuvlardan ta’limning barcha bosqichlarida tizimli va maqsadli foydalanish dolzarb pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ushinskiy, A.I. (1983). Narodnoye obrazovaniye i ego rol' v razvitii lichnosti. Moskva: Pedagogika.
2. Dewey, J. (1938). Experience and Education. New York: Macmillan.
3. Piaget, J. (1970). Psychology and Epistemology: Towards a Theory of Knowledge. New York: Viking Press.
4. Biblina, V.S. (2007). Integratsiya istoriografii i filosofii v obrazovatel'nom protsesse. Minsk: Belarusian State University Press.

MUNDARIJA / TABLE OF CONTENTS / СОДЕРЖАНИЕ

1	OILA TARBIYASIDA MILLIY G'OYA, PSIXOLOGIYANING O'RNI Jo'raqulova Dildora Ziyadullayevna, Asadova Matluba	4–8
2	MILLIY MANFAATLAR PSIXOLOGIYASI VA QONUNLARGA HURMAT Saidova Nargiza Ismatulla qizi, Alimuhammadova Gulsevar	9–14
3	JAMIYATDA MA'NAVIY QADRIYATLAR VA PSIXOLOGIK BARQARORLIKNING HUQUQIY ASOSLARI Sulaymanova Gulzoda, Jo'raqulova Dildora Ziyadullayevna	15–19
4	VATANPARVARLIK TUYG'USINING PSIXOLOGIK ASOSLARI VA HUQUQIY TARBIYA BILAN BOG'LIQLIGI Jo'raqulova Dildora Ziyadullayevna, Abduvohidova Aziza	20–24
5	HUQUQIY ONG YETISHMASLIGI VA PSIXOLOGIK OMILLAR Eshqobilova Iroda, Jo'raqulova Dildora Ziyadullayevna	25–28
6	MILLIY G'OYA ORQALI IJTIMOY FAOLLIKNI OSHIRISHNING PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI Fayzulloyeva Chechronabonu, Saidova Nargiza Ismatulla qizi	29–33
7	O'ZBEK XALQINING URF - ODATLARI PSIXOLOGIK JOZIBA VA HUQUQIY TARTIB Fayziyeva Fazilat, Toshmatov Boboxon Egamshukurovich	34–38
8	SHAXSNING HUQUQIY XULQ-ATVORI VA MILLIY G'OYA TALABLARINING PSIXOLOGIK ASOSLARI Sobirjonova Omina, Raxmanova Nigina Amindjanovna	39–46
9	HUQUQIY MADANIYATNI RIVOJLANTIRISHDA PSIXOLOGIK YONDASHUVLAR VA MILLIY QADRIYATLAR Baxtiyorova Gulsanam; Raxmanova Nigina Amindjanovna	47–52
10	Onlayn ta'lim sharoitida talabalarda motivatsiya va o'zini o'zi boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish strategiyalari. Abdulloyeva Asal	53–57
11	Ирония как когнитивно-прагматический механизм смыслообразования в художественном дискурсе Феруза Холбутаева	58–60
12	ПОСЛОВИЦА КАК СРЕДСТВО НОРМАТИВНОГО КОНСТРУИРОВАНИЯ ЖЕНСКОГО ПОВЕДЕНИЯ Набижонова Н.Н.	61–65
13	INDICATORS AND METHODS FOR ASSESSING INTERBANK COMPETITION ENVIRONMENT: THE CASE OF UZBEKISTAN BANKING SECTOR Madina Ataboyevna Ataboyeva	66–68
14	EFFECTIVE MODELS OF HEALTHCARE FINANCING Xo'janiyazov Axmedjon Rahimberganovich	69–71
15	WAYS TO DIVERSIFY LOCAL BUDGET REVENUES Matqurbonova Dilrabo Jumanazarovna	72–74

“NAZARIY VA AMALIY FANLARDAGI USTUVOR ISLOHOTLAR VA ZAMONAVIY TA'LIMNING INNOVATSION YO'NALISHLARI”

16	INSULIN REZISTENTLIK VA METABOLIK JIGARNING YOG'LI KASALLIGI: ZAMONAVIY DIAGNOSTIKA VA DAVOLASH YONDASHUVLARI Isroilov Muhammadali Azizbek o'g'li	75–78
17	A COMPARATIVE BILDUNGSROMAN READING OF WOMEN'S EXPECTATIONS IN THE NAMESAKE AND IKKI ESHIK ORASI Ozodaxon Izzatillayeva, Guljahon Kasimova	79–87
18	QIYOSIY ESSE YOZISHGA O'RGATISHNING METODIK ASOSLARI (6-SINF MISOLIDA) Rabbimova Xamida Yoqubovna	88–90
19	Arab tilidagi muzakkar va muannas kategoriyalarining grammatik tizimdagi o'rni Baxtiyorova Madina Jasur qizi	91–95
20	Orol dengizi hududida yashovchi homilador ayollardan tug'ilgan chaqaloqlardagi nafas olish organlaridagi patomorfologik o'zgarishlar Quronboyeva Go'zal Shixnazar qizi, Djumaniyozova Nasiba Satimboyevna	96–98
21	Xorazm viloyatida erta neonatal davrida nobud bo'lgan chaqaloqlarni nafas buzilish sindromi (Respirator distress sindromi) va uning kelib chiqish sabablarini o'rganish Hasanova Feruza Farxod qizi, Karimov Rasulbek Hasanovich	99–103
22	Scientific and theoretical foundations of cooperative pedagogy and its role in the modern education system BOBOEYEVA SABINAKHAN LAZIZ KIZI	104–108
23	ЭКОЛОГИЧНАЯ МОДА: ОСОЗНАННЫЙ ВЫБОР РАДИ БУДУЩЕГО ПЛАНЕТЫ Абдукадилова Наргиза Абдурахимовна	109–113
24	AYOLLARNING FERTIL YOSH DAVRIDA OG'IZ BO'SHLIG'I SHILLIQ QAVATI PATOLOGIYALARINING TARQALISHI Atabayev Suxrob Atabayevich	114–117
25	STUDY OF THE INCIDENCE AND RISK FACTORS OF ULCERATIVE COLITIS IN WOMEN IN ANDIJAN A'zamov Saidakbar Mukhamadali ugli, Saliev D.Q	118–119
26	O'ZBEK TILI KORPUSIDA REGULAR IFODA YORDAMIDA LINGVISTIK QIDIRUVNI AMALGA OSHIRISHNING AFZALLIKLARI Yuldashev Aziz Uyg'un o'g'li	120–122
27	Анализ факторов обеспечения финансовой устойчивости малого бизнеса Зайналов Жаҳонгир Расулович, Саидмуратов Фаридун Джаҳонгирович	123–131
28	NAVOIY VILOYATI CHO'L HUDUDLARI MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDAGI YANGI ISLOHOTLAR. Jalilov Mirsaid Bektosh o'g'li	132–135
29	Metaphors used in advertising language and their semantic load Kilicheva Mekhriniso Radjabovna, Utkirova Shakhnoza Abbos kizi	136–141
30	O'ZBEK OILALARIDA OTA-ONALARNING EMOTSIONAL INTELLEKTI, TARBIYAVIY YONDASHUVLARI VA FARZANDLAR BILAN O'ZARO MUNOSABATLARINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI	142–147

“NAZARIY VA AMALIY FANLARDAGI USTUVOR ISLOHOTLAR VA ZAMONAVIY TA’LIMNING INNOVATSION YO’NALISHLARI”

	MASHARIPOVA SAIDA RAHIMOVNA	
31	Xorazm viloyatida COVID-19 o'tkazgan onalardan tug'ilgan chaqaloqlarda pnevmoniyaning o'ziga xos xususiyatlari. Hajiyeva Yulduz Mansur qizi	148–153
32	DAVLAT KADASTRLARINI YURITISH Xakberdiyev Muzaffar, Tuychiyeva Ixtibar Abdurasulovna, Gaybullayeva Odina Nabijon qizi	154–156
33	RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA TELEKOMMUNIKATSIYA XIZMATLARI NARXLARINING SHAKLLANISHIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR TAHLILI Shoolim Shamansurov	157–159
34	ART TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA BOSHLANG'ICH TA'LIMDA QOBILIYATLARNI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI Mamatxo'jayeva Odixon Mo'ydinjon qizi	160–164
35	" Parodontit kasaligini Jarrohlik usuli bilan davolashning takomillashtirish " Zokirova Shohsanam Yorqin qizi, O.A. Muqimov, Kurbonov Sh.Sh.	165–167
36	HORNDESKI GRAVITATSIYASIDA PLAZMA MAVJUD HOLDA FOTON SFERASI Husanboy Hoshimov, Gavhar Qarshiyeva, Gulxumor Ibrohimova	168–170
37	KLINIK FARMAKOLOGIYA FANINI O'QITISH JARAYONIDA FARMAKOKOMPETENTLIK TALABLARINI SHAKLLANTIRISHNING ILMIY NAZARIY ASOSLARI SOBIRJONOV ISLOMBEK TAVAKKALJON O'G'LI	171–172
38	O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDAGI FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING LINGVOKULTUROLOGIK XUSUSIYATLARI Salayeva Zebo Shanazarovna	173–175
39	YOSH OILALARDA OILAVIY NIZOLAR VA ULARNING PSIXOLOGIK TA'SIRI Yusupaliyeva Dilnavoz, Turayeva Dilafruz Rustamboyevna	176–178
40	YOSH OILALARDA OILAVIY NIZOLAR VA ULARNING PSIXOLOGIK TA'SIRI Yusupaliyeva Dilnavoz, Turayeva Dilafruz Rustamboyevna	179–181
41	Elektron-metodik ta'minot asosida “Oziq-ovqat mahsulotlarini tayyorlash texnologiyasi” fanini o'qitish imkoniyatlari Saidova Gulbahor Furqat qizi	182–183
42	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING IJTIMOVIY-EMOSIONAL KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH Abdurasulova Dilnoza Abdug'ani qizi	184–187
43	STRESSNI BARTARAF ETISHGA QARATILGAN PSIXALOGIK TRENINGLAR Egamova Muqaddas Xasan qizi	188–192
44	TA'LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O'RNI VA HAMIIYATI	193–195

“NAZARIY VA AMALIY FANLARDAGI USTUVOR ISLOHOTLAR VA ZAMONAVIY TA’LIMNING INNOVATSION YO’NALISHLARI”

	Otaxonova Sumbula Xudayor qizi, Salaytdinova Umida Suyun qizi, Hakimova Dilorom Alimjonovna	
45	The Necessity of Antitrust Regulation in Enhancing Economic Competitiveness Akbarov Jasur Ikromjon ugli	196–200
46	SURUNKALI YURAK YETISHMOVCHILIGI RIVOJLANISHIDA ARTERIAL GIPERTENZIYANING O’RNI Abdurasulov B.B., Musashayxov U.X.	201–202
47	THE ISSUE OF POETIC MASTERY IN MUHAMMAD RAHIMKHAN FERUZ'S CREATIVE WORK Alishova Aynura	203–205
48	MEASURES TO ENSURE LIQUIDITY AND PRICE STABILITY IN THE CAPITAL MARKET Muxamedjanov Elmurod Xasanovich	206–208
49	ҚЎҚОН ХОНЛИГИНИНГ ҲУДУДИ ВА АҲОЛИСИ. С.Қодирова	209–213
50	Ta’lim jarayonida dunyoqarashni shakllantirishda tarixiy va falsafiy yondashuvlarning integratsiyasi Abduraxmonov Alibahrom Abdusalomovich	214–216